

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Έντυπο υλικό στα

Θρησκευτικά

Θρησκεία και Κοινωνία

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Έντυπο Προσωρινό Υλικό στα Θρησκευτικά Β' Λυκείου

Θρησκεία και Κοινωνία

Έντυπο Προσωρινό Υλικό στα
Θρησκευτικά Β' Λυκείου
Θρησκεία και Κοινωνία

Το έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με την ευθύνη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου «*Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών*». Το παρόν υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό Εκπαιδευτικού.

Στη σύνταξη και επιμέλεια του έντυπου προσωρινού υλικού για τα Θρησκευτικά Β' Λυκείου συνεργάστηκαν τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων Λυκείου. Η παρούσα έκδοση στηρίζεται στην εργασία της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων, που έχει ήδη αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ. Για το νέο υλικό που περιλαμβάνεται στην παρούσα έκδοση και για την επιμέλεια του υπάρχοντος συνεργάστηκαν με την **Εύη Βουλγαράκη**, μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων, οι παρακάτω θεολόγοι εκπαιδευτικοί:

Σουλτάνα Γκαργκάνια

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Έφη Ψαρογιώργου

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Επιμέλεια | Σχεδιασμός και μορφοποίηση φακέλου | Τεχνική επεξεργασία φωτογραφιών:

Εύη Βουλγαράκη, Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Γεώργιος Στριλιγκάς, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Εικόνα Εξωφύλλου και Οπισθοφύλλου: Γραφιστική σύνθεση που περιλαμβάνει λεπτομέρεια του έργου της **Ολυμπιάδος Κελαϊδή**, *Η Κιβωτός του Νώε*.

Στο βιβλίο οι μεταφράσεις των κειμένων της Αγίας Γραφής είναι της Βιβλικής Εταιρίας. Η μετάφραση του Κορανίου στα ελληνικά, όπου δεν σημειώνεται διαφορετικά, είναι της έκδοσης του βασιλιά Φαντχ μπιν Αμπντουλαζίζ αλ Σαούντ, Μεδίνα.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΕΝΤΥΠΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟ ΥΛΙΚΟ ΣΤΑ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Θρησκεία και Κοινωνία

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΑΘΗΝΑ

Πρόλογος

Αγαπητοί μαθητές, αγαπητές μαθήτριες,

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι στην πραγματικότητα ένας φάκελος υλικού, φτιαγμένος με αγάπη και μεράκι. Πρόκειται για μια ανθολογία ποικίλων κειμένων (επιλεγμένα από παλαιότερη αλλά και σύγχρονη βιβλιογραφία) και εικαστικού υλικού: φωτογραφίες αλλά και έργα τέχνης παλαιότερων και σύγχρονων καλλιτεχνών.

Το υλικό δομήθηκε σύμφωνα με τη φιλοσοφία του νέου Προγράμματος Σπουδών, τις παιδαγωγικές προϋποθέσεις του, τα καινοτομικά χαρακτηριστικά του, τις μεθόδους διδασκαλίας και το πλαίσιο αξιολόγησης που προβλέπει. Επιχειρήθηκε μια ανανέωση και αναβάθμιση του μαθήματος των Θρησκευτικών με βάση τις δικές σας ανάγκες στη σύγχρονη κοινωνία όπου ζείτε, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη γειτονιά σας και το περιβάλλον του σχολείου σας, τη χώρα μας αλλά και τον μεγάλο και ποικιλόμορφο κόσμο μας. Στο μάθημα αυτό δε θα είστε παθητικοί δέκτες· μέσα από την ενεργή σας στάση και συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, θα κατακτάτε γνώσεις χρήσιμες και αναγκαίες στο πλαίσιο του θρησκευτικού γραμματισμού, δεξιότητες επικοινωνίας, κατανόησης και συνεργασίας μεταξύ σας, αλλά και θα εμβαθύνετε στην προσωπική σας αυτογνωσία και την προσωπική τοποθέτηση απέναντι σε όψεις του θρησκευτικού φαινομένου.

Καθώς θα ξεφυλλίζετε σιγά σιγά το βιβλίο, θα ανακαλύψετε πως φέτος θα έχετε την ευκαιρία να έρθετε σε επαφή με έννοιες όπως «Θεός», «Θρησκεία», «Κοινωνία», «Πολιτισμός», «Ηθική», και τις επιμέρους έννοιες για την καθεμιά απ' αυτές. Αυτή η επαφή θα έχει αξία αλλά και νόημα όταν ξεκινήσει πρώτα από την ήδη υπάρχουσα δική σας εμπειρία και γνώση, αυτή που έχετε αποκτήσει όχι μόνο από το μάθημα των Θρησκευτικών αλλά και απ' όλη την παιδεία και κουλτούρα που έχετε αποκτήσει εντός και εκτός σχολείου μέχρι τώρα. Τα Θρησκευτικά δεν θα είναι για σας ένα μάθημα που πρέπει να απομνημονεύσετε –κάθε άλλο–, αλλά μια γλώσσα, στην οποία θα κινείστε με όλο και μεγαλύτερη άνεση.

Το υλικό αυτό είναι ένα κίνητρο κι ένα ερέθισμα, μια αφορμή ώστε, σε συνεργασία με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές σας καθώς και με τον καθηγητή σας, να ανακαλύψετε, να διερευνήσετε, να οικοδομήσετε, να αναλύσετε, να ερμηνεύσετε, να βιώσετε, να μοιραστείτε, να πλουτίσετε και να αξιολογήσετε κριτικά αυτή τη γνώση και εμπειρία.

Αυτό θα επιτευχθεί μόνο μέσα από τη δική σας ενεργή δράση, αξιοποιώντας εκτός από τον προφορικό και γραπτό λόγο, τις νέες τεχνολογίες και την καλλιτεχνική έκφραση. Η διαδικασία ας γίνει αφορμή για να μπορείτε μόνοι σας να παίρνετε θέση πάνω στα θεμελιώδη θέματα που θα σας απασχολήσουν φέτος, σεβόμενοι την ελευθερία αλλά και τη διαφορετικότητα άλλων θέσεων και απόψεων, έτσι όπως εκφράζονται μέσα από μια μεγάλη ποικιλία αναφορών. Εμείς, δεν απομένει παρά να σας ευχηθούμε καλό ταξίδι σ' αυτή τη νέα σας εξερεύνηση και καλή επιτυχία στους στόχους που θα θέσετε σε κάθε σταθμό εμπειρίας και γνώσης! Άλλωστε τίποτε δεν χαρίζεται, όλα κατακτώνται στην παιδεία όπως και στη ζωή!

Περιεχόμενα

Θεός		Αποκάλυψη	10
		Δημιουργία	17
		Βίωμα	25
		Λύτρωση	33
		Αθεΐα	39
Θρησκεία		Ιερότητα	47
		Ανταμοιβή	53
		Παράδοση	59
		Μύηση	63
		Ιεροσύνη / ιερατείο	69
Κοινωνία		Πολίτης	77
		Στερεότυπα	87
		Πολυπολιτισμικότητα	93
		Διάλογος	101
		Εκκοσμίκευση	107
Πολιτισμός		Γλώσσα	113
		Μύθος	123
		Έκφραση	129
		Ιστορία	137
		Οικουμενικότητα	147
Ηθική		Βιοηθική	161
		Έρωτας	167
		Ζωή	177
		Συγχώρηση	185
		Ετερότητα	191

Ο Παντοκράτωρ. Φορητή εικόνα διά χειρός Φωτεινής Παπαντωνίου. Διαστάσεις 1 x 1 μ.

ΘΕΟΣ
ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ
ΒΙΩΜΑ
ΛΥΤΡΩΣΗ
ΑΘΕΪΑ

Αποκαλύψεις στη ζωή των ανθρώπων

Η αποκάλυψη του Θεού στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις

Η Κλήση του Μωυσή

¹ Ο Μωυσής έβασκε τα πρόβατα του Ιοθόρ, του πεθερού του, ιερέα της Μαδιάμ. Κάποτε, οδηγώντας τα πρόβατα πέρα από την έρημο, έφτασε στο βουνό του Θεού, το Χωρήβ. ² Τότε του φανερώθηκε ο άγγελος του Κυρίου μέσα σε πύρινη φλόγα που έβγαινε από μια βάτο. Ο Μωυσής είδε πως ενώ η βάτος είχε πάρει φωτιά κι ήταν μέσα στις φλόγες, δεν καιγόταν να γίνει στάχτη. ³ Είπε, λοιπόν: «Ας πάω, να δω αυτό το παράδοξο θέαμα: γιατί δεν καίγεται η βάτος;». ⁴ Όταν ο Κύριος είδε ότι ο Μωυσής πλησίαζε για να παρατηρήσει, του φώναξε μέσα από τη βάτο: «Μωυσή, Μωυσή». Αυτός απάντησε: «Ορίστε».

⁵ «Μην πλησιάζεις εδώ», είπε ο Κύριος. «Βγάλε τα σανδάλια σου από τα πόδια σου, γιατί ο τόπος όπου στέκεσαι είναι τόπος άγιος. ⁶ Εγώ», του λέει, «είμαι ο Θεός των προγόνων σου, ο Θεός του Αβραάμ, ο Θεός του Ισαάκ και ο Θεός του Ιακώβ». Τότε ο Μωυσής σκέπασε το πρόσωπό του, γιατί φοβόταν να κοιτάξει τον Θεό.

⁷ Ο Κύριος συνέχισε: «Είδα τη δυστυχία του λαού μου στην Αίγυπτο, και άκουσα την κραυγή τους εξαιτίας των καταπιεστών τους. Ξέρω τα βάσανά τους. ⁸ Γι' αυτό κατέβηκα να τους γλιτώσω από τους Αιγύπτιους και να τους φέρω από αυτή τη χώρα, σε μια χώρα μεγάλη και εύφορη, στη χώρα όπου ρέει γάλα και μέλι, εκεί που τώρα κατοικούν οι Χαναναίοι, οι Χετταίοι, οι Αμορραίοι, οι Φερεζαίοι, οι Ευαίοι και οι Ιεβουσαίοι. ⁹ Και τώρα που η κραυγή των Ισραηλιτών έφτασε ως εμένα, και είδα πώς τους καταπιέζουν οι Αιγύπτιοι, ¹⁰ τώρα εγώ σε στέλνω στον Φαραώ, να βγάλεις τον λαό μου, τους Ισραηλίτες, από την Αίγυπτο».

¹¹ Ο Μωυσής είπε στον Θεό: «Ποιος είμαι εγώ, για να πάω στον Φαραώ και να βγάλω τους Ισραηλίτες από την Αίγυπτο;».

¹² «Εγώ θα είμαι μαζί σου», του απάντησε ο Θεός. «Και να ποιο θα είναι το σημείο ότι εγώ σε έστειλα: Όταν θα βγάλεις τον λαό από την Αίγυπτο, θα λατρεύσετε τον Θεό σ' αυτό εδώ το βουνό».

¹³ Αλλά ο Μωυσής είπε πάλι: «Καλά, εγώ θα πάω στους Ισραηλίτες και θα τους πω, “ο Θεός των προγόνων σας με έστειλε σ' εσάς”. Αυτοί όμως θα με ρωτήσουν “ποιο είναι το όνομά του;” Τι θα τους πω;».

¹⁴ Τότε ο Θεός απάντησε στον Μωυσή: «Εγώ είμαι εκείνος που είμαι («Εγώ είμι ό'Ων»). Έτσι», του λέει, «θα μιλήσεις στους Ισραηλίτες: “Εκείνος που είναι μ' έστειλε σ' εσάς”».

Έξοδος, 3, 1-14.

Καινή Διαθήκη, Η Μεταμόρφωση του Χριστού

Μτ 17, 1:	¹ Ύστερα από έξι μέρες, παίρνει ο Ιησούς μαζί του τον Πέτρο, τον Ιάκωβο και τον Ιωάννη, τον αδερφό του, και τους ανεβάζει σε ένα ψηλό βουνό.
Λκ 9, 29-31:	²⁹ Την ώρα που προσευχόταν, η όψη του προσώπου του έγινε διαφορετική και τα ρούχα του άσπρα κι αστραφτερά. ³⁰ Ξαφνικά δύο άντρες άρχισαν να μιλούν μαζί του: ήταν ο Μωυσής και ο Ηλίας, ³¹ οι οποίοι παρουσιάστηκαν με λαμπρότητα και μιλούσαν για τον θάνατό του στην Ιερουσαλήμ, με τον οποίο θα εκπλήρωνε την αποστολή του.
Μτ 17, 4-9:	⁴ Και είπε ο Πέτρος στον Ιησού: «Κύριε, είναι ωραία να μείνουμε εδώ! Αν θέλεις, να κάνουμε εδώ τρεις σκηνές: μια για σένα, μια για τον Μωυσή και μια για τον Ηλία». ⁵ Ενώ μιλούσε ακόμα, ένα φωτεινό σύννεφο τους σκέπασε, και μέσα από το σύννεφο ακούστηκε μια φωνή που έλεγε: «Αυτός είναι ο αγαπημένος μου Υιός, αυτός είναι ο εκλεκτός μου, αυτόν να ακούτε». ⁶ Όταν το άκουσαν οι μαθητές, έπεσαν με το πρόσωπο στη γη και φοβήθηκαν πολύ. ⁷ Τους πλησίασε τότε ο Ιησούς, τους άγγιξε και τους είπε: «Σηκωθείτε και μη φοβάστε». ⁸ Σήκωσαν τότε τα μάτια τους και δεν είδαν κανέναν άλλον, παρά τον ίδιο τον Ιησού μόνον του. ⁹ Ενώ κατέβαιναν από το βουνό, τους πρόσταξε: «Μην πείτε σε κανέναν αυτό που είδατε, ώσπου να αναστηθώ από τους νεκρούς».

Κοράνιο, Αλ Μπάκαρα

² Αυτό το βιβλίο είναι αναμφίβολο. Σ' αυτό θα βρουν καθοδήγηση εκείνοι που φοβούνται τον Αλλάχ. ³ Εκείνοι που πιστεύουν στον Αόρατο, που τηρούν τις προσευχές τους αδιάκοπα, και μοιράζουν ό,τι Εμείς τους έχουμε προσφέρει. ⁴ Κι εκείνοι που πιστεύουν στην Αποκάλυψη που σου εστάλη και που παλαιότερα είχε σταλεί και που έχουν (στις καρδιές τους) τη βεβαιότητα της μετά θάνατον Ζωής. ⁵ Αυτοί μόνο καθοδηγούνται (σωστά) απ' τον Κύριό τους κι είναι αυτοί οι ευδόκιμοι.

Το Ιερό Κοράνιο, Αλ-Μπάκαρα (Η Αγγελάδα) 2:2-5.

Το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό και στις αποκαλυπτικές θρησκείες

Θεοφάνεια και Αποκάλυψη

Αποκάλυψη του Θεού σημαίνει Θεοφάνειες στην κτίση και την ιστορία: συγχρόνως επισημαίνει την ριζική διαφορά μεταξύ δημιουργού και δημιουργήματος, όντος και μη όντος, ακτίστου και κτιστού... Έτσι ο Θεός μολονότι ακατάληπτος ως προς την ουσία του, γίνεται καταληπτός δυναμικά κατά τις ενέργειες. Και τούτο είναι έργο μόνο των θεοφανειών, οι οποίες με αυτό τον τρόπο γίνονται γέφυρες ή κρίκοι που συνδέουν τη θεότητα με την κτίση. Ιστορία, κτίση, σύμβολα και κάθε γνώση, αποτελούν τον μοναδικό δρόμο αυτής της αποκάλυψης.

Η ίδια η δημιουργία οφείλεται σε μια φανέρωση του Θεού, σε μια θεοφάνεια. Ολόκληρη η ιστορία της Π.Δ. γράφεται δια μέσου θεοφανειών. Κι αυτή η ιστορία είναι η απαρχή της ιστορίας της θείας οικονομίας. Δημιουργία, παράδεισος, πτώση, δραματικές συνέπειες, εκλογή περιούσιου λαού, μετακινήσεις, έξοδοι, πόλεμοι, προφήτες ιερείς βασιλιάδες, τα πάντα παρελαύνουν σε μια ιστορική πορεία, όπου φανερώνεται ο Ζωντανός και κοινωνικός Θεός. Ο πατριάρχης Αβραάμ φιλοξενεί την ίδια την Αγία Τριάδα: σ' ορισμένους αποκαλύπτεται με τη νεφέλη, τα όνειρα και τα οράματα, ενώ στο Μωυσή μιλάει «στόμα με στόμα», ...ο προφήτης Ηλίας τον είδε στη "λεπτή αύρα"... Είναι ο ίδιος Θεός που παρουσιάστηκε "αυτοπροσώπως" και έδωσε τον νόμο, μίλησε δια μέσου των προφητών και στην τελευταία φάση της περιόδου αυτής ενανθρώπησε (έγινε άνθρωπος) για όλους τους ανθρώπους. Σε κάθε φάση της πορείας, στην προϊστορία και την ιστορία, είναι ο ίδιος ο τριαδικός Θεός που κάνει την παρουσία του... Ο απρόσιτος Θεός γίνεται ιστορικά προσιτός.

Ματσούκας, Ν., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β.*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1985, σελ. 58-62.

Αποκάλυψη του Θεού

Αυτή είναι λοιπόν η ουσία της αποκαλύψεως του Θεού [...]. Όσο κι αν ο άνθρωπος προσπαθεί να ανέβει επάνω, όλες αυτές οι προσπάθειες της θρησκείας ή των υποκαταστάτων της, είναι ανίκανες να λυτρώσουν τον άνθρωπο, είναι ανίκανες να μας δείξουν τι βρίσκεται στον υπέρκοσμο. Ο μόνος τρόπος είναι, ο Επάνω να ανοίξει μία καταπακτή, να ρίξει μια σκάλα, να έρθει κάτω ο ίδιος και να μας ανεβάσει επάνω. Αυτό έκανε ο Χριστός, αυτό είναι η εν Χριστώ αποκάλυψη, αυτή είναι η αποκάλυψη του Θεού. Ο Θεός κατέβηκε κάτω, γι' αυτό λέει ο Χριστός «εγώ ειμί ή οδός» και «ή θύρα», γι' αυτό και λέμε στην Παναγία: «Χαΐρε, κλιμαξ έπουράνιε, δι' ής κατέβη ο Θεός | χαΐρε, γέφυρα μετάγουσα τούς έκ γής πρòς ούρανόν». Ή, για να χρησιμοποιήσω μίαν άλλην εικόνα, περπατάμε στο σκοτάδι, και εκεί που δε βλέπουμε μπροστά μας τίποτα, ξαφνικά μια αστραπή μάς φωτίζει και βλέπουμε πού βαδίζουμε. Αυτή είναι η αποκάλυψη. Δεν ανακαλύψαμε μόνοι μας πού βαδίζουμε, αυτό είναι αποκάλυψη. Κάποιος μου αποκαλύπτει κάτι.

Γαλίτης, Γ., *Αποκάλυψη και Εκκλησία*, Ι. Μητρόπολη Ηλείας, Πύργος, 2006, σελ. 25, 28.

Θωμάς Βαθάς, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, Σπήλαιο Αποκαλύψεως, περίπου 1596.

Αντρέι Ρουμπλιόφ, *Η Φιλοξενία του Αβραάμ*. [Η Αγία Τριάδα] 1410.

Φορητή εικόνα με θέμα από την Αποκάλυψη του Ιωάννη, 15^{ος} αι.

Μαρκ Σαγκάλ (1887-1985).
Ο Μωυσής και η Φλεγόμενη Βάτος.
Λιθογραφία από τον κύκλο έργων
«Η Ιστορία της Εξόδου».

Ο αρχάγγελος Γαβριήλ αποκαλύπτει την όγδοη σούρα του Κορανίου στον Μωάμεθ. Από το βιβλίο *Η ζωή του Προφήτη κατά παραγγελία του σουλτάνου Μουράτ III* (1594-1595).

Περιεχόμενο της θεϊκής Αποκάλυψης

Δεν είναι λοιπόν το περιεχόμενο της αποκαλύψεως μία ιδέα και μία θεωρία, αλλά ένα πρόσωπο, το πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Πολλοί λένε, ο Χριστός ήταν ένας μεγάλος δάσκαλος, ηθικός αναμορφωτής, κοινωνικός εργάτης. Αν ήταν κάτι από αυτά, αλίμονό μας. Η σωτηρία μας θα ήταν αδύνατη. Θα μπορούσε κάποιος να πει, ο Κομφούκιος είπε πολύ ωραία πράγματα, και ότι ο Μωάμεθ δεν είπε άσχημα πράγματα. Και ο Μωυσής στην Παλαιά Διαθήκη είπε ωραία πράγματα, κανείς

δεν μπορεί να μας σώσει όμως, κανείς δεν είναι ο σωτήρας. Δεν σώζουν οι ηθικές διδασκαλίες, δεν σωζόμαστε αν γίνουμε καλοί άνθρωποι. Και ένας άθεος, βουδιστής, ινδουιστής, μπορεί να είναι καλός άνθρωπος. Σώζεται κανείς αν αφήσει το χέρι του να το πιάσει ο Χριστός, ο αποκαλυφθείς Θεός, και να τον οδηγήσει επάνω. Δεν αρκεί να πιστεύεις στον Θεό. Σε θεό πιστεύουν όλες οι θρησκείες. Πρέπει να πιστεύεις στον Χριστό. Το πρόσωπο του Ιησού Χριστού είναι ο Θεός που αποκαλύφθηκε: “Κύριε, δείξον ἡμῖν τὸν πατέρα καὶ ἄρκεῖ ἡμῖν”, λέγει ο Φίλιππος (Ιω. 14, 8). Και απαντά ο Χριστός: “Τοσοῦτον χρόνον μεθ’ ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἔωρακώς ἐμὲ ἔώρακε τὸν πατέρα”: διότι στο πρόσωπό μου βλέπει κανείς τον Πατέρα. Γι’ αυτό γράφει και ο Παύλος, ότι ο Χριστός είναι η “εἰκὼν τοῦ Θεοῦ” (Β’ Κορ. 4, 4) “τοῦ ἀοράτου” (Κολ. 1, 15).

Αυτό είναι λοιπόν το περιεχόμενο της αποκαλύψεως του Θεού [...]. Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βαθμίδες αποκαλύψεως. Η πρώτη είναι όταν ο Θεός ανοίγει, εξέρχεται εαυτού, δημιουργεί τον κόσμο (“Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν”)· στην δεύτερη έχουμε την πλήρωση της αποκαλύψεως (“Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο”)· και έχουμε και μια τρίτη αποκάλυψη, που είναι η ολοκλήρωση, είναι η μέλλουσα κρίση. Εκεί θα αποκαλυφθεί πάλι ο Θεός, αλλά θα αποκαλυφθεί ως φως για τους αξίους και ως “πῦρ καταναλίσκον” για τους αναξίους (“Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ’ οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων” (Ρωμ. 1, 18).

Γαλιτῆς, Γ., *Αποκάλυψη και Εκκλησία*, Ι. Μητρόπολη Ηλείας, Πύργος, 2006, σελ. 29-30, 32.

Ισλάμ: Το νόημα της Αποκάλυψης

«Η πίστη στη θεία αποκάλυψη και την προφητεία αποτελεί το θεμέλιο της ισλαμικής θρησκείας. [...] Δεδομένου ότι ο Θεός είναι τελείως απρόσιτος, ομιλεί στην ανθρωπότητα μέσω των προφητών και αποστόλων του.

Η αποκάλυψη του Κορανίου περιέχει, κατά τη μουσουλμανική πίστη, το πλήρωμα της ανόθευτης θείας αποκάλυψης και έχει οικουμενικό χαρακτήρα. Προορίζεται για όλους τους λαούς της γης και “κυρώνει” όλες τις προηγούμενες αποκάλυψεις. Η αποκάλυψη αυτή καθορίζει τις σχέσεις του ανθρώπου προς τον Θεό και τους συνανθρώπους του και μπορεί να οδηγήσει όλη την ανθρωπότητα στην αλήθεια του ενός Θεού. Όλες οι ελπίδες των μουσουλμάνων στρέφονται γύρω από την αλήθεια της αποκάλυψής τους.

[...] Ο νους (του ανθρώπου), για να σχηματίσει την έννοια περί Θεού, χρειάζεται απαραίτητα τη βοήθεια της θείας αποκάλυψης. ... Η θεία αποκάλυψη όμως δεν είναι συμπλήρωση της ανθρωπίνης γνώσης, ούτε νέο είδος γνώσης. Είναι μία πράξη του Θεού, η οποία έρχεται να υπενθυμίσει στον άνθρωπο την αρχική του θρησκεία, την αρχέγονη "διαθήκη" και "αποκάλυψη". Έρχεται να του υπενθυμίσει τη “φυσική θρησκεία” του “ισλάμ”, δηλαδή τη θρησκεία της υποταγής και αφοσίωσης του ανθρώπου στον ένα και μόνο Θεό, για την οποία ο Θεός έπλασε και προόρισε τον άνθρωπο. Επομένως, η αποκάλυψη απευθύνεται προς τη λήθη του ανθρώπου· είναι ανάμνηση της αλήθειας του Θεού.

[...] Ο Θεός εκλέγει αίφνης ένα προφήτη και του δίδει την εντολή να κηρύξει στο λαό του και τη χώρα του την αλήθεια και τον νόμο του. Ο προφήτης είναι ο πρώτος ο οποίος αφυπνίζεται δια της αποκάλυψης από τον ύπνο και τη λήθη και αποστέλλεται στη συνέχεια να αφυπνίσει τον λαό του και να του υπενθυμίσει το αιώνιο συμβόλαιο, το οποίο ο Κύριος συνήψε με τους ανθρώπους και το οποίο τους υποχρεώνει να πιστεύουν απόλυτα στον ένα και μόνο Θεό».

Ζιάκας, Γρ., *Ιστορία των θρησκευμάτων. Β΄. Το Ισλάμ*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1988, σελ. 298 εξ. (απόδοση στη δημοτική).

Η σημασία που έχουν στη ζωή των πιστών οι πεποιθήσεις τους για την αποκάλυψη

Στεκόταν εκεί

Δεν μπορούσα να δεχτώ μια άσκοπη ευτυχία... Άρχισα να ψάχνω για κάποιο άλλο νόημα ζωής, πέρα από εκείνο που μπορούσα να βρω μέσα στις σκοπιμότητες... Άρχισα να διαβάζω το Ευαγγέλιο του Μάρκου. Ενώ διάβαζα τα πρώτα κεφάλαια, ξαφνικά, συνειδητοποίησα ότι, στην άλλη άκρη του γραφείου μου, υπήρχε κάποιος. Η βεβαιότητα ότι αυτός ο "Κάποιος" ήταν ο Χριστός που στεκόταν εκεί παράμερα, ήταν τόσο έντονη ώστε ποτέ έως τώρα δεν με έχει εγκαταλείψει.

Το γεγονός αυτό υπήρξε πραγματικά η αποφασιστική μου καμπή. Αφού ο Χριστός ήταν ζωντανός και εγώ είχα ζήσει την Παρουσία του, μπορούσα να πω με βεβαιότητα ότι αυτά που το Ευαγγέλιο έλεγε για τη Σταύρωση του Προφήτη της Γαλιλαίας, ήταν αλήθεια [...]. Το απίστευτο γεγονός της Ανάστασης ήταν για μένα πιο βέβαιο από κάθε άλλο γεγονός της ιστορίας. Γιατί την ιστορία πρέπει να την πιστέψω, την Ανάσταση την έμαθα από προσωπικό γεγονός. Η αλήθεια του Ευαγγελίου, για μένα, άρχισε με ένα γεγονός που παραμέρισε όλα τα προβλήματα απιστίας, ακριβώς γιατί ήταν μια άμεση και προσωπική εμπειρία.

Αυτό ακριβώς σημαίνει για μένα πίστη. Από τη μια, δηλαδή, να μην αμφιβάλει κανείς έτσι που να έχει μέσα του σύγχυση και περιπλοκές, από την άλλη όμως να διερωτάται με σκοπό να ανακαλύψει το πραγματικό νόημα της ζωής. Να έχεις, δηλαδή, αυτό το είδος της αμφιβολίας που σε κάνει να θέλεις να ρωτάς, να ανακαλύπτεις όλο και περισσότερο, να θέλεις διαρκώς να ερευνάς.

Bloom, A., *Μάθε να προσεύχεσαι*, Μτφρ. Ε. Γκανούρη, Η Έλαφος, Αθήνα, 2009, σελ. 13-15.

²⁰ Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα· ναὶ ἔρχομαι ταχύ· ἀμήν, ναὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ.

²¹ Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων· ἀμήν.

²⁰ Αυτός που τα επιβεβαιώνει όλα αυτά λέει: «Ναι, έρχομαι σύντομα». «Αμήν· ναι, έλα, Κύριε Ιησού».

²¹ Η Χάρη του Κυρίου Ιησού Χριστού να είναι με όλους τους πιστούς. Αμήν.

Αποκάλυψη Ιωάννη 22, 20-21

Αριστερά: π. Σταμάτης Σκλήρης. *Πατρότητα*, 2009. Ακρυλικό σε μουσαμά. Διαστάσεις 80 x 60 εκ. Ιδιωτική συλλογή.

Το κοσμοείδωλο της δημιουργίας στην Παλαιά Διαθήκη. Δημιουργός και δημιούργημα

Η βιβλική αφήγηση της δημιουργίας

Οι εικόνες αποτυπώνουν τις ημέρες της δημιουργίας. Ξυλογραφίες του Μίχαελ Βόλγκεμουτ (Michael Wolgemut) που κοσμούν το έργο του Χάρτμαν Σέντελ (Hartmann Schedel), Χρονικό της Νυρεμβέργης (1493).

¹ Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ² ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. ³ καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. ⁴ καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνά μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνά μέσον τοῦ σκότους. ⁵ καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία.

⁶ Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνά μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. καὶ ἐγένετο οὕτως. ⁷ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα, καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. ⁸ καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν, καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα δευτέρα.

⁹ Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά. καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. ¹⁰ καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. ¹¹ καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως. ¹² καὶ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. ¹³ καὶ εἶδεν ὁ Θεός,

¹ Στην αρχή ο Θεός δημιούργησε τον ουρανό και τη γη. ² Η γη όμως ήταν έρημη και ασχημάτιστη· ήταν σκοτάδι πάνω από την άβυσσο, και πάνω στα νερά έπνεε Πνεύμα Θεού. ³ Τότε εἶπε ο Θεός: «Να γίνει φως»· κι έγινε φως. ⁴ Ο Θεός είδε ότι το φως ήταν καλό και το χώρισε από το σκοτάδι. ⁵ Το φως το ονόμασε «ημέρα» και το σκοτάδι «νύχτα». Ἦρθε το βράδυ, ήρθε το πρωί· πρώτη ημέρα.

⁶ Μετά εἶπε ο Θεός: «Στερέωμα να γίνει στα νερά ανάμεσα, για να χωρίζει νερά από νερά». ⁷ Έτσι κι έγινε· δημιούργησε ο Θεός το στερέωμα και χώρισε τα νερά που ήταν κάτω απ' αυτό, από κείνα που ήταν πάνω απ' αυτό. ⁸ Κι ονόμασε ο Θεός το στερέωμα «ουρανός». Ἦρθε το βράδυ, ήρθε το πρωί· δεύτερη ημέρα.

⁹ Τότε εἶπε ο Θεός: «Να συναχθούν σε έναν τόπο τα νερά που είναι κάτω από τον ουρανό, και να φανεί η στεριά». Έτσι κι έγινε. Τα νερά που ήταν κάτω από τον ουρανό συνάχθηκαν στον τόπο τους, και φάνηκε η στεριά. ¹⁰ Κι ονόμασε ο Θεός «γη» τη στεριά, και το σύναγμα των υδάτων το εἶπε «θάλασσεσ». Και είδε ο Θεός ότι ήταν καλό. ¹¹ Μετά εἶπε ο Θεός: «Να πρασινίσει η γη: Να βλαστήσουν πάνω σ' αυτήν χορτάρια που να βγάζουν σπόρους, και καρποφόρα δέντρα, που ανάλογα με το είδος τους να κάνουν καρπούς, οι οποίοι να περιέχουν τους σπόρους τους». Έτσι κι έγινε. ¹² Πρασίνισε η γη: Βλάστησε χορτάρια που έβγαζαν σπόρους ανάλογα με το είδος τους, και καρποφόρα δέντρα, που οι καρποί τους περιείχαν τους σπόρους τους, ανά-

ὅτι καλόν. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τρίτη.

¹⁴ Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ διαχωρίζειν ἀνά μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνά μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἑνιαυτούς·
¹⁵ καὶ ἔστωσαν εἰς φαῦσιν ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως. ¹⁶ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. ¹⁷ καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς ¹⁸ καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός καὶ διαχωρίζειν ἀνά μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνά μέσον τοῦ σκότους. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. ¹⁹ καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τετάρτη.

²⁰ Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετὰ ψυχῶν ζωῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἐγένετο οὕτως. ²¹ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζῶων ἔρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν, καὶ πᾶν πετεινὸν περωτῶν κατὰ γένος. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλά. ²² καὶ εὐλόγησεν αὐτὰ ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ τὰ πετεινὰ πληθυνέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς. ²³ καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα πέμπτη.

²⁴ Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἔρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος. καὶ ἐγένετο οὕτως. ²⁵ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ τὰ κτήνη κατὰ γένος αὐτῶν καὶ πάντα τὰ ἔρπετὰ τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλά. ²⁶ καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ γῆς γῆς. ²⁷ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. ²⁸ καὶ εὐλόγησεν αὐτούς ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. ²⁹

λογα με το εἶδος τους. ¹³ Καὶ εἶδε ὁ Θεός ὅτι ἦταν καλόν. Ἦρθε το βράδυ, ἦρθε το πρωί· τρίτη ἡμέρα.

¹⁴ Τότε εἶπε ὁ Θεός· «Να γίνουν φωτεινά σώματα στο στερέωμα του ουρανοῦ, για να χωρίζουν την ημέρα ἀπὸ τὴ νύχτα, για να εἶναι σημάδια για τις εποχές, τις ἡμέρες καὶ τὰ ἔτη, ¹⁵ ὥστε ἀπὸ τὸ στερέωμα του ουρανοῦ να φωτίζουν τὴ γῆ». Ἔτσι κι ἐγένε. ¹⁶ Δημιούργησε ὁ Θεός τὰ δύο μεγάλα φωτεινά σώματα –τὸ μεγαλύτερο για να κυριαρχεῖ τὴν ἡμέρα, καὶ τὸ μικρότερο για να κυριαρχεῖ τὴ νύχτα· δημιούργησε καὶ τ' ἀστέρια. ¹⁷ Καὶ τὰ ἔβαλε ὅλα στο στερέωμα του ουρανοῦ για να φωτίζουν τὴ γῆ, ¹⁸ για να κυριαρχοῦν τὴν ἡμέρα καὶ τὴ νύχτα καὶ να χωρίζουν τὸ φῶς ἀπ' τὸ σκοτάδι. Καὶ εἶδε ὁ Θεός ὅτι ἦταν καλόν. ¹⁹ Ἦρθε το βράδυ, ἦρθε το πρωί· τέταρτη ἡμέρα.

²⁰ Τότε εἶπε ὁ Θεός· «Να γεμίσουν τὰ νερά με ζωντανές υπάρξεις πλήθος, καὶ να πετάνε πτηνά πάνω ἀπὸ τὴ γῆ προς τὸ στερέωμα του ουρανοῦ». ²¹ Ἔτσι δημιούργησε ὁ Θεός τὰ μεγάλα κήτη καὶ ὅλα τὰ εἶδη τῶν ζωντανῶν οργανισμῶν, που κολυμποῦν καὶ γεμίζουν τὰ νερά. Ἐπίσης δημιούργησε ὅλα τὰ εἶδη τῶν πτηνῶν. Καὶ εἶδε ὁ Θεός ὅτι ἦταν καλόν. ²² Τὰ εὐλόγησε λοιπὸν ὅλα ὁ Θεός καὶ τοὺς εἶπε· «Να πολλαπλασιάζεστε καὶ να γεμίσετε τὰ νερά τῶν θαλασσῶν· καὶ τὰ πτηνά ας πληθαίνουν πάνω στη γῆ». ²³ Ἦρθε το βράδυ, ἦρθε το πρωί· πέμπτη ἡμέρα.

²⁴ Τότε εἶπε ὁ Θεός· «Να βγάλει ἡ γῆ κάθε εἶδος ζωντανῶν οργανισμῶν· Ὅλα τὰ εἶδη τῶν ζῶων, τῶν ἔρπετῶν καὶ τῶν θηρίων». Ἔτσι κι ἐγένε. ²⁵ Δημιούργησε ὁ Θεός ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἀγρίων ζῶων, τῶν ἡμερῶν ζῶων καὶ τῶν ἔρπετῶν τῆς γῆς. Καὶ εἶδε ὁ Θεός ὅτι ἦταν καλόν. ²⁶ Μετὰ εἶπε ὁ Θεός· «Ας φτιάξουμε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα με τὴν εἰκόνα τῆ δικῆ μας καὶ τὴν ὁμοίωση, κι ας ἐξουσιάζει στὴς θάλασσας τὰ ψάρια, στὸν οὐρανοῦ τὰ πτηνά, στὰ ζῶα καὶ γενικά σ' ὅλη τὴ γῆ καὶ στὰ ἔρπετὰ που σέρνονται πάνω σ' αὐτήν». ²⁷ Δημιούργησε, λοιπὸν, ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα με τὴ δική του τὴν εἰκόνα, «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» τὸν δημιούργησε, τοὺς δημιούργησε ἄντρα καὶ γυναίκα. ²⁸ Τοὺς εὐλόγησε καὶ τοὺς εἶπε· «Να κάνετε πολλὰ παιδιά, ὥστε να πολλαπλασιαστεῖτε, να γεμίσετε τὴ γῆ καὶ να κυριαρχήσετε σ' αὐτήν. Να ἐξουσιάζετε στὴς θάλασσας τὰ ψάρια, στὸν οὐρανοῦ τὰ πτηνά καὶ σε κάθε ζῶο που κινεῖται πάνω στη γῆ». ²⁹ Καὶ συ-

καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης τῆς γῆς, καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπορίμου, ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν·³⁰ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ παντὶ ἔρπετῷ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς, καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρώσιν. καὶ ἐγένετο οὕτως.³¹ καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα ἕκτη. *Γένεση, 1, 1-31.* [Κριτική ἔκδοση Ralrhs, Απ. Διακονία]

νέχισε ὁ Θεός: «Να, ὅλα τα φυτὰ πάνω στη γη, που βγάζουν σπόρους, σας τα δίνω, καθώς και ὅλα τα δέντρα που ἔχουν καρπούς γεμάτους σπόρους· αὐτὰ θα εἶναι για τροφή σας.³⁰ Και ὅλα τα χλωρὰ χόρτα τα δίνω για τροφή στα ζῶα της γης, σε ὅσα πετοῦν στον ουρανό και σε ὅσα ἔρπον στη γη κι ἔχουν ζωή». Ἔτσι κι ἐγένε. ³¹ Ὁ Θεὸς εἶδε τα δημιουργήματά του και ἦταν ὅλα πάρα πολὺ καλά. Ἦρθε το βράδυ, ἦρθε το πρωί· ἕκτη ἡμέρα.

Αντιλήψεις για τη δημιουργία και την προέλευση του κόσμου στις θρησκείες

Ενούμα Ελῖς (βαβυλωνιακὸ ἔπος της δημιουργίας)

Ὅταν ψηλά οι ουρανοὶ δεν εἶχαν ονομαστεί, ὅταν κάτω η γη δεν εἶχε ὄνομα... γεννήθηκαν οι θεοί... Τότε συγκρούστηκαν η Τιαμάτ και ο Μαρδούκ, ο σοφότερος ἀπὸ τους θεοὺς, ἐπιτέθηκαν ο ἕνας στον ἄλλο και ἀρχισαν να μάχονται... Ὁ Μαρδούκ την ἔκοψε στα δύο, ὅπως ἕνα κοχύλι. Το μισὸ το διαμόρφωσε σε ουράνιο θόλο... Τοποθέτησε το κεφάλι της σε ἕναν τόπο και σχημάτισε ἕνα βουνό... Ἀπὸ τα μάτια της ἔκανε να πηγᾶσουν ο Ευφράτης και ο Τίγρης...

Οι θεοὶ ὅμως εἶχαν παράπονα. «Τώρα» ἔλεγαν στον Μαρδούκ «εἴμαστε τσακισμένοι ἀπὸ τη δουλειά, μα ἀπὸ κύριοι γίναμε δούλοι και κανεὶς δε μας υπηρετεῖ». Ὁ Μαρδούκ συμφώνησε πως τα παράπονά τους ἦταν δίκαια και εἶπε: «Θα πλάσω ἕνα πλάσμα μικρὸ που δε θα εἶναι επικίνδυνο, γιατί θα εἶναι υπερβολικὰ αδύναμο. Θα το βαφτίσω ἄνθρωπο και θα του αναθέσω να σας δουλεύει. Θα το εγκαταστήσω στη γη και θα εἶναι ἀνίκανο να ανεβεί στον ουρανό, ἀνίκανο να βυθιστεῖ στα νερά. Για μεγαλύτερη ἀσφάλεια θα του δώσω το θάνατο. Για λίγο καιρὸ θα μπορεῖ να δουλεύει για σας και ὕστερα, ὅταν με την ηλικία θα ἀποκτήσει ἴσως ἀρκετὴ σοφία, θα χάνεται...». Ὁ Μαρδούκ ἔκοψε το κεφάλι του Ἐα και ἀπὸ το πτώμα του σκάρωσε ἕνα πλάσμα μικρὸ, που ὅλοι οι θεοὶ το βρῆκαν γελοῖο μα πολὺ κατάλληλο για τη δουλειά που ἐπρόκειτο να του αναθέσουν. Ἔτσι γεννήθηκε η ράτσα των Ἀνθρώπων.

Γριζοπούλου Ο. & Καζλάρη Π., *Παλαιὰ Διαθήκη: Ἡ προϊστορία του Χριστιανισμοῦ Θρησκευτικὰ Α΄ Γυμνασίου, Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτούτο – ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2003, σελ. 133, 138.*

Ἡ ἰσλαμικὴ διδασκαλία για τη δημιουργία

«Ὁ Ἀλλάχ εἶναι που ἀρχίζει (την πορεία) της δημιουργίας, ἔπειτα την επαναλαμβάνει, κι ἔπειτα σ' Αὐτόν ὅλοι θα ἐπιστρέψετε».

Κοράνι, ἐλ-Ρουμ (οι Ρωμιοί): 30:11.

«Ὁ Ἀλλάχ εἶναι ο πρωτουργὸς των ουρανῶν και της γης. Ὅταν ἀποφασίσει για κάτι, λέει σ' αὐτό: “Γενηθήτω” και γίνεται».

Κοράνι, ἐλ-Μπάκαρα (η ἀγελάδα): 2:117.

«Δε τους έδειξα [στον Σατανά και τους απογόνους του, Σ.τ.Επιμ.] τη δημιουργία των Ουρανών και της γης, (και δεν τους έδειξα) ούτε (ακόμα) πώς τους δημιούργησα, και δεν επρόκειτο να πάρω για βοηθούς αυτούς που παρασύρουν τους ανθρώπους στην πλάνη».

Κοράνι, ελ κεχφ (η σπηλιά): 18:51.

«Μήπως δεν βλέπουν οι άπιστοι ότι οι ουρανοί και η γη ήταν (και τα δύο μαζί) ενωμένα (σαν μία μονάδα της Δημιουργίας), έπειτα τα σχίσαμε σε δυο μέρη; και κάναμε από το νερό κάθε ζωντανό πράγμα. Μήπως –και τότε– δεν θα πιστέψουν;»

Κοράνι, ελ ενμπιγιά (οι Προφήτες): 21:30.

«Να πεις: “Μα αρνηθήκατε (και λατρεύετε άλλες θεότητες) απ’ Εκείνον που έπλασε τη γη σε δύο Ημέρες; Και τις κάνετε (τις θεότητες) όμοιες με Αυτόν; Αυτός είναι ο Κύριος του Σύμπαντος Κόσμου. Κι έκανε σε αυτήν (τοποθέτησε πάνω στη γη) ακίνητα βουνά κι ευλόγησε με άφθονα αγαθά τη γη, και ρύθμισε σ’ αυτή ώστε να παρέχει τροφές –κανονικά–, σύμφωνα με (τις ανάγκες) όσων αναζητούν (τη συντήρηση), (κι όλα αυτά) σε τέσσερις ημέρες. Έπειτα εγκαταστάθηκε στα ουράνια (έστρεψε την προσοχή Του στον ουρανό) που ήταν (σαν) καπνός – (ένα σύννεφο από ατμό). Και είπε σ’ αυτόν και στη γη: “Να έρχεστε μαζί –εκούσια ή ακούσια–.” Είπαν: “Ερχόμαστε σ’ εκούσια υπακοή”. Κι έτσι κανόνισε τα επτά στερεώματα (ουρανούς) σε δύο Ημέρες, και όρισε για κάθε ουρανό την αποστολή του. Και στόλισε τον ουρανό του (γήινου) κόσμο με φωτεινούς δαυλούς, και (τους εφοδίασε) με φύλακες. Τέτοια είναι η τάξη που εθέσπισε ο Παντοδύναμος, ο Πάνσοφος».

Κοράνι, Φούσυιλετ (Ερμηνευόμενο καλά): 41:9-12.

Ελληνική μυθολογία (ΗΣίοδος, Θεογονία)

Στην αρχή υπήρχε μόνο το Χάος. Πυκνό σκοτάδι σκέπαζε τα πάντα, ώσπου από το χάος γεννήθηκε η Γη κι από τη Γη τα βουνά, η θάλασσα και μετά ο Ουρανός με τον ήλιο, το φεγγάρι και τ' αστέρια. Τότε ο Ουρανός και η Γη ενώθηκαν και γέννησαν τους Τιτάνες.

Μα ο Ουρανός φοβόταν πως κάποιο από τα παιδιά του θα έπαιρνε το θρόνο του. Γι' αυτό τα έκλεισε όλα στα βάθη της Γης. Όμως ο γιος του, ο Κρόνος, ο πιο δυνατός απ' τους Τιτάνες, τον νίκησε κι έγινε αυτός όλου του κόσμου αρχηγός. Παντρεύτηκε τη Ρέα και γέννησαν τρεις θεές και τρεις θεούς: την Ήρα, την Εστία και τη Δήμητρα, τον Πλούτωνα, τον Ποσειδώνα και τον Δία.

Μα κι ο Κρόνος φοβόταν πως κάποιο απ' τα παιδιά του θα έπαιρνε τον θρόνο του. Γι' αυτό, όταν γεννιόνταν, τα κατάπινε. Απελπισμένη η Ρέα πήγε και γέννησε το έκτο της παιδί, τον Δία, σε μια σπηλιά, σ' ένα βουνό της Κρήτης. Έκρυψε το παιδί εκεί. Το φρόντιζαν οι Νύμφες κι έπινε το γάλα μιας κατσίκας, της Αμάλθειας. Στον Κρόνο έδωσε να καταπιεί μια φασκιωμένη πέτρα.

Όταν ο Δίας μεγάλωσε, πάλεψε με τον Κρόνο και τον ανάγκασε να βγάλει τα πέντε αδέρφια του που είχε καταπιεί. Άρχισε τότε ένας πόλεμος. Από τη μια οι Τιτάνες κι από την άλλη οι θεοί. Δέκα χρόνια κράτησε η Τιτανομαχία. Νίκησαν οι θεοί και τους Τιτάνες τούς έριξαν στα Τάρταρα. Μετά οι θεοί πάλεψαν με τους Γίγαντες. Η Γιγαντομαχία κράτησε πολύ καιρό. Νίκησαν όμως και πάλι οι θεοί. Έτσι ο Δίας έγινε κυρίαρχος όλου του κόσμου. Παντρεύτηκε την Ήρα και μαζί με τα παιδιά του και τ' αδέρφια του εγκαταστάθηκε στον Όλυμπο.

Μαϊστρέλης, Σ., Καλύβη, Ε. & Μιχαήλ, Μ., *Ιστορία Γ' Δημοτικού: Από τη Μυθολογία στην Ιστορία*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, χ.χ., σελ. 8.

Η δημιουργία του κόσμου «εκ του μηδενός» και η δημιουργία του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού

⁴ Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ἧ ἡμέρα ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ⁵ καὶ πᾶν χλωρὸν ἄγρου πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πάντα χόρτον ἄγρου πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι· οὐ γὰρ ἔβρεξεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι αὐτήν· ⁶ πηγή δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότιζε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. ⁷ καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

⁸ Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε. ⁹ καὶ ἐξανάτειλεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὠραῖον εἰς ὄρασιν καὶ καλὸν εἰς βρώσιν καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναί γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ.

Γένεση, 2, 4-9. Κείμενο Ο΄

¹⁵ Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν. ¹⁶ καὶ ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγων· ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ, ¹⁷ ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἧ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε.

¹⁸ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν. ¹⁹ καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἄγρου καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. ²⁰ καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς κτήνεσι καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἄγρου· τῷ δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὐρέθη βοηθὸς ὅμοιος αὐτῷ. ²¹ καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὑπνωσε· καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. ²² καὶ ἠκοδόμησεν ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, εἰς γυναῖκα καὶ ἤγαγεν αὐτήν πρὸς τὸν Ἀδὰμ. ²³ καὶ εἶπεν Ἀδὰμ τοῦτο νῦν ὅσοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ

⁴ ἔτσι, λοιπόν, δημιουργήθηκαν σταδιακά ο ουρανός και η γη. Την ημέρα που ο Κύριος ο Θεός δημιούργησε τη γη και τον ουρανό, ⁵ δεν υπήρχαν θάμνοι στη γη ούτε είχαν φυτρώσει χόρτα, γιατί ο Κύριος ο Θεός δεν είχε ακόμη βρέξει πάνω στη γη και δεν υπήρχε άνθρωπος για να καλλιεργήσει το έδαφος. ⁶ Από τη γη όμως ανέβλυζε νερό και πότιζε όλη την επιφάνεια του εδάφους. ⁷ Τότε ο Κύριος ο Θεός έπλασε τον άνθρωπο από το χώμα της γης και φύσηξε μέσα στα ρουθούνια του πνοή ζωής. Έτσι έγινε ο άνθρωπος ζωντανό ον.

⁸ Ύστερα ο Κύριος ο Θεός φύτεψε έναν κήπο στην Εδέμ προς την ανατολή, όπου έβαλε τον άνθρωπο που είχε πλάσει. ⁹ Έκανε να βλαστήσουν από τη γη όλα τα είδη των δέντρων. Ήταν ωραία στην εμφάνιση και οι καρποί τους ήταν εύγευστοι. Στη μέση του κήπου ήταν το δέντρο της ζωής· εκεί ήταν και το δέντρο της γνώσης του καλού και του κακού.

¹⁵ Πήρε, λοιπόν, ο Κύριος ο Θεός τον άνθρωπο και τον έβαλε μέσα στον κήπο της Εδέμ για να τον καλλιεργεί και να τον προσέχει. ¹⁶ Του έδωσε αυτήν την εντολή: «Απ' όλα τα δέντρα του κήπου μπορείς να τρως. ¹⁷ Από το δέντρο όμως της γνώσης του καλού και του κακού να μη φας· γιατί την ίδια μέρα που θα φας απ' αυτό, εξάπαντος θα πεθάνεις».

¹⁸ Ο Κύριος ο Θεός εἶπε: «Δεν είναι καλό να είναι ο άνθρωπος μόνος. Θα του φτιάξω έναν σύντροφο όμοιον μ' αυτόν». ¹⁹ Ο Κύριος έπλασε από το έδαφος όλα τα ζώα του αγρού και τα πτηνά του ουρανού και τα έφερε μπροστά στον άνθρωπο, για να δει πώς θα τα ονομάσει. Και ό,τι όνομα έδινε ο άνθρωπος σε κάθε ζωντανή ύπαρξη, αυτό ήταν και το όνομά της. ²⁰ Έδωσε ονόματα σε όλα τα ζώα, στα πτηνά του ουρανού και στα άγρια θηρία. Για τον άνθρωπο όμως δεν βρέθηκε σύντροφος ομοιός του. ²¹ Τότε ο Κύριος ο Θεός τον έριξε σε βαθύ ύπνο κι αποκοιμήθηκε· πήρε μία από τις πλευρές του και τη θέση της τη συμπλήρωσε με σάρκα. ²² Μετά, από την πλευρά που πήρε από τον Αδάμ, σχημάτισε μια γυναίκα και την οδήγησε σ' αυτόν. ²³ Τότε ο Αδάμ εἶπε: «Αυτό επιτέλους είναι κόκαλο από τα κόκαλά μου και σάρκα από τη σάρκα μου. "Γυναίκα"

τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὐτῆ·²⁴ ἕνεκεν τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.²⁵ καὶ ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὃ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦσχύνοντο.

Γένεση, 2, 15-25. Κείμενο Ο΄

Δημιουργία του ανθρώπου

«Ο Θεός δημιουργεί τον άνθρωπο από ορατή και αόρατη φύση, με τα ίδια του τα χέρια κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση, από τη γη, αφού διέπλασε το σώμα και αφού του έδωσε λογική και νοερή ψυχή με τη δική του πνοή, αυτό που αποκαλούμε θεία εικόνα· γιατί το “κατ' εικόνα” φανερώνει τη νοερή και αυτεξούσια φύση, ενώ το “καθ' ομοίωσιν” την κατά το δυνατό ομοίωση στην αρετή. Το σώμα και η ψυχή πλάστηκαν ταυτόχρονα, και όχι το ένα πρώτα και το άλλο ύστερα κατά τις φλυαρίες του Ωριγένη. Ο Θεός, λοιπόν, δημιούργησε τον άνθρωπο άκακο, ευθύ, ενάρετο, άλυπο, αμέριμνο, λαμπρυνόμενο με κάθε αρετή, στολισμένο με όλα τα αγαθά, σαν ένα δεύτερο κόσμο, μικρό σε μεγάλο, άλλον άγγελο, μικτό προσκυνητή, επόπτη της ορατής κτίσεως, μύστη της νοητής, βασιλιά των όσων βρίσκονται στη γη, βασιλευόμενο από πάνω, επίγειο και ουράνιο, πρόσκαιρο και αθάνατο, ορατό και νοούμενο, μέσον μεγαλείου και ταπεινότητας, τον ίδιο πνεύμα και σάρκα, σάρκα για την έπαρση, πνεύμα για τη χάρη, το πρώτο για να πάσχει από τη σάρκα και να θυμάται και να διαπαιδαγωγείται, το δεύτερο για να μένει με τη χάρη στον Θεό και να δοξάζει τον ευεργέτη, να φιλοτιμείται για το μεγαλείο, να περνά εδώ τη ζωή του, δηλαδή στην παρούσα φάση, και αλλού να εξέρχεται στον μελλοντικό αιώνα, και πέρας του μυστηρίου να θεώνεται με την τάση προς τον Θεό, να θεώνεται όμως με τη μετοχή στη θεία λάμψη και όχι να μεταβαίνει στη θεία ουσία».

Ιωάννης Δαμασκηνός, *Έκδοσις Ακριθής της Ορθοδόξου Πίστεως*, 12 (26), Μτφρ. Ν. Ματσούκας, Θεσσαλονίκη, 1976, σελ. 151-153.

Θεϊκή αγάπη και δημιουργία του κόσμου

«Σὺ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες” (Λειτουργία του αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου). Οι λέξεις “ἐκ τοῦ μὴ ὄντος”, δηλώνουν, πρώτο και κύριο, ότι ο Θεός δημιούργησε το σύμπαν με μια πράξη της ελευθέρης θέλησής του. Τίποτε δεν τον πίεσε να δημιουργήσει. Το διάλεξε να το κάνει. Ο κόσμος δεν δημιουργήθηκε άσκοπα ή από ανάγκη, αλλά είναι η συνέπεια της θεϊκής εκλογής...

Το κίνητρο του Θεού για δημιουργία είναι η αγάπη του. Αντί να πούμε ότι δημιούργησε το σύμπαν από το μηδέν, θα ἔπρεπε να πούμε ότι το δημιούργησε από τον ίδιο τον εαυτό του, που είναι

αυτή θα λέγεται, γιατί απ' τον άντρα πάρθηκε». ²⁴ Γι' αυτόν το λόγο θα εγκαταλείπει ο άντρας τον πατέρα του και τη μητέρα του και θα ενώνεται με τη γυναίκα του· θα γίνονται ένας άνθρωπος. ²⁵ Ο Αδάμ και η γυναίκα του ήταν και οι δύο γυμνοί και δεν ντρέπονταν.

Η δημιουργία του ανθρώπου, ψηφιδωτό, καθεδρικός ναός Μονρεάλε, 12^{ος} αι.

αγάπη. Δεν θα 'πρεπε να σκεφτόμαστε τον Θεό σαν Κατασκευαστή ή τον Θεό σαν Τεχνίτη, αλλά τον Θεό σαν Εραστή. Το να αγαπάς σημαίνει να μοιράζεσαι, όπως τόσο καθαρά μας έχει δείξει το τριαδικό δόγμα: ο Θεός δεν είναι μόνο ένας αλλά ένας μέσα σε τρεις, επειδή είναι μια κοινωνία προσώπων που μετέχουν με αγάπη το ένα στο άλλο... Από εκούσια εκλογή ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο, με "εκστατική" αγάπη, έτσι ώστε να υφίστανται εκτός από τον ίδιο άλλες υπάρξεις για να μετέχουν στη ζωή και την αγάπη που είναι δικά του...

Σαν καρπός της ελεύθερης θέλησης και της ελεύθερης αγάπης του Θεού, ο κόσμος δεν είναι αναγκαίος, δεν είναι αυτάρκης, αλλά σχετικός και εξαρτημένος... Η ύπαρξη είναι πάντα ένα δώρο από τον Θεό, ένα ελεύθερο δώρο τη αγάπης του, ένα δώρο που ποτέ δεν παίρνεται πίσω, αλλ' οπωσδήποτε ένα δώρο, όχι κάτι που κατέχουμε με τη δική μας δύναμη... Όλα τα δημιουργήματα πηγάζουν από τον Θεό, έχουν τις ρίζες τους στον Θεό και βρίσκουν την προέλευση τους και την πλήρωσή τους σε αυτόν. Ο Θεός μόνο είναι το ουσιαστικό όνομα, όλα τα δημιουργήματα είναι επίθετα...

Ο σκοπός της διδασκαλίας για τη δημιουργία, επομένως, δεν είναι να προσγράψουμε ένα χρονολογικά εναρκτήριο σημείο στον κόσμο, αλλά να βεβαιώσουμε ότι ο κόσμος εξαρτά την ύπαρξή του από τον Θεό. Όταν η Γένεση διατυπώνει "Έν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν" (Γεν. 1, 1), η λέξη "αρχή" δεν πρέπει να εκληφθεί απλώς με την χρονική σημασία αλλά ως δηλωτική του ότι ο Θεός είναι η διαρκής αιτία και το στήριγμα όλων των πραγμάτων...».

«Η δόξα του Θεού είναι ο άνθρωπος», βεβαιώνει το Ταλμούδ και ο Αγ. Ειρηναίος διαπιστώνει το ίδιο: "Η δόξα του Θεού είναι ένας ζωντανός άνθρωπος"... Η μοναδική θέση του ανθρώπου στον κόσμο φαίνεται πάνω απ' όλα, από το γεγονός ότι έχει φτιαχθεί "κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν" του Θεού... Η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο υποδηλώνει το κάθε τι που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα ζώα, που τον κάνει με την πλήρη και αληθινή έννοια *πρόσωπο* - έναν ηθικό παράγοντα ικανό για το σωστό και το λάθος, ένα πνευματικό ον προικισμένο με εσωτερική ελευθερία. ... Η "εικόνα" είναι αυτό που ο άνθρωπος κατέχει από την αρχή και που του δίνει τη δύναμη να ξεκινήσει την πνευματική του πορεία· η "ομοίωση" είναι αυτό που ελπίζει να αποκτήσει στο τέρμα του ταξιδιού του».

Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας, *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Επτάλοφος, Αθήνα, 1982, σελ. 51-53 και 59-60.

Συνθέσεις και αντιθέσεις στο ζήτημα της δημιουργίας. Επιστήμη και θρησκεία

Σχέσεις πίστης και επιστήμης

Καταρχήν πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν υπάρχει θέμα αντίθεσης ή σύγκρουσης μεταξύ τους. Πίστη και επιστήμη είναι δυο μεγάλα πνευματικά μεγέθη αλληλοσυμπληρούμενα και όχι αλληλοαποκλειόμενα. Είναι δυο εκδηλώσεις του ανθρώπινου πνεύματος που κινούνται σε διαφορετικά επίπεδα. Επιστήμη και θρησκεία έχουν αυτόνομες περιοχές ενδιαφερόντων και έρευνας· ανταποκρίνονται σε διαφορετικές αξιολογικές ροπές και ανάγκες της ενιαίας ανθρώπινης ύπαρξης. Η επιστήμη ερευνά τα μυστήρια της δημιουργίας, ασχολείται με το επιστητό, ενώ η θρησκεία ασχολείται με το μυστήριο του Δημιουργού, το υπεραίσθητό. Είναι δύο κύκλοι εφαιπτόμενοι ή και τεμνόμενοι, αλλ' όχι ταυτιζόμενοι ή συγκρουόμενοι. Επομένως, η σχέση πίστης και επιστήμης δεν μπορεί να είναι αντιθετική ή εχθρική, αλλά διαλεκτική. Κι αυτό γιατί έχουν κοινή αφετηρία την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου και ουσιαστικά στοχεύουν στην κατάκτηση της αλήθειας και την εξασφάλιση της ευτυχίας του. Κρίνονται όμως, μαζί ή χωριστά, από το κατά πόσον οδηγούν τον άνθρωπο στον εξανθρωπισμό του ή στον απανθρωπισμό του.

Όταν η καθεμιά περιορίζεται στον χώρο της αρμοδιότητάς της, δεν υπάρχει θέμα σύγκρουσης ή αντίθεσης. Αν παλαιότερα παρουσιάστηκαν κάποιες περιπτώσεις αντιπαράθεσης, αυτό οφείλεται σε ιδεολογικές προκαταλήψεις ορισμένων επιστημόνων, οι οποίοι υπερέβησαν τα όρια της επιστήμης και ασχολήθηκαν με υπερφυσικά ζητήματα. Άλλοι πάλι στην περίοδο του Διαφωτισμού θεοποίησαν το λογικό, ενώ άλλοι απέρριψαν εκ των προτέρων ό,τι σχετίζεται με θέματα μεταφυσικής. Πιθανόν επίσης κάποιοι χριστιανοί να αντιμετώπισαν με δυσπιστία και καχυποψία τις επιστημονικές θεωρίες και ανακαλύψεις, νομίζοντας ότι κινδυνεύει η πίστη τους.

Με όλα τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η πίστη και η επιστήμη δε συγκρούονται, γιατί:

1. Η επιστήμη ερευνά τον αισθητό, το φυσικό κόσμο, ενώ η θρησκεία «περιγράφει» τον υπεραισθητό, τον υπερφυσικό κόσμο.
2. Η επιστήμη ερευνά το πώς έγινε ο κόσμος καθώς και τους φυσικούς νόμους που ρυθμίζουν τη λειτουργία του, ενώ η θρησκεία ασχολείται με το ποιος και γιατί δημιούργησε τον κόσμο. Εφόσον απαντούν σε διαφορετικά ερωτήματα, επόμενο είναι ότι δε δικαιολογείται αντίθεση ή σύγκρουση, αλλά μάλλον συνεργασία.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 198-199.

Από την Εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου

«Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἔκκληξις, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ».

[Δεν μειώνεται ο θαυμασμός μας για τα έργα του Θεού, αν βρεθεί ο τρόπος με τον οποίο έγινε κάποιο από τα θαυμαστά αυτά έργα].

Μ. Βασίλειος, *Ομιλία εις την Εξαήμερον*, 10 | PG 29, 25^A.

Η ευθύνη του ανθρώπου έναντι της δημιουργίας

«Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν».

[Πῆρε λοιπὸν ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπο, τὸν ὁποῖο ἔπλασε, καὶ τὸν ἔβαλε στὸν κήπο τῆς Εδέμ γιὰ νὰ τὸν καλλιεργεῖ καὶ νὰ τὸν φυλάσσει] (Γεν 2, 15).

Σκηνές από τη δημιουργία του κόσμου.
Ψηφιδωτά από τη Βασιλική του Αγίου Μάρκου, Βενετία.

Εμπειρίες της ζωής και θρησκευτικές εμπειρίες (διαφορές και ομοιότητες)

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, *Η Θεραπεία του Τυφλού* (περίπου 1565). Δρέσδη, Πινακοθήκη.

Οι συνέπειες και οι επιδράσεις που επιφέρουν τα θρησκευτικά βιώματα στη ζωή των πιστών, στη λαϊκή παράδοση και στον ευρύτερο πολιτισμό

Η Παναγιά του Βάλτου

Σαν παραμύθι χρυσών εποχών και σαν τραγούδι αδυνατισμένο στον ήχο, πλην άθιχτο στα μάτια της ψυχής, θυμάμαι το πανηγύρι της Παναγιάς του Βάλτου [...].

[Ο παππούλης] Ήταν άνθρωπος κοντούλης, πενηντάχρονος, απόφοιτος δημοτικού, αλλά πολύ θεοσεβής. Καθώς τα ταπεινά και διακριτικά αηδόνια υμνούν με το τραγούδι τους την αυγή του Θεού, τρεφόμενα με τη δικιά του μέριμνα, έτσι κι ο Παππούλης έψελνε με ζεστή ψυχή το μεγαλείο του Θεού. Χωρίς να εννοεί τα βυζαντινά τροπάρια, τά 'νιωθε, με τη γνώση πού 'χουν οι παρθένες ψυχές, και γινόταν, αυτός ο μικρός κι ασήμαντος κι απαίδευτος άνθρωπος, ένας χρυσόφωνος άγγελος, με ανοιγμένες τις αθέατες φτερούγες τη ψυχής του – και τα μικρά του μάτια διαστέλλονταν, λες και γινόταν πύλες του Παραδείσου! Ω, να τον βλέπατε πως έπασχε το μεγαλοβδόμαδο, καθώς έλεγε τα εγκώμια!

[...] Και μια φορά, που ο παπα-Λάζαρος δεν τον άφησε να πει το ευαγγέλιο της Αναστάσεως, ότι στην λειτουργία παραβρισκότανε ο δεσπότης Αιτωλακαρνανίας Ιερόθεος, και ήθελε άψογα να τηρηθεί το τυπικό, ο Παππούλης, μετά το Ανέστη, έφυγε κρυφά και πήγε στο ιερό· εκεί, κατά τις μαρτυρίες του θεοσεβούς νεωκόρου Παντελή, που εκτελούσε και χρέη τελάλη, είπε το «πεπόθη-κεν ή ψυχή μου» και το «άναβαλλόμενος τὸ φῶς ὡσερ ἰμάτιον»· πετάχτηκε μετά απέναντι στο σπιτάκι του, ξεκρέμασε τον γκρα* κι έριξε τρις στον αέρα – λέγοντας ισάριθμα Αληθώς ανέστη!

[...] Από τον Όρθρο περάσαμε στη λειτουργία της Χάρης Της. Όρθιοι. Ώρες πέντε! Κουρασμένοι. Ώρες πέντε! Το σώμα βαραίνει, τα μέλη αποσυντονίζονται... Όρθιοι! Ώρες πέντε!.. Αλλά: «Τίς ό περιουναγωγών με ότε έν έρήμω διεσπάρην; Τίς ό έκδούς με είς τό φῶς τῆς Δαμασκοῦ;».

Ο Παππούλης φάνηκε ανάμεσά μας κρατώντας κάνιστρο. Μας έβαλε στο χέρι μικρό αντίδωρο... Το κομματάκι εκείνο έχει τόση δύναμη, όση δεν έχουν πέντε άρτοι μαζί. Και αντλεί τη δύναμή του από τη δικιά μας αδυναμία: ένα τόσο δα ψωμάκι σου εξαφανίζει την κούραση πέντε ωρών! Αυτή είναι η απολαυή των πιστών: πάντα μικρή, πάντα λίγη – για να συμβολίζει και υπενθυμίζει, όχι να εξαργυρώνει... Όσοι πιστοί προσέλθετε!... Εκεί, θαρρώ, είναι η λεβεντιά και η τιμιότητα της Ορθοδοξίας και της Ελλάδας: θέλομε και πάμε! Και θα πηγαίνομε, όπως πηγαίναμε στις αρχαίες θεωρίες του Παγγαίου και του Ολύμπου! Και θα κυνηγάμε παντού το μικρό αντίδωρο του αγώνα μας!

* γκρα: τύπος πυροβόλου όπλου, δηλαδή ντουφεκιού, γαλλικής προέλευσης, πολύ διαδεδομένο μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Ζούλας, Ο., *Ιστορίες από τον Αστακό* [διηγήματα], Δίφρος, Αθήνα, 1971.

Η Θεοσκέπαστη

[...] Άξαφνα ψίθυρος σιγονότατος, ψαλμωδία κατανυκτική, φωνή ικέτις, μπερδεύοντας με τη φωνή της ερημίας και της θαλάσσης, έφτασε στ' αυτιά μας. Χείλη γυναικεία έψελναν ύμνους χριστιανικούς. Κάτω απ' τα ερείπια του κάστρου των Φράγκων, η ταπεινή μελωδία της Ορθοδοξίας, βεβαίωση της συνέχειας, τι συγκίνηση που ήταν! Σαν να μας έσεισε αγέρας βίαιος. Κάμαμε ακόμα λίγα βήματα. Και τότε πρόβαλε μπρος στα μάτια μας, όραμα θαμπωτικό, αλησμόνητο για πάντα, άσπρο, πάλλευκο: η «Θεοσκέπαστη». Πάνω απ' τα κρεμαστά νερά, στον άγριο βράχο, πάνω απ' το ηφαίστειο.

Οι ύμνοι τώρα έρχονται πιο καθαροί. Προχωρήσαμε, μπήκαμε στη Θεοσκέπαστη. Κατακάθαρο, γυμνό, κατάγυμνο ήταν το ξωκλήσι, καθώς όλα τα ξωκλήσια των Ελλήνων. Μονάχα ένα ξυλόγλυπτο, παλιό, παμπάλαιο τέμπλο. Και μπρος στο Ιερό, κάτω απ' το φαγωμένο τέμπλο, γονατισμένες πάνω στις πλάκες, με σκυφτό κεφάλι, αποτραβηγμένες στη δέησή τους, μονάχες με τον εαυτό τους και με το Θεό, ξυπόλητες, οι μαυροφορεμένες γυναίκες, που είχαμε δει από μακριά, έψελναν [...].

Μας συνεπήρε κ' εμάς το μυστήριο, η κατάνυξη, γινήκαμε σε λίγο μαζί τους ένα, προσευχηθήκαμε κ' εμείς για ό,τι αγαπούμε και για τους ανθρώπους.

Σαν τέλειωσε η παράκληση κ' οι γυναίκες σηκωθήκαν απ' τις πλάκες, ωχρές, γαλήνη ήταν στο πρόσωπό τους πολλή. Μας τριγυρίσανε, είπαν τα δικά τους, είπαμε τα δικά μας. Η μια είχε παιδί σκοτωμένο στον πόλεμο, η άλλη έχει γιο στο στρατό, η άλλη έχει γιο που ταξιδεύει στη θάλασσα. Κάθε χρονιά έχουνε τάμα να πάρουν βόλτα όλο το νησί, με τα πόδια, ν' ανάψουν τα καντήλια στα ξωκλήσια. Έτσι ξεκινήσανε και φέτος. Με τα χαράματα πέσαν στο δρόμο απ' τον Πύργο, ξυπόλητες, κ' η σκόνη σκέπαζε τα σκληρά, τυραγνισμένα πόδια τους. Τώρα, ύστερα απ' τη χάρη της, μετά τη Θεοσκέπαστη, θ' ανηφορίζαν για τ' άλλα τα ξωκλήσια, κατά τα δυτικά.

Βγάλανε απ' το μπογαλάκι τους το γιόμα τους, ψωμί σταρένιο, τις μικροσκοπικές ντομάτες της Σαντορίνης, ψαράκια της τράτας τηγανητά. «Ηντλησαν» νερό απ' τη μικρή στέρνα, νερό βρόχινο, μας φιλέψαν νερό και ψωμί. Δε θέλαμε να τους το στερήσουμε που το είχαν λιγοστό – το ψωμί και το νερό. Μα επιμένανε να το πάρουμε κοιτάζοντάς μας παρακαλεστικά μες στα μάτια, σαν να το γυρεύαν για χάρη.

«Τώρα μας ένωσε η Θεοσκέπαστη», είπαν [...].

Βενέζης, Η., «Η Θεοσκέπαστη» (απόσπασμα από το «Αφιέρωμα στη Σαντορίνη»). *Νέα Εστία*, τεύχ. 698 (1^η Αυγούστου 1956), σελ. 1031.

Η τεχνολογία του τηλεφωνικού θαλάμου, παρωχημένη και αχρηστευμένη πια από την κινητή τηλεφωνία, υπηρετεί τώρα τη λατρεία του αιωνίου. Τηλεφωνικός θάλαμος-προσκυνητάρι, μια ενδιαφέρουσα έκφραση θρησκευτικού βιώματος. Φωτογραφία: Θ. Παντούλας.

Η Ορθοδοξία

Γλυκό που είναι το σκοτάδι στις εικόνες των προγόνων
άμωμα χέρια μεταληπτικά
ρούχα που τ' άδραξεν η γαλήνη και δε γνωρίζουν άνεμο
βαθιά το ελέησον απ' τους άυλους βράχους
τα μάτια σαν καρποί ευωδάτοι.
Κι ο ψάλτης ολόσωμος ανεβαίνει στο πλατάνι της φωνής
καημένε κόσμε
θυμίαμα η γαλάζια οσμή κι ο καπνός ασημένιος
κερί να στάζει ολοένα στα παιδόπουλα
καημένε κόσμε
σα βγαίνουν –ω χαρά πρώτη– με το Ευαγγέλιο και με τις λαμπάδες
κ' ύστερα η μεγάλη χαρά να συντροφεύουν τ' Άγια...

Ο παπα-Γιάννης τυλιγμένος τ' άσπρο του φελόνι
καλός πατέρας και καλός παππούς με το σιρόκο στη γενειάδα
χρόνια αιώνες χρόνια και νιάτα πόχει η ομορφιά!...

Νίκος Καρούζος, «Η Ορθοδοξία»: *Τα Ποιήματα Α' (1961-1978)*, Ίκαρος, Αθήνα, 2^η 1995, σελ. 177.

Δόνια Μπέρτα

Στη σκοτεινή, κρύα και έρημη εκκλησία, η δόνια Μπέρτα κάθισε σε μια γωνιά της που τη θεωρούσε πλέον δική της. Τα φώτα της αγίας τράπεζας και οι λάμπες πλημμύριζαν την ψυχή της με μια γνώριμη ζεστασιά, τη ζεστασιά ενός αγαπημένου σπιτικού. Τα μουρμουρητά του παπά στα λατινικά, ανακατεμένα με βηξίματα από το άσθμα, ηχούσαν θεσπέσια στ' αυτιά της, της θύμιζαν το χωριό της. Οι εικόνες στο ιερό, που αχνοφαίνονταν στο ημίφως, μιλούσαν σιωπηρά για τη σύμπνοια ουρανού και γης, τη σταθερότητα της πίστης, τη μοναδικότητα του κόσμου, γι' αυτή δηλαδή την ιδέα που διέφευγε από τη δόνια Μπέρτα (χωρίς να το καταλαβαίνει φυσικά) όταν ήταν φοβισμένη, αποθαρρυσμένη και απελπισμένη. Βγήκε από την εκκλησία τονωμένη ψυχικά, τολμηρή, αποφασισμένη να εκπληρώσει πάση θυσία τον σκοπό της [...].

Λεοπόλδο Άλας «Κλαρίν», *Δόνια Μπέρτα*, Μτφρ. Τάσος Ψάρρης, Μαΐστρος, Αθήνα, 2017, σελ. 155-156.

Διδασκαλίες και πρακτικές του μυστικισμού ως αναζήτηση και εμπειρία του Θεού

Θρησκευτικός μυστικισμός

Σκοπός του Μυστικισμού είναι η βιωματική, υπαρξιακή αναζήτηση, η άμεση σχέση και η πνευματική ένωση με τον Θεό η το θείο· αυτή επιδιώκεται με αυτοσυγκέντρωση, προσευχή, απάθεια, θεωρία, έκσταση. Ο Μυστικισμός αποτελεί συνήθως το διαισθητικό στοιχείο στη θρησκευτική εμπειρία και εμφανίζεται σε όλες σχεδόν τις θρησκείες, από τις πιο πρωτόγονες έως τις πιο εξελιγμένες.

Κάποτε αναπηδά μέσα από πετρώδεις περιοχές μιας εξωτερικής θρησκευτικότητας, δίνοντας νέα άνθηση στο θρησκευτικό αίσθημα [...].

Μέσα στον θρησκευτικό μυστικισμό διακρίνονται καθαρά δύο ρεύματα: το ένα, που γενικά θα μπορούσε να ονομασθεί μονιστικής ή μονιστικιζούσης κατευθύνσεως (Νεοπλατωνισμός, ινδουιστική Αντβάιτα, Ταοϊσμός), και το άλλο το θεϊστικό, που αναπτύχθηκε στις προφητικές θρησκείες. Στο πρώτο, το μυστικό βίωμα κορυφώνεται στον πλήρη αφανισμό του ανθρώπινου εγώ μέσα στην απόλυτη Αρχή ή το θείο Πνεύμα. Στο δεύτερο, η ανθρώπινη προσωπικότητα εξυψώνεται και διατηρείται ενωμένη με τον Θεό. Ανάλογα με τον βαθμό της συμμετοχής του Μυστικού στη διαδικασία για την επιστροφή του στον Θεό, ο Μυστικισμός εμφανίζεται ως ενεργητικός, θεωρητικός ή ησυχαστικός.

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, Ακρίτας, Αθήνα, 2006, σελ. 319.

Απεικόνιση δερβίση.
Σύγχρονη αραβική καλλιγραφία.

ΣΤΟΝ ΚΗΠΟ ΤΟΥ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΥ

(απόσπασμα)

Αγαπημένε μου, γίνε για μένα
Σαν τις φλόγες που χορεύουν με τον Έρωτα
Πυρά μες στην πυρά...
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

Το κερι μου λιώνει με καημό
Κλαίει κέρινα δάκρυα.
Το φυτίλι καίγεται –
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

Εμείς που βαδίσαμε το μονοπάτι του Έρωτα
Δεν κλίνουμε μάτι όλη νύχτα.
Στην ταβέρνα των μεθυσμένων
Ο τυμπανιστής χτυπάει το τύμπανο –
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

Στη μαυρίλα της νύχτας
Οι εραστές ξαγρυπνούν
Μην τους μιλάτε για ύπνο
Το μόνο που θέλουν
Είναι να βρίσκονται μαζί μας –
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

Εικονογράφηση από τη συλλογή ποιημάτων (masnavi) του Ρουμί. Ινδικό χειρόγραφο του 1663: W.626, fol. 220b. Βαλτιμόρη, Walters Art Museum.

Η Ένωση είναι ένας μανιασμένος ποταμός
 Που χύνεται κατ' ευθείαν στη θάλασσα
 Απόψε η Σελήνη δίνει φιλιά στα αστέρια...
 Ό,τι αγγίζω ό,τι βλέπω
 Γίνεται φωτιά της αγάπης –
 Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

.....
 Όλη τη νύχτα χόρευα γύρω απ' το σπίτι
 Του Αγαπημένου μου
 Το πρωί εκείνος βγήκε έξω
 Και μου πρόσφερε να πιω κρασί
 Δεν είχα κύπελλο –
 «Να το άδειο μου κρανίο», του είπα.
 «Ρίξε μέσα το κρασί σου».

.....
 Χτύπησα την πόρτα
 Εκείνου που αγκαλιάζει την αγάπη.
 Άνοιξε, με είδε να στέκω εκεί
 Κι άρχισε να γελάει.
 Με τράβηξε μέσα.
 Έλιωσα όπως η ζάχαρη, στην αγκαλιά εκείνου
 του Εραστή
 Εκείνου του Μάγου του Κόσμου.
 Τζελαλαντίν Ρουμί (2003), *Στον κήπο του Αγαπημένου*, μτφρ. Καδιώ Κολύμβα, Αθήνα: Αρμός

Γιόγκα και ησυχαστική παράδοση

Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η προσευχή στην ησυχαστική παράδοση παρουσιάζει ομοιότητες με την τεχνική του διαλογισμού, δηλαδή της *γιόγκα*. Επειδή και οι δύο επιζητούν την ένωση με το θείο, μπορούν να χαρακτηριστούν ως μορφές μυστικισμού. Υπάρχουν όμως και διαφορές. Η κυριότερη διαφορά είναι εκείνη που αφορά στον σκοπό των δύο: στη *γιόγκα* ο σκοπός είναι η ένωση με το θείο, προκειμένου να επιτευχθεί η διακοπή των μετενσαρκώσεων και μέσα από αυτήν η απελευθέρωση από τον κόσμο του περιορισμού, της μεταβολής και του θανάτου. Η μπάκτι *γιόγκα* έχει σκοπό την αναγέννηση σε έναν ουρανό κοντά στη θεότητα. Αλλά και αυτή η κατάσταση δεν είναι η τελική αφού αναμένεται να τελειώσει όταν όλος ο κόσμος απορροφηθεί από τη θεότητα. Κάποτε, όπως συμβαίνει στον «υπερβατικό διαλογισμό»*, η ένωση με το θείο έχει ως σκοπό τη βελτίωση της ύπαρξης σ' αυτόν τον κόσμο. Σε καμιά όμως *γιόγκα* δεν επιζητείται ως επιθυμητή κατάσταση η διαιώνιση της ύπαρξης στον παρόντα κόσμο, ούτε η σωτηρία του παρόντος κόσμου από τον θάνατο. Στον χριστιανικό μυστικισμό, αντίθετα, σκοπός είναι η εσχατολογική σωτηρία, δηλαδή η διάσωση του θεωρούμενου ως «καλού λίκου» κόσμου από τον «έσχατο εχθρό», τον θάνατο, και η τελική κοινωνία όλου του κόσμου (και όχι μόνο ενός εσωτερικού στοιχείου) με τον Θεό - κύριό του, δηλαδή η Βασιλεία του Θεού. Πρώτο δείγμα αυτού του νέου κόσμου είναι ο αναστημένος Χριστός: σ' αυτόν ο θάνατος έχει καταργηθεί και ο κόσμος βρίσκεται ενωμένος με τον Θεό. Η ένωση του νου του *γιόγκι* με το θείο είναι ο συνηθέστερος σκοπός της *γιόγκα*. Η συμμετοχή του

ανθρώπου στη βασιλεία του Θεού μέσω της ένωσής του με τον Χριστό είναι ο τελικός σκοπός του ησυχασμού.

* Υπερβατικός Διαλογισμός: Διαλογιστική τεχνική που έδωσε το όνομά της στο κίνημα που ίδρυσε τη δεκαετία του '60 ο ινδός γκουρού Μαχαρίσι.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 276.

Θρησκευτικά βιώματα και εμπειρίες από τον χώρο του Χριστιανισμού. Πίστη και βίωμα

Συμεών του Νέου Θεολόγου

Ύμνος ΣΤ'

Πώς και πῦρ ὑπάρχεις βλύζον,
πώς και ὕδωρ ἦς δροσίζον,
πώς και καίεις και γλυκαίνεις,
πώς φθορὰν ἐξαφανίζεις;

Πώς θεοὺς ποιεῖς ἀνθρώπους,
πώς τὸ σκότος φῶς ἐργάζη,
πώς ἀνάγεις ἐκ τοῦ ἄδου,
πώς θνητοὺς ἐξαφθαρτίζεις;

Πώς πρὸς φῶς τὸ σκότος ἔλκεις,
πώς τὴν νύκτα περιδράσση,
πώς καρδίαν περιλάμπεις,
πώς με ὄλον μεταβάλλεις;

Πώς ἐνοῦσαι τοῖς ἀνθρώποις,
πώς υἱοὺς Θεοῦ ἐργάζη,
πώς ἐκκαίεις σου τῷ πόθῳ,
πώς τιτρώσκεις ἄνευ ξίφους;

Πώς ἀνέχη, πώς βαστάζεις,
πώς εὐθύς οὐκ ἀποδίδως,
πώς ὑπάρχων ἔξω πάντων
βλέπεις πάντων τὰ πρακτέα;

Πώς μακρὰν ἡμῶν τυγχάνων
καθορᾶς ἐκάστου πρᾶξιν;
Δὸς ὑπομονὴν σοῖς δούλοις,
μὴ καλύψῃ τούτους θλίψις!

Πώς εἶσαι και φωτιά που ξελοχίζεις,
πώς εἶσαι και νερό που με δροσίζει,
πώς κατακαίς μα και γλυκαίνεις,
και πώς εξαφανίζεις τη φθορά;

Πώς τους ανθρώπους κάνεις θεοὺς
και το σκοτάδι φως το δείχνεις,
πώς ανεβάζεις απ' τον Ἄδη
κι αθανατίζεις τους θνητούς;

Πώς σέρνεις το σκοτάδι προς το φως
και πώς τη νύχτα τη διαλύεις,
πώς την καρδιά μου περιλάμπεις
κι ὄλον μ' αλλάζεις τάχα πώς;

Πώς γίνεσαι ένα με τον ἄνθρωπο
και πώς τον κάνεις γιο του Θεοῦ,
πώς τον φλογίζεις με τον πόθο σου
και πώς χωρίς σπαθί λαβώνεις;

Πώς μας ανέχεσαι, πώς περιμένεις
το χτύπημά σου πώς αργείς,
κι ενώ εἶσαι ἔξω από ὄλους μας
ὄλων τις πράξεις πώς θωρεῖς;

Πολύ μακριά μας βρίσκεσαι και πώς
ὄ,τι καθένας ἐπραξε το βλέπεις;
Δώρισε ὑπομονή στους δούλους σου
μην τους σκεπάσει μαύρη θλίψη.

Ταιζέ

Αυτό που με συγκλονίζει όταν πηγαίνω στο Ταιζέ, είναι να μπαίνω σ' εκείνο τον πελώριο ναό της Συμφιλίωσης και να βλέπω αυτές τις χιλιάδες βλέμματα, αυτές τις χιλιάδες πρόσωπα.

Πώς να εξηγηθεί το γεγονός ότι κάθε χρόνο χιλιάδες νέοι από τις πέντε ηπείρους πηγαίνουν στο Ταιζέ σ' ένα αδιάκοπο προσκύνημα, τη μια εβδομάδα μετά την άλλη;

Υπάρχει στα νιάτα μια καταπληκτική δίψα για το απόλυτο. Και είναι προφανές ότι σήμερα πολλοί νέοι πηγαίνουν στα μοναστήρια. Το κάνουν για τον Θεό; Εκείνο που πριν απ' όλα αισθάνονται σ' ένα μοναστήρι είναι ένα μυστήριο, μια γαλήνη, ένα βάθος, όλα όσα δεν έχει αυτή η κοινωνία στην οποία ζούμε. Θυμάμαι μια συνάντηση με τον μεγάλο σκηνοθέτη Ταρκόφσκι ο οποίος έλεγε: «Η πρόκληση της εποχής μας είναι να κάνει τον άνθρωπο να παραμείνει ένα ερώτημα και να μη θεωρήσει ότι όλα είναι απλά, ότι όλα έχουν εξηγηθεί και ότι όλα μπορούν να εξηγηθούν». Είναι πολύ σημαντικό να υπάρχουν άνθρωποι, έργα και τόποι που θέτουν το ερώτημα του μυστηρίου της ύπαρξης, του μυστηρίου του Θεού. [...]

Υπάρχει σ' αυτό τον τόπο μια δύναμη της βιωμένης προσευχής με τρόπο πολύ απλό, ένα είδος μαθητείας για νέους που ίσως δεν είχαν προσευχηθεί ποτέ, τουλάχιστον συνειδητά – γιατί κάθε ανθρώπινο πλάσμα προσεύχεται με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο. Ο σημερινός νέος έχει μια νόηση που λειτουργεί ταχύτατα, είτε πάνω σε ιδέες και συστήματα, είτε απλώς πάνω στις επιθυμίες και τις επιδιώξεις που του προτείνουν τα ΜΜΕ. Οι εκτάσεις όμως της καρδιάς μένουν χέρσες, και είναι πολύ σημαντικό να γαληνέψει κανείς τη νόηση, ώστε να μπορέσει τότε αυτή να νιώσει ίσως την προσευχή. Όταν κάποιος λέει μερικές λέξεις πολύ γρήγορα, πολύ πρόωρα, είναι συνήθως «λόγια του αέρα» που έρχονται να προστεθούν στα χίλια «λόγια του αέρα» της εποχής. Γι' αυτό ο χρόνος σιωπής που βιώνεται στη διάρκεια της προσευχής στο Ταιζέ, και στον οποίον οι νέοι τόσο πρόθυμα προσχωρούν, είναι εντελώς θεμελιώδης. Η προσευχή διαχέεται μέσα στη σιωπή και η σιωπή κάνει ώστε τα λόγια της προσευχής, όταν επανέρχονται, να είναι λόγια διαφορετικά από τη συνηθισμένη φλυαρία.

Κλεμάν, Ο., *Ταιζέ: Ένα Νόημα στη Ζωή*, μτφρ. Καίτη Χιωτέλλη, Μαΐστρος, Αθήνα, 2015, σελ. 21, 23.

Η πλημμύρα της θείας αγάπης

«Ν' αγαπήσουμε τον Χριστό. Τότε από μέσα μας θα βγαίνει με λαχτάρα, με θέρμη, με θείο έρωτα το όνομα του Χριστού, θα φωνάζουμε το όνομά Του μυστικά, αλάλητα. (...) Τότε παύουν τα λόγια. Είναι η εσωτερική σιωπή, η σιγή, που προηγείται, συνοδεύει και ακολουθεί τη θεία επίσκεψη, τη θεία ένωση και σύγκραση της ψυχής με το θείον. Όταν βρεθείς σ' αυτή την κατάσταση, δεν χρειάζονται λόγια. Αυτό είναι κάτι που το ζεις. Κάτι που δεν εξηγείται. Μόνο αυτός που τη ζει αυτή την κατάσταση την καταλαβαίνει. Το αίσθημα της αγάπης σε πλημμυρίζει, σε ενώνει με τον Χριστό. Γεμίζεις από χαρά και αγαλλίαση, που δείχνει ότι έχεις μέσα σου τη θεία αγάπη, την τέλεια αγάπη. Η θεία αγάπη είναι ανιδιοτελής, απλή, αληθινή».

Πορφύριος, Καυσοκαλυβίτης, *Βίος και Λόγοι*. Ι.Μ. Χρυσοπηγής, Χανιά, 2003, σελ. 274-275.

Σύγχρονες εκφράσεις του θρησκευτικού βιώματος και ο ρόλος τους στη θρησκεία και στον κόσμο

Όταν του μοιάσουμε...

Τις προάλλες συναντήθηκα με ένα γέροντα που αγαπώ πολύ. Είδες ποτέ τον Χριστό γέροντα, τον ρώτησα. «Ναι πάτερ μου», μονολόγησε, με συστολή. «Πώς είναι Γέροντα;». «Όπως στα Ευαγγέλια πάτερ μου, αγνός, αγαθός, απλός και προσιτός». «Και πότε συνέβη αυτό», ήταν η αμέσως επόμενη γεμάτη θάμβος ερώτηση μου. «Όταν αγάπησα πολύ δίχως να περιμένω τίποτα πάτερ μου», ψιθύρισε ο γέροντας με χαμηλωμένα τα μάτια του, που είχαν ήδη πλημμυρίσει ερωτικά δάκρυα για τον Χριστό του. «Άδειασα σαν άνθρωπος και γέμισα Χριστό. Τα έδωσα όλα και δεν πήρα τίποτα. Τότε έρχεται Εκείνος, όταν του μοιάσεις».

Αυτή η φράση, «Ο Χριστός έρχεται, όταν του μοιάσουμε», σκαρφάλωσε στα πιο δύσβατα μονοπάτια της καρδιάς μου και άνοιξε χώρο μέσα μου. Ναι, η αγάπη. Εκείνη που ξέρει να θυσιάζεται και να χάνει. Να τα δίνει όλα δίχως να κρατάει λογαριασμό. Εκείνη που πεθαίνει για να ζήσεις ο άλλος. Που προδίδεται, σταυρώνεται κι όμως συγχωρεί. Που ξέρει να λέει και να εννοεί, πάρε τον παράδεισό μου και δος μου την "κόλασή" σου....

Π. Λίβυος (Χαράλαμπος Παπαδόπουλος), «Όταν του μοιάσουμε...», plibgos, 2016 (Ανακτήθηκε 24/12/16).

Βαρλάμης Ευθύμιος, *Ο Χριστός σήμερα – ανάμεσά μας*, 2010.
Από το βιβλίο «Ο Χριστός σήμερα στην Κρήτη».

Η λύτρωση στη θρησκεία και στην καθημερινή ζωή

Στην πόλη του Ρίο ντε Τζανέιρο δεσπόζει το άγαλμα Χριστός ο Λυτρωτής (*Cristo Redentor*, στα πορτογαλικά).

Τοποθετημένο στον λόφο Κορκοβάντο, σε ύψος 710 μέτρων διακρίνεται από μακριά και με τα ανοιχτά του χέρια μοιάζει να καλωσορίζει τον κόσμο. Έχει ύψος 32 μέτρα και θεωρείται ένα από τα επτά νέα θαύματα του κόσμου.

Σε σχέδιο του Γάλλου γλύπτη Πολ Λαντοβσκι και εκτέλεση από τον Βραζιλιάνο μηχανικό Έτορ Ντα Σίλβα Κόστα, εγκαινιάστηκε στις 12 /10/ 1931.

1. **λύτρα** (τα) το χρηματικό ποσό που απαιτείται να καταβληθεί για την απελευθέρωση προσώπου, το οποίο έχει απαχθεί ή αιχμαλωτιστεί: *οι απαγωγείς ζήτησαν - 10.000.000*. [ΕΤΥΜ. < αρχ. λύτρον < λύω].
2. **λυτρώνω** ρ. μετβ. [αρχ.] {λύτρω-σα, -θηκα, -μένος} 1. *απαλλάσσω κάποιον από το βάρος επώδυνης κατάστασης, τον γλυτώνω* (από δεινά): *ο Χριστός λύτρωσε τον άνθρωπο από την αμαρτία* || - *κάποιον από τη σκλαβιά* | *από τους φόβους του* || *μόνο ο θάνατος θα με λύτρωσει από τα βάσανα* 2. (μεσοπαθ. λυτρώνομαι) *ανακουφίζομαι από ένα κακό, ανακτώντας την ελευθερία μου: λυτρώθηκε μόλις αποκάλυψε την αλήθεια*. ΣΥΝ. *απαγκιστρώνομαι, αποδεσμεύομαι, απελευθερώνομαι, ξενοιάζω*. 3. **λύτρωση** (η) [μτγν.] κ. (λαϊκ.) **λυτρωμός** (ο) [μεσν.]. ◀ΣΧΟΛΙΟ λ. *πληρώ*. Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, s.v. * [*sub voce], στο αντίστοιχο λήμμα]

Προσεγγίσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τη λύτρωση και συσχετίσή τους με τις προσδοκίες των ανθρώπων στην καθημερινή τους ζωή

Η προσμονή της λύτρωσης στις θρησκείες

Ο σκοπός της θρησκείας σχετίζεται άμεσα με την όλη υπόσταση του ανθρώπου – είναι πάντα η επίτευξη κάποιου είδους σχέσης με ό,τι κάθε θρησκεία θεωρεί ως απόλυτο και η απαλλαγή από το σχετικό, δηλαδή από το πολύμορφο κακό. Κύριο μέλημα κάθε θρησκείας είναι να προσφέρει στον πιστό τα μέσα εκείνα που θα τα αξιοποιήσει για την επιτυχία αυτού του διπλού σκοπού. Η λύτρωση, την οποία υπόσχεται κάθε θρησκεία, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το τι αυτή θεωρεί ως απόλυτο και τι ως σχετικό και με το σκοπό που ορίζει για την ανθρώπινη ύπαρξη. Έτσι υπάρχουν διάφορες μορφές λύτρωσης, όπως η αποκατάσταση της επικοινωνίας με τον Θεό, η ευτυχία στην παρούσα ζωή με την απόκτηση εγκόσμιων αγαθών, η εξασφάλιση μελλοντικών αγαθών σε μια μεταθανάτια ζωή, η τελική απαλλαγή συνόλου του κόσμου από το κακό. Όλες αυτές οι έννοιες λύ-

τρωσης, που συχνά συνυπάρχουν, θεωρούνται από τις θρησκείες ως ολοκλήρωση της ανθρωπίνης ύπαρξης και επίτευξη του τελικού σκοπού της.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β΄ Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 31.

Αναφορά στον Γκρέκο

- Δεν καταλαβαίνω, Δάσκαλε, είτε ο Σαριπούτο· πάλι μας μιλάς με παραβολές.
- Θα καταλάβεις στο γυρισμό, Σαριπούτο. Τώρα, σας είπα, είναι πολλά νωρίς. Χρόνια ζω τη ζωή και τον πόνο του ανθρώπου, χρόνια μεστώνω· ποτέ δεν είχα φτάσει, σύντροφοι, σε τόση ελευτερία. Γιατί; Γιατί πήρα μια μεγάλη απόφαση.
- Μια μεγάλη απόφαση, Δάσκαλε; Έκαμε ο Άναντα κι ανασήκωσε το κεφάλι, έσκυψε, φίλησε το άγιο πόδι του Βούδα· ποια απόφαση;
- Δε θέλω να πουλήσω την ψυχή μου στο Θεό, σε αυτό που λέτε εσείς Θεό· δε θέλω να πουλήσω την ψυχή μου στον Πειρασμό, σε αυτό που λέτε εσείς πειρασμό· δε θέλω να πουληθώ σε κανένα. Είμαι λεύτερος! Χαρά σε αυτόν που ξεφεύγει από τα νύχια του Θεού και του Πειρασμού, αυτός, αυτός μονάχα λυτρώνεται.
- Λυτρώνεται από τι; έκαμε ο Σαριπούτο κι ο ιδρώτας έτρεχε από το μέτωπό του· λυτρώνεται από τι; Ένας λόγος απόμεινε στα χείλια σου, Δάσκαλε, και σε καίει.
- Δε με καίει, Σαριπούτο, με δροσίζει· δεν ξέρω, συμπαθάτε με, αν αντέχετε, αν μπορείτε να τον ακούσετε χωρίς να σας κυριέψει τρόμος.
- Δάσκαλε, είτε ο Σαριπούτο, πάμε στον πόλεμο, μπορεί να μη γυρίσουμε· μπορεί να μη σε ξαναδούμε· φανέρωσε μας το στερνό ετούτο λόγο, το στερνό σου· λυτρώνεται από τι;
- Αργά, βαριά, σαν κορμί στην άβυσσο, έπεσε από τα σφιγμένα χείλια του Βούδα ο λόγος: Από τη λύτρωση.
- Από τη λύτρωση; Λυτρώνεται από τη λύτρωση; ξεφώνισε ο Σαριπούτο. Δάσκαλέ μου, δεν καταλαβαίνω!
- Καλύτερα, Σαριπούτο, καλύτερα· αν καταλάβαινες, θα τρόμαζες. Όμως, μάθετέ το, σύντροφοι, ετούτη είναι η λευτεριά η δικιά μου· λυτρώθηκα από τη λύτρωση! Σώπασε· μα δεν μπορούσε πια να κρατηθεί:
- Κάθε άλλη λευτεριά, μάθετέ το, είναι σκλαβιά· αν ήταν να ξαναγεννιόμουν, για τη μεγάλη ετούτη λευτεριά θα πολεμούσα: για τη λύτρωση από τη λύτρωση... Μα φτάνει· πρώιμα είναι ακόμα να μιλούμε· θα τα πούμε σαν γυρίσετε από τον πόλεμο, αν γυρίσετε· έχετε γεια! (...)
- Όποιος λέει πως υπάρχει λύτρωση είναι σκλάβος· γιατί την πάσα στιγμή φλωροζυγιάζει κάθε του λόγο, κάθε του πράξη και τρέμει: Θα σωθώ; Δε θα σωθώ; Θα πάω στον ουρανό; Θα πάω στην Κόλαση; Πώς μπορεί να 'ναι λεύτερη μια ψυχή που ελπίζει; Όποιος ελπίζει, φοβάται τη ζωή ετούτη, φοβάται τη ζωή την άλλη, κρέμεται μετέωρος και περιμένει την τύχη ή το έλεος του Θεού. Ο Βούδας έβαλε την απαλάμη στα μαύρα μαλλιά του Άναντα.
- Μείνε, είτε. Κάμποση ώρα έμειναν αμίλητοι κάτω από το ανθισμένο δέντρο. Ο Βούδας χάιδεψε αργά, πονετικά, τα μαλλιά του αγαπημένου μαθητή.
- Σωτηρία θα πει να λυτρωθείς απ' όλους τους σωτήρες· αυτή 'ναι η ανώτατη λευτεριά, η πιο αψηγή, όπου με δυσκολία αναπνέει ο άνθρωπος. Αντέχεις; Ο Άναντα είχε σκύψει το κεφάλι και δε μιλούσε.

– Καταλαβαίνεις λοιπόν τώρα ποιος είναι ο τέλειος Λυτρωτής... Σώπασε, και σε λίγο, παίζοντας ανάμεσα στα δάχτυλά του έναν ανθό που 'χε πέσει από το δέντρο:

– Ο Λυτρωτής που θα λυτρώσει τους ανθρώπους από τη λύτρωση.

Καζαντζάκης Ν., *Αναφορά στον Γκρέκο*, Εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα, 41969, σελ. 420-422 [κεφάλαιο ΚΔ'].

Θρησκευτικές αντιλήψεις για το θέμα της λύτρωσης

Η διδασκαλία του Ινδουισμού για τη Λύτρωση όπως αναπτύσσεται στις Ουπανισάδες

Ήδη από το τέλος της βεδικής εποχής αρχίζει να εμφανίζεται στις Βέδες η ιδέα ότι ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι το επιφανειακό ή εξωτερικό στρώμα μιας θείας πραγματικότητας, που βρίσκεται στο βάθος ή στη βάση του κόσμου. Όλα όσα υπάρχουν, συμπεριλαμβανομένων και των θεών, απέρρευσε απ' αυτή. Μ' αυτόν τον τρόπο το σύνολο του κόσμου χωρίστηκε σε δύο βασικά στρώματα, τη θεμελιώδη αυτή πραγματικότητα και το φαινόμενο κόσμο. Ο φαινόμενος κόσμος αποτελείται από όντα περιορισμένα στα όρια της μορφής τους, ενώ η θεμελιώδης πραγματικότητα είναι απεριόριστη και άμορφη. Η ιδέα αυτή αναπτύχθηκε περισσότερο και επικράτησε ως το βασικό κοσμοείδωλο του Ινδουισμού σε μια άλλη σειρά βιβλίων που ονομάζονται **Ουπανισάδες** και γράφηκαν περίπου από το 800 ως το 500 π.Χ. Στις Ουπανισάδες η θεία πραγματικότητα που αποτελεί το υπόστρωμα του σύμπαντος ονομάστηκε **Μπράχμαν**. Όπως ο αέρας που, αν και άμορφος, μπορεί να περικλειστεί μέσα στα δοχεία, έτσι και μέσα σε κάθε τι υπάρχει ένα «τμήμα» του Μπράχμαν, ένα θείο στοιχείο. Αυτό ονομάζεται **Άτμαν**. Μ' αυτόν τον τρόπο όλα τα όντα είναι στο βάθος τους Άτμαν και άρα μέρος του Μπράχμαν. Το ίδιο και ο άνθρωπος. Μόνο που αυτός, γοητευμένος από τον κόσμο, έχει συνεχώς στραμμένο τον νου του προς αυτόν και άρα προς τα έξω και αγνοεί ότι το βάθος του εαυτού του είναι η θεία πραγματικότητα. Ενώ στις Βέδες ο κόσμος θεωρείται ως κάτι καλό, στις Ουπανισάδες καλό θεωρείται μόνο το Μπράχμαν. Ο κόσμος είναι μια δευτερεύουσα πραγματικότητα και όχι η βασική και αληθινή. Εξάλλου αποτελείται από όντα που βρίσκονται σε κατάσταση περιορισμού και μεταβολής. Τα έμβια όντα, μεταξύ των οποίων και ο άνθρωπος, αισθάνονται οδυνηρά αυτήν την κατάσταση. Βιώνουν λοιπόν την ύπαρξη ως πόνο. Στις Ουπανισάδες εμφανίζονται, επίσης, δύο άλλες ιδέες, που είναι άγνωστες στις Βέδες. Αυτές είναι η **σαμσάρα** και το **κάρμα**. Σαμσάρα είναι η ανακύκλωση των υπάρξεων. Σύμφωνα μ' αυτήν την αντίληψη τα έμβια όντα δε ζουν μόνο μια φορά αλλά αφού μια μορφή ύπαρξης διαλυθεί, κάτι από αυτήν επιβιώνει και μεταβαίνει σε άλλη μορφή ύπαρξης. Δημιουργείται έτσι ένας ατέρμων κύκλος μετενσαρκώσεων που διατηρεί συνεχώς τα όντα σε κάποια μορφή ύπαρξης. Κάρμα σημαίνει πράξη. Οι πράξεις που το όν διέπραξε στην προηγούμενη μορφή ύπαρξης είναι εκείνες που προσδιορίζουν τη μορφή στην οποία θα μεταβεί. Τέτοιες μορφές εκτός από την ανθρώπινη μπορούν να είναι μια ζωική, μια δαιμονική σε κάποια κόλαση ή μια θεϊκή σε κάποιο ουρανό. Τι πράξεις κάνει ο άνθρωπος εξαρτάται από εκείνο που επιθυμεί. Έτσι τελικά μετενσαρκώνεται κάθε φορά σε κάποια μορφή ύπαρξης ανάλογη με την επιθυμία του. Η ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης, δηλαδή σε μια κατάσταση που ταυτίζεται με την οδύνη, προκάλεσε το αίτημα της απελευθέρωσης (**μούκτι** ή **μόξια**) από αυτή. Σύμφωνα με τις Ουπανισάδες, αυτή επιτυγχάνεται με τη σταδιακή απόσυρση του νου του ανθρώπου από τον εξωτερικό κόσμο και τη στροφή του προς τον εσωτερικό με τελικό σκοπό την ταύτιση του νου με το Άτμαν και μέσω αυτού με το Μπράχμαν. Η διαδικασία αυτή, από τη σταδιακή απόσυρση του νου από τον εξωτερικό κόσμο ως την ταύτιση ή ένωση με το Μπράχμαν ονομάζεται γιόγκα. Η χρήση της γιόγκα γι' αυτό τον σκοπό καθιστούσε το έργο της σωτηρίας μια ατομική προσπάθεια που μπορούσε να αναλάβει ο καθένας μόνος του.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 258-260.

Αρχαιοελληνική θρησκεία - Η εγκόσμια κατεύθυνση

Η αρχαία ελληνική θρησκεία αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της θετικής πορείας των εγκόσμιων πραγμάτων και στην αποτροπή της αρνητικής. Κύριο μέσο αυτής της εξασφάλισης είναι οι θυσίες, συχνά αιματηρές, που αποτελούν το κέντρο της λατρείας. Παράλληλα, αλλά σε μικρότερο βαθμό, από τον 6ο αι. π.Χ. άκμασε συμπληρωματικά ο ελληνικός μυστικισμός.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 223.

Η λύτρωση στον Χριστιανισμό

Το όραμα της πεδιάδας με τα ξερά κόκαλα

¹ Ένωσα πάνω μου τη δύναμη του Κυρίου. Μ' έβγαλε με το Πνεύμα του έξω, μ' έφερε σε μια πεδιάδα που ήταν γεμάτη κόκαλα ² και με περιέφερε πάνω απ' αυτά. Τα κόκαλα ήταν πάρα πολλά και πολύ ξερά, απλωμένα στην πεδιάδα.

³ «Άνθρωπε», με ρώτησε, «μπορούν να γίνουν ζωντανοί άνθρωποι αυτά τα κόκαλα;». Κι εγώ απάντησα: «Κύριε, Θεέ, εσύ ξέρεις».

⁴ Τότε μου είπε: «Μίλα εκ μέρους μου σ' αυτά τα κόκαλα και πες τους: “κόκαλα εσείς ξερά, ⁵ ο Κύριος ο Θεός σας λέει: Προσέξτε! Εγώ θα φέρω πνοή μέσα σας και θα πάρετε ζωή. ⁶ Θα σας δώσω νεύρα και θα κάνω να 'ρθει πάνω σας σάρκα και θα τη σκεπάσω με δέρμα' μετά θα σας δώσω πνοή και θα πάρετε ζωή. Τότε θα μάθετε ότι εγώ είμαι ο Κύριος”».

⁷ Προφήτεψα, λοιπόν, κατά πώς διατάχθηκα. Κι εκεί που προφήτευα, έγινε ένας θόρυβος κι ακούγονταν τριξίματα' τα κόκαλα πλησίαζαν το ένα το άλλο. ⁸ Ύστερα κοίταξα και είδα ότι νεύρα και σάρκες φύτρωναν πάνω στα κόκαλα και μετά ντύθηκαν με δέρμα' ζωή όμως δεν υπήρχε ακόμα μέσα τους.

⁹ Τότε μου είπε ο Κύριος: «Μίλα εκ μέρους μου στην πνοή της ζωής! Προφήτεψε, άνθρωπε, και πες της: “ο Κύριος ο Θεός λέει: Έλα, πνοή, από τις τέσσερις άκρες και μπες μέσα σ' αυτά τα πτώματα για να ξαναπάρουν ζωή”». ¹⁰ Προφήτεψα, λοιπόν, όπως με πρόσταξε ο Κύριος. Μπήκε τότε η πνοή της ζωής στα πτώματα και αναστήθηκαν και στάθηκαν στα πόδια τους, κι ήταν ένα πάρα πολύ μεγάλο στράτευμα.

¹¹ «Άνθρωπε», μου είπε ο Κύριος, «αυτά τα κόκαλα συμβολίζουν τους Ισραηλίτες, οι οποίοι λένε συνεχώς ότι είναι σαν ξερά κόκαλα, ότι χάθηκε κάθε ελπίδα γι αυτούς, ότι είναι χαμένοι πια. ¹² Γι' αυτό, προφήτεψε και πες τους ότι εγώ, ο Κύριος ο Θεός, λέω: “Θ' ανοίξω τους τάφους σας και θα

Ολυμπιάς Κελαϊδή,
Η Ανάσταση του Λαζάρου.

σας βγάλω μες απ' αυτούς, λαέ μου, και θα σας φέρω στη χώρα του Ισραήλ. ¹³ Κι όταν το κάνω αυτό θα μάθετε ότι εγώ είμαι ο Κύριος. ¹⁴ Θα σας δώσω το Πνεύμα μου και θα ξαναβρείτε τη ζωή. Θα σας φέρω στη χώρα σας και θα μάθετε ότι εγώ είμαι ο Κύριος. Το είπα και θα το κάνω εγώ, ο Κύριος».

Ιεζεκιήλ 37, 1-14.

Από τη γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών

Ένας από τους κύριους σκοπούς του γ' Ευαγγελιστή είναι να καταδείξει ότι ο Ιησούς είναι ο λυτρωτής και Σωτήρας του κόσμου από τις αμαρτίες, τις ασθένειες και όλα τα βάσανα του βίου. Ιδιαίτερη ευαισθησία δείχνει επιπλέον ο Λουκάς στις διάφορες ευπαθείς ομάδες ανθρώπων, και μάλιστα αυτών που θεωρούνταν αμαρτωλοί, διεφθαρμένοι, περιθωριακοί, ξεπεσμένοι, απόκληροι. Η προβολή της κοινωνικής διδασκαλίας του Χριστού υπό του Λουκά, όπως εκδηλώνεται στη μεγάλη συμπάθειά του προς τους φτωχούς, στην ανάδειξη κάποιων Σαμαρειτών ως προτύπων κατά Θεόν ζωής, αλλά και η καταφανής προσπάθεια εξύψωσης της γυναίκας, αποτέλεσαν καθοριστικό παράγοντα στο να αποκληθεί ο Λουκάς κατεξοχήν ως ο «σοσιαλιστής» Ευαγγελιστής. Η αγάπη και ευσπλαχνία εξάλλου του Χριστού που τονίζεται μοναδικά από τον Λουκά, έκαναν τον μεγάλο Δάντη να ανακηρύξει τον γ' Ευαγγελιστή ως τον «γραμματέα της ευσπλαχνίας του Χριστού».

Εμφανής είναι επιπροσθέτως η επιμονή και ο τονισμός υπό του Λουκά της ιστορίας ως του χώρου στον οποίο πραγματοποιούνται οι επαγγελίες που δόθηκαν στους Πατριάρχες του Ισραήλ, και ως ο χώρος δράσης του Υιού του Θεού, αλλά και της Εκκλησίας. [...]

Κατά συνέπεια, το μήνυμα του γ' Ευαγγελίου έχει σαφέστατα οικουμενικό χαρακτήρα, αφορά δηλαδή τους πάντες, ιουδαίους και εθνικούς, κάτι που με απόλυτη ακρίβεια και συνέπεια ο Λουκάς από την αρχή μέχρι το τέλος του δίτομου έργου του (Ευαγγέλιο-Πράξεις) επιχειρεί να καταδείξει.

Αντωνόπουλος Β., Από τη Γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών: Ο Αβραάμ στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο, Μαϊστρος, Αθήνα, 2008, σελ. 56-57.

Ολυμπιάς Κελαϊδή, Νώε. Λαδοπαστέλ σε χαρτί.

Διαφορετικές εκφάνσεις της προσδοκίας των πιστών για λύτρωση

Έργο του Φίκου. Μούσα. Αυγοτέμπερα σε χειροποίητο ιαπωνικό χαρτί κολλημένο σε ξύλο.

Εικόνα διά χειρός Φίκου.
Η παραβολή του καλού Σαμαρείτη.

Ανάσταση, Μονή της Χώρας – Μουσείο Καριγιέ, Κωνσταντινούπολη.

Χριστός ανέστη

Χριστός ανέστη
ἐκ νεκρῶν,
θανάτῳ θάνατον πατήσας,
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι,
ζωὴν χαρισάμενος!

Η ΠΑΡΗΓΟΡΙΑ

Ένα μικρό πράσινο δρομάκι οδηγεί στην Ευτυχία.
Είναι μια τόσο πρόωρα ζεστή Άνοιξη.

Στο βάθος, θηριώδης Κερασιά λάμπει από τον καρπό.

Βρίσκεται εκεί Σπιτάκι, στην γαλήνην ερημιάς σπουδαίας.

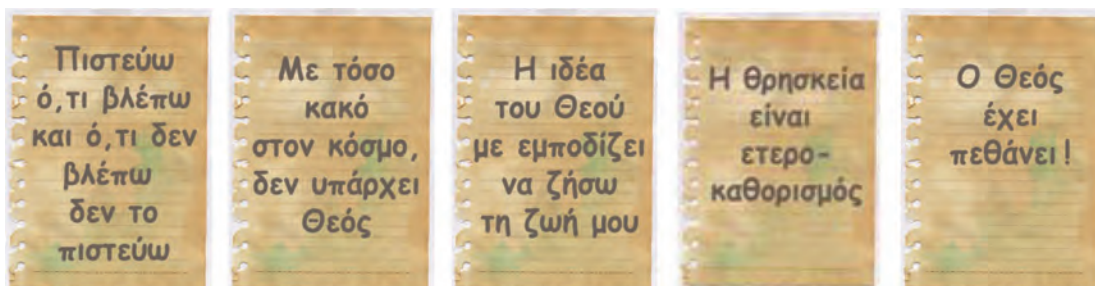
Τί φουντωμένα είναι όλα τα δέντρα τριγύρω.
Ό,τι μαζεύουμε πικρία και απελπισίες της ζωής,
πάμε συχνά και τα κρύβουμε στην Λήθη
αυτής της πρασινάδας. Τάφος του κακού,
οπότε πηγάζει η Ανάσταση Καλής Ελπίδας
και το απαραίτητο Θάρρος για τη σκληρήν αυτή Ζωή.

Παπατσώνης, Τ. Κ., *Εκλογή Α', Εκλογή Β'*, Ίκαρος, Αθήνα, 1988, σελ. 16.

1.5. ΑΘΕΪΑ

Οι έννοιες της απιστίας και της δυσπιστίας. Οριοθέτηση της έννοιας της αθεΐας ως κοσμοθεωρίας και ως στάσης ζωής

Συμπεριφορές και στάσεις ζωής που προσδιορίζονται από την επιλογή της αθεΐας

Οι απόντες

«... δεν είναι ο Θεός
Αυτό που μας λείπει· εμείς
Λείπουμε και μας λείπει,
Έχουμε φύγει κ' είναι απών.

Τον γυρεύουμε τάχα ή μας γυρεύει
Και δε μας βρίσκει; Τον ποθούμε ή μας ποθεί
Και δε μας βλέπει το πρόσωπό του;

Εμείς έχουμε πεθάνει, ο θάνατός μας
Είναι ο μέγας θάνατος, δεν πέθανε ο Θεός.

Εμείς είμαστε οι απόντες απ' το δείπνο,
Αυτοί που λείπουν και δεν είναι, κλείστηκαν έξω,
Δεν πρόφτασαν ναρθούν, τρέχουν στους δρόμους,
Και σκουντουφλούν στη γη, χτυπούν την πόρτα.

Δεν έχουν πρόσωπο, δεν έχουν φως».

Γιώργος Θέμελης, *Φωτοσκιάσεις*, Θεσσαλονίκη, Αυτοέκδοση, 1961.

Κατακτητές

Προς τα πού πηγαίνουμε –ύστερα από το λύσιμο των δεσμών από το παλιό έδαφος– δεν το γνωρίζουμε ακόμη. Όμως αυτό το έδαφος μας πυρπόλησε τη δύναμη, που μας εξωθεί προς το μακρινό, προς την περιπέτεια, με την οποία προωθούμαστε προς το ατέρμον, το αδοκίμαστο. Το ανεξερεύνητο.

Πρέπει να είμαστε κατακτητές· δεν μας απομένει άλλη επιλογή, μια και δεν έχουμε πια χώρα, όπου να είμαστε ιθαγενείς και εγκαταστημένοι μόνιμα...

Προς τα εκεί μας ωθεί ένα κρυφό και ενδόμυχο Ναι, που είναι πιο ισχυρό απ' όλα μας τα Όχι... Τολμάμε το μακρινό... Η γη είναι ακόμη πλούσια και ανεξερεύνητη... Η δύναμή μας μας σπρώχνει... προς τα εκεί που μέχρι τώρα έχουν δύσει όλοι οι ήλιοι... προς ένα νέο κόσμο....

Νίτσε, Φρ., *Κατάλυτα*, K. Schlechta, Werke III, München, 1969, σελ. 478.

Εξέλιξη και περί Θεού αυταπάτη: Μια συνέντευξη

...Ερώτηση: ...Πιστεύετε ότι οι άνθρωποι μέσα από την εξέλιξη βαδίζουμε προς την αλήθεια ή προς το ψέμα;

P.N.: Δεν είμαι σίγουρος. Αυτό που μπορώ να πω όμως είναι ότι υπάρχουν μερικά επαγγέλματα που πληρώνονται για να υποστηρίζουν ψέματα, όπως οι δικηγόροι. Δεν είναι ψεύτες με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, αλλά προκειμένου να κερδίσουν μια δίκη μπορεί να πουν και πράγματα που δεν τα πιστεύουν. Ο επιστήμονας όμως δεν πρέπει ή δεν θα έπρεπε να το κάνει αυτό. Ο επιστήμονας πρέπει να ψάχνει την αλήθεια, ακόμη και αν η αλήθεια είναι το αντίθετο από αυτό που πιστεύει ή ακόμη και αντίθετη με τον τρόπο ζωής του. Ένας επιστήμονας που εξαπατά προσαρμόζοντας τα στοιχεία για να ταιριάζουν με τη θεωρία του θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να εκδιώκεται από την επιστημονική κοινότητα».

Ερώτηση: Υπάρχει ένα σημείο στην ανθρώπινη Ιστορία μέχρι το οποίο μπορείτε να δικαιολογήσετε τους ανθρώπους που πίστευαν στον Θεό;

P. N.: Υπάρχει. Το 1859, η χρονιά κατά την οποία εκδόθηκε "Η καταγωγή των ειδών" του Δαρβίνου. Αν σκεφτείτε, θα δείτε πραγματικά ότι και πριν από τον Δαρβίνο η εξήγηση της θείκης προέλευσης του ανθρώπου ήταν μια λανθασμένη ερμηνεία. Τότε όμως ήταν πολύ δύσκολο να εξηγηθεί και να γίνει κατανοητό πώς δημιουργήθηκαν τα πάντα και πώς έφτασαν να είναι έτσι όπως είναι».

Ερώτηση: Η φύση δεν «ξέρει» ότι υπάρχουμε. Αυτό το έχετε στον νου σας ως επιστήμονας όταν γράφετε ένα βιβλίο;

P. N.: Φυσικά. Είναι στο πίσω μέρος του μυαλού μου, παρ' ότι αυτό για κάποιους μπορεί να σημαίνει ότι υπάρχει ένας Θεός που ξέρει και νοιάζεται. Είναι πολύ βαθιά στο δικό μου πιστεύω και στο αξιακό μου σύστημα ότι η φύση δεν ξέρει ότι υπάρχω. Δεν την ενδιαφέρει καν ότι υπάρχω. Προβατάς, Μ., *(Α)θρου αυταπάτη*, (Συνέντευξη του Ρίτσαρντ Ντόκινς), Βήμαmagazino, τ. 491, Αθήνα 2007, σελ. 28-36.

Υπάρχει Θεός σ' έναν άδικο κόσμο;

– Λέγε λοιπόν. Από πού ν' αρχίσουμε; Πρόσταξε. Απ' τον Θεό; Για το αν υπάρχει Θεός δηλαδή;
– Απ' όπου θέλεις άρχισε, ακόμα κι «αντίστροφα». Χτες μόλις υποστήριξες στου πατέρα πως δεν υπάρχει Θεός, είπε ο Αλιόσα και κοίταξε εξεταστικά τον αδερφό του.

– ...Φαντάσου λοιπόν πως ίσως και γω να πιστεύω στο Θεό, γέλασε ο Ιβάν. Αυτό πια δεν το περίμενες, ε;

– Μα και βέβαια. Εκτός πια κι αν αστειεύεσαι και τώρα.

– Αστειεύομαι! Αυτό το είπαν και χτες στου σάρετς, πως αστειεύομαι. Βλέπεις, καλέ μου, υπήρχε ένας γέρος αμαρτωλός τον δέκατο όγδοο αιώνα, που είπε πως αν δεν υπήρχε Θεός θα 'πρεπε να τον εφεύρουμε· «S' il n' existait pas Dieu il faudrait l' inventer». Και πραγματικά ο άνθρωπος εφεύρε το Θεό. Και δεν είναι παράξενο κι ούτε θα 'ταν αξιοθαύμαστο που υπάρχει πραγματικά ο Θεός, μα είναι αξιοθαύμαστο που μια τέτοια ιδέα –η ιδέα της αναγκαιότητας του Θεού–

μπόρεσε να τρυπώσει στο κεφάλι ενός τόσο άγριου και κακού ζώου όπως είναι ο άνθρωπος. Τόσο ιερή είναι αυτή η σκέψη, τόσο συγκινητική, τόσο σοφή και τιμάει τόσο τον άνθρωπο. Όσο για μένα, από καιρό πια τ' αποφάσισα να μη σκέφτομαι για το αν ο άνθρωπος δημιούργησε το Θεό ή ο Θεός τον άνθρωπο... Λοιπόν όχι μονάχα παραδέχομαι το Θεό πρόθυμα, μα παραδέχομαι και τη σοφία Του και το σκοπό Του – που αυτά πια μας είναι εντελώς άγνωστα. Πιστεύω στην τάξη, στο νόημα της ζωής, πιστεύω στην αιώνια αρμονία που μέσα της θα διαλυθούμε όλοι μας, πιστεύω στον Λόγο που προς αυτόν τείνει το Σύμπαν, το Λόγο που *ην προς τον Θεόν* και που είναι ο ίδιος ο Θεός, κ.ο.κ. εις το άπειρον! Από λόγια πάνω σ' αυτό άλλο τίποτα. Νομίζω πως βρίσκομαι σε καλό δρόμο, ε; Κι όμως φαντάσου πως στο τέλος δεν παραδέχομαι αυτόν τον κόσμο του Θεού, δεν τον παραδέχομαι, αν και ξέρω πως υπάρχει, μα δεν τον αναγνωρίζω καθόλου. Δεν είναι πως δεν παραδέχομαι το Θεό, νιώσε το αυτό, μα τον κόσμο που δημιούργησε αυτός, τον κόσμο του Θεού δεν τον παραδέχομαι κι αρνιέμαι να τον παραδεχτώ [...]. Ας είναι, ας είναι, όλα αυτά θα γίνουν, το παραδέχομαι, μα δεν το αποδέχομαι κι ούτε θέλω να το αποδεχτώ! Ας συναντηθούν ακόμα και οι παράλληλες ευθείες κι ας το δω και μονάχος μου: θα το δω και θα πω πως συναντήθηκαν, μα δε θα το αποδεχτώ [...].

Ντοστογιέφκι Φ., *Αδελφοί Καραμαζώφ*, Μτφρ. Α. Αλεξάνδρου, τ. ΙΙ, Γκοβόστης, Αθήνα, 1990, σελ. 123-126.

Θέσεις της αθεΐας στις διάφορες μορφές της

Ό,τι δεν είναι ο άνθρωπος πραγματικά, αλλ' επιθυμεί να είναι, αυτό το κάνει Θεό του ή αυτό είναι ο Θεός του. [...] Διότι δεν δημιούργησε ο Θεός τον άνθρωπο κατ' εικόνα του, όπως λέγεται στη Βίβλο, αλλ' ο άνθρωπος τον Θεό κατ' εικόνα του [...]. Κάθε Θεός είναι ένα ον της φαντασίας, μια εικόνα και μάλιστα μια εικόνα του ανθρώπου, αλλά μια εικόνα την οποία ο άνθρωπος θέτει έξω από τον εαυτό του και την παρουσιάζει ως ένα ανεξάρτητο ον.

Feuerbach, L., *Vorlesungen über das Wesen der Religion*, Leipzig, 1851, σελ. 293.

Η απόλυτη ουσία, ο Θεός του ανθρώπου είναι η ίδια η δική του ουσία [...]. Η συνείδηση του Θεού είναι η αυτοσυνείδηση του ανθρώπου, η γνώση του Θεού είναι η αυτογνωσία του ανθρώπου.

[...] Ο άνθρωπος είναι για τον άνθρωπο Θεός (*homo hominis Deus est*) [...]. Το μυστικό της Θεολογίας είναι η ανθρωπολογία [...]. Ο άνθρωπος είναι το κέντρο της θρησκείας, ο άνθρωπος είναι το τέλος της θρησκείας.

Feuerbach, L., *Das Wesen des Christentums*, Leipzig, 1841, κεφ. 1, σελ. 6· κεφ. 2, σελ. 15· κεφ. 28, σελ. 325-326· κεφ. 19, σελ. 222.

Κριτική του Φόουερμπαχ από τον Μαρξ

Ο Feuerbach ξεκινά από το δεδομένο της θρησκευτικής αλλοτρίωσης, του αναδιπλασιασμού του κόσμου σε έναν θρησκευτικό και έναν εγκόσμιο.

Marx, K., *Θέσεις για τον Φόουερμπαχ*, Μτφρ. Γ. Μπλάνας, Ερατώ, Αθήνα, 2004, σελ. 63.

Διάλογοι μεταξύ εκπροσώπων της θρησκείας και αθεϊστικών τάσεων και τα επιχειρήματά τους εκατέρωθεν

Κριτικά σχόλια στις θέσεις του Μαρξ

Ο Μαρξ θεώρησε και έκρινε τη θρησκεία μόνο από κοινωνικο-δυναμική σκοπιά, δηλ. από το ποιο ρόλο παίζει στο κοινωνικό φαινόμενο και γίνεσθαι, πάντοτε σε σχέση με το επαναστατικό του όραμα και πρόγραμμα. Ο ισχυρισμός του ότι η θρησκεία είναι δημιούργημα του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί σωστός, αν με τον όρο «θρησκεία» εννοούμε μόνο τις θρησκευτικές παραστάσεις και μορφές ζωής (διδασκαλίες, προσευχές, δόγματα, λατρευτικούς τύπους κ.ά.). Ο άνθρωπος πάντοτε δημιουργεί στον εαυτό του παραστάσεις, εικόνες και έννοιες για τον Θεό. Ωστόσο ποια λογική θα μας υποχρέωνε να δεχτούμε ότι όλες αυτές οι εικόνες που δημιουργεί ο άνθρωπος ταυτίζονται με την ίδια την ύπαρξη του Θεού, ώστε ο Θεός να είναι μόνο προϊόν της ανθρώπινης σκέψης, αντανάκλαση του ανθρώπου και των μεταβαλλόμενων συνθηκών της ζωής του; Ή ποια λογική μπορεί να αποκλείσει την ύπαρξη του Θεού, επειδή οι άνθρωποι, ανάλογα με τις συνθήκες που ζουν, δημιουργούν κάθε φορά και αντίστοιχες αντιλήψεις και παραστάσεις για τον Θεό – που πάντοτε είναι ανεπαρκείς και όχι σπάνια προβληματικές; Ο Θεός δεν ταυτίζεται με τις θεολογίες μας. Είναι απείρως πιο πέρα απ' όσα λέμε γι' Αυτόν.

Η άποψη του Μαρξ ότι η θρησκεία είναι συνέπεια μόνο της κοινωνικο-οικονομικής αλλοτρίωσης του ανθρώπου και των αντίστοιχων μ' αυτές δομών ζωής δεν ευσταθεί. Διότι από την απροκατάληπτη μελέτη της ιστορίας διαπιστώνεται αναμφισβήτητα ότι πάντοτε οι άνθρωποι θρήσκειαν, με τούτο ή τον άλλο τρόπο. Επίσης ότι η θρησκεία δεν συνδέεται με μια μόνο μορφή κοινωνίας, σαν αυτή που δίκαια προβλημάτισε και που αγωνίστηκε να αλλάξει ο Μαρξ, αλλά εμφανίζεται σε κάθε είδους κοινωνία. Έτσι, ακόμη και αν αρθούν οι αλλοτριωτικές και απάνθρωπες συνθήκες ζωής, αυτό δεν θα σημάνει κατ' ανάγκη και το τέλος της αληθινής θρησκείας. Ίσως θα σημάνει το τέλος μιας αλλοτριωμένης και συμβιβασμένης θρησκείας, κάτι που το εύχονται και επιδιώκουν όσοι θρησκεύουν αληθινά».

Καριώτογλου Α., Κεσόπουλος Α., Παπαευαγγέλου Π., Τσανανάς Γ., *Χριστιανισμός και Θρησκειώματα, Β' Λυκείου*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – ΟΕΔΒ, Αθήνα, ³1991, σελ. 159.

Επιστήμη και πίστη

Το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αι. πολλά μέλη της ευρωπαϊκής διανόησης πείστηκαν με υποτιθέμενα επιστημονικά επιχειρήματα πως δεν υπάρχει Θεός και πως η πίστη στον Θεό ήταν ασυμβίβαστη με την ύπαρξη της επιστήμης. Οφείλει κανείς να ομολογήσει πως αυτό το επιχείρημα υπέρ του αθεϊσμού είναι το πιο αφελές και το πιο ισχνό. Βασίστηκε στην πίστη πως της επιστήμης της αξίζει απόλυτη υπεροχή, όχι μόνο υπεροχή πάνω από το σύνολο της γνώσης, αλλά και πάνω από το σύνολο της ανθρώπινης ζωής· πως η επιστήμη είναι ικανή να λύσει όλα τα προβλήματα... Η υπόθεση πως η επιστήμη απέδειξε πως ο Θεός δεν υπάρχει, δεν έγινε από την ίδια την επιστήμη, αλλά από μια φιλοσοφική θεωρία, με την οποία σχετίστηκε. Ο επιστημονισμός δεν είναι επιστήμη, παρά μια φιλοσοφία, η οποία προϋποθέτει μια πίστη».

Μπερντιάεφ, Ν., *Αλήθεια και Αποκάλυψη*. Εισαγωγή-μετάφραση-σημειώσεις Χ. Μαλεβίτσης, Δωδώνη, Αθήνα, 1967, σελ. 153 και 154.

Στους άθεους φίλους από μια άθεη

Μη φοβάστε τον χριστιανισμό, και μαζί δεν θα φοβόμαστε τις θρησκείες! Νιώθω προσωπικά την επιθυμία να πω στους αγνωστικιστές, ανθρωπιστές, άθεους φίλους μου. Προερχόμαστε από το ίδιο πεδίο σκέψης, βρισκόμαστε συχνά ο ένας αντιμέτωπος με τον άλλον, γιατί στην πραγματικότητα είμαστε “ο ένας δίπλα στον άλλον”, ας συνεχίσουμε την ανάλυση... Και έχω ένα όνειρο: μακάρι να μπορέσουν να γίνουν ουσιαστικές προσεγγίσεις, αναγκαίες μπροστά στην ολοένα αυξανόμενη βαρβαρότητα όχι μόνο - και κατά τη γνώμη μου πιθανότατα λιγότερο - μεταξύ του χριστιανισμού και των άλλων θρησκειών που σήμερα δελεάζονται από τον φονταμενταλισμό, αλλά και μεταξύ του χριστιανισμού κι αυτού του οράματος στο οποίο συμμετέχω, το οποίο προέρχεται από τον χριστιανισμό και το οποίο φιλοδοξεί να διασαφηνίσει τα επικίνδυνα μονοπάτια της ελευθερίας.

Κρίστεβα, Τ., *Αυτή η απίστευτη ανάγκη για πίστη*, Μτφρ. Κωνσταντίνου, Τ., Μεταίχμιο, Αθήνα, 2010, σ. 157.

Ύμνος στον Θεό

Βαθιά στις σκοτεινές κοιλάδες πεθαίνουν οι πεινασμένοι.
Αλλά εσύ τους δείχνεις το ψωμί, και τους αφήνεις να πεθαίνουν.
Εσύ έχεις θρονιαστεί αιώνιος κι αόρατος
κι αστράφτεις ανελέητος πάνω απ' το αιώνιο Σχέδιό σου.

Άφησες να πεθάνουν οι νέοι κι οι χαροκόποι
μα αυτούς που θέλαν να πεθάνουν, δεν τους άφησες...
Πολλοί από κείνους που τώρα έχουν σαπίσει
πιστεύανε σε σένα, και πεθάναν γεμάτοι εμπιστοσύνη.

Άφησες τους φτωχούς φτωχοί να μείνουν χρόνια και χρόνια
γιατί ήτανε οι πόθοι τους πιο όμορφοι απ' τον Παράδεισό σου.
Πεθάνανε, αλίμονο, πριν δουν το φως σου
πεθάνανε μακάριοι, όμως – και σαπίσαν παρευθύς.

Λένε πολλοί πως δεν υπάρχουν και τόσο το καλύτερο.
Μα πώς μπορεί να μην υπάρχει αυτό που μπορεί έτσι να ξεγελά;
Αφού τόσοι και τόσοι ζούνε από σένα και δεν μπορούν χωρίς
εσένα να πεθάνουν – πες μου, τι σημασία έχει – τ' ότι δεν υπάρχουν;
Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Ύμνος στο Θεό*. Μελοποίηση: Ζωή Τάχα.

Θεός και αδερφός

Αυτός που δεν αγαπάει τον αδελφό του, τον οποίο βλέπει, δεν μπορεί να αγαπάει τον Θεό, τον οποίο δεν βλέπει.

Α' Ιω. 4, 20.

Εκκλησία και Αριστερά

Η συζήτηση, στον δημόσιο χώρο, πραγματικοτήτων με δημόσιο χαρακτήρα, καθώς εντός αυτού αναπτύσσονται, με αυτόν διαλέγονται, από αυτόν επηρεάζονται και αυτόν συνδιαμορφώνουν, δεν αποτελεί πολυτέλεια, πολύ περισσότερο δεν αποτελεί ύποπτη υπερβολή, απερισκεψία, αλλά βαθιά αναγκαιότητα η οποία κυρίως και πάνω από όλα συνδέεται με την ιστορική στιγμή. Τόσο η Εκκλησία, όσο και η Αριστερά, αποτελούν σημεία αναφοράς μεγάλων τμημάτων του ελληνικού λαού, από τα οποία απαιτείται τολμηρή και ξεκάθαρη κατάθεση θέσεων. Βέβαια, μια τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει κατάφαση στην αλλαγή ενός κόσμου που αλλάζει και μας αλλάζει, τη στιγμή που όσο εμείς αλλάζουμε τον αλλάζουμε. Ένα πέρασμα, δηλαδή, από την ανεύθυνη παρακολούθηση-ενοχοποίηση της ζωής των άλλων, στην έμπονη ζωή με τον άλλο, ζωή για τον άλλο, ζωή στον άλλο. Μια αναχώρηση από την εργαλειακή - συστημική κατανόηση του ανθρώπου και μια αυτοπαράδοση στο θαύμα του κοινού, όχι κατ' ανάγκην ταυτόσημου, βηματισμού.

Σταμούλης, Χ., για το συνέδριο «Εκκλησία και Αριστερά», που οργάνωσε το Τμήμα Θεολογίας του ΑΠΘ, σε συνεργασία με την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, 22-23 Ιανουαρίου 2013, στη Θεσσαλονίκη. Στο Σταμούλης, Χ., *Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι*, Αρμός, Αθήνα, 2016, σελ. 78-79.

Ο πατήρ Ανυπόμονος (Γερμανός Δημάκης), κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αγωνίστηκε εναντίον των Γερμανών κατακτητών με τον ΕΛΑΣ. Αργότερα έγινε ηγούμενος στη μονή Αγάθωνος.

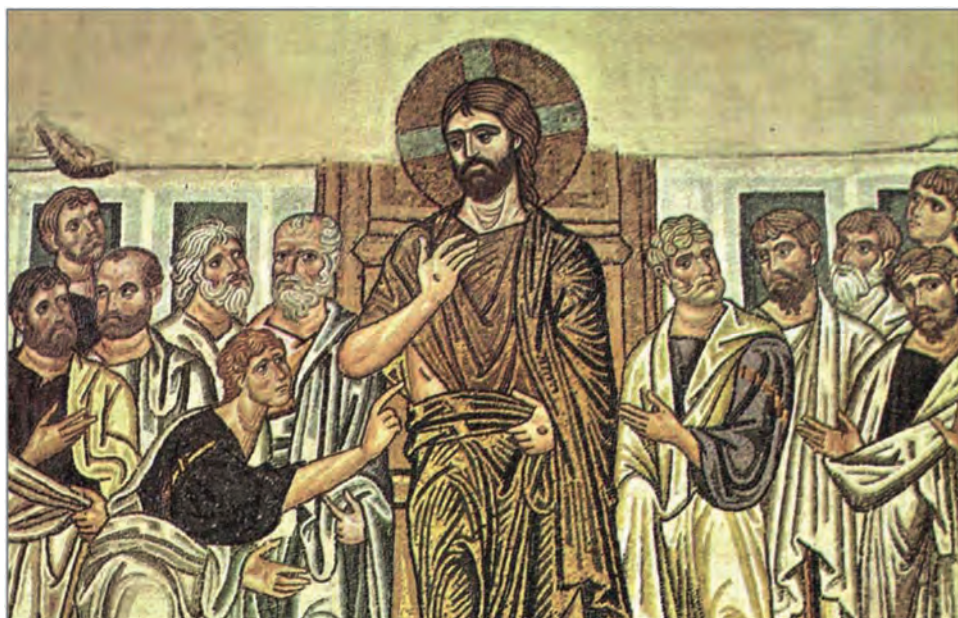
Η αμφιβολία ως στοιχείο της πίστης

«Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσῃ ὑμῖν» Μτ 17, 20

[Σας βεβαιώνω πως, αν έχετε πίστη έστω και σαν κόκκο σιναπιού, θα λέτε σ' αυτό το βουνό "πήγαινε από 'δω εκεί", και θα πηγαίνει· και τίποτα δε θα είναι αδύνατο για σας]

«Πιστεύω, κύριε· βοήθει μου τῆ ἀπιστίᾳ» Μκ 9, 24

[Πιστεύω, Κύριε! Αλλά βοήθησέ με, γιατί η πίστη μου δεν είναι δυνατή]

Ψηλάφηση του Θωμά. Ψηφιδωτό από μονή Δαφνίου 11^{ου} αι.
Η μονή είναι μνημείο της παγκόσμιας κληρονομιάς της Ουνέσκο.

Ολυμπιάς Κελαϊδή, Το ευλογημένο σποράκι. Λαδοπαστέλ σε χαρτί.

Νίκος Σαχίνης, *Χωρίς τίτλο* (1977). Ακρυλικό σε ξυλοτέξ. Διαστάσεις 70 x 90 εκ. Εθνική Πινακοθήκη.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

ΙΕΡΟΤΗΤΑ

ΑΝΤΑΜΟΙΒΗ

ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΜΥΗΣΗ

ΙΕΡΟΣΥΝΗ / ΙΕΡΑΤΕΙΟ

2.1. ΙΕΡΟΤΗΤΑ

Η ιερότητα για τον σύγχρονο άνθρωπο και την κοινωνία

Θρησκευτικές αντιλήψεις για το «ιερό»

Ο Θεός στον Μωυσή

[...] Ο Θεός όταν κάλεσε τον Μωυσή στο όρος Χωρήβ του είπε: "Μωυσή, μην πλησιάσεις εδώ», είπε ο Κύριος. "Βγάλε τα σανδάλια σου από τα πόδια σου, γιατί ο τόπος όπου στέκεσαι είναι τόπος άγιος"[...] (Εξ. 3, 5)

Φωτογραφίες από τον ναό της Αναστάσεως, όπου και ο Πανάγιος Τάφος.

Πάνω: Εξωτερική όψη του ναού στην καρδιά της Ιερουσαλήμ.

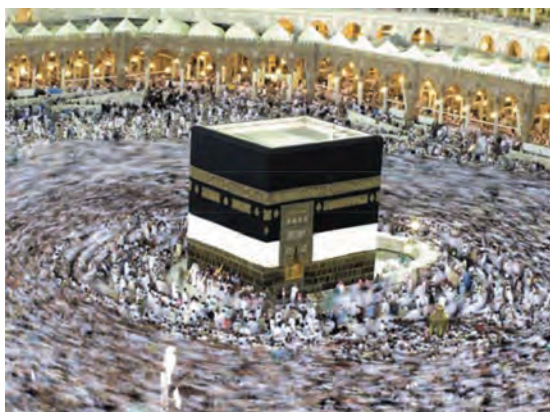
Αριστερά: Μέσα στον ναό, τη νύχτα της Αναστάσεως.

Το Χατζ (προσκύνημα), ένα γεγονός καθοριστικής σημασίας για τους Μουσουλμάνους

«Η Ναφίσα Μοχάμεντ πιστεύει ότι το χατζ είχε τεράστια επίδραση στη ζωή της. Η Μοχάμεντ πήγε για προσκύνημα όχι μια φορά αλλά δύο – το 2010 και το 2012. Η (κυρία) Μοχάμεντ περιέγραψε την πρώτη της εμπειρία... “Η παραμονή μου στην πόλη της Μεντίνας, παραπάνω από μια εβδομάδα, ήταν το πιο όμορφο κομμάτι της εμπειρίας που είχα από το χατζ, διότι ήμουν τόσο κοντά στον τάφο του Προφήτη (ειρήνη σε Αυτόν). Είναι τόσο ευδιαστό και όμορφο μέρος. Η καρδιά μου ειρήνευε, επειδή βρισκόταν τόσο κοντά στον αγαπημένο μας Προφήτη (ειρήνη σε Αυτόν)”, είπε η Μοχάμεντ.

[...]“Δενόμαστε με πράγματα εφήμερα· είμαι πια περισσότερο ενήμερη για τον πραγματικό σκοπό της ζωής μας. Όταν φύγουμε από αυτόν τον κόσμο, μόνο οι πράξεις μας μας ακολουθούν. Έτσι αποστολή μου είναι να αγωνίζομαι να πράττω ό,τι καλό μπορώ σε αυτή τη ζωή”[...]. “Ζω μια φυσιολογική ζωή, αλλά έχω μεγαλύτερη επίγνωση του Θεού. Δεν είμαι καθόλου δογματική ή φανατική! Μετά το χατζ, η καρδιά και η ψυχή μου συγκινήθηκαν τόσο βαθιά, ώστε είμαι ικανή να εκφράσω αισθήματα αγάπης με μεγάλη ευκολία και άνεση”».

Dowlat, R. “Hajj, a life-changing event for Muslims”: *Guardian*, Πέμπτη 16 Οκτωβρίου 2014. Μετάφραση από τα αγγλικά: Ηλίας Μαλεβίτης.

Φωτογραφίες από το χατζ στην πόλη της Μέκκας, στην Κάαμπα, το τετράγωνο οικοδόμημα που περιβάλλει τον μαύρο λίθο, κατά την παράδοση μετεωρίτη, και ιερότερο προσκυνήματος του Ισλάμ. Αριστερά από το χατζ του 2015. Εντυπωσιακή η διαρκής ροή των ανθρώπων - προσκυνητών. Φωτογραφία: Μουσαάμπ Ελσαμί, Associated Press. Δεξιά, από το χατζ στο μεγάλο τζαμί, το 2014. Φωτογραφία: Μουχαμάντ Χαμίντ, Reuters.

Ινδικό προσκύνημα από το Ουϊνδσορ στον Γάγγη

Ο Άσουϊν Μπαρντουάτζ, που μεγάλωσε μέσα σε μια μεικτή φυλετικά οικογένεια στη Βρετανία, πάντα ένιωθε σαν “αδέξιος παρείσακτος” στην Ινδία. Ένα ταξίδι εκεί, προκειμένου να σκορπίσει τις στάχτες του πατέρα του, άλλαξε τα πάντα.

«Προσπαθώ να συγκεντρωθώ στη βαρύτητα της στιγμής και να επαναλάβω επακριβώς τις λέξεις του ιερέα στα σανσκριτικά, αλλά είναι δύσκολο να αγνοήσεις ένα τέτοιο υποβλητικό σκηνικό. Βρίσκομαι στο Χαριντβάρ, στη βόρεια Ινδία, καθισμένος σε μια μικρή μαρμάρινη αποβάθρα που προεξέχει προς τη μεριά του ορμητικού Γάγγη. Χιλιάδες Ινδοί πλατσουρίζουν στο ποτάμι, για να καθαριστούν από τις αμαρτίες τους, να εξαγνιστούν και για να διασκεδάσουν· τα μεγάφωνα ανακατεύουν ένα περίεργο μείγμα ηχογραφημένων προσευχών και προειδοποιήσεων ασφαλείας· η μυρωδιά του θυμιάματος, των μπαχαρικών και της καμένης ανθρώπινης σάρκας γεμίζει τα ρουθούνια μου, ενώ το ηλιοβασίλεμα παίρνει αυτή τη πλούσια διάχυτη, υγρή γυαλάδα, που μόνο στην υποήπειρο έχω δει.

Εικόνες και όψεις από τον ποταμό Γάγγη στην Ινδία. Στη φωτογραφία αριστερά εικονίζεται η διαδικασία της αποτέφρωσης. Η στάχτη κατόπιν σκορπίζεται στον ποταμό. Στο κέντρο και δεξιά εικονίζονται σκηνές από το λουτρό που κατά τους Ινδούς έχει καθαρτικές ιδιότητες.

Πάνω. Αριστερά: Ο Χριστός το Α και το Ω, κατακόμβη Commodilla, Ρώμη Δ΄ αιώνας μ.Χ. Στο βιβλίο του Αμβροσίου Αριστοτέλη Ζωγράφου (Μητροπολίτη Κορέας), *Ομοιότητες στην Εικονογραφία Χριστού και Βούδα*, Μαΐστρος, Αθήνα, 2009, σελ. 61. Δεξιά: Εγχάρακτος σε μάρμαρο ισοσκελής σταυρός εγγεγραμμένος σε κύκλο. Από το παλιό καθολικό της Ι. Μονής Ευαγγελιστρίας, του ΙΒ΄ αιώνα. Στο βιβλίο του Καραπέτσα Α., *Η Παναγιά του Ελικώνα: Ιερά Μονή Ευαγγελιστρίας Βοιωτίας*, Μαΐστρος, Αθήνα – Αλιάρτος, 2011, σελ. 51. Κάτω. Αριστερά: Εικόνα της αγίας Τράπεζας, ενοριακού ναού. Δεξιά, λειψανοθήκη. Ευαγγελίστρια, ό.π., σελ. 155.

Το χέρι της αδελφής μου με τραβά πίσω στην πραγματικότητα. Γυρνώ να την κοιτάξω και δάκρυα κυλάνε από το πρόσωπό της, και μαζί ρίχνουμε τις στάχτες του πατέρα μας στα στριφογυριστά νερά, ολοκληρώνοντας ένα ταξίδι που ξεκίνησε πριν από 6 χρόνια και από 6000 μίλια μακριά. Ο πατέρας μου πέθανε, μόλις τέλειωσα το Πανεπιστήμιο. Την ημέρα της καύσης, ο μεγαλύτερος θείος μου με βρήκε στο σπίτι μου στο Ουϊνδσορ και μου είπε ότι ήταν δική μου υποχρέωση να μεταφέρω τις στάχτες του πατέρα μου στην Ινδία και να επιτελέσω την τελετουργία γνωστή ως “Τάρπαν”: να βυθίσω τις στάχτες στον Γάγγη, υπό την καθοδήγηση ενός βραχμάνου ή ενός γκουρού. Σύμφωνα με τα ινδουιστικά πιστεύω, ο Γάγγης ενώνει τη γήινη με την πνευματική σφαίρα σκορπίζοντας εκεί τις στάχτες του πατέρα μου θα επέτρεπα στην ψυχή του να ταξιδέψει στο υπερπέραν και να ξαναγεννηθεί.

Πάντα με γοήτευαν οι ιστορίες για το προσκύνημα, αυτές οι μεγάλες περιπλανήσεις, όπου ο ταξιδιώτης φτάνει στον προορισμό του και υφίσταται μια αποκάλυψη. Στα ινδικά είναι γνωστό ως “γιάτρα”, και, έχοντας κατά νου την υποχρέωσή μου, βάλθηκα να δημιουργήσω το δικό μου (ταξίδι). Χρειάστηκαν 6 χρόνια, από τα 22 μου που πέθανε ο πατέρας, για να μάθω αρκετά για την

ινδική μου κληρονομιά, ώστε, έτοιμος πια, να μπορέσω να ξεκινήσω αυτό το ταξίδι. Σε αυτή την τελετουργία υπήρχε κι ένα δεύτερο στοιχείο — σαν μια τελετή ενηλικίωσης, θα σηματοδοτούσε τη μετάβασή μου από την κατάσταση του αγοριού σε αυτή του ενήλικα άντρα για τους Ινδούς συγγενείς μου, και ήθελα να εξασφαλίσω με σιγουριά ότι ήμουν έτοιμος γι' αυτό».

Bhardwaj A., "Indian pilgrimage: Windsor to the Ganges": *The Telegraph*, Travel | Destinations, 17 Απριλίου 2013. Μετάφραση από τα αγγλικά: Ηλίας Μαλεβίτης.

Διαστάσεις της ιερότητας στη ζωή των ανθρώπων

Θρησκεία και ιερό

Συχνά η «θεότητα» αποδίδεται από τους θρησκειολόγους με τις λέξεις «απολυτότητα» ή «ιερότητα». Τότε το αντικείμενο της θρησκείας γενικά ονομάζεται το «απόλυτο» ή το «ιερό». Όμως, αν και αόριστα αισθανόμαστε τι θέλουν να πουν αυτές οι λέξεις, είναι αδύνατο να ορίσουμε ακριβώς το νόημά τους. Έτσι, οι ορισμοί του απόλυτου ή του ιερού περιγράφουν, κατά κανόνα, όχι τι είναι το ίδιο το απόλυτο ή το ιερό, αλλά τους διάφορους τρόπους με τους οποίους εμείς το αντιλαμβανόμαστε, π.χ. ως μια δύναμη, όπως στον ορισμό «ο Θεός είναι μια ανώτερη δύναμη» ή ως κάτι που υπερβαίνει τον κόσμο και είναι συνεπώς «υπερφυσικό»... Θρησκειολόγοι, όπως ο Ρούντολφ Όττο (1869-1939), έδειξαν ότι το απόλυτο μπορεί μόνο να βιωθεί και όχι να οριστεί. Στην Καινή Διαθήκη υπάρχει ένας περιεκτικός ορισμός της θρησκείας, η οποία συγκεφαλαιώνεται στην αγάπη προς τους πάσχοντες συνανθρώπους μας και στην ενάρετη ζωή.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 28.

Δελφοί. Η θόλος της Προναίας Αθηνάς.

Καθολικότητα του θρησκευτικού φαινομένου

Ταξιδεύοντας θα μπορούσες να βρεις και πόλεις χωρίς τείχη, γράμματα, βασιλείς, σπίτια, χρήματα, που δε χρειάζονται νομίσματα, που τους λείπουν θέατρα και γυμναστήρια. Δεν υπάρχει όμως ούτε έχει υπάρξει κανείς που να είδε κάποια πόλη χωρίς ιερά και θεούς, που δε χρησιμοποιεί ευχές, όρκους, μαντείες ή θυσίες για καλό σκοπό ή για την αποτροπή των κακών.

Πλούταρχος, *Προς Κολώτην Επικούρειον*, 1126, D-E.

Η θρησκεία πανανθρώπινο φαινόμενο

Ο άνθρωπος είναι ον θρησκευτικό (homo religiosus). Η θρησκεία ως πανανθρώπινο φαινόμενο διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην πνευματική ζωή των ανθρώπων, αλλά συγχρόνως επηρεάζει βαθιά την ουσία και τις εκφάνσεις του πολιτισμού των λαών. Το θρησκευτικό βίωμα χαρακτηρίζεται από το βάθος και την ένταση. Σ' αυτό συμμετέχει όλος ο ψυχισμός του ανθρώπου ως νόηση, συναίσθημα και βούληση. Επηρεάζει βαθιά την προσωπικότητα του πιστού και τη διαμορφώνει ανάλογα με το είδος του απολύτου, στο οποίο αναφέρεται. [...]

Σύμφωνα με τον θρησκευτολόγο Ρούντολφ Όττο «το βίωμα του ιερού, του αγίου» έχει δύο χαρακτηριστικά: «βιώνεται ως μυστήριο φοβερό (mysterium tremendum), το οποίο δημιουργεί το δέος, την κατάνυξη, την επίγνωση της μηδαμινότητας και της απόστασης ανθρώπου και Θεού. Βιώνεται όμως και ως μυστήριο σαγηνευτικό (mysterium fascinosum), γεμάτο από αγάπη, γαλήνη και μακαριότητα. Έτσι, η απόσταση ανθρώπου και Θεού ελαττώνεται και κυριαρχούν συναισθήματα οικειότητας, εμπιστοσύνης και αγάπης, και ψυχοσωματική ισορροπία. Στην πρώτη φάση το Άγιο απωθεί, ενώ στη δεύτερη έλκει την ψυχή».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 30.

Ιερό και Αγιότητα

«Στο Λεξικό της Βίβλου του πανεπιστημίου της Οξφόρδης συναντάμε τα λήμματα “saint(s)” και “Holiness” στα οποία αποδίδεται το περιεχόμενο των ελληνικών λέξεων “άγιος” και “αγιότητα”. Ταυτίζεται επομένως η έννοια της αγιότητας με το ιερό στη βιβλική θεολογία: “Η αγιότητα παρουσιάζεται ως σύνθετη πραγματικότητα, η οποία αγγίζει το μυστήριο του Θεού, αλλά επίσης τη λατρεία και την ηθική. Περικλείει τις έννοιες του ιερού και του αγνού, αλλά τις ξεπερνά. Φαίνεται να επιφυλάσσεται μόνο στον Θεό, απρόσιτη, αποδίδεται όμως συνεχώς στα δημιουργήματα” [...]. Τι σημαίνουν όμως όλα αυτά πιο συγκεκριμένα για την κατανόηση των εννοιών της αγιότητας και του ιερού; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Λεβινάς μάς κατευθύνει να σκεφτούμε την αγιότητα ως τη σχέση με το πρόσωπο του Θεού και άρα και το πρόσωπο του άλλου ανθρώπου... “Γνωρίζω τον Θεό σημαίνει ξέρω τι πρέπει να κάνω”. Ο Νόμος Του, η τήρηση των εντολών Του στην πράξη, οριοθετούν τη σχέση με την Αγιότητα Αυτού και ανοίγουν τον δρόμο για τη σχέση αγάπης με το άλλο πρόσωπο».

Μανωλόπουλος, Ν., «Το ιερό και η αγιότητα. Σκέψεις με αφορμή τη φιλοσοφία του Λεβινάς», *Σύναξη*, 2007, τχ. 103, σελ. 62-67 (επιλογή).

Αξιολόγηση της ιερότητας στην καθημερινή ζωή πιστών και μη πιστών

Προσδοκία και ανταμοιβή ως κίνητρα των πράξεων

Βαθμίδες ηθικής ωριμότητας

«Τρία κίνητρα ωθούν τους ανθρώπους, ο φόβος, ο μισθός και η αγάπη, που αντιστοιχούν σε τρεις ανθρώπινους τύπους, στον δούλο, τον μισθωτό και τον ελεύθερο ή υιό. Ο “δούλος” (με την έννοια που είχε ο όρος στην αρχαιότητα) προσπαθεί να τηρεί τις εντολές, για να αποφύγει την τιμωρία, που πιστεύει πως επισύρει η παράβασή τους. Βασικό κίνητρο του είναι ο φόβος. Η βαθμίδα αυτή μόνο ως πρώτο σκαλοπάτι μπορεί να κατανοηθεί. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να επαναπαύεται κανείς θεωρώντας την ως υγιή σχέση. Στην επόμενη βαθμίδα ο άνθρωπος ενεργεί επειδή προσβλέπει στην ανταπόδοση, στον “μισθό” που θα λάβει. Και τούτη η βαθμίδα, μοιλονότι ελευθερώνεται από τον βραχνά του φόβου, δεν φανερώνει πλήρη ωριμότητα, διότι θεμελιώνει μια “λογιστική” και υπαλληλική σχέση. Και στις δυο αυτές βαθμίδες το πρόσωπο του άλλου παραμορφώνεται. Ο “δούλος” έχει μπροστά στα μάτια του ένα Θεό δικαστή κι εκδικητικό, κι ο “μισθωτός” ένα ταμιά. Η κατεξοχήν βαθμίδα ωριμότητας είναι αυτή που κίνητρο έχει την αγάπη. Ο άνθρωπος εδώ ενεργεί σαν ελεύθερος κι όχι σαν δούλος, σαν γιος κι όχι σαν υπάλληλος. Ανοίγεται στον απέναντι επειδή βρίσκει νόημα σ' αυτό το άνοιγμα και το θέλει ελεύθερα και συνειδητά».

Μπέγζος, Μ., Παπαθανασίου, Α., *Θέματα Χριστιανικής Ηθικής Γ' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 38 (διασκευασμένο).

Προσδοκίες ανταμοιβής στον Χριστιανισμό

Η παραβολή για τους εργάτες του αμπελιού

«Η βασιλεία των ουρανών μοιάζει μ' έναν γαιοκτήμονα, που βγήκε νωρίς το πρωί να προσλάβει εργάτες για το αμπέλι του. Συμφώνησε με τους εργάτες να τους πληρώσει ένα δηνάριο την ημέρα, και τους έστειλε στο αμπέλι του. Όταν γύρω στις εννιά βγήκε στην αγορά, είδε άλλους να στέκονται εκεί χωρίς δουλειά, και τους είπε: “πηγαίνετε και εσείς στο αμπέλι και θα σας δώσω ό,τι είναι δίκαιο”. Έφυγαν κι αυτοί για το αμπέλι. Όταν ξαναβγήκε κατά τις δώδεκα και κατά τις τρεις, έκανε το ίδιο. Κατά τις πέντε, βγήκε και βρήκε κι άλλους να κάθονται, και τους ρωτάει: “γιατί κάθεστε εδώ άνεργοι όλη την ημέρα;”. “Κανένας δε μας πήρε στη δουλειά”, του απαντούν. “Πηγαίνετε”, τους λέει, “κι εσείς στο αμπέλι μου και θα πάρετε ό,τι δικαιούσθε”.

Όταν βράδιασε, λέει ο ιδιοκτήτης του αμπελιού στον διαχειριστή του: “φώναξε τους εργάτες και πλήρωσέ τους το μεροκάματο, αρχίζοντας από τους τελευταίους ως τους πρώτους”. Ήρθαν λοιπόν αυτοί που έπιασαν δουλειά στις πέντε και πήραν από ένα δηνάριο. Ήρθαν και οι πρώτοι και νόμισαν πως θα πάρουν περισσότερα· πήραν όμως κι αυτοί από ένα δηνάριο. Όταν το πήραν, άρχισαν να διαμαρτύρονται εναντίον του γαιοκτήμονα: “αυτοί οι τελευταίοι”, έλεγαν, “εργάστηκαν μία ώρα και τους εξίσωσες μ' εμάς, που υπομείναμε τον μόχθο και τον καύσωνα μιας ολόκληρης μέρας;”. Εκείνος όμως γύρισε σ' έναν απ' αυτούς και του είπε: “φίλε, δε σε αδικώ· δε συμφώνησες μαζί μου ένα δηνάριο; Πάρ' το και πήγαινε. Εγώ θέλω να πληρώσω αυτόν που ήρθε

τελευταίος όσο κι εσένα. Δεν μπορώ τα λεφτά μου να τα κάνω ό,τι θέλω; Ή μήπως επειδή είμαι καλός, αυτό προκαλεί τη ζήλεια σου;”.

Έτσι θα βρεθούν οι τελευταίοι πρώτοι και οι πρώτοι τελευταίοι. Γιατί πολλοί είναι οι καλεσμένοι, λίγοι όμως οι εκλεκτοί».

Μτ 20, 1-16

Κατηχητικός λόγος στην εορτή του Πάσχα

Όποιος είναι ευσεβής και φιλόθεος, ας απολαύσει την ωραία και λαμπρή αυτή εορτή. Όποιος δούλος έχει διαθέσεις αγαθές, ας εισέλθει στη χαρά, γεμάτος με ευφροσύνη που χαρίζει ο αναστημένος Κύριός του. Όποιος καταπονήθηκε με τη νηστεία, ας απολαύσει τώρα την αμοιβή του. Όποιος από την έκτη ώρα υπηρέτησε τον Κύριο, ας πάρει σήμερα την αμοιβή που δικαιούται. Όποιος προσήλθε στη ζωή της Εκκλησίας μετά την ενάτη, ας πάρει κι αυτός πρόθυμα μέρος στην Αναστάσιμη γιορτή. Όποιος προσήλθε μετά την δωδεκάτη, ας μην έχει καμιά αμφιβολία· καθόλου δεν θα τιμωρηθεί. Όποιος καθυστέρησε κι ήρθε μετά την τρίτη, ας πλησιάσει τον Κύριο χωρίς κανένα δισταγμό και φόβο. Όποιος προσήλθε κατά την πέμπτη ώρα, ας μην έχει κανένα φόβο, ότι τάχα, επειδή έχει φτάσει καθυστερημένος, δεν θα τον δεχτεί ο Θεός. Γιατί ο Κύριος δίνει πλουσιοπάροχα τις δωρεές Του. Γι' αυτό δέχεται και τον τελευταίο, με την ίδια προθυμία που είχε δεχτεί και τον πρώτο. Χαρίζει ανάπαυση και ειρήνη σ' εκείνον που έφτασε αργά, όπως ακριβώς κάνει και με τον πρώτο. Ελεεί κι εκείνον που έφτασε τελευταίος, αλλά περιποιείται κι εκείνον που πρώτος ήρθε. Και στον έναν δίνει και στον άλλο προσφέρει. Και τα έργα της αρετής δέχεται, αλλά και την απλή διάθεση αναγνωρίζει. Και την πράξη την αγαθή τιμά, αλλά και την απλή πρόθεση επαινεί.

Εισέλθετε λοιπόν όλοι στη χαρά του Κυρίου σας. Και εκείνοι που πρώτοι φτάσατε κι όσοι ήρθατε δεύτεροι, λάβετε τον μισθό σας. Πλούσιοι και φτωχοί πανηγυρίστε. Όσοι εγκρατευτήκατε, αλλά κι εκείνοι που έχετε βραδυπορήσει στην εργασία των εντολών, τιμήστε τη σημερινή ημέρα. Όσοι νηστέψατε και εκείνοι που δεν νηστέψατε, ευφρανθείτε σήμερα. Η (Αγία) Τράπεζα είναι γεμάτη, απολαύστε την όλοι. Ο Μόσχος είναι άφθονος και ανεξάντλητος. Δεν επιτρέπεται λοιπόν να φύγει κάποιος πεινασμένος. Όλοι απολαύστε το Συμπόσιο που παρατίθεται για τους πιστούς. Όλοι απολαύστε τα θεία δώρα που προσφέρει η Θεία αγαθοσύνη. Κανένας πια να μη θρηνεί τη φτώχεια του, γιατί τώρα έγινε φανερή η Βασιλεία του Θεού, εκείνη που προσφέρεται σ' όλους εξίσου. Κανένας να μην κλαίει πια τα πταίσματά του, γιατί συγχώρεσή μας είναι ο Αναστημένος. Κανένας ας μη φοβάται πια τον θάνατο, γιατί ο θάνατος του Σωτήρα μας μας ελευθέρωσε από τον θάνατο και τη φθορά. Γιατί αν και ο Σωτήρας μας κρατήθηκε από τον θάνατο, τελικά τον εξαφάνισε... Γιατί με την Ανάστασή Του ο Χριστός έγινε η αρχή της αναστάσεως όλων όσων έχουν κοιμηθεί.

Ιωάννης Χρυσόστομος, *Κατηχητικός Λόγος*, PG, 59, 721-7.

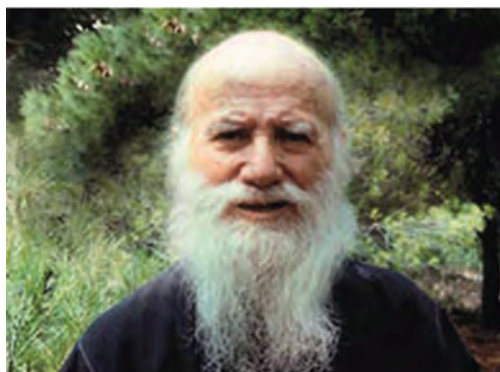
Προσδοκίες ανταμοιβής στον Χριστιανισμό. Άλλες θρησκευτικές αντιλήψεις για τις προσδοκίες ανταμοιβής

Ο Χριστός είναι φίλος μας

«Τον Χριστό να Τον αισθανόμαστε σαν φίλο μας. Πέφτομε; Αμαρτάνομε; Με οικειότητα, αγάπη κι εμπιστοσύνη να τρέχουμε κοντά Του· όχι με φόβο ότι θα μας τιμωρήσει αλλά με θάρρος, που θα μας το δίδει η αίσθηση του φίλου... Η έννοια του φόβου είναι καλή για τα πρώτα στάδια. Ο άνθρωπος ο αρχάριος συγκρατείται από το κακό με τον φόβο. Και ο φόβος είναι απαραίτητος,

εφόσον είμαστε υλικοί άνθρωποι και χαμερπείς. Αλλ' αυτό είναι ένα στάδιο, ένας χαμηλός βαθμός σχέσεως με το θεϊόν. Το πάμε στη συναλλαγή, προκειμένου να κερδίσουμε τον Παράδεισο ή να γλιτώσουμε την κόλαση. Αυτό, αν το καλοεξετάσουμε, δείχνει κάποια ιδιοτέλεια, κάποιο συμφέρον. Εμένα δεν μου αρέσει αυτός ο τρόπος. Όταν ο άνθρωπος προχωρήσει και μπει στην αγάπη του Θεού, τι του χρειάζεται ο φόβος; Ό,τι κάνει, το κάνει από αγάπη κι έχει πολύ μεγαλύτερη αξία αυτό. Το να γίνει καλός κάποιος από φόβο στον Θεό κι όχι από αγάπη δεν έχει τόση αξία. Προσπαθώντας διά του φόβου μπαίνουμε σιγά σιγά στην αγάπη του Θεού. Πάει τότε η κόλαση, πάει ο φόβος και ο θάνατος. Ενδιαφερόμαστε μόνο για την αγάπη του Θεού. Κάνουμε το παν γι' αυτή την αγάπη. Όταν αυτό πετύχεις, τι άλλο θέλεις; Κέρδισες το παν. Ζεις τον Χριστό και ο Χριστός ζει μέσα σου».

Πορφύριος Καυσοκαλυβίτης, *Βίος και Λόγοι*, εκδ. Ι.Μ. Χρυσοπηγής, Χανιά, 2003, σελ. 232-235.

Ο Άγιος Πορφύριος

Η προσδοκία της μελλοντικής ζωής

«"Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ Μέλλοντος Αἰῶνος". Στραμμένο προς το μέλλον, το "Πιστεύω" τελειώνει με μια νότα προσδοκίας. Μέσα από την πίστη μας στον Χριστό, αποκτάμε πότε πότε μια ζωντανή, προσωπική σχέση με τον Θεό· και ξέρουμε, όχι σαν υπόθεση, αλλά σαν πραγματικό γεγονός εμπειρίας, ότι αυτή η σχέση ήδη έχει μέσα της τα σπέρματα της αιωνιότητας. Η Τελική Κρίση, όπως τονίζει με έμφαση το Ευαγγέλιο του Αγ. Ιωάννη, συνεχίζεται όλο τον καιρό σ' όλη τη διάρκεια της επίγειας ζωής μας. Όποτε, συνειδητά ή ασυνείδητα διαλέγουμε το καλό, ήδη εισερχόμαστε προκαταβολικά στην αιώνια ζωή· όποτε διαλέγουμε το κακό παίρνουμε μια πρόγευση από την κόλαση. Ο Χριστός είναι ο κριτής· κι όμως, από μιαν άλλη άποψη, εμείς εκφέρουμε την κρίση για τους εαυτούς μας. Αν κάποιος είναι στην κόλαση, δεν είναι γιατί ο Θεός τον φυλάκιζε εκεί, αλλά γιατί εκεί είναι ο τόπος που ο ίδιος διάλεξε να βρίσκεται. Η θεϊκή αγάπη βρίσκεται παντού και δεν αποδιώχνει κανένα. Εμείς, όμως, από τη δική μας πλευρά, είμαστε ελεύθεροι ν' απωθήσουμε τη θεϊκή αγάπη: δεν μπορούμε ωστόσο να το κάνουμε δίχως να προξενήσουμε πόνο στους εαυτούς μας, και όσο πιο τελική είναι η απώθησή μας, τόσο πιο πικρή είναι η οδύνη μας».

Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας, *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Μτφρ. Μ. Πάσχος, Επτάλοφος, Αθήνα, 1984, σελ. 152-155 (επιλογή).

Ισλάμ και ανταμοιβή

«Εκ των βασικότερων μηνυμάτων του Κορανίου και γενικότερα του Ισλάμ είναι η πεποίθηση για την τιμωρία των αμαρτωλών, την ανταμοιβή των δικαίων, τον παράδεισο και την κόλαση. Πυρήνας του κηρύγματος του Μωάμεθ κατά την πρώτη περίοδο υπήρξε ο τονισμός της ημέρας της κρίσεως. Το παν θα εξαφανιστεί, για να αποκατασταθεί και να κριθεί. Θα ανοιχτεί κατόπιν το βιβλίο, θα γίνουν γνωστά τα έργα των ανθρώπων και, από το ζυγοστάθμισμα των καλών και των κακών έργων, θα κριθεί η θέση του καθενός. Όσοι καταδικαστούν -άδικοι, άπιστοι, πονηροί- θα οδηγηθούν στο χώρο των αιώνιων βασάνων, τον Άδη· οι δίκαιοι θα εισέλθουν στον ευλογημένο τόπο του

Παραδείσου... Το ζήτημα της ισλαμικής απόψεως περί του προορισμού του ανθρώπου (*κισμέτ*) είναι περίπλοκο, διότι στο Κοράνιο απαντούν αφενός μεν εδάφια αρνούμενα οποιαδήποτε δυνατότητα ελευθερίας, αφετέρου δε άλλα που αποδέχονται την ελευθερία, επί της οποίας στηρίζεται και η ανθρώπινη ευθύνη... Στον ισλαμικό μυστικισμό (*σουφισμός*) κύριοι στόχοι της πνευματικής ασκήσεως υπήρξαν η προσπάθεια υπέρβασης της ατομικότητας και εκμηδενισμού του “εγώ”, η πλήρης παράδοση στον “Αλλάχ”, η άγρυπνη αίσθηση της παρουσίας του Ηγαπημένου, το συνεχές *είναι εν τω Θεώ*. Κεντρικό αίσθημα είναι η ολοκληρωτική, πέρα από κάθε συμβατικότητα, αγάπη του Θεού, που κατακαίει οποιοδήποτε άλλο κίνητρο, όπως φόβο ή προσδοκία ανταμοιβών».

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, *Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπησης*, Πορευθέντες, Αθήνα, 1975, σελ. 142, 144, 257-259 (επιλογή).

Ιουδαϊσμός και σωτηρία του κόσμου

«Ο Θεός σώζει. Μετά τη δημιουργία του κόσμου το κύριο έργο του Θεού συνίσταται στη σωτηρία του. Το έργο αυτό πραγματοποιείται με εκλογή ενός τμήματος της ανθρωπότητας, που θα ζει μια ζωή τέτοια, που θα το διατηρεί σε κοινωνία με τον Θεό. Κύρια αρχή αυτής της ζωής είναι να έχει Θεό του μόνο τον ίδιο και να τηρεί τις εντολές Του. Το τμήμα αυτό της ανθρωπότητας που είναι ο Ισραήλ ονομάζεται γι' αυτόν τον λόγο «λαός του Θεού». Η σωτηρία συμβαίνει στο τέλος της ιστορίας. Ήδη από την Έξοδο άρχισε να υπάρχει μεταξύ των Ιουδαίων η προσδοκία μιας μελλοντικής ανάδειξης του έθνους τους σε πρότυπο και ηγήτορα της ανθρωπότητας. Αυτό θα συνέβαινε στην τελική φάση της ιστορίας σε μια πορεία που κινείται από το παρελθόν προς το μέλλον. Η ιδέα αυτή στους προφήτες πήρε τη μορφή της “Μέρας του Γιαχβέ”, δηλαδή της εποχής που οι εχθροί του Ισραήλ θα κατατροπώνονταν και ένας βασιλιάς προερχόμενος από τον οίκο του Δαβίδ θα ίδρυε μια καινούργια βασιλεία. Αργότερα όμως, η ιδέα της εθνικής αποκατάστασης αντικαθίσταται από εκείνη της παγκόσμιας σωτηρίας των δικαίων, που θα προέλθει από κάποιον ορισμένο (χρισμένο = Μεσσία) από τον Θεό γι' αυτόν τον σκοπό. Στη σωτηρία αυτή συμπεριλαμβάνεται η προσδοκία της ανάστασης των νεκρών».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 234-235.

Ινδουισμός: ντάρμα και κάρμα

«Τα έμβια όντα δε ζουν μόνο μια φορά, αλλά αφού μια μορφή ύπαρξης διαλυθεί, κάτι από αυτήν επιβιώνει και μεταβαίνει σε άλλη μορφή ύπαρξης. Δημιουργείται έτσι ένας ατέρμων κύκλος μετενσαρκώσεων (“*Σαμσάρα*”), που διατηρεί συνεχώς τα όντα σε κάποια μορφή ύπαρξης. “*Κάρμα*” σημαίνει πράξη. Οι πράξεις που το ον διέπραξε στην προηγούμενη μορφή ύπαρξης, είναι εκείνες

Μπορίς Ντουμπρόβ, *Η ευλογία του Σαββάτου*.
Λάδι σε καμβά.

που προσδιορίζουν τη μορφή στην οποία θα μεταβεί. Τέτοιες μορφές εκτός από την ανθρώπινη μπορούν να είναι μια ζωική, μια δαιμονική σε κάποια κόλαση ή μια θεϊκή σε κάποιο ουρανό. Η ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης, δηλαδή σε μια κατάσταση που ταυτίζεται με την οδύνη, προκάλεσε το αίτημα της απελευθέρωσης από αυτή.

Στον Ινδουισμό η ύπαρξη είναι οδυνηρή. Ως τέτοια θέτει το αίτημα της απελευθέρωσης από αυτή. Η απελευθέρωση επιδιώκεται με δύο τρόπους, τον άμεσο και το σταδιακό. Ο άμεσος τρόπος επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από την αγαπητική αφοσίωση προς μια θεότητα, που επιλέγεται προσωπικά από τον Ινδουιστή. Η θεότητα αυτή είναι συνήθως κάποια που περιέχεται σε μια από τις τρεις παραδόσεις, δηλαδή τον Σιβαϊσμό, τον Βισνουϊσμό και τον Σακτισμό. Το γεγονός αυτό κάνει τις τρεις αυτές παραδόσεις να είναι οι τρεις δημοφιλέστερες λύσεις στο αίτημα της απελευθέρωσης. Ο σταδιακός τρόπος, ο οποίος συγκεντρώνει την προτίμηση της μεγάλης πλειονότητας των πιστών, επιτυγχάνεται με την προσήλωση στο *ντάρμα*. Σ' αυτό συμπεριλαμβάνεται η λατρεία των διαφόρων θεοτήτων που υπάρχουν στο Ινδουιστικό πάνθεο. Θεότητες που θεωρείται ότι συμβάλλουν στην απόσβεση του κακού κάρμα και συνεπώς σε μια καλή μετενσάρκωση, όπως η θεότητα του ποταμού Γάγγη με την πλύση στα νερά του, είναι δημοφιλείς. Αλλά και στο σταδιακό τρόπο η ένωση με τη θεότητα της προσωπικής επιλογής παραμένει πάντα ο απώτερος, τελικός στόχος». Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 259-260, 268-269 (επιλογή).

Βουδισμός

«Εκτός από το φωτισμό, για να σωθεί κάποιος πρέπει να κατέχεται από συμπόνια προς όλα τα όντα και να θέλει να τα βοηθήσει να σωθούν. Εκείνος που το κάνει αυτό ονομάζεται μποντισάτβα (μπόντι=φωτισμός, σάτβα=ον σε πορεία προς τον φωτισμό). Ο μποντισάτβα μετά από άπειρες ζωές φτάνει κάποτε στο σημείο να μπει στη *Νιρβάνα*, που στο Μαχαγυάνα Βουδισμό σημαίνει να ενωθεί με το απόλυτο. Το μεγάλο πλήθος των πιστών του Βουδισμού επιδιώκει να αναγεννηθεί στον κόσμο κάποιου από τους παραπάνω Βούδες. Αυτός είναι ο λόγος που σε χώρες όπως η Κίνα, η Κορέα, η Ιαπωνία κ.α., ο Βουδισμός της πλειονότητας είναι θρησκεία που υπηρετεί κυρίως τη μεταθανάτια ζωή».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 285.

Κινεζικά θρησκευόμενα

«Στην Κίνα υπάρχουν από παλιά πολλές θρησκείες. Λίγοι είναι εκείνοι που έχουν τη μία μόνο από αυτές ως αποκλειστική ή κύρια θρησκεία τους. Αυτό συμβαίνει, διότι η θρησκεία που ασκεί η πλειονότητα του κινεζικού λαού, και που γι' αυτό μπορεί να ονομαστεί κινέζικη θρησκεία, αποτελείται από τις τρεις παραπάνω θρησκείες σε συνδυασμό. Ο συνδυασμός τους συνίσταται στη χρήση από τους ίδιους ανθρώπους τότε της μιας και τότε της άλλης, ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Έτσι, για την επίτευξη σκοπών που μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσα από την εναρμόνιση του ανθρώπου με το γενικό τρόπο λειτουργίας της φύσης ή για την επίτευξη υγείας και μακροβιότητας οι Κινέζοι προστρέχουν στην ταϊστική παράδοση. Για την επίτευξη μιας αρμονικής κατάστασης στην περιοχή των διανθρώπινων σχέσεων, από εκείνες που αφορούν στα μέλη μιας οικογένειας ως εκείνες που αφορούν στις κοινωνικές και δημόσιες υποχρεώσεις, οι ίδιοι συμπεριφέρονται

σύμφωνα με τους κανόνες του Κομφουκιανισμού, οι οποίοι διέπουν ακριβώς αυτές τις σχέσεις. Για την επίτευξη μιας καλής μεταθανάτιας ζωής, οι Κινέζοι στρέφονται σ' εκείνους τους Βούδες και Μποντισάτβες που βοηθούν σ' αυτό τον τομέα. Επιπροσθέτως, για την επίτευξη σκοπών όπως η καλή υγεία, π.χ. η επαγγελματική προκοπή, η απόκτηση παιδιών, η προστασία από συμφορές κτλ. οι Κινέζοι στρέφονται σ' ένα πλούσιο πάνθεο, που αποτελείται από τα θεία όντα όλων των παραπάνω θρησκειών. Από τα μέλη της οικογένειας αυτής γίνονται προσφορές, απευθύνονται αιτήματα κτλ. Σημαντική κατηγορία είναι επίσης τα κακά πνεύματα, για προστασία από τα οποία χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 290-291.

Η εικόνα προέρχεται από την ταοϊστική παράδοση. Το Τάο γεννά τη «μεγάλη ενότητα» (Τάι-τσι). Αυτή γεννά τις δύο αρχές, το γιν και το γιαγκ, που απεικονίζονται εδώ με τους συνδυασμούς τους.

Προσωπικές απόψεις και αναστοχασμός για την ανταμοιβή

Χρήστος Κεχαγιόγλου, Το τραπέζι του Αδάμ και της Εύας.

2.3. ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Μορφές και τύποι παραδόσεων στην καθημερινή ζωή

Παραδοσιακό σύνολο από το Μουσικό Γυμνάσιο Παλλήνης, Μάιος 2016.

Κάλαντα. Έργο Νικηφόρου Λύτρα, 1870.

Ο χορός των Μεγάρων. Έργο Θεόφιλου.

Θρησκευτική παράδοση και ιστορία / πολιτισμός του ανθρώπου

Συνάντηση επιταφίων στο πλωμάρι της Λέσβου.

Στην Εκκλησία

Την εκκλησίαν αγαπώ — τα εξαπτέρυγά της,
τ' ασήμια των σκευών, τα κηροπήγιά της,
τα φώτα, τες εικόνες της, τον άμβωνά της
Εκεί σαν μπω, μες σ' εκκλησία των Γραικών·
με των θυμιαμάτων της τες ευωδίες,
μες τες λειτουργικές φωνές και συμφωνίες,
τες μεγαλοπρεπείς των ιερέων παρουσίες
και κάθε των κινήσεως τον σοβαρό ρυθμό -
λαμπρότατοι μες στων αμφίων τον στολισμό -
ο νους μου πηαίνει σε τιμές μεγάλες της φυλής μας,
στον ένδοξό μας Βυζαντινισμό

Καβάφης, Κ.Π., Ποιήματα 1897-1933, Ίκαρος, Αθήνα, 1984.

Η θέση της παράδοσης στη θρησκεία και η στάση του πιστού απέναντι σε αυτή

Έννοια και σημασία της χριστιανικής παράδοσης

«Με τον όρο Παράδοση της Εκκλησίας εννοούμε την αδιάσπαστη συνέχεια της πίστης της Εκκλησίας από την εποχή της επί γης παρουσίας του Χριστού, όπως παραδόθηκε στους πρώτους μαθητές του και τους διαδόχους τους. Η πίστη αυτή έχει ως αντικείμενο τον ίδιο το Χριστό και την εμπειρία της ζωής και του κοσμοσωτήριου έργου Του. Αυτό είναι που οι μαθητές “άκουσαν και είδαν με τα ίδια τους τα μάτια και τα χέρια τους ψηλάφησαν” (Α' Ιωάν. 1,1) και που αποτελεί το χαρμόσυνο μήνυμα της σωτηρίας (Ευαγγέλιο). Καθώς στο βασικό της μέρος η εμπειρία αυτή καταγράφηκε στην Καινή Διαθήκη, ονομάζουμε σήμερα Παράδοση ειδικά: α) τη διδασκαλία του Χριστού και των Αποστόλων που δεν έχει καταγραφεί στην Αγία Γραφή, αλλά παραδόθηκε στην Εκκλησία στην αρχή προφορικά και στη συνέχεια καταγράφηκε στα έργα των Αποστολικών Πατέρων ή των διαδόχων τους, καθώς και στις αποφάσεις των Συνόδων της Εκκλησίας, επομένως σήμερα η Παράδοση είναι γραπτή, και β) θέματα που σχετίζονται με τη λατρεία, τη διοίκηση και τη ζωή της Εκκλησίας, και η συνείδηση του σώματος της Εκκλησίας έχει αποδεχθεί ότι εκφράζουν την πίστη και το μήνυμα του Ευαγγελίου. Την πίστη αυτήν την έζησαν και τη ζουν οι χριστιανοί μέσα στη ζωή της Εκκλησίας, δηλαδή στα μυστήρια της και την ευρύτερη εκκλησιαστική ζωή, κάτω από την καθοδήγηση του Αγίου Πνεύματος. Κλήρος και λαός που ζουν αυτήν την εκκλησιαστική ζωή την αναπτύσσουν και τη διατυπώνουν ως διδασκαλία σε κάθε ευκαιρία και την κάνουν πράξη στη λατρευτική ζωή».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 117-118.

Παράδοση και λαϊκές παραδόσεις

«Υπάρχουν παραδόσεις που δεν έχουν σχέση πάντοτε με το γνήσιο πνεύμα του Χριστιανισμού, όπως αυτό εκφράστηκε από την Αγία Γραφή, τις Οικουμενικές Συνόδους και την ομόφωνη άποψη των Πατέρων της Εκκλησίας. Πρόκειται για τις επιμέρους “παραδόσεις”, που δεν είναι πάντοτε παραδόσεις της Εκκλησίας, έστω και αν συν-

δέονται με γεγονότα της ζωής της Εκκλησίας, ή για λαϊκές παραδόσεις με παγανιστικά και λαϊκά στοιχεία που έχουν ζυμωθεί με τη θρησκευτική ζωή και είναι δύσκολο να διακρίνει ο απλός πιστός μέχρι πού οι παραδόσεις αυτές είναι γνήσιες παραδόσεις της Εκκλησίας. Αυτές και κριτική και αλλαγή επιδέχονται, στον βαθμό που δεν εκφράζουν τη γνήσια Παράδοση της Εκκλησίας. Σε αντίθετη περίπτωση έχουμε μια απλή «συντήρηση» ενός παρελθόντος που παύει να είναι ζωογόνος αλήθεια. Επίσης, υπάρχουν οι παραδόσεις των ανθρώπων ή τοπικές παραδόσεις, όπως συμβαίνει σε τοπικές Εκκλησίες ή σε χώρες όπου αναπτύσσεται η ιεραποστολή, όπου τα τοπικά έθιμα και οι τοπικοί παραδοσιακοί τρόποι έκφρασης παραμένουν στη ζωή της τοπικής Εκκλησίας και η λατρευτική ζωή επίσης ακολουθεί άλλη πορεία σύμφωνη με τις τοπικές παραδόσεις».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 118.

Γιορτές και σύμβολα στην ορθόδοξη ελληνική λατρεία

Γιορτές, τελετές και σύμβολα στην ορθόδοξη ελληνική λατρεία είναι ένα εξαιρετικό σύνολο ζωντανών εκδηλώσεων, που γίνονται από την ίδια την Εκκλησία για τον λαό, ή από τον λαό για την Εκκλησία, γεμίζουν τη ζωή του έθνους και κρατούν σε απόσταση, ή μη συμμετοχή, οποιαδήποτε εισβολή από ξένα και δελεαστικά έθιμα. Και μόνη η διαφορά της αρχιτεκτονικής των βυζαντινών εκκλησιών μας, που σφραγίζουν σ' όλη την Ελλάδα το εθνικό μας τοπίο, θα αρκούσε για να δηλώσει τον ξεχωριστό χώρο. Αλλά και οι εικόνες, τα θυμιατήρια, τα κόλλυβα, το σχήμα των παπάδων μας, ή ψαλτική, οι γιορτές, φωνάζουν για το ιδιαίτερο λαογραφικό χρώμα του τόπου, που μπορούν να το διαφεντεύουν για αιώνες... Ας κατακρίνουν οι θεολογικώς αυστηροί ιεροκήρυκες τα “ειδωλολατρικά” μικροέθιμα του λαού. Όλοι τους, και αυτοί και οι άλλοι, οι συμπαθητικοί κληρικοί των χωριών, διατηρούν μιαν εκκλησιαστική ορθόδοξη λαογραφία από τις πιο ακατάλυτες. Η λειτουργία μας κι οι άλλες ακολουθίες είναι γεμάτες από λαϊκά παραδοσιακά ενδιαφέροντα, σε νόημα, σε θέαμα, σε μέλος... Η ορθόδοξη λατρεία διατηρεί, θέλοντας και μη, τα ελληνικά παραδοσιακά έθιμα και μέσα στον οποιοδήποτε εξευρωπαϊσμό μας, οι γιορτές, οι τελετές και η κοινωνική τους επίδραση θα δείχνουν πάντα την εθνική φυσιογνωμία μας και θα φωνάζουν μ' ένα πανηγυρικό τρόπο: «εδώ Ελλάδα».

Λουκάτος, Δ., «Η Εκκλησία και τα λαογραφικά της», *Σύγχρονα Λαογραφικά*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα, 2003, σελ. 105-110.

Θρησκευτικές παραδόσεις και στάσεις ζωής στην προσωπική και κοινωνική ζωή των νέων ανθρώπων

Παράδοση και ελευθερία από το παρελθόν

«...η Παράδοση σημαίνει όχι απλώς ομοψυχία με το παρελθόν, αλλά και ελευθερία από το παρελθόν: δεν είναι μόνο μια προστατευτική, συντηρητική αρχή, αλλά πρωτίστως είναι η αρχή της αύξησης και της αναγέννησης. Η κατανόηση της Παράδοσης ως αρχής που αγωνίζεται να αναστηλώσει το παρελθόν, χρησιμοποιώντας το παρελθόν ως κριτήριο για το παρόν, απορρίπτεται από την ίδια την ιστορία και τη συνείδηση της Εκκλησίας. Η μαρτυρία της Εκκλησίας δεν είναι ζήτημα μνήμης, αλλά αδιαλείπτως παρουσίας ζωής. Η Ορθοδοξία δεν είναι μόνο μια παράδοση· είναι επίσης κι ένα χρέος... Η αληθινή ιστορική σύνθεση συνίσταται όχι απλώς στο να ερμηνεύσουμε το παρελθόν, αλλ' επίσης στο να διαμορφώνουμε το μέλλον με μια δημιουργική δράση. Η "συμφωνία με το παρελθόν", παρ' όλο που είναι αναγκαία, είναι κάτι δευτερογενές. Πραγματική αποδοχή της Παράδοσης σημαίνει ψηλάφηση της παρουσίας του Χριστού στο εκάστοτε παρόν της Εκκλησίας».

Παπαθανασίου, Ν.Θ., *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η ιεραποστολή ως ελπίδα και ως εφιάλης*, Εν πλω, Αθήνα, 2008, σελ. 121-123.

Σύμφωνα με την παράδοση, ο Ευαγγελιστής Λουκάς ιστόρησε την εικόνα της Παναγίας με κεριά, μαστίχα και χρώματα (εγκαυστική τέχνη). Αριστερά, σύγχρονη αγιογράφηση φορητής εικόνας του Χριστού με αυγοτέμπερα. Δεξιά, η ιστόρηση της αφήγησης σε μεταβυζαντινή φορητή εικόνα. Βυζαντινό Μουσείο, 17^{ος} αι.

Συναυλία με κορεάτικα παραδοσιακά όργανα, από τη φημισμένη ορχήστρα και χορωδία του Καθεδρικού Ι. Ναού Αγίου Νικολάου Σεούλ, υπό τη διεύθυνση της κ. Γαβριέλας Κιμ, στο μουσικό γυμνάσιο Παλλήνης, στις 23 Ιανουαρίου 2010, με αφορμή τη συμπλήρωση 110 χρόνων Ορθόδοξης μαρτυρίας στην Κορέα.

Ρεπορτάζ και Φωτογραφίες:
Παναγιώτης Ανδριόπουλος, («Ιδιωτική Οδός»).

2.4. ΜΥΘΗ

Η μύηση σε μία κοινότητα

Είσοδος και ένταξη στην Εκκλησία

Αριστερά: Βάπτιση ενηλίκων στην Αβάνα της Κούβας. Φωτογραφία από το ierapostoli.wordpress.com.

Δεξιά: Ομαδική βάπτιση παιδιών και ενηλίκων από την Ουκρανία στο βαπτιστήριο της Ι.Μ. Ιερουσαλήμ στον Παρνασσό. Περιοδικό Βημόθυρο, τεύχος 2/3 (2010), σελ. 210.

Τὸ ἱερώτατον Βάπτισμα καὶ ἀναγέννησις ἐστὶ, καὶ ἀνάπλασις, κάθαρσις τε καὶ φωτισμὸς καὶ υἰοθεσία, καὶ χάρισμα καὶ ἁγιασμὸς. Τυποῖ * δὲ ἐξαιρέτως τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν τριήμερον ἔγερσιν.

Συμεὼν Θεσσαλονίκης, *Διάλογος* ΞΒ', PG 155, 221B

* τυποῖ = προτυπώνει

Βαπτίσεις στις Φιλιππίνες από τον π. Σιλουανό Φίλιππο Τόμσον. Πηγή φωτογραφιών: «Orthodox Mission», 25 Ιανουαρίου 2017.

Ευχές του Βαπτίσματος – Προβαπτισματική ευχή

Ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος, ἐπιτίθημι τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὸν δοῦλον (τὴν δούλην) σου (τόνδε) (τήνδε) τὸν καταξιωθέντα (τὴν καταξιωθεῖσαν) καταφυγεῖν ἐπὶ τὸ ἅγιον ὄνομά σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων σου διαφυλαχθῆναι. Ἀπόστησον ἀπ' αὐτοῦ (αὐτῆς) τὴν παλαιὰν ἐκείνην πλάνην, καὶ ἔμπλησον

αὐτόν (αὐτήν) τῆς εἰς σέ πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, ἵνα γνῶ ὅτι σὺ εἶ Θεὸς μόνος, Θεὸς ἀληθινός, καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱός, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸ Ἅγιόν σου Πνεῦμα. Δὸς αὐτῷ (αὐτῇ) ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς σου πορευθῆναι, καὶ τὰ ἀρεστά σοι φυλάξει· ὅτι ἐὰν ποιήσῃ αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Γράψον αὐτόν (αὐτήν) ἐν βίβλῳ ζωῆς σου καὶ ἔνωσον αὐτόν (αὐτήν) τῇ ποιμνῇ τῆς κληρονομίας σου· δοξασθήτω τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτῷ (αὐτῇ) καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ζωοποιοῦ σου Πνεύματος...

Στο ὄνομά σου, Κύριε καὶ Θεέ της ἀλήθειας, καὶ του μονογενοῦς σου Υἱοῦ καὶ του Αγίου σου Πνεύματος, βάζω τὸ χέρι μου πάνω στον/η δούλο/η σου (δείνα), που αξιώθηκε νὰ καταφύγει στη βοήθεια που δίνει τὸ ἅγιον Ὄνομά σου καὶ νὰ φυλαχτεῖ κάτω ἀπὸ τις φτερούγες σου. Διώξε ἀπ' αὐτόν/ήν τὴν παλιά ἐκείνη πλάνη καὶ γέμισέ τον/την με πίστη, ἐλπίδα καὶ ἀγάπη γιὰ σένα, ὥστε νὰ μάθει πως ἐσύ εἶσαι ὁ μόνος καὶ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱός, ὁ Κύριος μας Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸ Ἅγιόν σου Πνεῦμα. Δώσε του/της τὴ δύναμη νὰ τηρεῖ ὅλες τις ἐντολές σου καὶ νὰ φυλάξει τὰ ἀρεστά σε σένα, γιὰτί ἀν τὰ κάμει αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος θὰ ζήσει σύμφωνα μ' αὐτά. Γράψε τον/την στο βιβλίο της ζωῆς σου καὶ ἔνωσε τον/την με τὴν ποιμνὴ του λαοῦ σου. Ἀς δοξαστεῖ ἀπὸ αὐτόν/ήν τὸ ἅγιον ὄνομά σου, καὶ του ἀγαπητοῦ σου Υἱοῦ, του Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ του ζωοποιοῦ σου Πνεύματος...

Ευχές του Βαπτίσματος – Προβαπτισματικὴ εὐχή

(Μετά τὴν ἀπόταξη του σατανά καὶ τὴ σύνταξη με τὸν Χριστό)

Δέσποτα, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, προσκάλεσαι τὸν δούλον (τὴν δούλην) σου (τόνδε) (τήνδε) πρὸς τὸ ἅγιόν σου φῶτισμα, καὶ καταξίωσον αὐτόν (αὐτήν) τῆς μεγάλης ταύτης χάριτος τοῦ ἁγίου σου Βαπτίσματος. Ἀπόδυσον αὐτοῦ (αὐτῆς) τὴν παλαιότητα, καὶ ἀνακαίνισον αὐτόν (αὐτήν) εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, καὶ πλήρωσον αὐτόν (αὐτήν) τῆς του Ἁγίου σου Πνεύματος δυνάμεως, εἰς ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ σου· ἵνα μηκέτι τέκνον σώματος ᾖ, ἀλλὰ τέκνον τῆς σῆς Βασιλείας.

Δέσποτα Κύριε καὶ Θεέ μας, προσκάλεσε τὸ δούλο σου / τὴ δούλη σου (δείνα) στο ἅγιόν σου φῶτισμα, καὶ αξίωσέ τον / τὴν νὰ λάβει τὴ μεγάλη αὐτὴ χάρη του ἁγίου σου Βαπτίσματος. Ξέντυσέ τον ἀπὸ τὴν παλιά του κατάσταση, καὶ ἀνανέωσέ τον γιὰ νὰ ἀπολαύσει τὴν αἰώνια ζωὴ καὶ γέμισέ τον με τὴ δύναμη του Ἁγίου σου Πνεύματος, γιὰ νὰ ἐνωθεῖ με τὸ Χριστό σου. Καὶ αὐτό γιὰ νὰ μὴν εἶναι πια παιδί με σαρκικό φρόνημα, ἀλλὰ παιδί της δικῆς σου Βασιλείας...

Εὐχή του Χρίσματος

Αὐτὸς οὖν, Δέσποτα παμβασιλεῦ εὐσπλαγγχε, χάρισαι αὐτῷ καὶ τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου καὶ παντοδυνάμου, καὶ προσκυνητοῦ σου Πνεύματος, καὶ τὴν μετάληψιν τοῦ ἁγίου Σώματος, καὶ τοῦ τιμίου Αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου. Φύλαξον αὐτόν (αὐτήν) ἐν τῷ σῶ ἁγιασμῷ· βεβαιώσον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ πίστει ῥῦσαι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, καὶ τῷ σωτηρίῳ σου φόβῳ, ἐν ἀγνείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ (αὐτῆς) διατήρησον ἵνα, ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ εὐαρεστῶν (εὐαρεστοῦσά) σοι, υἱὸς (θυγατέρα) καὶ κληρονόμος τῆς ἐπουρανίου σου γένηται βασιλείας.

Εσύ λοιπόν, Δέσποτα, βασιλιά των πάντων, σπλαχνικέ, χάρισε σ' αυτόν και τη σφραγίδα της δωρεάς του αγίου και παντοδύναμου και αξιού προσκύνησης Πνεύματός σου, και τη μετάληψη του αγίου Σώματος και του τιμίου Αίματος του Χριστού σου. Φύλαξε αυτόν στον αγιασμό σου. Στερέωσέ τον στην ορθόδοξη πίστη. Γλίτωσέ τον από τον πονηρό κι από όλα τα τεχνάσματά του, και με το σωτήριο φόβο σου διατήρησε την ψυχή του σε καθαρότητα και σε αρετή. Έτσι ώστε να σου είναι ευάρεστος με κάθε έργο και λόγο και να γίνει υιός και κληρονόμος της επουράνιας βασιλείας σου...

Ακολουθία Αγίου Βαπτίσματος, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος. Στο Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 118-121.

Προϋποθέσεις και στοιχεία εισόδου – ένταξης στην Εκκλησία

Βαπτίζεται ο δοῦλος (ή δούλη) τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμήν· καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀμήν· καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Ἀμήν.

Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου. Ἀμήν.

Κεῖρεται [...] τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ (αὐτῆς), εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς [...].

Ἐνδύεται ὁ δοῦλος (ή δούλη) τοῦ Θεοῦ (ὁ ἢ ἡ δεῖνα) χιτῶνα δικαιοσύνης, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν.

Τελετουργία του Βαπτίσματος

Πρώτα αγιάζεται το νερό και ευλογείται το λάδι με ευχές. Έπειτα λαδώνεται το παιδί από τον ιερέα και στη συνέχεια βυθίζεται τρεις φορές στην κολυμβήθρα. Η τριπλή κατάδυση και ανάδυση στο νερό της κολυμβήθρας σημαίνει τη συμμετοχή του βαπτιζόμενου στην τριήμερη ταφή και την Ανάσταση του Χριστού. Στη συνέχεια, χρίεται με άγιο μύρο, και ντύνεται στα ολόλευκα. Ανήκει πια στον Χριστό και στην Εκκλησία.

Τα υλικά που χρησιμοποιούνται στο Βάπτισμα έχουν τη σημασία τους. Το νερό με τις ιδιότητες του καθαρισμού, της καταστροφής (πλημμύρας) και της ζωτικότητας συμβολίζει αυτά που γίνονται: ο πιστός καθαρίζεται από την αμαρτία, θάβει τον παλιό άνθρωπο και αναγεννιέται σε μια νέα ζωή. Αλείφεται με λάδι, όπως οι αθλητές της πάλης, γιατί θα παλέψει ενάντια στο κακό και στην αμαρτία. Έχουμε ακόμη μια συμβολική πράξη: το κόψιμο λίγων τριχών από το κεφάλι, από τέσσερα σημεία σε σχήμα σταυρού. Η πράξη αυτή συμβολίζει αφενός μεν μια μικρή θυσία του βαπτιζόμενου στο Λυτρωτή του και αφετέρου ότι ο νέος χριστιανός ανήκει πλέον στον Χριστό, όπως οι δούλοι στην αρχαία εποχή που με την κουρά ανήκαν στον κύριό τους. Το Βάπτισμα ενός παιδιού είναι σημαντικό γεγονός της ζωής του και μια ωραία οικογενειακή γιορτή. Για την Εκκλησία όμως έχει ευρύτερες διαστάσεις: πολιτογραφεί και εγγράφει στα μητρώα της ένα ακόμη μέλος της.

Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 120-121.

Βάπτισμα

Το Βάπτισμα δεν είναι μια μαγική πράξη, που προσθέτει μερικές υπερφυσικές δυνάμεις στις φυσικές μας ιδιότητες. Είναι η αρχή αυτής της αιώνιας ζωής, που μας ενώνει εδώ, σ' αυτόν τον «παρόντα» κόσμο, με τον «ερχόμενο» κόσμο και μας κάνει από τώρα μετόχους της βασιλείας του Θεού. [...]

Το Βάπτισμα δεν είναι ένας «αυτοσκοπός» αλλά η αρχή μιας πορείας στην οποία ολόκληρη η κοινότητα, και ιδιαίτερα ο ιερέας, πρόκειται να έχουν αποφασιστικό ρόλο. Είναι η πορεία «της δημιουργίας κατ' εικόνα Χριστού» του νεοφωτίστου, της «ανοικοδομήσεως» του «επί του θεμελίου των αποστόλων και προφητών», δηλαδή της χριστιανικής διδασκαλίας, είναι η βοήθεια να μην «απορριφθεί» αλλά να «αυξάνει» σε θεοσέβεια».

Αυτό που ξέρουμε ήδη είναι ότι στο παρελθόν όχι μόνο ο υποψήφιος αλλά ολόκληρη η Εκκλησία προετοιμαζόταν για το Βάπτισμα. Διότι γνώριζε ότι με το να δεχτεί μέσα της ένα καινούριο μέλος, δεχόταν την υπευθυνότητα για την αιώνια σωτηρία του[...].

Schmemmann, A., *Εξ ύδατος και πνεύματος*, Μτφρ. Ι. Ροηλίδης, Δόμος, Αθήνα, 1984, σελ. 60-61.

“Όσοι εις Χριστόν έβαπτίσθητε, Χριστόν ένεδύσασθε, Άλληλούια.

Ο πατήρ Θεολόγος Χρυσανθακόπουλος
τελεί το Βάπτισμα στο Μπραζαβίλ,
Κονγκό.

Νέοι και ένταξη σε θρησκευτικές κοινότητες

Εύη Βουλγαράκη-Πισίνα, *Μυστικότητα*, Ιούνιος 2016. Ακρυλικό σε καμβά. Διαστάσεις 36 x 28 cm.

Ο ρόλος του ιερέα στην κοινότητα

Εύη Βουλγαράκη-Πισίνα, Στο καφενείο του χωριού. Ακουαρέλα σε χαρτί.
Διαστάσεις 35 x 50 cm. Χριστούγεννα 2010.

Ιεροσύνη και σύγχρονος κόσμος

Ο πατέρας μου

Το μεσημέρι της ημέρας εκείνης δεν θέλησα να φάω. Κρύφτηκα. Και έκλαιγα για τη δυστυχία μου. Ο πατέρας μου ήλθε για να με παρηγορήσει.

– Γιατί κλαις; Με ρώτησε.

– Όλα τα παιδιά του κόσμου έχουν τον δικό τους πατέρα, εκτός από μένα, είπα.

– Κι εσύ έχεις έναν πατέρα. Εγώ είμαι ο πατέρας σου.

– Ναι, είσαι ο πατέρας μου. Αυτό είναι σωστό. Αλλά δεν είσαι αποκλειστικά δικός μου πατέρας. Είσαι πατέρας όλων των ανθρώπων. Μη μου πεις πως αυτό δεν είναι σωστό. Και συνέχιζα να κλαίω. Είσαι πατέρας ακόμα και κείνων που είναι μεγαλύτεροι από σένα στην ηλικία. Τους άκουσα και τους είδα. Πατέρας των γερόντων! Τους αποκαλούσες «παιδιά σου». Είσαι ο πατέρας όλου του κόσμου. Πατέρας του καθενός. Είσαι ακόμα πατέρας των κακών και βρωμερών ανθρώπων.

Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αλβανία: Νέα έπαλη ιεραποστολής. 1992. Φωτογραφία από την προσωπική συλλογή του Γιώργου Παπαζάχου.

Η δυστυχία μου μ' εμπόδιζε να μιλώ. Μια θηλιά μ' έπνιγε στο λαιμό. Και οι λέξεις σταμάτησαν να βγαίνουν απ' το στόμα μου. Κι είχα δίκιο να είμαι δυστυχής. Γιατί αγαπούσα τον πατέρα μου. Και όταν αγαπά κανείς ένα πράγμα, θέλει να του ανήκει αποκλειστικά. Όταν κανείς αγαπά ένα λιβάδι, έναν κήπο, ένα ζώο ή ένα πράγμα, θέλει να το έχει στην απόλυτη κατοχή του. Το να κατέχεις και να σου ανήκει ένα πράγμα που αγαπάς είναι νόμος της φύσεως. Όταν κανείς αγαπά ένα πράγμα, δεν μπορεί να το παραχωρήσει και να το παραδώσει στην κοινή χρήση.

– Εγώ σε αγαπώ τόσο πολύ! Και τώρα ανακαλύπτω πως είσαι πατέρας όλου του χωριού, είπα.

Τα δάκρυά μου κάποτε σταμάτησαν. Κι όμως υπήρχαν κι άλλα δάκρυα να κυλήσουν.

– Πες μου, γιατί είσαι ο πατέρας όλων των ανθρώπων; Το ποθούσα τόσο πολύ να είχα κι εγώ έναν δικό μου πατέρα. Απόλυτα δικό μου. Όπως τ' άλλα παιδιά. Γιατί λοιπόν δεν ανήκεις αποκλειστικά σε μένα;

– Είμαι πατέρας όλων γιατί είμαι ιερέας, απάντησε ο πατέρας μου.

Γκεωργίου Κ.Β., *Από την 25^η ώρα στην αιώνια ώρα*, Μτφρ. Ε. Κ. Στύλιος αρχιμ., Έλαφος, Αθήνα 1967, σελ. 35-37.

Ο ιερέας ως άνθρωπος

Η παράδοση της Εκκλησίας απαιτεί από τον κληρικό να έχει πνευματική ωριμότητα, αλλά δεν απαιτεί οι κληρικοί να είναι άνθρωποι χωρίς ατέλειες, πρώτον γιατί αυτό είναι αδύνατο και δεύτερον γιατί η δύναμή Του “εν ασθενεία τελειούται” (Β' Κορ. 12, 9). Η δυνατότητά μας να μην συγχέουμε τη σχετική πνευματική ωριμότητα με την τελειότητα, είναι ένα από τα πιο αδιάψευστα κριτήρια ορθοδοξίας. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος μας προβάλλει και πάλι τον Παύλο, σαν παράδειγμα εργάτη του Ευαγγελίου και ποιμένα που είχε ατέλειες και αδυναμίες, τις οποίες ομολογούσε χωρίς δισταγμούς, και τις οποίες όμως είχε με τη χάρη του Θεού την πνευματική ωριμότητα να τις χρησιμοποιεί εποικοδομητικά και γι' αυτόν και για τους άλλους.

Φάρος, π. Φ., *Κλήρος. Η ανεκπλήρωτη υπόσχεση πατρότητας*, Ακρίτας, Αθήνα, 1992, σελ. 75.

Η Ιεροσύνη στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες

Ιστορική εξέλιξη της χριστιανικής ιεροσύνης

Το μυστήριο της Ιεροσύνης συνέστησε ο Χριστός με την εκλογή των αποστόλων, που τους ανέδειξε «ψαράδες ανθρώπων» και τους έδωσε την “εξουσία” να συγχωρούν αμαρτίες (Ιωάν. 20, 23), να τελούν το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας και να διδάσκουν. Μετά τον Χριστό, οι απόστολοι όρισαν τους διαδόχους τους με χειροτονία (επίθεση των χειρών). Η Ιεροσύνη στην Ορθόδοξη Εκκλησία έχει αδιάσπαστη τη συνέχεια των χειροτονιών. Αυτό ονομάζεται «αποστολική διαδοχή» και είναι κριτήριο της γνησιότητας της Εκκλησίας. Το μυστήριο της Ιεροσύνης και για τους τρεις βαθμούς (επίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος) τελείται κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας. Οι σχετικές ευχές ζητούν για το χειροτονούμενο τη χάρη του Θεού, ώστε να ανταποκρίνεται στην υψηλή αποστολή του, που είναι να οδηγεί τους πιστούς στη «Βασιλεία του Θεού».

Γκότσης, Χρ., *Μεταλληνός*, π. Γ., Φίλιας, Γ., *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», 2011, Αθήνα, σελ. 145-147.

Ευχή χειροτονίας πρεσβυτέρου

«...αὐτός, Κύριε, καί τοῦτον, ὄν εὐδόκησας τόν τοῦ Πρεσβυτέρου ὑπεισελεθεῖν βαθμόν, πλήρωσον τῆς τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος δωρεᾶς ἵνα γένηται ἄξιος παρεστάναι ἀμέμπτως τῷ θυσιαστηρίῳ σου, κηρύσσειν τό Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας σου, ἱεουργεῖν τόν λόγον τῆς ἀληθείας σου, προσφέρειν σοι δῶρα καί θυσίας πνευματικάς, ἀνακαινίζειν τόν λαόν σου, διά τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας».

«Εσύ, Κύριε, και αυτόν που θέλησες να εισέλθει στο βαθμό του πρεσβυτέρου, γέμισέ τον με το χάρισμα του Αγίου σου Πνεύματος για να γίνει άξιος να σταθεί άμεμπτα στο θυσιαστήριο σου, να κηρύττει το Ευαγγέλιο της βασιλείας σου, να λειτουργεί τον λόγο της αληθείας σου, να σου προσφέρει δώρα και θυσίες πνευματικές, να ανανεώνει τον λαό σου με την αναγέννηση του βαπτίσματος».

Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α΄ Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 147.

Η χειροτονία εις πρεσβύτερον του π. Αθανασίου Γ. Β. από τον μητροπολίτη Μόρφου κ. Νεόφυτο, Κύπρος. Από την πύλη εκκλησιαστικών ειδήσεων «Αmen».

Ο ρόλος του ιερέα

Ο ιερέας του Ιησού δεν μπορεί να εκπληρώσει καρποφόρα το ιερατικό του έργο, αν δεν βρίσκεται πρώτα γονατισμένος, όπως ο Κύριός του, μπροστά στους ανθρώπους, σε μια στάση ταπεινώσεως και διακονίας, και αν δεν τους πλένει τα πόδια. Χωρίς αυτή την απαραίτητη προϋπόθεση το λειτούργημά του δεν θα φέρει καρπούς. Αλλά πώς είναι δυνατόν να μεταφραστεί αυτή η διάθεση της ταπεινώσεως και της διακονίας στην καθημερινή ζωή του ιερέα;

Συχνά ο ιερέας θα είναι υποχρεωμένος να αναλάβει πρωτοβουλίες, να καθοδηγήσει και να κατευθύνει. Αλλά ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει να θυμάται ότι το πρωτείο που αναγνωρίζεται σε αυτόν, είναι ένα πρωτείο διακονίας. Ο ιερέας δεν θα ζητήσει γοητεία ούτε εξουσία. Θα είναι ο ταπεινός υπηρέτης όλων. Σε οποιονδήποτε ζητάει τη βοήθειά του -ή σε οποιονδήποτε από κείνους που έχουν δικαίωμα σ' αυτή τη βοήθεια και αν ακόμα δεν τη ζητάει- ο ιερέας πρέπει να έχει τη δύναμη να λέει: «Είμαι δικός σου. Σου ανήκω, διότι ανήκω εις τον Ιησού Χριστό. Σου αναγνωρίζω το δικαίωμα να βάλεις το χέρι σου επάνω μου και να με θεωρήσεις σαν υπηρέτη σου. Όποιος κι αν είσαι, συ που τώρα έχεις ανάγκη από μένα, μου είσαι τη στιγμή που μου μιλάς, η πιο αξιόλογη ψυχή. Έχεις δικαίωμα σε όλες μου τις δυνάμεις της απαρνήσεως και της αγάπης. Αφιερώνομαι σε σένα». Και αν ακόμα ο ιερέας δεν προφέρει αυτές τις λέξεις, θα πρέπει τουλάχιστον η στάση του να τις εκφράζει. Θα πρέπει να προχωρεί φέροντας γύρω του, ιδίως εκεί που κυριαρχούν

ο εγωισμός και η διχόνοια, την ειρήνη του Χριστού, το συμφιλωτικό έργο του Χριστού, την αγάπη του Χριστού.

Ο ιερέας θα πρέπει να είναι ήρεμος και στοργικός μπροστά σε κάθε αντίθεση. Βαθειά αφοσιωμένος στην ακεραιότητα του μηνύματος της Εκκλησίας του δεν πρέπει ν' αντιμετωπίσει ποτέ με εχθρότητα ή με περιφρόνηση τις άλλες ειλικρινείς θρησκευτικές ομολογίες. Θα ευχαριστεί τον Θεό για τις χάριτες που δίνει στις καλοπροαίρετες ψυχές, οπουδήποτε και αν βρίσκονται. Ποτέ δεν θα αντισταθεί στο κακό με κακό. Ποτέ δεν θα χρησιμοποιήσει και δεν θα συμβουλεύσει τη βία. Ο ιερέας πρώτα πρώτα χρωστάει τον εαυτό του σ' αυτούς που υποφέρουν. Δεν θα έχει κάνει τιποτα, όταν δεν θα έχει ο ίδιος «μοιραστεί» το βάρος του άλλου, όταν δεν θα έχει προσπαθήσει να σηκώσει κι αυτός αυτό το βάρος, όταν δεν έχει εισχωρήσει αληθινά στον πόνο του αδελφού του, όταν η συμπάθειά του δεν του «στοιχίζει» μερικά πράγματα και δεν τον οδηγεί σε μια συγκεκριμένη θυσία.

Ζυλλέ. Λ., *Γίνε ιερέύς μου*, Μτφρ. Μητρ. Αττικής Νικόδημος, Σπορά, Αθήνα, 1992, σελ. 23-28.

Ο μακαριστός παπα-Στρατής της Λέσβου κοντά στους πρόσφυγες. Φωτογραφία του UNHCR/Socrates Baltagiannis. Η δράση του παπα-Στρατή ενέπνευσε τον σκιτσογράφο-αγοιγράφο John Αντόνο να σχεδιάσει το παραπάνω σκίτσο in memoriam (εις μνήμην).

Οι λαϊκοί στην Εκκλησία

Η Ορθόδοξη Εκκλησία λειτουργεί πάντα ως σώμα. Οι λαϊκοί δεν είναι οι “παρακολουθούντες” αλλά οι “συνεπιτελούντες” τα μυστήρια και κυρίως τη Θεία Ευχαριστία. Γι’ αυτό και δεν τελούνται «ατομικές» λειτουργίες των κληρικών, όπως συμβαίνει στη Δύση. Η ενότητα κλήρου και λαού φαίνεται στη λειτουργική “σύναξη”, που είναι η συναγωγή, η συνέλευση όλου του σώματος της τοπικής Εκκλησίας για την τέλεση της λατρείας. Στην πρώτη χριστιανική εποχή, ταυτίζονταν οι όροι σύναξη και εκκλησία. Σε περιόδους διωγμών, οι χριστιανοί με κίνδυνο της ζωής τους λάβαιναν μέρος στη λειτουργική σύναξη, διότι ήταν βέβαιοι για την παρουσία του Χριστού εκεί. Η απόφαση του πιστού “θα πάω στην εκκλησία” φανερώνει τη θέλησή του να συμμετάσχει μαζί με το υπόλοιπο σώμα της τοπικής Εκκλησίας στην τέλεση της Θείας Ευχαριστίας».

Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 114-116.

Ιεροσύνη και διάκριση των χαρισμάτων

Έτσι λοιπόν κάθε μέλος της Εκκλησίας έχει το δικό του διακόνημα, το χάρισμά του, το ειδικό λειτουργήμα του. Όλα τα μέλη είναι λαϊκοί ή ιερείς –οι όροι είναι ισοδύναμοι– αλλά τα διακονήματά τους είναι διαφορετικά. Ο ένας είναι επίσκοπος, ο άλλος πρεσβύτερος, ο τρίτος διάκονος ή διακονισσα, ένας άλλος διδάσκαλος, προφήτης, κοσμικός ή μοναχός, έγγαμος ή άγαμος, απόστολος ή κήρυκας, θεολόγος, απλούστατα άνθρωπος προσευχόμενος. Αυτές οι λειτουργίες είναι διαφορετικές, αλλά όλες είναι κατ' ουσίαν ιερατικές, απαραίτητες οι μεν στις δε. Γιατί, μόνο όταν όλα τα μέλη εκτελούν τις λειτουργίες τους, το Σώμα παραμένει εν υγεία, η Εκκλησία μπορεί να εκδηλώνεται με πληρότητα και να εκτελεί πραγματικά το έργο της. Ως ιερέας, ο πιστός συναθροίζεται με τους αδελφούς του γύρω από το θυσιαστήριο, προσκομίζοντας τον ευχαριστιακό άρτο και οίνο, σημείο της προσφοράς ολόκληρης της ζωής. Προσέρχεται εκεί όχι ως απλός παρακολουθών, αλλά ως συμμετέχων. Διότι η λειτουργία, όρος ελληνικός, προερχόμενος εκ των λέξεων Λαός και έργον, είναι ακριβώς το έργο του Λαού. Κατ' αυτήν την έννοια ο πιστός είναι συν-λειτουργός. Και ο ένας και ο άλλος είναι εξ ίσου απαραίτητοι, διότι εάν χωρίς ιερέα δεν τελείται ευχαριστία, χωρίς την κοινότητα επίσης δεν είναι δυνατόν να τελεσθεί. Ο ιερέας είναι αντιπρόσωπος της κοινότητας και ταυτόχρονα αποτελεί πραγματικό σημείο της παρουσίας του Χριστού.

Νέλλας, Π., Βασιλείον ιεράτευμα, μελέτη επί του προβλήματος του λαϊκού στοιχείου, *Σύναξη*, 2002, τχ. 83, σελ. 48-60.

Ιεροσύνη των γυναικών

Απαρχής ως σήμερα, μια μακραίωνη παράδοση αποκλείει την ιερωσύνη των γυναικών. Αξίζει, ωστόσο, να επισημάνει κανείς ότι αυτός ο αποκλεισμός έγινε ανεπαισθήτως και σιωπηρώς, χωρίς δογματική θέσπιση.

Η ζωή του εκκλησιαστικού σώματος με κεφαλή τον τελετάρχη και αρχιερέα Χριστό εκφράζεται σε μια ποικιλία χαρισμάτων με πλήρη ισοτιμία και ισότητα των μελών, όπως συμβαίνει κατά φύση σ' ένα σώμα. Η μακραίωνη παράδοση της Εκκλησίας, απέκλεισε τη γυναίκα από την ιερωσύνη, χωρίς ωστόσο να θεσπίσει, μήτε ν' αναπτύξει σχετική θεολογική διδασκαλία. Σ' αυτή τη χαρισματική κοινωνία τα μέλη διαφέρουν μόνο κατά την ιδιαιτερότητα και τη δεκτικότητα, όμως *εν ουδενί κατ' ουδένα τρόπο ουδαμώς* κατά την *ισοτιμία* και την *ισότητα*. Άλλωστε η εξαίρεση της γυναίκας από την ιερωσύνη διόλου δεν μείωσε μήτε μειώνει τη χαρισματική ζωή της Εκκλησίας.

Ωστόσο κανείς δεν επιτρέπεται να εφησυχάζει μπροστά σε τόσο ραγδαίες και εκρηκτικές αλλαγές των ιστορικών πραγμάτων. Τι μέλλει να πράξει η Ορθοδοξία; Εκείνο που πρέπει να κάνει η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι να προετοιμάζεται όχι με τέτοια σαθρά και επιζήμια θεολογικά επιχειρήματα αλλά με την άρτια κοινωνική οργάνωση της ζωής της, όπου άνδρες και γυναίκες με πλήρη ισοτιμία και ισότητα να εργάζονται αναδεικνύοντας πλούσιους καρπούς χαρισματικής ζωής και καλλιεργώντας την παιδεία και τον πολιτισμό».

Ματσούκας, Ν., Η Ιερωσύνη των γυναικών ως θεολογικό και οικουμενικό πρόβλημα, στο *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 2005, σελ. 122-127.

Σε συνέχεια και εφαρμογή των αποφάσεων της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας, που πραγματοποιήθηκε από 19 έως 25 Ιουνίου 2016, στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, στο Κολυμπάρι Χανίων, το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας και πάσης Αφρικής προχώρησε πρόσφατα στην απανασύσταση του αρχαίου θεσμού των διακονισσών. Διακόνισσες είχαν χειροτονήσει εξάλλου κατά τον εικοστό αιώνα ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως ο θαυματουργός, ο αείμνητος αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, και ο μητροπολίτης Πισιδίας (τ. μητρ. Κορέας) Σωτήριος Τράμπας.

Οι πρώτες Διακόνισσες του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας.
Φωτογραφίες από το ιστολόγιο «Νυχθημερόν», 18 Φεβρουαρίου 2017.

Ιερwsύνη και θρησκείες

Η ιερwsύνη στις εξωχριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις διακρίνεται σε κληρονομική (αρχαίο Ισραήλ, Ινδοϊσμός, Ζωροαστρισμός, Σιντοϊσμός) και σε επαγγελματική (αρχέγονες φυλές και μεγάλοι πολιτισμοί, όπως αυτοί Ελλάδος, Ρώμης, Αιγύπτου, Μεσοποταμίας). Στην πρώτη περίπτωση, τα ιερατικά δικαιώματα και καθήκοντα ανήκουν σε ειδική οικογένεια ή φυλή. Τα τέκνα της οικογενείας εκπαιδεύονται καταλλήλως, ώστε να διαδεχθούν τον πατέρα στο ιερατικό λειτούργημα ή να αναλάβουν το λειτούργημα αυτό όταν ενηλικιωθούν. Εξυπακούεται βέβαια ότι ο γάμος στην κληρονομική ιερwsύνη είναι επιβεβλημένος, για να μη διακοπεί η κληρονομική διαδοχή. Η επαγγελματική ιερwsύνη από την άλλη μεριά, στρατολογεί τα μέλη της από το σύνολο των φερέλπιδων νέων της κοινότητας. Η ιερwsύνη αυτή έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί να επιλέγει αφοσιωμένους, έξυπνους και αποφασιστικούς ή ηθικούς νέους.

Στην πλειονότητα των θρησκευτικών παραδόσεων του κόσμου η εκλογιμότητα για το αξίωμα της ιερwsύνης έχει περιορισθεί στους άρρηνες. Χριστιανισμός της Ορθοδόξου και Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, Ινδοϊσμός, Βουδισμός και Ταοϊσμός έχουν αποκλειστικώς έως σήμερα άρρηνες ιερείς. Ο Ιουδαϊσμός επίσης έχει περιορίσει το ραββινάτο στους άρρηνες.

Στις παραδόσεις των άλλων θρησκειών για την ιερwsύνη και την λατρευτική ζωή, βρίσκουμε υπαρκτό ένα τραγικό μεγαλείο της ανθρώπινης φύσης και μια δίψα του ανθρώπου προς το είναι, μια ορμή του λογικού πλάσματος προς τον δημιουργό του. Πράγματι στην ιερwsύνη και την λατρεία των διαφόρων θρησκειών του κόσμου, από τη μια μεριά βλέπουμε την εναγώνια αναζήτηση του θεού, και τον στεναγμό του ανθρώπου προς το άπειρο και αιώνιο, και από την άλλη την παρουσία του θεού μέσα στον κόσμο, γιατί ο θεός ποτέ δεν εγκατέλειψε το πλάσμα του και την δημιουργία του. Ο στεναγμός για την αλήθεια, το ιερό και το θείο, εκφράστηκε σε όλες τις εποχές

από μεγάλες θρησκευτικές και ιερατικές φυσιολογίες και από βαθυστόχαστα πνεύματα της ανθρωπότητας».

Ζιάκας, Γ., *Ιερωσύνη και λατρεία στο Ισλάμ και τις Ανατολικές θρησκείες*. Ιστότοπος της Εκκλησίας της Ελλάδος (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Προσωπικές κρίσεις ως προς τις θρησκευτικές ιεραρχικές δομές

Ιερωσύνη και εκκλησιαστική διοίκηση

«Η ανεπάρκειά μας βρίσκεται στο ότι έχουμε παραμελήσει την ουσία της εκκλησιαστικής διοίκησης που δεν είναι τίποτε περισσότερο από το να διακονούμε τις ανάγκες των πιστών και να μορφώνουμε την αίσθηση της αδελφότητας. Αυτή η ανεπάρκεια, αυτή η έλλειψη κατεύθυνσης προς ένα εκκλησιαστικό στόχο έχει προκαλέσει τόσες πολλές εντάσεις και καταπιέσεις σε όλα τα κλιμάκια της εκκλησιαστικής διοίκησης, ώστε εκρήγνυνται στον τρόπο με τον οποίο αλληλοσχετίζονται.

Αν και πολλά παραδείγματα μπορούν να δείξουν πως αυτή η παράλειψη εκφράζεται σε ενοριακό επίπεδο, δύο παραδείγματα είναι ιδιαίτερα εμφανή. Το πρώτο σχετίζεται με τον τρόπο που δεχόμαστε αυτούς που έρχονται για να ορίσουν ένα μυστήριο ή να πάρουν αναγκαία πιστοποιητικά. Πόσοι από μας τους Ιερείς προσπαθούμε να αξιοποιήσουμε αυτές τις ευκαιρίες για να γνωρισθούμε με το πρόσωπο που έρχεται στο γραφείο της ενορίας; Πόσοι από μας βλέπουμε τη συμπλήρωση της άδειας γάμου σαν ευκαιρία που μπορούμε να γνωρισθούμε με το ζευγάρι, να προσφέρουμε κάποια βασική καθοδήγηση γύρω από τα θέματα γάμου, ακόμη και να εξηγήσουμε και να συσχετίσουμε τη μυστηριακή τελετουργία με την πρακτική της καθημερινής έγγαμης ζωής; Όταν κάποιος έρχεται να κανονίσει μία βάπτιση, πόσοι από μας βρίσκουμε χρόνο να καθίσουμε με τους γονείς και να τους δώσουμε την ευκαιρία να μιλήσουν για τις εμπειρίες και τα συναισθήματα που έχουν ως γονείς; Πόσοι από μας αξιοποιούν την επισφράγιση πιστοποιητικών για τις πολύτεκνες οικογένειες για να γνωρίσουν πώς αυτά τα παιδιά αναπτύσσονται; Τελευταία, πόσοι από μας αξιοποιούν την επισφράγιση πιστοποιητικών θανάτου για να ποιμάνουν τους πενθούντες;».

Κοφινάς, π.Σ., «Ενορία: Εντάσεις και επιλογές», στο *Ενορία: Προς μια νέα ανακάλυψή της*, Ακρίτας, Αθήνα, 1993.

Ο Χριστός πλένει τα πόδια των μαθητών.
Ψηφιδωτό του 11^{ου} αι. στον νάρθηκα του καθολικού του Οσίου Λουκά Βοιωτίας.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

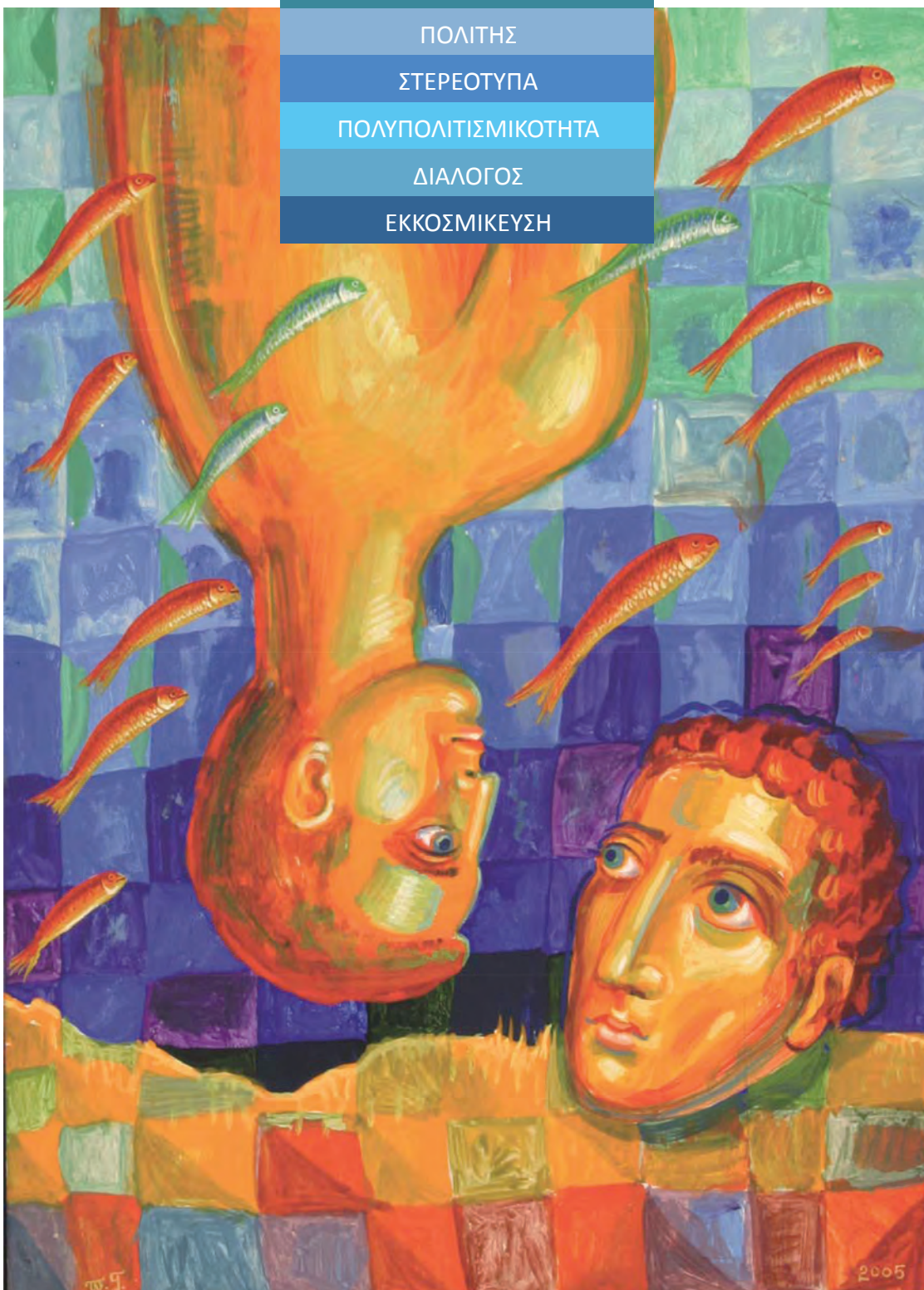
ΠΟΛΙΤΗΣ

ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΕΚΚΟΣΜΙΚΕΥΣΗ

π. Σταμάτης Σκλήρης, *Συνάντηση στο Βυθό*, 2001. Ακρυλικό σε χαρτόνι. Διαστάσεις 30 x 40 εκ.

Στοιχεία που συνθέτουν την έννοια του πολίτη

Ραφαήλ (Raffaello Sanzio ή Santi), «Η Σχολή των Αθηνών», 1510-11. Φρέσκο. Stanza della Segnatura, Βατικανό.

Ο ρόλος του πιστού ως πολίτη και της θρησκείας στον δημόσιο χώρο

Η Εκκλησία στον δημόσιο χώρο

Είναι γνωστό ότι η Εκκλησία ως κοινότητα αντλεί την ταυτότητά της από την ερχόμενη Βασιλεία. Πρόκειται για μια πρόταση που αναδεικνύει δύο εξέχοντα γνωρίσματα της προσωπικής και συλλογικής εκκλησιαστικής υπάρξεως. Σύμφωνα με ένα αρχαίο λατινικό ρητό «ένας χριστιανός σημαίνει κανένας χριστιανός». Το ρητό αυτό επιθυμεί να υποδηλώσει τον κοινωνιακό-σωματειακό χαρακτήρα της χριστιανικής πίστης, η οποία στέκεται στον αντίποδα κάθε ατομοκεντρικής, εγωιστικής και συχνά ψυχοπαθολογικής ιδιωτικοποίησης της θρησκευτικότητας. Η Εκκλησία αποτελεί έναν οργανισμό που θεμελιώνεται στο μοντέλο της κενωτικής και θυσιαστικής ζωής του Ιδρυτή και Κυρίου της Ιησού Χριστού και αποτελεί Εκκλησία στον βαθμό που συγκροτείται ως κοινότητα προσώπων στο κοινό ευχαριστιακό δείπνο, όπου υπερβαίνονται κάθε είδους αποκλεισμοί που βασίζονται σε φυλετικά, κοινωνικά κ.ά. κριτήρια. Επομένως η Εκκλησία όχι μόνο δεν μπορεί να αντιτίθεται στον δημόσιο χώρο, φοβούμενη τάχατες την ισότιμη αναμέτρηση με τις όποιες άλλες κοσμοθεωρίες, αλλά αντίθετα σε ορισμένο βαθμό λειτουργεί στον πυρήνα της με τη λογική του δημοσίου χώρου, καθώς κάθε μέλος της διαθέτει παρρησία απέναντι στους ισότιμους αδελφούς του αλλά και έναντι του Θεού και το μοναδικό κριτήριο για την ύπαρξή της είναι η αμοιβαιότητα, η αγάπη, η συγχωρητικότητα και η ελευθερία μεταξύ τους».

Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Δημητριάδος, *Θρησκευτικότητα και θρησκευτικά σύμβολα στον δημόσιο χώρο*, Εισήγηση στο Συνέδριο "Εκκλησία και Αριστερά", Θεσσαλονίκη, 22-23/1/2013

Θρησκεία και Πολιτική

«Κάθε θρησκεία λοιπόν στην προσπάθειά της να υπηρετήσει τις αξίες που κηρύττει μπορεί να εκφράζεται και πολιτικά, αν και όχι αναγκαιώς μέσω πολιτικού σχήματος. Η πολιτική όμως σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται να αγνοεί την ύπαρξη και τη δυναμική της θρησκείας, ούτε ασφαλώς και να την υποτάσσει».

Κονιδάρης, Ι., «Θρησκεία και πολιτική». *Εφημερίδα το Βήμα*, 01/02/1998

Θρησκείες και Διεθνής Πολιτική

«Η ρήση του σπουδαίου Ελβετού καθολικού ιερέα, θεολόγου και συγγραφέα Hans Küng, βασικού εκφραστή του πώς η οικουμενική θεολογία μπορεί να μετασχηματιστεί σε θεολογία των θρησκειών, ότι δεν μπορεί να υπάρξει ειρήνη μεταξύ των εθνών χωρίς ειρήνη μεταξύ των θρησκειών και ότι συνακόλουθα δεν μπορεί να υπάρξει ειρήνη μεταξύ των θρησκειών χωρίς το διάλογο μεταξύ των θρησκειών, δεν σηματοδοτεί μόνο τις βαθύτερες οντολογικές εντάσεις της σχέσης πολιτικής και θρησκείας, αλλά προτάσσει πια ευθαρσώς τη σημασία του διαθρησκειακού διαλόγου (interreligious dialogue) στην ήπια παγίωση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης, χωρίς δηλαδή ηγεμονικούς πολέμους, με άξονα ένα κοινό παγκόσμιο ήθος.

Ο διαθρησκειακός διάλογος ως εργαλείο της διεθνούς πολιτικής αναδεικνύει αν μη τι άλλο τη σημασία της θρησκευτικής διπλωματίας (religious diplomacy) στις διεθνείς σχέσεις, ή το ρόλο που μπορεί να παίξει η ίδια η θρησκευτική κοινότητα όχι ως πηγή έντασης και σύγκρουσης, όπως στην περίπτωση του ακραίου και ριζοσπαστικού θρησκευτικού φονταμενταλισμού, αλλά ως πηγή συνεργασίας, ειρήνης και ασφάλειας σε παγκόσμια κλίμακα, ικανοποιώντας έτσι τη βασική συνθήκη μετατροπής της οικουμενικής θεολογίας σε θεολογία των θρησκειών. Αυτό συνεπάγεται εξ ορισμού τη γενναία αναθεώρηση της σχέσης θρησκείας και διεθνούς πολιτικής και την ενίσχυση σε διακρατικό και διεθνικό επίπεδο των ήδη υπαρχουσών θεσμικών καναλιών επικοινωνίας ανάμεσα τουλάχιστον στις παγκόσμιες θρησκείες».

Μακρής, Σ., *Θρησκεία και Διεθνής Πολιτική* [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Βασιλειάδης, Ν., Μπουτσιούκη, Σ., *Πολιτιστική διπλωματία*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα, 2015, σελ. 179-180.

Χριστιανικές αρχές και αξίες σχετικά με την εξουσία

Η Αγία Γραφή για την εξουσία

Όλους να τους τιμάτε¹ να αγαπάτε τους αδερφούς σας χριστιανούς² να σέβετε τον Θεό³ να τιμάτε τον αυτοκράτορα.

Α' Πέτρ 2, 17

¹ Σας παρακαλώ πρώτα απ' όλα να κάνετε δεήσεις, προσευχές, παρακλήσεις, ευχαριστίες για όλους τους ανθρώπους, ² για τους κυβερνήτες και για όλους εκείνους που ασκούν την εξουσία, ώστε να ζούμε ήρεμα και ειρηνικά με ευσέβεια κι ευπρέπεια από κάθε άποψη.

Α' Τιμοθ 2, 1-2

⁴² Τους κάλεσε τότε ο Ιησούς και τους λέει: «Ξέρετε ότι αυτοί που θεωρούνται ηγέτες των εθνών ασκούν απόλυτη εξουσία πάνω τους, και οι άρχοντές τους τα καταδυναστεύουν. ⁴³ Σ' εσάς όμως δεν πρέπει να συμβαίνει αυτό, αλλά όποιος θέλει να γίνει μεγάλος ανάμεσά σας πρέπει να γίνει υπηρέτης σας. ⁴⁴ και όποιος από σας θέλει να είναι πρώτος πρέπει να γίνει δούλος όλων. ⁴⁵ Γιατί και ο Υιός του Ανθρώπου δεν ήρθε για να τον υπηρετήσουν, αλλά για να υπηρετήσει και να προσφέρει τη ζωή του λύτρο για όλους».

Μκ 10, 42-45

¹⁵ Τότε πήγαν οι Φαρισαίοι κι έκαναν σύσκεψη πώς να τον παγιδέψουν με ερωτήσεις. ¹⁶ Έστειλαν, λοιπόν, τους μαθητές τους μαζί με τους Ηρωδιανούς και του είπαν: «Διδάσκαλε, ξέρουμε πως λες την αλήθεια και διδάσκεις αληθινά το θέλημα του Θεού, και δε φοβάσαι κανέναν γιατί δεν υπολογίζεις σε πρόσωπα. ¹⁷ Πες μας, λοιπόν, τι γνώμη έχεις; Επιτρέπεται να πληρώνουμε φόρο στον αυτοκράτορα ή όχι;». ¹⁸ Ο Ιησούς κατάλαβε την πονηριά τους και τους είπε: «Γιατί προσπαθείτε να με παγιδέψετε, υποκριτές; ¹⁹ Δείξτε μου το νόμισμα που πληρώνουμε για φόρο». Εκείνοι του έφεραν ένα δηνάριο. ²⁰ «Ποιανού είναι αυτή η εικόνα και η επιγραφή;» τους ρωτάει. ²¹ «Του αυτοκράτορα», του απαντούν. «Δώστε, λοιπόν», τους λέει, «στον αυτοκράτορα ό,τι ανήκει στον αυτοκράτορα, και στον Θεό ό,τι ανήκει στον Θεό». ²² Όταν το άκουσαν αυτό έμειναν κατάπληκτοι και τον άφησαν κι έφυγαν.

Μτ 22, 15-22

¹⁰ Λέει τότε σ' αυτόν ο Πιλάτος: «Σ' εμένα δε μιλάς; Δεν ξέρεις ότι έχω εξουσία να σε απολύσω και έχω εξουσία να σε σταυρώσω;». ¹¹ Του αποκρίθηκε ο Ιησούς: «Δε θα είχες εξουσία κατεπάνω μου καμιά, αν δε σου ήταν δοσμένο από επάνω. Γι' αυτό εκείνος που με παράδωσε σ' εσένα έχει μεγαλύτερη αμαρτία».

Ιω 19, 10-11

Αριστερά: Η μαστίγωσις. Μονή Αγ. Νικολάου-Μετέωρα.
Δεξιά: Θεοφάνης ο Κρης, Η απόνιψις του Πιλάτου.

⁸ Κάποτε τα δέντρα πήγαν να διαλέξουν ποιον θα χρίσουν βασιλιά τους. Είπαν στην ελιά: “έλα να γίνεις βασιλιάς μας”. ⁹ Αλλά η ελιά τούς αποκρίθηκε: “ν’ αφήσω εγώ το λάδι που παράγω, που μ’ αυτό τιμούν θεούς κι ανθρώπους για να κυβερνήσω τα δέντρα;”. ¹⁰ Τότε τα δέντρα είπαν στη συκιά: “έλα εσύ να γίνεις βασιλιάς μας”. ¹¹ Μα κι η συκιά τούς αποκρίθηκε: “ν’ αφήσω εγώ τους ωραίους και γλυκούς καρπούς που κάνω, για να κυβερνήσω τα δέντρα;”. ¹² Τότε τα δέντρα είπαν στο αμπέλι: “έλα εσύ να γίνεις βασιλιάς μας”. ¹³ Μα και το αμπέλι τούς αποκρίθηκε: “ν’ αφήσω εγώ το κρασί που βγάζω, που το χαίρονται θεοί και άνθρωποι, για να κυβερνήσω τα δέντρα;”. ¹⁴ Τότε τα δέντρα είπαν στην αγκαθιά: “έλα εσύ να γίνεις βασιλιάς μας”. ¹⁵ Και η αγκαθιά τούς αποκρίθηκε: “αν θέλετε σ’ αλήθεια να με χρίσετε βασιλιά σας, ελάτε να κρυφτείτε στη σκιά μου· αν δεν έρθετε, φωτιά θα βγει από τ’ αγκαθία μου και θα κατακάψει τους κέδρους του Λιβάνου”.

Κριτές 9, 8-15

Ο Χριστός πλένει τα πόδια των μαθητών

⁴ Σηκώνεται, λοιπόν, από το τραπέζι που δειπνούσαν, βγάζει το ιμάτιό του, παίρνει μια πετσέτα και τη ζώνεται· ⁵ έπειτα βάζει νερό στη λεκάνη κι αρχίζει να πλένει τα πόδια των μαθητών και να τα σκουπίζει με την πετσέτα που είχε ζωστεί. ⁶ Φτάνει λοιπόν και στο Σίμωνα Πέτρο· αυτός του λέει: «Εσύ, Κύριε, θα μου πλύνεις τα πόδια;». ⁷ «Αυτό που κάνω εγώ», του αποκρίθηκε ο Ιησούς, «εσύ δεν το καταλαβαίνεις τώρα· θα το καταλάβεις όμως αργότερα». ⁸ Του λέει ο Πέτρος: «Ποτέ δε θα σ’ αφήσω να μου πλύνεις τα πόδια». «Αν δεν σε πλύνω», του αποκρίθηκε ο Ιησούς, «δεν έχεις θέση κοντά μου». ⁹ Του λέει τότε ο Σίμων Πέτρος: «Αν είναι έτσι, Κύριε, όχι μόνο τα πόδια να μου πλύνεις αλλά και τα χέρια και το κεφάλι». [...] ¹² Όταν τους έπλυνε τα πόδια, φόρεσε το ιμάτιό του, πήρε πάλι τη θέση του στο τραπέζι και τους είπε: «Καταλαβαίνετε τι έκανα σ’ εσάς; ¹³ Εσείς με φωνάζετε “Διδάσκαλε” και “Κύριε”, και σωστά το λέτε, γιατί είμαι. ¹⁴ Αν, λοιπόν, εγώ ο Κύριος κι ο Διδάσκαλος σας έπλυνα τα πόδια, έχετε κι εσείς την υποχρέωση να πλένετε ο ένας τα πόδια του άλλου. ¹⁵ Σας έδωσα το παράδειγμα, για να κάνετε κι εσείς όπως έκανα εγώ. ¹⁶ Η αλήθεια είναι πως δεν υπάρχει δούλος ανώτερος από τον κύριό του, ούτε απεσταλμένος ανώτερος από κείνον που τον έστειλε. ¹⁷ Εάν τα μάθατε αυτά, θα είστε μακάριοι αν τα εφαρμόζετε κιόλας».

Ιω. 13, 4-9 και 12-17.

Sieger Koder, Ο Ιησούς πλένει τα πόδια του Πέτρου.

Ford Madox Brown, Ο Χριστός πλένει τα πόδια του Πέτρου, 1851-1856. Πινακοθήκη Tate Britain. Λονδίνο.

Ντούτσιο ντι Μπουονινσένια, *Ο νιπτήρας*.

Ιερός Νιπτήρας, ψηφιδωτό. Καθεδρικός Monreale, Ιταλία.

Η ευθύνη και ο αγώνας του χριστιανού ως πολίτη για τη μεταμόρφωση του κόσμου

Η διαδικασία της απελευθέρωσης

Έχοντας πηγάζει από ένα παλιό ιστορικό κίνημα, αυτή η ελπίδα για απελευθέρωση αρχίζει να υιοθετείται από τη χριστιανική κοινότητα ως σημείο των καιρών. Ως πρόσκληση για στράτευση και ερμηνεία. Το μήνυμα της Βίβλου, το οποίο παρουσιάζει το έργο του Χριστού ως μια απελευθέρωση, μας προσφέρει το πλαίσιο αυτής της ερμηνείας. Η θεολογία μοιάζει να απέφευγε για πολύ καιρό να στοχαστεί τον συγκρουσιακό χαρακτήρα της ανθρώπινης ιστορίας, τη διαμάχη μεταξύ ανθρώπων, κοινωνικών ομάδων και χωρών. Ο απόστολος Παύλος μάς θυμίζει όμως διαρκώς τη βαθιά σχέση που έχει η χριστιανική ύπαρξη και κάθε ανθρώπινη ζωή με το Πάσχα: το πέρασμα από τον «παλιό» στον «καινό άνθρωπο», από την αμαρτία στη θεία χάρη, από τη σκλαβιά στην ελευθερία.

Ἡμᾶς Χριστὸς ἠλευθέρωσεν· στήκετε οὖν, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε (Γαλ 5, 1), λέει ο απόστολος Παύλος. Πρόκειται για την απελευθέρωση από την αμαρτία, στο βαθμό που αυτή αποτελεί μια εγωιστική εσωστρέφεια. Το να αμαρτάνεις σημαίνει πράγματι ότι αρνείσαι να αγαπήσεις τους άλλους και, κατ' επέκταση, τον ίδιο τον Κύριο. Η αμαρτία, που καταργεί τη φιλία με τον Θεό και τον πλησίον, είναι για τη Βίβλο η υπέρτατη αιτία της φτώχειας, της αδικίας και της καταπίεσης την οποία βιώνει η ανθρωπότητα. Το να πούμε ότι αποτελεί την υπέρτατη αιτία δεν σημαίνει επ' ουδενί ότι αρνούμαστε τις δομικές αιτίες και τους αντικειμενικούς λόγους αυτών των καταστάσεων. Θέλουμε όμως να τονίσουμε ότι τα πράγματα δεν συμβαίνουν έτσι από τύχη, αλλά ότι πίσω από μια άδικη δομή υπάρχει η προσωπική ή συλλογική ευθύνη για όλα, μια διάθεση απόρριψης του Θεού και των άλλων. Θέλουμε επίσης να θυμίσουμε ότι μια κοινωνική μεταρρύθμιση, όσο ριζοσπαστική και αν είναι, δεν φέρνει αυτομάτως την απάλειψη όλων των κακών.

Gutiérrez, G., *Θεολογία της απελευθέρωσης*, Μτφρ. Κ. Παλαιολόγος, Επιμ. Θ. Δρίτσας, Άρτος Ζωής, Αθήνα, 2012, σελ. 128-129, 142 και 146-147.

*Σημ. Ο Γκουστάβο Γουτιέρεζ (γεν. το 1928) είναι περουβιανός φιλόσοφος και θεολόγος, ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές της Θεολογίας της Απελευθέρωσης. Είναι εξάλλου δομηνικανός μοναχός και ιερέας καθώς και μέλος της Περουβιανής Ακαδημίας της Γλώσσας.

Λευκό Ρόδο: ΜΝΗΜΗ ΑΓΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΜΟΡΕΛ

Η μνήμη του τιμάται στις 13 Ιουλίου, επέτειο της θανάτωσής του με αποκεφαλισμό. «Λαιμητόμω τελειοῦται» θα μπορούσε να είναι η διατύπωση, αφού ο Νεομάρτυρας αποκεφαλίσθηκε, καταδικασμένος σε θάνατο για «εσχάτη προδοσία» από το ναζιστικό καθεστώς, σε ηλικία 25 ετών. Πρόκειται για τον Αλεξάντερ Σμορέλ, συνιδρυτή μαζί με τον φίλο του Χανς Σολ, της αντιναζιστικής οργάνωσης «Λευκό Ρόδο», η οποία, με προκηρύξεις που απέστειλε ταχυδρομικά, προσπαθούσε να εξεγείρει τη συνείδηση των Γερμανών κατά του καθεστώτος. Την αγιοκατάταξη

πληροφορούμαστε από την επίσημη ιστοσελίδα του Πατριαρχείου Μόσχας (6.2.2012, στα ρωσικά). Ο άγιος εικονίζεται με τη λευκή ιατρική μπλούζα και να κρατά ένα σταυρό μαζί με ένα άσπρο τριαντάφυλλο, σύμβολο του Λευκού Ρόδου και ταυτόχρονα πασχάλιο σύμβολο, σύμβολο της νίκης της ζωής πάνω στο θάνατο.

Το «Λευκό Ρόδο». Η ονομασία προτάθηκε από τον Νεομάρτυρα, εμπνευσμένη από ένα απόσπασμα των «Αδελφών Καραμαζώφ» του Ντοστογιέφσκυ, του αγαπημένου του συγγραφέα: Είναι η στιγμή που περιγράφεται η επιστροφή του Χριστού στη γη, για να αναστήσει εκ νεκρών ένα κοριτσάκι. «Το κοριτσάκι ανασηκώνεται στο φέρετρο και κοιτάζει τριγύρω, χαμογελώντας με ορθάνοιχτα απορημένα μάτια, κρατώντας ένα μάτσο από άσπρα τριαντάφυλλα, που είχαν βάλει στα χέρια της...». Τότε, ο Μέγας Ιεροεξεταστής αναγνώρισε και συνέλαβε τον Χριστό και ακολούθησε ο περίφημος μονόλογός του... Ο πυρήνας της κίνησης απαρτιζόταν από φοιτητές της ιατρικής σχολής του Πανεπιστημίου του Μονάχου, οι οποίοι σπούδαζαν, όντας παράλληλα ενταγμένοι στο στράτευμα. Μετά τη μάχη του Στάλινγκραντ, κλιμάκωσαν τη δραστηριότητά τους, μοιράζοντας προκηρύξεις χέρι με χέρι και αναγράφοντας αντιχιτλερικά συνθήματα στους τοίχους. Για τον λόγο αυτόν, η οργάνωση, που επί μήνες ήταν στο στόχαστρο της Γκεστάπο, μπόρεσε να εξαρθρωθεί στις 18 Φεβρουαρίου του 1943. Τέσσερις ημέρες μετά, με συνοπτικές διαδικασίες, εκτελέστηκαν με αποκεφαλισμό τα αδέρφια Χανς και Σοφία Σολ και ο Κρίστοφ Πρόμπστ, από το «Λαϊκό Δικαστήριο» του διαβόητου Ρόλαντ Φράιςλερ.

Ο Αλεξάντερ Σμορέλ είχε την ίδια τύχη στις 13 Ιουλίου της ίδιας χρονιάς, αφού συνελήφθη τον Απρίλιο. Στη δίκη του δεν προσπάθησε να ελαφρύνει τη θέση του. Με παρρησία ομολόγησε ενώπιον του Φράιςλερ τις αντιναζιστικές πεποιθήσεις του, προκαλώντας την υστερική αντίδραση του Φράιςλερ, που ούρλιαζε, αποκαλώντας τον «προδότη».

Είχε γεννηθεί στη Ρωσία από Γερμανό πατέρα, γιατρό, από χρόνια εγκατεστημένο στη Ρωσία και Ρωσίδα μητέρα. Για τον λόγο αυτόν ήταν βαπτισμένος Χριστιανός Ορθόδοξος. Παρά το γεγονός ότι ο πατέρας του και η μητριά του ήταν ρωμαιοκαθολικοί, ο Αλέξανδρος ανατράφηκε ως Ορθόδοξος. Παρακολούθησε μαθήματα ορθόδοξης κατήχησης, εκκλησιαζόταν τακτικά και τον έβλεπαν συχνά με μια Βίβλο. Όπως φαίνεται και από την αλληλογραφία του, είχε διαβάσει κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας.

Ομολογώντας σθεναρά την Ορθόδοξη πίστη, αντιστάθηκε στο άθεο ναζιστικό καθεστώς και εξώθησε τους στενούς του φίλους και συμφοιτητές να κάνουν το ίδιο, ιδρύοντας την κίνηση του «Λευκού Ρόδου» [...].

Το περιεχόμενο των προκηρύξεων του Λευκού Ρόδου, βασικός συντάκτης των οποίων ήταν ο Νεομάρτυρας, μαζί με τον Χανς Σολ, οδηγεί στο ασφαλές συμπέρασμα ότι ο αγώνας δεν ήταν στενά πολιτικός. Στην 4η προκήρυξη, τονίζεται μεταξύ άλλων: «Κάθε λέξη από το στόμα του Χίτλερ είναι ένα ψέμα. Όταν μιλά για ειρήνη, εννοεί τον πόλεμο και όταν κατά τρόπο βλάσφημο χρησιμοποιεί το όνομα του Παντοδύναμου, εννοεί τη δύναμη του κακού, τον εκπεσόντα άγγελο, τον Σατανά. Το στόμα του είναι το δύσσομο στόμιο της Κολάσεως και η ισχύς του εκ βάθρων καταρραμένη. Είναι αλήθεια ότι πρέπει να αγωνιστούμε κατά του εθνικοσοσιαλιστικού τρομοκρατικού κράτους με ορθολογικά μέσα. Όμως, οποιοσδήποτε εξακολουθεί να αμφισβητεί την πραγματικότητα, την ύπαρξη δαιμονικών δυνάμεων, θα έχει αποτύχει σε μεγάλο βαθμό να αντιληφθεί τη μεταφυσική διάσταση αυτού του πολέμου. Πίσω από τα συγκεκριμένα, ορατά περιστατικά, πίσω από όλες τις αντικειμενικές και λογικές διαπιστώσεις, βρίσκουμε το υπέρλογο στοιχείο: Τον αγώνα ενάντια στο δαίμονα, ενάντια στους υπηρέτες του Αντιχρίστου. Παντού και πάντοτε, οι δαίμονες παραμόνευαν στο σκοτάδι, περιμένοντας τη στιγμή που ο άνθρωπος είναι αδύναμος: όταν με τη δική του βούληση εγκαταλείπει τη θέση του στην τάξη της Δημιουργίας, όπως δημιουργήθηκε γι' αυτόν από τον Θεό εν ελευθερία, όταν υποχωρεί στη δύναμη του κακού και αποχωρίζεται από τις άνωθεν δυνάμεις κι αφού θεληματικά κάνει το πρώτο βήμα, οδηγείται ολοένα στο επόμενο με ραγδαία επιταχυνόμενο ρυθμό. Παντού και σε όλους τους καιρούς της μεγαλύτερης κρίσης, έχουν εμφανισθεί άνθρωποι, προφήτες και άγιοι, που αγαπάνε την ελευθερία τους, κήρυξαν τον Μοναδικό Θεό, και με τη βοήθειά Του οδήγησαν τον λαό στην αντιστροφή της πτωτικής του πορείας. Ο άνθρωπος είναι, βέβαια, ελεύθερος, αλλά χωρίς τον αληθινό Θεό είναι ανυπεράσπιστος ενάντια στο κακό. Είναι σαν καράβι χωρίς πηδάλιο, στο έλεος της θύελλας, σαν μικρό παιδί χωρίς τη μητέρα του, σαν σύννεφο που διαλύεται στον αέρα. Και σε ρωτάω, σα Χριστιανό που αγωνίζεσαι για τη διαφύλαξη του πιο πολύτιμου θησαυρού σου, μήπως διστάζεις, μήπως ξεπέφτεις στη δολιότητα, τον υπολογισμό και την αναβλητικότητα, με την ελπίδα ότι κάποιος άλλος θα σηκώσει το χέρι για να σε υπερασπίσει; Δεν σου έδωσε ο Θεός τη δύναμη και τη θέληση να αγωνιστείς; Πρέπει να χτυπήσουμε το κακό εκεί που είναι πιο δυνατό, και είναι πιο δυνατό στην εξουσία του Χίτλερ». Οι Γερμανοί γνώριζαν για τα εγκλήματα του Ναζισμού! Στη 2η προκήρυξη καταγγέλθηκε ο διωγμός των Εβραίων της Πολωνίας και η εξόντωση τουλάχιστον 300.000 από αυτούς, καθώς και ο διωγμός εναντίον των ελίτ της πολωνικής κοινωνίας, με τον εγκλεισμό των πρωτότοκων γιών της πολωνικής αριστοκρατίας σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και των θυγατέρων σε πορνεία των Ες-Ες στη Νορβηγία. «Γιατί σας τα λέμε όλα αυτά, αφού τα ξέρετε πολύ καλά, κι αν όχι τα συγκεκριμένα, άλλα, το ίδιο σοβαρά εγκλήματα που διέπραξε αυτή η τρομακτική συμμορία υπανθρώπων;», διερωτάται το φυλλάδιο, που είναι ταυτόχρονα και ντοκουμέντο συνηγορίας της πλειοψηφίας και κατάρριψης του όψιμου ισχυρισμού ότι δήθεν δεν γνώριζαν... «Ο κάθε άνθρωπος επιθυμεί να απαλλαγεί από μια τέτοιου είδους ένοχη, και ο καθένας ακολουθεί το δρόμο του με την πιο ήρεμη και ήσυχη συνείδηση. Όμως, δεν μπορεί να απαλλαγεί: είναι ένοχος, ένοχος, ένοχος! Δεν είναι, όμως, αργά, να απαλλαγούμε από αυτή την εξόχως κατακριτέα και υπόλογη για όλες τις πλάνες κυβέρνηση, για να απαλλαγούμε από ακόμη μεγαλύτερη ενοχή». Ποτέ μην ξεχνάτε τον Θεό!... Άφησε τελευταία παραγγελία του στον πατέρα του και στη μητριά του, στο τελευταίο του γράμμα πριν οδηγηθεί στη λαιμητόμο: «Σήμερα, με τη θέληση του Θεού, η επίγεια ζωή μου θα κλείσει, προκειμένου να μεταβώ σε μια άλλη, που ποτέ δεν θα τελειώσει, όπου όλοι μας θα συναντηθούμε... Δυστυχώς, το χτύπημα αυτό θα είναι πιο σκληρό για σας παρά για μένα, γιατί φεύγω με τη βεβαιότητα ότι υπηρέτησα την αλήθεια. Αυτό με αφήνει με ήσυχη τη συνείδηση, παρά το γεγονός ότι είναι κοντά

η ώρα του θανάτου... Σε λίγες ώρες θα είμαι σε μια καλύτερη ζωή, κοντά στη μητέρα μου και δεν θα σας ξεχάσω. Θα παρακαλέσω τον Θεό να σας χαρίζει γαλήνη και ειρήνη. Θα σας περιμένω! Και πάνω απ' όλα, ένα πράγμα φυλάχτε στις καρδιές σας: Ποτέ μη ξεχνάτε τον Θεό!» Στις 18 Μαΐου 1943 τους έγραφε: «...Πρόσφατα διάβασα κάτι σ' ένα πολύ καλό και με πολλά νοήματα βιβλίο, που ταιριάζει σε όλους εσάς: "Όσο μεγαλύτερη είναι η τραγωδία της ζωής, τόσο πιο δυνατή πρέπει να είναι η πίστη μας, όσο πιο καταδικασμένοι μοιάζουμε, με τόση μεγαλύτερη εμπιστοσύνη πρέπει να αφήνουμε τις ψυχές μας στα χέρια του Θεού Πατέρα". Έγραφε ο αββάς Θεόδωρος από το Βυζάντιο [Θεόδωρος ο Στουδίτης]: "Για τον λόγο αυτό ευχαρίστησα τον Θεό για τις δοκιμασίες μου, και άφησα τον εαυτό μου εντελώς στις ανεξερεύνητες βουλές της Προνοίας Του..."».

[...] Πνευματικές, λοιπόν, οι αφετηρίες του αγώνα του νεομάρτυρα Αλεξάνδρου και του Λευκού Ρόδου· Η εγκληματική φυσιογνωμία του ναζισμού συνδέεται αιτιωδώς με τον αντιχριστιανικό και νεοπαγανιστικό του χαρακτήρα. Αποτέλεσμα πειρασμού είναι η παραίτηση από το θείο δώρο της ελευθερίας, που οδηγεί σε όλο και μεγαλύτερη κατάπτωση. Συνενοχή είναι και η ανοχή εκ μέρους των πολιτών στα εγκλήματα εις βάρος του κάθε πλησίον, από μια εξουσία που είναι όχι μόνο τυραννική, αλλά και συμμορία του κοινού ποινικού δικαίου.

«Γιορτάζουμε την ακτινοβόλο μνήμη σου, μιμούμενοι το θάρρος σου, με αντίσταση στις αντίθετες δυνάμεις και εχθρούς».

Από το τροπάριο του Αγίου, ο οποίος πρέπει να φωτίσει και εμάς τους Έλληνες, σε μια εποχή που δεχόμαστε ανάλογους πειρασμούς. Το ψυχικό σθένος, με το οποίο ο νεομάρτυς Αλέξανδρος και οι άλλοι νέοι του Λευκού Ρόδου βρήκαν το θάρρος να καταγγείλουν τις αντίθετες πρακτικές της ίδιας της πατρίδας τους, με τίμημα την ίδια τους τη ζωή, ας μας εμπνέει να αντιστεκόμαστε στην επέλαση των Ελλήνων νεοναζιστών.

Ζερβός, Γ., «Μνήμη Αγίου Αλέξανδρου Σμορέλ», εφημ. *Χριστιανική* (Πέμπτη, 19 Ιούλιος 2012) στη στήλη «Τα του Καίσαρος».

Από τη δράση του Νίκου Ψαρουδάκη:

Το πρώτο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Χριστιανική

Η εφημερίδα αυτή κάνει την εμφάνισή της σε μια εποχή συγχύσεως και δυστυχίας. Πνευματικά και κοινωνικά, ο σημερινός άνθρωπος υποφέρει. Από το ένα μέρος η αμάθεια, η ημιμάθεια και η μονόπλευρη αγωγή εδημιούργησαν τον άνθρωπο των προλήψεων, των δεισιδαιμονιών και της κοινωνικής παρακμής.

Από το άλλο μέρος, η σημερινή κοινωνική ζωή, σαν νομικό, διοικητικό και οικονομικό σύστημα, παρουσιάζει σημεία κρίσεως, όπου ολοκάθαρα διαφαίνονται τα συμπτώματα του θανάτου.

Η κοινωνική αδικία, μόνιμο χαρακτηριστικό της παρηκμασμένης σημερινής κοινωνικής ζωής, δημιουργεί την αθλιότητα των λαϊκών τάξεων και προσβάλλει τον πολιτισμό και την θρησκεία μας. Εφημερίδα Χριστιανική, 17 Μαΐου 1953. «Η φωνή μας», το πρωτοσέλιδο του πρώτου φύλλου.

Η μορφή και οι απόψεις του παπα-Γιώργη Πυρουνάκη

Για την κοινωνική δράση: Οπουδήποτε στη γη, όποια στιγμή. Αυτό είναι το ανεξόφλητο χρέος της Εκκλησίας (δηλ. του καθενός μας). "Τούτο το έργο της εθελουσίας θα πρέπει να διέπει την Εκκλησία, είναι ο λόγος υπάρξεώς της. Η Εκκλησία έγινε για τον κόσμο των ανθρώπων, ΔΕΝ έγινε ο κόσμος γι' αυτήν! Η Εκκλησία είναι θεραπευτίδα του κόσμου: η αποστολή της είναι η διακονία του!".

Για την πολιτική, τα κόμματα και τα χριστιανικά κινήματα: Ο π. Γ. όρισε απόλυτα όρια μεταξύ της "τρέχουσας" πολιτικής και της χριστιανικής πολιτικής. Η δεύτερη ασχολείται με όλα τα προβλήματα του κόσμου, αλλά στην προοπτική της Βασιλείας: "Είμαστε με τον επαναστάτη Ιησού. Με το κήρυγμα της θυσίας του Σταυρού Του!". "Τι είναι ο Χριστιανισμός; Κίνημα ζωής και αλλαγής όλων. Δίνει προφητικές λύσεις. Δε στήνει σύστημα. Ενισχύει πνευματικά τους ανθρώπους να αγωνίζονται, να βρίσκουν αυτοί τις λύσεις". "Η δική μας επανάσταση δεν γκρεμίζει, αναγεννά, δημιουργεί, στήνει όλα καινούργια". Ο π. Γ. όχι μόνο δε συμφωνούσε με την ένταξη σε κόμματα, παρατάξεις, οργανώσεις κ.ά., αλλά δεν αποδέχονταν ούτε τη χρησιμότητα των λεγόμενων χριστιανικών κομμάτων, "διότι εμείς πρέπει να ασκούμε τη δική μας πολιτική της Επαναστάσεως Χριστού, χωρίς καμία παρέλκυση. Θα αγωνιζόμαστε κάθε φορά με τους καλύτερους και ιδεολογικά συγγενέστερους συμμάχους. Αλλά ποτέ ξεκινώντας για δημιουργία δικής μας παρατάξεως 'χριστιανικής κομματικής'. Επομένως δε συμφωνούμε με τα επονομαζόμενα 'χριστιανικά κόμματα'. Αν τον χριστιανικόν αγώνα τον μετατρέψουμε σε κομματικό, θα κάνουμε μεγάλο λάθος".

Οικονόμου, Φ., π. Γεώργιος Πυρουνάκης: *Η θεολογία και το έργο ενός ελεύθερου ανθρώπου*, Αρμός, Αθήνα, 2014, σελ. 181-183, 184-187 και 163-164.

Χριστιανοί και μεταμόρφωση του κόσμου

«Δεν θα αφήσουμε την ιστορία στους Ηρώδες και τους Πιλάτους. Η αντι-ιστορία πρέπει να αμφισβητήσει και παράλληλα να αναζωογονήσει την Ιστορία. Αυτό δεν θα ολοκληρωθεί ποτέ μέχρι την επιστροφή του Χριστού. Ποτέ δεν θα υπάρξει πολιτισμός τέλειος, ποτέ δεν πρόκειται να υπάρξει ο «πολιτισμός της κοινωνίας». Θα υπάρξουν όμως σημεία – θα υπάρξουν προσπάθειες. Βρισκόμαστε στην έρημο της Εξόδου, στο δρόμο για τη Βασιλεία. Έχουμε λοιπόν την υποχρέωση να δώσουμε στους ανθρώπους ενδιάμεσους σταθμούς, οάσεις, σκηνές, ύμνους, για να βρούνε το θάρρος να προχωρούν πάντα εμπρός, προς την τελειωτική μεταμόρφωση.

Ίσως όλα αυτά να απαιτούσαν σήμερα ένα είδος ανανεωμένης αγιότητας, ένα «νέο τύπο αγίου» όπως έγραψε ο Νικολάι Μπερντιάγεφ, ικανό ν' αναλάβει όλο το βάρος της κοσμικής και κοινωνικής πολυπλοκότητας, ικανό να μπολιάσει τον κόσμο με το Άγιο Πνεύμα, για να τον δια φωτίσει και να τον μεταμορφώσει. Αυτό λέει ο Μπερντιάγεφ. Γιατί μου φαίνεται ότι το ζωοποιό Πνεύμα δεν παύει ποτέ ν' αναβλύζει μαζί με το νερό και το αίμα του λογιζόμενου σώματος του Σταυρωμένου, όλων των σταυρωμένων της ιστορίας, πού μας καλούν να γίνουμε οι διάκονοι της Ανάστασης».

Κλεμάν, Ο., *Ορθοδοξία κ Πολιτική*, Μτφρ. – Επιμ. Γ. Λάμπας & Γ. Ζερβός, Μήνυμα, Αθήνα, 1985, σελ. 21.

Η ευθύνη για μεταμόρφωση του κόσμου

Για τους Τρεις Ιεράρχες το πρόβλημα της ανισοκατανομής των αγαθών δεν αποδίδεται στο θέλημα του Θεού, ούτε σε φυσικές αιτίες και τυχαία γεγονότα αλλά σε συγκεκριμένες ενέργειες αυτών, που κατέχουν την εξουσία και τον πλούτο.

«Οι κοινωνικές ανισότητες δεν είναι θέλημα Θεού», λέει ο άγιος Γρηγόριος «ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο ελεύθερο... Με την πτώση θρυμματίστηκε η αρχική ενότητα και ισοτιμία μεταξύ των ανθρώπων, οι θρασύτεροι με τη βοήθεια του πολιτικού νόμου, τον οποίο κατέστησαν όργανο καταδυναστεύσεων, επιβλήθηκαν στους ασθενέστερους και έτσι οι άνθρωποι χωρίστηκαν σε πλούσιους και φτωχούς, ελεύθερους και δούλους και σε πολλές άλλες κατηγορίες. Εμείς όμως, σαν χριστιανοί οφείλουμε να αποβλέπουμε και να τείνουμε στην αρχική ενότητα και όχι στην κατοπινή διαίρεση, στον νόμο του Θεού και όχι στον νόμο του ισχυρού». Είναι πασιφανές ότι ο νόμος του Θεού, δηλαδή ο νόμος της αγάπης, της ισότητας, της ελευθερίας της ειρήνης, δεν έχει τίποτα κοινό με τον νόμο των ισχυρών κάθε εποχής. Ο Μέγας Βασίλειος γίνεται πολύ παραστατικός όταν θέλει να αναφερθεί στην αδικία και την αρπαγή του πλούτου από τους κοινωνικά δυνατούς, ανατρέποντας μάλιστα με τα λεγόμενα του τις κοινωνικά αποδεκτές αντιλήψεις περί κλοπής. [...]

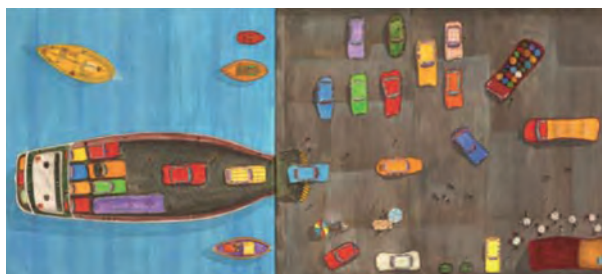
Ο Μέγας Βασίλειος και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος θεωρούν ότι η κοινοκτημοσύνη είναι η λύση του κοινωνικού προβλήματος και προτείνουν την πρωτοχριστιανική κοινότητα των Ιεροσολύμων, όπου όλα ήταν κοινά, σαν πρότυπο για μια δίκαιη οργάνωση των χριστιανικών κοινωνιών. Ο τελευταίος καλεί τους χριστιανούς της Κωνσταντινούπολης να εφαρμόσουν το κοινωνικό μοντέλο της ισότητας και αλληλεγγύης τονίζοντας ότι αν το κατορθώσουν δε θα υπάρξει ειδικολάτρης που δε θα τον ελκύσει η χριστιανική πρόταση ζωής. Ο Γάλλος Ορθόδοξος Θεολόγος Ολιβιέ Κλεμάν υποστηρίζει, πως ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος είναι ο πρώτος χριστιανός, που προσπάθησε να οργανώσει και να εφαρμόσει ένα χριστιανικό πολιτικό σύστημα στηριγμένο στην ισότητα. [...]

Αργυρόπουλος, Α., *Το επαναστατικό μήνυμα των Τριών Ιεραρχών*, σειρά Έξοδος στην κοινωνία και τη ζωή, Αθήνα, 2009, σελ. 28-30.

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος
στον δρόμο για την εξορία.

Αξιολογικές κρίσεις για την ευθύνη του χριστιανού ως πολίτη του κόσμου

Μπάμπης Πυλαρινός, *Απόπλους*, 2010.

3.2. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Στερεότυπα και προκαταλήψεις στην καθημερινότητα των μαθητών

Αριστερά: Κούκλες Bratz που απευθύνονται σε κορίτσια προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

Δεξιά: Φιγούρες Hulk που απευθύνονται σε αγόρια προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

Αριστερά: Ο Κωνσταντίνος Καραούζας, παραπληγικός αθλητής ολυμπιακού επιπέδου στην κολύμβηση.

Δεξιά: Καλλιτέχνες με αναπηρία.

Η ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων στον χώρο της θρησκείας, τα αίτια και οι συνέπειές τους

Ελάτε όπως είστε!

«Ελάτε όπως είστε. Και με τα πανταλόνια σας και τις κοντές φούστες σας, ακόμη ελάτε και με τα σκουλαρίκια σας».

Χριστόδουλος, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, απευθυνόμενος σε μαθητές και μαθήτριες Λυκείου.

Άδικη νομοθεσία

«Ου δέχομαι ταύτην την νομοθεσίαν, ουκ επαινῶ την συνήθειαν. Άνδρες ήσαν οι νομοθετούντες, διά τούτο κατά γυναικῶν η νομοθεσία».

Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, Λόγος 37.

Ισότητα φύλων στις Εκκλησίες;

[...] Τα τελευταία είκοσι χρόνια, με την ανάπτυξη του γυναικείου κινήματος, η ισότητα των φύλων προχώρησε οργανωμένα στις Εκκλησίες της Αμερικής, της Αυστραλίας και της Ευρώπης. Μεταξύ των προτεσταντικών Εκκλησιών, όσες πνευματοκρατούνται, δέχονται γυναίκες στο ιερατείο. Οι παραδοσιακές, ιεροκρατικές, όπως λέγονται, Εκκλησίες ανθίστανται. Έντονη αντίδραση προβάλλουν η Ρωμαϊκή και η Ορθόδοξη Εκκλησία. Η Εκκλησία μας, όχι από κάποια εσωτερική ανάγκη, αλλά προς χάρη του διεκκλησιαστικού διαλόγου και για τη δημιουργία ενιαίου ορθόδοξου μετώπου, συγκάλεσε στη Ρόδο (31 Οκτωβρίου – 5 Νοεμβρίου) Πανορθόδοξη Διάσκεψη με θέμα: Η θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Το αποτέλεσμα ήταν πενιχρό, γιατί το γυναικείο κίνημα στις ορθόδοξες χώρες γεννήθηκε και αναπτύχθηκε έξω και άσχετα από τις Εκκλησίες.

Προ τριετίας περίπου, τόλμησε η παρισινή ορθόδοξη καθηγήτρια της Θεολογίας κ. Elisabeth Behr-Sigel (όταν μάλιστα πέρασε τα 80 της χρόνια στην υπηρεσία της Εκκλησίας) να θέσει πολύ ξεκάθαρα επί τάπητος το θέμα με άρθρο στο περιοδικό *Contacts*. Προκάλεσε όμως αυτό θύελλα διαμαρτυριών στις ορθόδοξες γαλλικές παροικίες, που θεωρούνται, θεολογικά, η *avant-garde** της Ορθοδοξίας.

Οι γυναίκες όμως δεν το βάζουν κάτω. Επειδή δε πιστεύεται πως οι Εκκλησίες έχουν γίνει το τελευταίο ισχυρό οχυρό κατά της χειραφέτησής τους, προβάλλουν στους θεολόγους δύσκολα ερωτήματα, που η εκκλησιαστική καζουιστική δυσκολεύεται πολύ να αντικρούσει. [...]

Πέρα όμως από οποιοσδήποτε θεολογικές συζητήσεις και ο πιο απλοϊκός άνθρωπος που, κατά κάποιο τρόπο, ξέρει τη Θεοτόκο Μαρία, «τὸν γλυκασμὸ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν θλιβομένων τῆ χαρά», πρέπει να καταλαβαίνει πόσα στερείται η Εκκλησία από τη μη ενεργό και ουσιαστική συμμετοχή των γυναικών στο έργο της.

Αγουρίδης, Σ. «Ισότητα φύλων στις Εκκλησίες», στο Αγουρίδης, Σ., *Οράματα και Πράγματα*, Άρτος Ζωής, Αθήνα, 1991, σελ. 298-301.

Αριστερά: Κορίτσι από την Αιθιοπία κουβαλάει νερό. Φωτογραφία: WHO/P. Viroit. Δεξιά: Η παράδοση chhauradi (τσοπάντι), που σήμερα είναι μια απαγορευμένη αλλά διαδεδομένη πρακτική στο δυτικό Νεπάλ, προβλέπει την

απομόνωση των γυναικών και των νεαρών κοριτσιών, κατά τη διάρκεια της εμμηνού ρήσεως. Ο εγκλεισμός τους σε αποθήκες, στάβλους και παραπήγματα, συχνά εγκυμονεί κινδύνους ακόμα και για την ίδια τη ζωή των κοριτσιών. Navesh Chitrakar/Reuters.

Στιγμιότυπα από έναν παραδοσιακό εβραϊκό γάμο. Η νύφη με βέλο.

Θεολογικά ρεύματα και θρησκευτικά πρόσωπα απέναντι στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις

Ο καλός Σαμαρείτης (Λουκ 10, 25-37)

²⁵ Κάποιος νομοδιδάσκαλος παρουσιάστηκε στον Ιησού, και για να τον φέρει σε δύσκολη θέση του είπε: «Διδάσκαλε, τι πρέπει να κάνω για να κερδίσω την αιώνια ζωή;». ²⁶ Ο Ιησούς τον ρώτησε: «Ο νόμος τι γράφει;». ²⁷ Εκείνος απάντησε: Ν' αγαπάς τον Κύριο το Θεό σου μ' όλη την καρδιά σου και μ' όλη την ψυχή σου, μ' όλη τη δύναμή σου και μ' όλο το νου σου' και τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου. ²⁸ «Πολύ σωστά απάντησες», του είπε ο Ιησούς· «αυτό κάνε και θα ζήσεις». ²⁹ Εκείνος όμως, θέλοντας να δικαιολογήσει τον εαυτό του, είπε στον Ιησού: «Και ποιος είναι ο πλησίον μου;». ³⁰ Πήρε τότε αφορμή ο Ιησούς και είπε: «Κάποιος άνθρωπος, κατεβαίνοντας από τα Ιεροσόλυμα για την Ιεριχώ, έπεσε πάνω σε ληστές. Αυτοί τον ξεγύμνωσαν, τον τραυμάτισαν και έφυγαν παρατώντας τον μισοπεθαμένο. ³¹ Από 'κείνο τον δρόμο έτυχε να κατεβαίνει και κάποιος ιερέας, ο οποίος τον είδε, αλλά τον προσπέρασε χωρίς να του δώσει σημασία. ³² Το ίδιο και κάποιος λευίτης, που περνούσε από 'κείνο το μέρος· παρ' όλο που τον είδε κι αυτός, τον προσπέρασε χωρίς να του δώσει σημασία. ³³ Κάποιος όμως Σαμαρείτης που ταξίδευε, ήρθε προς το μέρος του, τον είδε και τον σπλαχνίστηκε. ³⁴ Πήγε κοντά του, άλειψε τις πληγές του με λάδι και κρασί και τις έδεσε καλά. Μάλιστα τον ανέβασε στο δικό του το ζώο, τον οδήγησε στο πανδοχείο και φρόντισε γι' αυτόν. ³⁵ Την άλλη μέρα φεύγοντας έβγαλε κι έδωσε στον πανδοχέα δύο δηνάρια και του είπε: “Φρόντισέ τον, κι ό,τι παραπάνω ξοδέψεις, εγώ όταν ξαναπεράσω θα σε πληρώσω”. ³⁶ Ποιος λοιπόν απ' αυτούς τους τρεις κατά τη γνώμη σου αποδείχτηκε “πλησίον” εκείνου που έπεσε στους ληστές;». ³⁷ Ο νομοδιδάσκαλος απάντησε: «Εκείνος που τον σπλαχνίστηκε». Τότε ο Ιησούς του είπε: «Πήγαινε, και να κάνεις κι εσύ το ίδιο».

Η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (Λουκ 18, 9-14)

⁹ Σε μερικούς που ήταν σίγουροι για την ευσέβειά τους και περιφρονούσαν τους άλλους, είπε την παρακάτω παραβολή: ¹⁰ «Δύο άνθρωποι ανέβηκαν στο ναό για να προσευχηθούν. Ο ένας ήταν Φαρισαίος κι ο άλλος τελώνης. ¹¹ Ο Φαρισαίος στάθηκε επιδεικτικά κι έκανε την εξής προσευχή σχετικά με τον εαυτό του: “Θεέ μου, σ' ευχαριστώ που εγώ δεν είμαι σαν τους άλλους ανθρώπους άρπαγας, άδικος, μοιχός, ή και σαν αυτόν εδώ τον τελώνη. ¹² Εγώ νηστεύω δύο φορές την εβδομάδα και δίνω στο ναό το δέκατο απ' όλα τα εισοδήματά μου”. ¹³ Ο τελώνης, αντίθετα, στεκόταν πολύ πίσω και δεν τολμούσε ούτε τα μάτια του να σηκώσει στον ουρανό. Χτυπούσε το στήθος του και έλεγε: “Θεέ μου, σπλαχνίσου με τον αμαρτωλό”. ¹⁴ Σας βεβαιώνω πως αυτός έφυγε για το σπίτι

του αθώος και συμφιλιωμένος με το Θεό, ενώ ο άλλος όχι· γιατί όποιος υψώνει τον εαυτό του θα ταπεινωθεί, κι όποιος τον ταπεινώνει θα υψωθεί».

Ο Ιησούς συγχωρεί μια αμαρτωλή γυναίκα (Λουκ 7, 36-50)

³⁶ Κάποιος Φαρισαίος προσκάλεσε τον Ιησού σε γεύμα. Ο Ιησούς μπήκε στο σπίτι του Φαρισαίου και κάθισε στο τραπέζι. ³⁷ Στην πόλη ήταν κάποια αμαρτωλή γυναίκα· όταν άκουσε ότι ο Ιησούς γευματίζει στο σπίτι του Φαρισαίου, έφερε ένα αλαβάστρινο δοχείο με μύρο, ³⁸ στάθηκε πίσω κοντά στα πόδια του και κλαίγοντας τα έβρεχε με τα δάκρυά της και τα σκούπιζε με τα μαλλιά της· τα φιλούσε και τα άλειφε με το μύρο.

³⁹ Όταν το είδε αυτό ο Φαρισαίος που τον είχε προσκαλέσει, είπε από μέσα του: «Αν ο άνθρωπος αυτός ήταν προφήτης, θα γνώριζε ποια και τι είδους γυναίκα είναι αυτή που τον αγγίζει· γιατί είναι αμαρτωλή». ⁴⁰ Ο Ιησούς απάντησε σ' αυτές τις σκέψεις του και του είπε: «Σίμων, έχω κάτι να σου πω». «Πες μου Διδάσκαλε», είπε εκείνος. ⁴¹ «Δύο άνθρωποι χρωστούσαν λεφτά σε κάποιον δανειστή· ο ένας πεντακόσια δηνάρια κι ο άλλος πενήντα. ⁴² Επειδή όμως δεν είχαν να τα επιστρέψουν, τα χάρισε και στους δυο. Πες μας λοιπόν, ποιος από τους δυο θα του χρωστάει μεγαλύτερη ευγνωμοσύνη;» ⁴³ Ο Σίμων αποκρίθηκε: «Νομίζω εκείνος στον οποίο χάρισε τα περισσότερα». «Ορθά έκρινες», του είπε ο Ιησούς· ⁴⁴ και ρίχνοντας τη ματιά του στη γυναίκα τού είπε: «Βλέπεις ετούτη τη γυναίκα; Όταν μπήκα στο σπίτι σου, δε μου έπλυνες με νερό τα πόδια. Αυτή, αντίθετα, με δάκρυα μου έπλυνε τα πόδια και μου τα σκούπισε με τα μαλλιά της. ⁴⁵ Ένα φίλημα δε μου 'δωσες· ενώ αυτή, από τη στιγμή που μπήκε, δεν έπαψε να μου φιλάει τα πόδια. ⁴⁶ Το κεφάλι μου δεν μου το άλειψες με λάδι, ενώ αυτή μου άλειψε με μύρο τα πόδια. ⁴⁷ Γι' αυτό, λοιπόν, σε βεβαιώνω πως οι πολλές της αμαρτίες συγχωρήθηκαν, όπως δείχνει η πολλή ευγνωμοσύνη της. Σ' όποιον συγχωρούνται λίγες αμαρτίες, αυτός δείχνει λίγη ευγνωμοσύνη». ⁴⁸ Και στη γυναίκα είπε: «Οι αμαρτίες σου συγχωρήθηκαν». ⁴⁹ Όσοι κάθονταν μαζί με τον Ιησού στο τραπέζι άρχισαν να λένε μεταξύ τους: «Ποιος είναι αυτός που ακόμη και αμαρτίες συγχωρεί;». ⁵⁰ Μετά ο Ιησούς είπε στη γυναίκα: «Η πίστη σου σ' έσωσε· πήγαινε στο καλό».

Ο Ιησούς τρώει με τελώνες και αμαρτωλούς (Μτ 9, 10-13)

¹⁰ Ενώ έτρωγε στο σπίτι, ήρθαν πολλοί τελώνες κι αμαρτωλοί και κάθισαν μαζί με τον Ιησού και τους μαθητές του στο τραπέζι. ¹¹ Όταν το είδαν αυτό οι Φαρισαίοι, είπαν στους μαθητές του: «Γιατί ο δάσκαλός σας τρώει με τους τελώνες και τους αμαρτωλούς;». ¹² Ο Ιησούς, που το άκουσε, τους είπε: «Δεν έχουν ανάγκη από γιατρό οι υγιείς αλλά οι άρρωστοι. ¹³ Και πηγαίνετε να μάθετε τι σημαίνει, αγάπη θέλω και όχι θυσία. Γιατί δεν ήρθα να καλέσω σε μετάνοια τους δικαίους αλλά τους αμαρτωλούς».

Ο Ιησούς συνομιλεί με τη Σαμαρείτισσα (Ιω 4, 27)

²⁷ Εκείνη την ώρα ήρθαν οι μαθητές του κι απορούσαν που συνομιλούσε με γυναίκα.

Ο Ιησούς συναντά τον τυφλό (Ιω 9, 1-3)

¹ Καθώς πήγαινε στον δρόμο του ο Ιησούς, είδε έναν άνθρωπο που είχε γεννηθεί τυφλός. ² Τον ρώτησαν, λοιπόν, οι μαθητές του: «Διδάσκαλε, ποιος αμάρτησε και γεννήθηκε αυτός τυφλός, ο ίδιος ή οι γονείς του;». ³ Ο Ιησούς απάντησε: «Ούτε αυτός αμάρτησε ούτε οι γονείς του, αλλά γεννήθηκε τυφλός για να φανερωθεί η δύναμη των έργων του Θεού πάνω σ' αυτόν».

Ο Ιησούς ευλογεί τα παιδιά (Μκ 10, 13-16)

¹³ Έφεραν στον Ιησού παιδιά για να τα ευλογήσει· οι μαθητές όμως μάλωσαν αυτούς που τα είχαν φέρει. ¹⁴ Όταν το είδε ο Ιησούς αγανάκτησε και τους είπε: «Αφήστε τα παιδιά να έρχονται σ' εμένα. Μην τα εμποδίζετε. Γιατί η βασιλεία του Θεού ανήκει σε ανθρώπους που είναι σαν κι αυτά. ¹⁵ Σας βεβαιώνω πως όποιος δε δεχτεί τη βασιλεία του Θεού σαν παιδί, δε θα μπει σ' αυτήν». ¹⁶ Τότε πήρε τα παιδιά στην αγκαλιά του και τα ευλογούσε βάζοντας τα χέρια του πάνω τους.

Elsie Anna Wood (1887-1978),
Ο Χριστός ευλογεί τα παιδιά. Εικονογράφηση.

Κριτική στα στερεότυπα της θρησκευτικής ταυτότητας

Η Αγία Γραφή για τα στερεότυπα

Γαλ. 3, 28	²⁸ Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.
Ματθ. 7, 12	¹² «Όλα όσα θέλετε να σας κάνουν οι άλλοι άνθρωποι, αυτά να τους κάνετε κι εσείς· σ' αυτό συνοψίζονται ο νόμος και οι προφήτες».

Για τη βία στις θρησκείες

«Πιστεύω ότι κάθε θρησκεία έχει πάντα και κάποιους φονταμενταλιστές. Δεν μου αρέσει να μιλάω για ισλαμιστική βία επειδή κάθε ημέρα, όταν διαβάζω τις εφημερίδες, βλέπω βία... Αυτός ο άνδρας σκότωσε τη γυναίκα του και ο άλλος σκότωσε την πεθερά του. Κι όλοι αυτοί οι άνθρωποι είναι βαπτισμένοι ρωμαιοκαθολικοί. Αν μιλήσω για την ισλαμική βία θα πρέπει να μιλήσω και για τη βία των καθολικών. Δεν χρησιμοποιούν όλοι οι μουσουλμάνοι βία, όπως ούτε και όλοι οι καθολικοί».

Φραγκίσκος, Πάπας, Δήλωση για τρομοκρατική επίθεση – δολοφονία Γάλλου ιερέα στη Νορμανδία τον Ιούλιο 2016, Εφημερίδα Καθημερινή, 02/8/2016.

Ο ξένος

Εἶσαι ξένος κι ἀγκάλιασες
Τὴν πατρίδα μου,
Ἕνα πανὶ
Ποῦ φιλιώνει τὸν ἄνεμο
Κουμαντάρει τὰ σύννεφα.
Εἶσαι ξένος, ἀγάπησες τὰ σύμβολά μου
Ρωτεύτηκες τοῦ βυθοῦ
Τὸ ὑγρὸ μπλέ,
Τοῦ ἀγέρα τὸ διάφανο ἄσπρο
Σ' ἕνα κορμί, στὸ φῶς,
Στοῦ λόγου τὸ ισότονο μούρμουρο,
Σ' ὅλα τὰ χρώματα
Ποῦ ἔσταζαν ζωή.
Εἶσαι ξένος, ἕνας Ἕλληνας
Ποῦ διψάει Ἑλλάδα.

Ιωάννα Ζάγουρα, *Ανεπαίσθητα Βήματα*, Μαϊστρος, Αθήνα, 2017, σελ. 37.

Μαρία Χαρατσάρη, *Ταξιδευτές*, 2016. Ακρυλικό σε καμβά.

3.3. ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας και οι θρησκευτικές διαστάσεις της

Αριστερά: Στην αγορά της Αθήνας. Φωτογραφία του Σωκράτη Μπαλταγιάννη από την ενότητα εργασίας του «The Athenians», περιοδικό Dodho. Δεξιά, μαγαζί της Αθήνας, ανώνυμου φωτογράφου.

Αριστερά: Μουσουλμάνοι που προσεύχονται στα Προπύλαια. Δεξιά: Φωτογραφία από Ελληνικό Διαπολιτισμικό Σχολείο.

Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας

Η πολυπολιτισμικότητα είναι μια καινούργια έννοια. Δημιουργήθηκε για να εκφράσει καταστάσεις πολιτιστικού πλουραλισμού που διαμορφώνονται βαθμιαία ή υπάρχουν μέσα σε μια συγκεκριμένη κοινωνία ή στο πλαίσιο της συνύπαρξης διαφόρων κοινωνιών με στόχο τη δημιουργία ενός ευρύτερου σχηματισμού, ή στο παγκόσμιο πεδίο. Εκφράζει και συνοψίζει διάφορες άλλες έννοιες που χρησιμοποιήθηκαν παλιότερα, στις περιπτώσεις συνύπαρξης ανθρώπων ή ομάδων, με διαφορετικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, και οι οποίες είχαν ως στόχο είτε να περιγράψουν τις καταστάσεις αυτές, είτε να εκφράσουν τις προϋποθέσεις που ήταν αναγκαίες για την εύρεση ισορροπίας μεταξύ τους.

Μέσω της έννοιας της πολυπολιτισμικότητας αποδίδεται όχι μόνο η κατάσταση πολιτιστικού πλουραλισμού, αλλά και η αναγκαιότητα της ειρηνική συνύπαρξης και του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές πολιτιστικές εκφράσεις, οι οποίες μπορεί να αναφέρονται ή να οφείλονται στα έθιμα, τις συνήθειες, στη γλώσσα, στη θρησκεία στις συμπεριφορές, στις προτιμήσεις, στις ικανότητες, κ.λπ.

Πέτρου, Ι., *Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, ²2005, σελ. 11.

Προκλήσεις και δυσκολίες σε θέματα συμβίωσης και αποδοχής ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικές θρησκευτικές και αξιακές αναφορές

Αριστερά: Άποψη Κομοτηνής. Διακρίνεται το καμπαναριό και ο μιναρές.

Δεξιά: Χάλκινο μετάλλιο στο ομαδικό της ξιφασκίας από την ομάδα των ΗΠΑ στους Ολυμπιακούς του 2016.

Η χριστιανική θεολογία απέναντι στην πολιτιστική και θρησκευτική ποικιλομορφία του σύγχρονου κόσμου

Οι εικόνες της Πεντηκοστής είναι κατά σειρά:

1. Θεοφάνης ο Κρής, 1546 μ.Χ., Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.
2. Μινιατούρα χειρογράφου από λειτουργικό βιβλίο (missal) του 14ου αι.
3. Έργο του Μάρκου Καμπάνη (σύγχρονη).
4. Σύγχρονο βιτρό σε Ευαγγελική Εκκλησία.
5. Έργο του Εμίλ Νόλντε.
6. Έργο του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου.
7. Έργο του Λαζάρου Μπαστιάνι, 1484 -1490. Ταπισερί με μαλλί, μεταξύ και ασημοκλωστή.
8. Τρίπτυχο επιστύλιο τέμπλου, με παράσταση της Αναλήψεως, της Πεντηκοστής και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Β΄ μισό 12ου αι., Μονή Αγ. Αικατερίνης του Σινά.

Κείμενο Καινής Διαθήκης: Πεντηκοστή, η γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας

¹ Όταν έφτασε η ημέρα της Πεντηκοστής, ήταν όλοι μαζί συγκεντρωμένοι με ομοψυχία στο ίδιο μέρος. ² Ξαφνικά ήρθε από τον ουρανό μια βουή σαν να φυσούσε δυνατός άνεμος, και γέμισε όλο το σπίτι όπου έμεναν. ³ Επίσης τους παρουσιάστηκαν γλώσσες σαν φλόγες φωτιάς, που μοιράστηκαν και κάθισαν από μία στον καθένα απ' αυτούς. ⁴ Όλοι τότε πλημμύρισαν από Πνεύμα Άγιο και άρχισαν να μιλούν σε άλλες γλώσσες, ανάλογα με την ικανότητα που τους έδινε το Πνεύμα. ⁵ Στην Ιερουσαλήμ βρίσκονταν τότε ευσεβείς Ιουδαίοι από όλα τα μέρη του κόσμου. ⁶ Όταν ακούστηκε αυτή η βουή, συγκεντρώθηκε πλήθος απ' αυτούς και ήταν κατάπληκτοι, γιατί ο καθένας τους άκουγε τους αποστόλους να μιλάνε στη δική του γλώσσα. ⁷ Είχαν μείνει όλοι εκστατικοί και με απορία έλεγαν μεταξύ τους: «Μα αυτοί όλοι που μιλάνε δεν είναι Γαλιλαίοι; ⁸ Πώς, λοιπόν, εμείς τους ακούμε να μιλάνε στη δική μας μητρική γλώσσα; ⁹ Πάρθοι, Μήδοι και Ελαμίτες, κάτοικοι της Μεσοποταμίας, της Ιουδαίας και της Καππαδοκίας, του Πόντου και της Ασίας, ¹⁰ της Φρυγίας και της Παμφυλίας, της Αιγύπτου, και από τα μέρη της λιβυκής Κυρήνης, Ρωμαίοι που είναι εγκατεστημένοι εδώ, ¹¹ Κρητικοί και Άραβες, όλοι εμείς, είτε ιουδαϊκής καταγωγής είτε προσήλυτοι, τους ακούμε να μιλούν στις γλώσσες μας για τα θαυμαστά έργα του Θεού». ¹² Όλοι, λοιπόν, εκστατικοί κι απορημένοι έλεγαν ο ένας στον άλλο: «Τι να σημαίνει άραγε αυτό;». ¹³ Άλλοι πάλι χλεύαζαν και έλεγαν: «Ετούτοι πρέπει να 'ναι πολύ μεθυσμένοι». ¹⁴ Τότε σηκώθηκε ο Πέτρος μαζί με τους

άλλους έντεκα αποστόλους και με δυνατή φωνή τούς είπε: «Ιουδαίοι κι όλοι εσείς που βρίσκεστε στην Ιερουσαλήμ! Θα σας εξηγήσω τι συμβαίνει, κι ακούστε καλά τα λόγια μου: ¹⁵ Αυτοί δεν είναι μεθυσμένοι, όπως εσείς νομίζετε· αφού η ώρα είναι ακόμη εννιά το πρωί. ¹⁶ Αυτό που βλέπετε είναι εκείνο που είπε ο Θεός μέσω του προφήτη Ιωήλ:

¹⁷ Αυτό θα συμβεί στις έσχατες ημέρες, λέει ο Θεός:

Θα χαρίσω πλουσιοπάροχα το Πνεύμα μου σε κάθε άνθρωπο·

έτσι, οι γιοι σας κι οι θυγατέρες σας θα κηρύξουν την αλήθεια·

οι νέοι σας θα δουν οράματα κι οι γέροντές σας θα ονειρευτούν όνειρα θεϊκά.

¹⁸ *Και σ' αυτούς που μου ανήκουν, άντρες και γυναίκες, θα χαρίσω, τις ημέρες εκείνες, πλουσιοπάροχα το Πνεύμα μου, κι αυτοί θα κηρύξουν την αλήθεια του Θεού. [...]*

²² Ισραηλίτες, ακούστε αυτά που θα σας πω: Ποιος ήταν ο Ιησούς ο Ναζωραίος σάς το απέδειξε ο Θεός με τα θαύματα και τα καταπληκτικά έργα που έκανε μέσω αυτού ανάμεσά σας. Αυτά τα ξέρετε εσείς οι ίδιοι πολύ καλά. ²³ Κι όμως εσείς τον Ιησού τον θανατώσατε, βάζοντας ανθρώπους που δεν έχουν τον νόμο του Θεού να τον καρφώσουν στο σταυρό. Βέβαια, σας παραδόθηκε, γιατί έτσι είχε ορίσει ο Θεός, που το θέλησε και το γνώριζε. ²⁴ Ο Θεός όμως τον ανέστησε, ελευθερώνοντάς τον από τα δεσμά του θανάτου, γιατί ήταν αδύνατο να τον κρατήσει πια ο θάνατος. [...] ³² Αυτόν τον Ιησού τον ανέστησε ο Θεός, και για το γεγονός αυτό όλοι εμείς είμαστε μάρτυρες. ³³ Αφού, λοιπόν, ανέβηκε με τη δύναμη του Θεού στον ουρανό και έλαβε από τον Πατέρα το Άγιο Πνεύμα που του το είχε υποσχεθεί, το μοίρασε πλούσια σ' εμάς, αυτό που τις ενέργειές του εσείς τώρα βλέπετε και ακούτε [...].»

³⁷ Όταν τ' άκουσαν αυτά, ένιωσαν, βαθιά συντριβή και είπαν στον Πέτρο και στους άλλους αποστόλους: «Τι να κάνουμε, αδερφοί;». ³⁸ Κι ο Πέτρος τους απάντησε: «Να μετανοήσετε, και να βαφτιστεί ο καθένας σας στο όνομα του Ιησού Χριστού, για να συγχωρηθούν οι αμαρτίες σας, κι έτσι θα λάβετε τη δωρεά του Αγίου Πνεύματος. ³⁹ Αυτά που υποσχέθηκε ο Θεός είναι για σας και για τα παιδιά σας και για όλους που βρίσκονται μακριά, όσους θα προσκαλέσει ο Κύριος, ο Θεός μας». ⁴⁰ Και με πολλά άλλα λόγια ακόμα ο Πέτρος τους θερμοπαρακαλούσε και τους παρότρυνε λέγοντας: «Σωθείτε από την καταστροφή, που έρχεται πάνω στη διεστραμμένη αυτή γενιά!». ⁴¹ Τότε όσοι δέχτηκαν με χαρά το λόγο του βαφτίστηκαν, και προστέθηκαν στην εκκλησία την ημέρα εκείνη περίπου τρεις χιλιάδες άνθρωποι.

Πράξεις των Αποστόλων 2, 1-41.

Πολυπολιτισμικότητα και πολυθρησκευτικότητα

Η πιθανότερη κατάσταση, στην οποία θα καταλήξει η πολυθρησκευτικότητα, εφόσον, με βάση τα παραπάνω, δεν φαίνεται ότι ποτέ η ενοποίηση του κόσμου θα μείνει μόνη της, χωρίς δηλαδή τους συνυπάρχοντες με αυτήν παράγοντες της διαφοροποίησης, είναι μάλλον εκείνη στην οποία κατέληξε και αλλού: όχι η ισοπεδωτική ομοιογενοποίηση, αλλά η ανεκτή συνύπαρξη των πολλών. Μέσα σε μια τέτοια κατάσταση, η δυνατότητα απόφασης μέσα από πολλές επιλογές, ο συναγωνισμός και η σύγκριση θα είναι φαινόμενα εξίσου παρόντα με εκείνα του αλληλοεπηρεασμού και της συνεχούς αναδιάταξης των θρησκειών.

Παπαλεξανδρόπουλος, Σ., «Πολυπολιτισμικότητα και πολυθρησκευτικότητα». Στο *Φιλία και Κοινωνία: Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή Γρηγόριο Δ. Ζιάκα*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 438.

Η Ορθοδοξία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

«Καίριο ζήτημα δημιουργεί η θρησκεία στην πορεία της παγκοσμιοποίησης... Η θρησκεία διαμόρφωσε και εξακολουθεί να διαμορφώνει, άμεσα ή έμμεσα, πολιτιστικές ταυτότητες. Το πρόβλημα σήμερα είναι αν ο ρόλος της θρησκείας στη διαμόρφωση των πολιτισμικών ταυτοτήτων μπορεί να συνεχιστεί, και με ποιον τρόπο, στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Η πείρα του παρελθόντος, κατά το οποίο η θρησκεία χρησιμοποιήθηκε για να διαιρέσει ή να καταπιέσει, αντί να ενώσει και ελευθερώσει τους ανθρώπους, οδηγεί στην τάση να αποχρωματιστεί, όσο περισσότερο γίνεται ο πολιτισμός από τη θρησκεία. Αυτό είναι όχι μόνο ανεδαφικό, αλλά και επιζήμιο. Γιατί η θρησκεία από τη φύση της μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη μιας υγιούς παγκοσμιότητας, απαλλαγμένης από τις στρεβλώσεις της παγκοσμιοποίησης. Ιδιαίτερα ισχύει αυτό για την Ορθοδοξία, η οποία με άξονα την έννοια του προσώπου μπορεί να δείξει προς μια παγκοσμιοότητα που θα σέβεται τη διαφορά και την ετερότητα, που δεν φοβάται τον «άλλο», όσο διαφορετικός και αν είναι αυτός, ακόμα και στη θρησκεία του, αλλά θα τον αγκαλιάζει ως αδελφό. Μια τέτοια Ορθοδοξία, η οποία θα «αληθεύει εν αγάπη», κατά τη φράση του Παύλου, και όχι εν ζηλωτική μισαλλοδοξία, η οποία δεν θα ταυτίζει την υπόστασή της με μια εθνική ή κρατική οντότητα, αλλά θα διαποτίζει τον πολιτισμό με το πνεύμα της αγάπης και της ελευθερίας, είναι όχι μόνο ανεκτή, αλλά και άκρως αναγκαία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.[...]

Η Ορθοδοξία ανέκαθεν δημιούργησε πολιτισμό, αλλά αυτό το έκανε όχι ταυτιζόμενη με εφήμερες κοσμικές δυνάμεις αλλά προβάλλοντας αιώνιες πνευματικές αρχές και ενδιαφερόμενη για τη διείσδυση των αρχών αυτών στον πολιτισμό. Τέτοιες βασικές και θεμελιώδεις πνευματικές αρχές είναι η αγάπη, η ελευθερία, η ακεραιότητα και μοναδικότητα του κάθε ανθρωπίνου προσώπου, η ιερότητα και ο σεβασμός του σώματος και της φυσικής δημιουργίας του θεού, και όλα όσα συναφή με αυτά εκφράζουν τον πολιτισμό ενός λαού. Ιδιαίτερα στις μέρες μας η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει χρέος να πάρει θέση ως προς τους κινδύνους που εγκυμονεί η παγκοσμιοποίηση για το ανθρωπινό πρόσωπο, την αξιοπρέπεια και την ελευθερία του, αλλά και για το φυσικό περιβάλλον.[...]

Αν αυτό είναι αληθινό, τότε ίσως η παγκοσμιοποίηση να προσφέρει το πλαίσιο για δημιουργική συνάντηση των πολιτισμικών ταυτοτήτων, από την οποία δεν θα προκύψει ένας παγκόσμιος πολιτισμός, αλλά μια ώσμωση πολιτισμών, από την οποία θα ωφεληθούν ποιοτικά όλες οι πολιτιστικές ταυτότητες. Αυτό συνέβη πάντοτε στην ιστορία. Στην εποχή, λοιπόν, της παγκοσμιοποίησης θα ήταν λάθος κάθε περιχαράκωση των πολιτισμικών ταυτοτήτων ή αντιπαλότητα μεταξύ τους και ευλογία η συνύπαρξη και ώσμωσή τους. Από την ώσμωση αυτή καμιά πολιτισμική ταυτότητα, που έχει περιεχόμενο της την αλήθεια, δεν κινδυνεύει».

Ιωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, «Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση», στο *Πολιτιστικές «ταυτότητες» & «παγκοσμιοποίηση»*, *Κείμενα Συνεδρίου*, Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια»-Εκπαιδευτήρια Γείτονα & Κωστέα - Γείτονα, Αθήνα, 2003, σελ. 25-33.

Προσηλυτισμός, ιεραποστολή και ειρηνική συνύπαρξη

Πατερική παράδοση για την κοινωνική συνύπαρξη οπαδών διαφορετικών θρησκειών

«Τοῦτο δὲ προστάσσομεν ἐπὶ τῷ μὴ ἀποστρέφειν τοὺς πλησιάζοντας ὑμῖν, εἰδότες καὶ τὴν συντυχίαν πολλάκις ἐπωφελῆ τοῖς ἀσεβέσιν γενενηῆσθαι τὴν πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς, ἐπιβλαβῆ δὲ μόνην τὴν κατὰ τὴν θρησκείαν κοινωνίαν».

Αυτό λοιπόν προστάζουμε, να μην αποστρέφεστε όσους σας πλησιάζουν, γνωρίζοντας ότι η συ-

νάντηση των ασεβών με τους ευσεβείς είναι πολλές φορές επωφελής. Επιβλαβής είναι μόνο η κοινωνία στη θρησκεία. (Κι εδώ είναι ολοφάνερο ότι η φράση ασεβής αναφέρεται στους αλλόθρησκους).

Διαταγές τῶν Ἀποστόλων, Δ', Χ | ΒΕΠ 2, 72,40-73,4).

Ιεραποστολή και προσηλυτισμός

Για τον ισχυρισμό ότι η ιεραποστολή βιάζει τις συνειδήσεις, πρέπει να παρατηρηθεί ότι ο βιασμός αυτός δεν μπορεί να ισχύει όταν υπάρχει ελευθερία. Και στο χριστιανικό κήρυγμα υπάρχει ελευθερία, γιατί ρητά και πάγια απαιτείται η οικειοθελής πρόσληψή του από μέρους των ακροατών, άσχετα αν σε ορισμένες περιπτώσεις ένας κακώς εννοούμενος ζήλος οδήγησε τους κήρυκες να μη συμμορφώνονται με την πάγια ιεραποστολική τακτική της διάδοσης της χριστιανικής πίστης με πνεύμα ελευθερίας.

Οι δόκιμοι ιεραπόστολοι κάθε εποχής συμμορφώθηκαν απόλυτα και στο σημείο αυτό με το πνεύμα της πίστης που κήρυτταν. Χαρακτηριστικά είναι τα λεγόμενα για την τακτική ενός από τους τελευταίους μεγάλους ιεραποστόλους, του Ρώσου φωτιστή της Ιαπωνίας, Αγ. Νικολάου Κασάτκιν: «Ο τρόπος που ευαγγελιζόταν ήταν το κήρυγμα στην οικογένεια. Απέφευγε τις θορυβώδεις εκδηλώσεις και τις διαλέξεις. Το κήρυγμα ήταν θετικό (όχι απολογητικό): “Είμαι Χριστιανός, πίστεψε αν θέλεις”, δίχως πολεμική, χωρίς καμιά κριτική των άλλων ομολογιών, χωρίς ακόμη επίθεση εναντίον του Βουδισμού και του Σιντοϊσμού. Ο Χριστιανισμός από μόνος του, πλήρης από αλήθεια, δεν κερδίζει τις ψυχές παρά μόνο με την ειρήνη».

Βουλγαράκης, Η., *Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*, Μαΐστρος, Αθήνα, ²2007, σελ. 24-25.

Τη συνύπαρξη των ανθρώπων τη θέλει ο Θεός

Η ισόρροπη θεολογία του Χρυσοστόμου, που είναι κατεξοχήν φιλόανθρωπη και αποφεύγει συστηματικά κάθε στοιχείο ελιτισμού, έπαρσης και αποκλειστικότητας, ενώ καταπολεμά συνεχώς και με ιδιαίτερη έμφαση τις περι καθαρότητας γνωστικίζουσες απόψεις, είναι φυσικό να διακρίνεται από μια καταρχήν κατάφαση προς τον κόσμο και τους ανθρώπους, οι οποίοι είναι δημιουργήματα του Θεού. Στην περίπτωση της συναναστροφής χριστιανών και εθνικών, η οποία αποτελεί ένα υπαρκτό γεγονός, ένα δεδομένο αδιαμφισβήτητο, διακρίνει την πρόβλεψη και το θέλημα του ίδιου του Θεού. [...] Η συνύπαρξη οπαδών διαφορετικών θρησκειών δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση, και επομένως διευρύνει τις δυνατότητες για ιεραποστολικές επιτυχίες των χριστιανών. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η αντίληψη του Χρυσοστόμου που αφορά τη θεωρία της ιεραποστολικής μεθόδου: Η φιλική σχέση με τους εθνικούς δεν δημιουργεί απλά και μόνο τις προϋποθέσεις, αλλά συνιστά συνάμα και το πειστικότερο ιεραποστολικό επιχείρημα. Οι διχόνοιες και η έλλειψη αγάπης λειτουργούν απωθητικά: «Οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν τὸ σκανδαλίζον Ἕλληνας, ἢ τὸ μὴ ἀγάπην εἶναι».

* Το παράθεμα είναι από τις ομιλίες του Χρυσοστόμου στο *κατὰ Ιωάννην* ευαγγέλιο, ΟΒ', δ' | ΡG 59, 394[B].

Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε., *Η Προσέγγιση των Εθνικών κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο*, Μαΐστρος <Σειρά: Σπουδή των Πατέρων, 1 | Παράλληλη Σειρά: Ιεραποστολικές Σπουδές, 2>, Αθήνα, 2016, σελ. 272-273.

Ιεραποστολή και κόσμος. Κείμενα από την Αγία Γραφή

Ψαλμός 23, 1	«Του Κυρίου είν' η γη και ό,τι τη γεμίζει' η οικουμένη κι όσοι μένουνε σ' αυτήν».
Προς Κορινθίους Α', 2, 1-5	« ¹ Όταν εγώ ήρθα σ' εσάς, αδερφοί μου, ήρθα για να σας αναγγείλω το σωτήριο σχέδιο του Θεού, χωρίς καμιά υψηλή ρητορική τέχνη ή ανθρώπινη σοφία. ² Γιατί σκοπός μου δεν ήταν να σας κάνω να γνωρίσετε κάτι άλλο, παρά μόνο τον Ιησού Χριστό, και μάλιστα σταυρωμένον. ³ Έτσι κι εγώ όταν ήρθα κοντά σας ήμουν ανήμπορος, φοβισμένος και κατατρομαγμένος. ⁴ Τα λόγια μου και το κήρυγμά μου δε στηρίζονταν σε ανθρώπινη σοφία, που πείθει, αλλά στην πεποίθηση που γεννούν τα χαρίσματα του Πνεύματος και οι θαυματουργικές δυνάμεις. ⁵ Όστε η πίστη σας να βασίζεται όχι σε ανθρώπινη σοφία, αλλά στη δύναμη του Θεού».
Κατά Ιωάννην 13, 35	«Έτσι θα σας ξεχωρίζουν όλοι πως είστε μαθητές μου, αν έχετε αγάπη ο ένας για τον άλλο».
Κατά Μάρκον 16, 15	«Πορευθείτε σ' ολόκληρο τον κόσμο και διακηρύξτε το χαρμόσυνο μήνυμα σ' όλη την κτίση».

Ιεραποστολή: Προκλήσεις και ειρηνική συνύπαρξη στο πολυπολιτισμικό περιβάλλον

«Η Ιεραποστολή υλοποιεί την δογματική αλήθεια ότι η Σάρκωση του Χριστού έγινε μεν στα δεδομένα ενός συγκεκριμένου λαού και πολιτισμού, αφορά όμως όλους τους λαούς και πολιτισμούς. [...]

Η Εκκλησία πρέπει να προσλαμβάνει όλο τον άνθρωπο με τα ήθη και τις παραδόσεις του. Δεν πρέπει να επιβάλλει άλλα, απλώς να μεταμορφώνει τα ήδη υπάρχοντα, να τα χριστοποιεί, να τα εκκλησιαστικοποιεί. Η Εκκλησία δεν πρέπει να απορρίπτει κανένα πολιτισμό, αλλά πρέπει να προσλαμβάνει και να μεταμορφώνει κάθε πολιτισμό. Η Εκκλησία του Χριστού πρέπει να είναι ανοικτή και διαλεκτική με κάθε λαό και έθνος, χωρίς να προτιμά κανέναν λιγότερο ή περισσότερο. Πρέπει να μην λησμονεί ότι το διαχρονικό στην ιστορία είναι ο Χριστός και ότι δεν υπάρχουν ιερά έθνη και ιερές γλώσσες. Πρέπει ποτέ να μην λησμονεί ότι προτεραιότητα έχει το πρόσωπο έναντι του οποιουδήποτε Σαββάτου. Πρέπει να παλεύει αδιάκοπα να μεταμορφώνει την ιστορία μέσα από την προσωπική σχέση, που συνίσταται στην ελευθερία και την αγάπη και όχι μέσα από την βία, τον φανατισμό, την μισαλλοδοξία, τον φονταμενταλισμό και τον εθνικισμό, που τείνουν στη χρήση του προσώπου. Πρέπει πάντα να οριοθετεί το δέον. Να θέτει δηλαδή τα όρια ανάμεσα στο πρωτεύον και το δευτερεύον, στο ψεύδος και την αλήθεια, στη ζωή και το θάνατο.

Οι θρησκείες, οι ιδέες ταξιδεύουν έξω από το χώρο προέλευσής τους, συναντούν πολιτισμούς μεταμορφώνοντάς τους και μεταμορφωμένες από αυτούς. Εμείς καλούμαστε να βιώσουμε την εμπειρία του να φιλοξενούμεθα από άλλους πολιτισμούς, όπως και εσείς την εμπειρία του να αποτελείτε τον πολιτισμικό «οικοδεσπότη» άλλων θρησκευτικών παραδόσεων. Αυτές οι νέες πραγματικότητες εγείρουν διάφορα πνευματικά και θεολογικά ερωτήματα:

- Ποια είναι η σχέση μεταξύ θρησκείας και πολιτισμού και η φύση της αμοιβαίας επιρροής μεταξύ τους;
- Ποια πρέπει να είναι η θεολογική στάση απέναντι στον θρησκευτικό πλουραλισμό;
- Είναι η αποκάλυψη του Θεού παρούσα σε άλλες θρησκείες και πολιτισμούς και τι σημαίνει άραγε σήμερα για εμάς η θεολογία του Σπερματικού Λόγου;
- Αν επιθυμούμε πιστότητα στον βιβλικό λόγο, αποδεχόμαστε την παρουσία και την δράση του Αγίου Πνεύματος σε άλλους λαούς, παραδόσεις θρησκευτικές και πολιτισμούς ή θα θέτουμε όρια στην σωστική δύναμη του Θεού;

- Αντιλαμβανόμαστε την αναγκαιότητα του διαλόγου και της αποδοχής, όχι απλά της ανοχής, της ετερότητας, της διαφορετικότητας που αποτελεί και πηγή δικού μας εμπλουτισμού;
- Τολμάμε να προχωρήσουμε σε επανέκφραση της θεολογίας μας με κατηγορίες σκέψης από τον πλούτο των τοπικών παραδόσεων, εν προκειμένω των αφρικανικών;
- Είμαστε έτοιμοι να σπάσουμε τα δεσμά του ιστορικού συμβιβασμού της Εκκλησίας με την πολιτική εξουσία και τα προνόμια που αυτή παρέχει και να αποκαθαρθούμε από την συνεισφορά στην βία, που έχει κηλιδώσει την ανθρώπινη ιστορία;».

Αλέξανδρος, Μητροπολίτης Νιγηρίας, «Σαρκώνοντας το Ευαγγέλιο στη Νιγηρία. Πορεία και προκλήσεις για μια ορθόδοξη μαρτυρία σ' ένα πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον». Διάλεξη στο Κέντρο Λόγου «Αληθώς».

Η διαπολιτισμικότητα ως πρόκληση

Θρησκείες και παγκοσμιοποίηση

«Στο ειδικότερο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, με την τάση επιβολής ενός πολιτισμού από συγκεκριμένο κέντρο εξουσίας, οι θρησκευτικές κοινότητες προβλέπεται ότι θα αποτελέσουν κέντρα αντιστάσεως. Οι θρησκείες προσφέρονται ως φρούρια της ταυτότητας πολλών λαών για τη διατήρηση της φυσιγνωμίας τους. Είναι ενδεχόμενο να εξελιχθούν σε νησίδες ασφαλείας, όπου οι άνθρωποι καταφεύγουν για να αποφύγουν τα δεινά που συνεπιφέρει η παγκοσμιοποίηση. Η αναζήτηση τελικά της υπέρτατης πραγματικότητας, της αλήθειας, της υπερβάσεως του θανάτου, παραμένει βαθύς πόθος και δικαίωμα του κάθε ανθρώπου. [...] Τον τελευταίο αιώνα, κατά τον οποίο δόθηκε έμφαση στα θέματα της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της ισοτιμίας των λαών, της ελευθερίας, των δικαιωμάτων του ανθρώπου, της αγάπης, πολλοί συγγραφείς ανήκοντες σε διάφορες θρησκείες, όχι απλώς υιοθέτησαν, αλλά και προσπάθησαν να τα αναδείξουν ως συστατικά της δικής του θρησκείας ο καθένας».

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, Ακρίτας, Αθήνα, 32001, σελ. 260-261.

Διαπολιτισμικότητα και θρησκεία

«...Η ταύτιση του περιεχομένου της εθνικότητας με τη θρησκεία περιορίζει το περιεχόμενο της πρώτης αποκλειστικά και μόνο σε μια συγκεκριμένη εκδοχή της, ενώ αποστερεί τη δεύτερη από την οικουμενικότητα και την ανεκτικότητα που είναι σύμφυτη με την αποστολή της. [...] Η παρουσία των πολυπολιτισμικών-διαπολιτισμικών και κατ' επέκταση πολυθρησκευτικών παραδόσεων στην εποχή της μετανεωτερικότητας και οι μετακινήσεις μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων στα παραδοσιακά εθνικά κράτη, τα οποία οφείλουν να επεξεργαστούν τρόπους κοινωνικής ενσωμάτωσης, επαναπροσδιορίζουν το περιεχόμενο της συζήτησης για τον ρόλο τόσο των «εθνικών» κρατών όσο και των «εθνικών» Εκκλησιών».

Καραμούζης, Π., *Η τραυματική σχέση θρησκείας και εθνικής ταυτότητας*, *Εφημερίδα Το Βήμα*, Γνώμες, 16/11/2006.

Ο διάλογος ως στοιχείο προσέγγισης και κατανόησης

Αριστερά: Κώστας Λάβδας, Selfie, Διαστάσεις 100x100 εκ., ακρυλικά σε καμβά. Δεξιά: Χρήστος Κεχαγιόγλου, Διάλογος, Ακρυλικό σε καμβά.

Διάσπαση και αντιπαλότητα στην ιστορία των θρησκειών

Το χρονικό του Σχίσματος

«Στα 1054 υπήρξε ένα σοβαρό επεισόδιο. Οι Νορμανδοί πίεζαν τους Έλληνες της Βυζαντινής Ιταλίας να συμμορφωθούν με τα Λατινικά έθιμα. Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Κηρουλάριος απαίτησε ως αντίμετρο από τις Λατινικές εκκλησίες της Κωνσταντινουπόλεως να υιοθετήσουν τις Ελληνικές συνήθειες, και το 1052, όταν αυτές αρνήθηκαν, τις έκλεισε. Ίσως το μέτρο αυτό να ήταν σκληρό, αλλά σαν Πατριάρχης είχε κάθε δικαίωμα να ενεργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο. Ο Μιχαήλ και οι υποστηρικτές του από όλες τις Λατινικές συνήθειες αποδοκίμαζαν ιδιαίτερα τη χρήση των 'αζύμων', του άζυμου άρτου δηλαδή στην Ευχαριστία... Το 1053 όμως ο Κηρουλάριος έδειξε μια πιο διαλλακτική στάση και έγραψε στον Πάπα Λέοντα Θ' πως ήταν έτοιμος να αποκαταστήσει το όνομά του στα Δίπτυχα. Ανταποκρινόμενος σ' αυτή την προσφορά, και για να διευθετήσει το επίμαχο θέμα των Ελληνικών και Λατινικών συνηθειών, ο Λέοντας έστειλε το 1054 τρεις παπικούς λεγάτους στην Κωνσταντινούπολη, αρχηγός των οποίων ήταν ο Ουμβέρτος, επίσκοπος της Silva Candida. Η επιλογή του καρδινάλιου Ουμβέρτου ήταν ανεπιτυχής, επειδή και οι δυο τους, αυτός και ο Κηρουλάριος δηλαδή, ήταν άνθρωποι με άκαμπτο και αδιάλλακτο χαρακτήρα, και η συνάντησή τους δεν προοίωνε τίποτε το καλό για τους χριστιανούς. Οι λεγάτοι, όταν παρουσιάστηκαν στον Κηρουλάριο, δεν του έκαναν καλή εντύπωση. Αφού του παρέδωσαν ένα γράμμα από τον Πάπα, απομακρύνθηκαν χωρίς τους συνηθισμένους χαιρετισμούς. Το ίδιο το γράμμα, αν και υπογραμμένο από τον Λέοντα, είχε στην ουσία συνταχθεί από τον Ουμβέρτο, και το ύφος του ήταν εμφανώς εχθρικό. Μετά απ' αυτό ο Πατριάρχης αρνήθηκε να έχει οποιαδήποτε περαιτέρω επαφή με τους λεγάτους. Τελικά ο Ουμβέρτος έχασε την υπομονή του και άφησε στην Αγία Τράπεζα της Αγίας Σοφίας μια Βούλα Αφορισμού κατά του Κηρουλάριου: Μεταξύ των άλλων κακότροπων κατηγοριών σ' αυτό το έγγραφο, ο Ουμβέρτος κατηγορούσε τους Έλληνες για παράλειψη του Filioque από το Σύμβολο! Ο Ουμβέρτος έσπευσε να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη χωρίς να

δώσει καμιά εξήγηση για την πράξη του, και επιστρέφοντας στην Ιταλία παρουσίασε το συμβάν ως μεγάλη νίκη της Ρωμαϊκής Έδρας. Ο Κηρουλάριος και η Σύνοδός του εκδικήθηκαν αναθεματίζοντας τον Ουμβέρτο (αλλά όχι και τη Ρωμαϊκή Εκκλησία). Η προσπάθεια για συμφιλίωση κατέληξε σε μια κατάσταση χειρότερη από πριν. [...] Η διαμάχη ήταν κάτι που αγνοούσαν εν πολλοίς οι απλοί χριστιανοί στην Ανατολή και στη Δύση. Το σχίσμα οριστικοποιήθηκε με τις Σταυροφορίες: αυτές έφεραν ένα νέο πνεύμα μίσους και πικρίας, και κατέβασαν ολόκληρη την υπόθεση στο επίπεδο του λαού».

Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, Ακρίτας, Αθήνα, 1998, σελ. 100-102 (διασκευασμένο).

Η Άλωση της Πόλης από τους Σταυροφόρους

Τιντορέτο, Άλωση της Κωνσταντινούπολης, 1204.

Επιλογή από τις 95 Θέσεις του Μαρτίνου Λούθηρου

«Εν ονόματι του Κυρίου μας Ιησού Χριστού, Αμήν.

5. Ο Πάπας δεν επιθυμεί ούτε είναι ικανός να συγχωρήσει οποιεσδήποτε τιμωρίες, εκτός από εκείνες που έχει επιβάλλει η δική του εξουσία ή εκείνη των εκκλησιαστικών κανόνων.

8. Οι εκκλησιαστικοί κανόνες της μετάνοιας επιβάλλονται μόνο στους ζωντανούς και, σύμφωνα με τους ίδιους τους κανόνες, τίποτε δεν μπορεί να επιβληθεί στους αποθνήσκοντες.

21. Οι ιεροκήρυκες των συγχωροχαρτιών σφάλουν όταν λένε πως ένας άνθρωπος έχει συγχωρηθεί για κάθε ποινή και έχει σωθεί μέσω των παπικών συγχωροχαρτιών.

22. Μάλιστα, ο Πάπας δεν δίνει άφεση σε καμιά ποινή στις ψυχές στο καθαρτήριο, σύμφωνα με το κανονικό δίκαιο, την οποία οι ψυχές έπρεπε να έχουν πληρώσει όσο ζούσαν.

24. Για τον λόγο αυτό, οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν εξαπατηθεί από αυτή τη γενικευμένη και εύκολα παρεχόμενη υπόσχεση για απελευθέρωση από την ποινή.

27. Κηρύσσουν μόνο ανθρώπινες διδασκαλίες όσοι λένε πως μόλις τα νομίσματα κουδουνίσουν στο χρηματοκιβώτιο, η ψυχή φεύγει από το καθατήριο.

28. Είναι βέβαιο πως μόλις τα νομίσματα κουδουνίσουν στο χρηματοκιβώτιο, ίσως αυξηθεί το κέρδος και η πλεονεξία, αλλά όταν παρεμβαίνει η εκκλησία, το αποτέλεσμα βρίσκεται αποκλειστικά και μόνο στα χέρια του Θεού.

36. Κάθε πραγματικά μετανοημένος Χριστιανός έχει δικαίωμα στην πλήρη συγχώρηση της ποινής και της ενοχής, ακόμη και χωρίς να κατέχει συγχωροχάρτι.

43. Οι Χριστιανοί πρέπει να διδαχθούν ότι όποιος δίνει στους πτωχούς ή δανείζει στους έχοντες ανάγκη, κάνει καλύτερη πράξη από όποιον αγοράζει συγχωροχάρτια.

50. Οι Χριστιανοί πρέπει να διδαχθούν ότι αν ο Πάπας γνώριζε την εξαναγκαστική απόσπαση χρημάτων την οποία επιβάλλουν οι ιεροκήρυκες που πωλούν τα συγχωροχάρτια, μάλλον θα προτιμούσε να καεί η Βασιλική του Αγ. Πέτρου παρά να οικοδομηθεί πάνω στο δέρμα, στη σάρκα και τα οστά του ποιμνίου του.

51. Οι Χριστιανοί πρέπει να διδαχθούν ότι ο Πάπας θα επιθυμούσε και θα έπρεπε να επιθυμεί να δώσει από τα δικά του χρήματα, ακόμα και αν έπρεπε να πωλήσει τη Βασιλική του Αγ. Πέτρου, σε πολλούς από τους οποίους κάποιοι γυρολόγοι αποσπούν χρήματα πωλώντας συγχωροχάρτια.

62. Ο πραγματικός θησαυρός της εκκλησίας είναι το ιερότατο ευαγγέλιο της δόξας και της χάρις του Θεού.

76. Αντιθέτως, λέμε ότι τα παπικά συγχωροχάρτια δεν μπορούν να αναιρέσουν ούτε την ελάχιστη από τις θανάσιμες αμαρτίες στον βαθμό που αφορά την ενοχή.

86. Επίσης, γιατί ο Πάπας, του οποίου ο πλούτος είναι σήμερα μεγαλύτερος από εκείνον του πλουσιότατου Κροίσου, δεν κατασκευάζει αυτήν τη Βασιλική του Αγ. Πέτρου με δικά του χρήματα και όχι με τα χρήματα των πτωχών πιστών;».

Μετάφραση: Θ. Γραμμένος (Περιοδικό: *Αστήρ της Ανατολής*, τεύχος Οκτωβρίου 2005).

Το αίτημα του διαλόγου και της ειρηνικής συνύπαρξης εκκλησιών και θρησκειών

Η Μικτή διεθνής επιτροπή για τον θεολογικό διάλογο μεταξύ της Καθολικής και της Ορθόδοξης Εκκλησίας

«Η ίδρυση το 1979 της Μικτής Διεθνούς Επιτροπής για το θεολογικό διάλογο αποτέλεσε σίγουρα ορόσημο στις οικουμενικές σχέσεις μεταξύ της Καθολικής και της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Μετά από πολλές συναντήσεις στα πλαίσια της αδελφότητας και προσεκτική προετοιμασία σε διάφορους τομείς, και οι δύο Εκκλησίες βρέθηκαν σε θέση να δεσμευτούν κάτω από μία συστηματική

Στις 7 Δεκεμβρίου του 1965 ο Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας και ο Πάπας Παύλος ΣΤ' αίρουν τους αφορισμούς.

θεολογική θεώρηση, που στοχεύει στην αποκατάσταση της πλήρους κοινωνίας μεταξύ τους. Για πρώτη φορά ύστερα από τη Σύνοδο της Φλωρεντίας, η αμοιβαία εμπιστοσύνη και το ενδιαφέρον επιτρέπουν μία τέτοια πρωτοβουλία. [...]

Ο Πάπας Ιωάννης – Παύλος ΙΙ και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος εξέφρασαν τη γνώμη της πλειοψηφίας των περισσότερων Καθολικών και ορθόδοξων παρατηρητών δηλώνοντας στην Κοινή Διακήρυξη της 29^{ης} Ιουνίου 1995 ότι: *‘Η προσφάτως ιδρυθείσα αδελφότητα μας στο όνομα του ενός Θεού μας έχει οδηγήσει σε μία ειλικρινή συζήτηση, ένα διάλογο που επιδιώκει την αλληλοκατανόηση και την ενότητα. [...]*

...Η μικτή Επιτροπή είναι σε θέση να διακηρύξει ότι οι Εκκλησίες μας αναγνωρίζουν η μία την άλλη ως Αδελφές Εκκλησίες, συνυπεύθυνες για την προστασία της Μίας του Θεού Εκκλησίας, με πίστη στο Θείο σχέδιο, και με έναν ιδιαίτερο τρόπο που δίνει έμφαση στην ενότητα. Ευχαριστούμε τον Κύριο της Εκκλησίας από τα βάθη της καρδιάς μας, επειδή αυτές οι επιβεβαιώσεις που έχουμε κάνει από κοινού, όχι μόνο επιταχύνουν την επίλυση των δυσκολιών που υπάρχουν, αλλά στο εξής επιτρέπουν σε Καθολικούς και Ορθόδοξους να δώσουν μια κοινή μαρτυρία πίστης’.

Mgr. Johan Bonny, Εισήγηση μέλους της επιτροπής για την προώθηση της ενότητας των Χριστιανών της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, συλλ. τόμος, Επιμ. Π. Βασιλειάδης, Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 2005, σσ. 183-184.

Στιγμιότυπο από την επίσκεψη του πάπα Φραγκίσκου στην Κωνσταντινούπολη 29-30 Νοεμβρίου 2014. Φωτογραφία του ASSOCIATED PRESS.

Η Ορθοδοξία στη Δύση

[...] Πάνω απ’ όλα εμείς οι ορθόδοξοι ας προετοιμαστούμε για ν’ ακούσουμε τους άλλους Χριστιανούς. Για να είμαστε αληθινοί μάρτυρες, χρειάζεται ν’ αφουγκραζόμαστε όπως και να μιλάμε, να σωπαίνουμε όπως και να κηρύττουμε. Πολύ συχνά προσφέρουμε απαντήσεις στους άλλους πριν κάνουμε τον κόπο να βρούμε ποιες είναι οι ερωτήσεις. Ας ακούσουμε λοιπόν τα αδέρφια μας τους Χριστιανούς της Δύσης – ακόμη και τους μη – Χριστιανούς. Ας μπούμε μαζί τους στη δική τους ιδιαίτερη εμπειρία, στη δική τους αίσθηση για την κρίση που διανύουμε, με όλα της τα διλήμματα, τα άγχη και τους δισταγμούς της. Ακούγοντας θα επιτύχουμε καλύτερη κατανόηση της δικής μας Ορθόδοξης κληρονομιάς.

Αυτό είναι το καθήκον μας, σαν Ορθόδοξης μειονότητας μέσα στο δυτικό κόσμο. Πώς όμως, μέσα από την οικουμενική μας κατάθεση, θα επιτύχουμε να είμαστε ανοικτοί χωρίς να παραιτούμαστε από την αλήθεια, να είμαστε σαφείς χωρίς αυταρέσκεια, να είμαστε σταθεροί χωρίς φανατισμό; Ας αγωνιστούμε να κάνουμε την Ορθόδοξη μαρτυρία μας περισσότερο κενωτική και γενναιόδωρη, σύμφωνα με το πνεύμα των μεγάλων αγίων του εικοστού αιώνα, όπως του Αγίου Νεκταρίου της Αίγινας, του Αγίου Τύχωνος της Μόσχας, των Αγιορειτών Αγίου Σίλουανου και πατρός Παΐσιου, του πατρός Αμφιλοχίου της Πάτμου και του πατρός Κλεόπα της Σιχάστριας.[...]

Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας, «Η μαρτυρία της ορθόδοξης Εκκλησίας στον εικοστό αιώνα», Μτφρ. Α. Αποστολίδης, *Σύναξη*, τεύχ. 75, σελ. 15.

Ο διάλογος ως άσκηση αγάπης

Ο Άγιος Νεκτάριος για την σχέση ορθοδόξων και ετεροδόξων

«Αι δογματικά διαφοραί ως αναγόμεναι προς μόνον το κεφάλαιον της πίστεως αφιένται ελεύθερον και απρόσβλητον το της αγάπης κεφάλαιον. Το δόγμα δεν καταπολεμεί την αγάπην. Η δε αγάπη χαρίζεται τω δόγματι, διότι πάντα στέγει, πάντα υπομένει. Η χριστιανική αγάπη εστίν αναλλοίωτος, δι' ο ουδ' η των ετεροδόξων χωλαίνουσα πίστις δύναται ν' αλλοιώση το προς αυτούς της αγάπης συναίσθημα. Διά της αγάπης εστί λίαν πιθανόν να ελκύση προς εαυτόν (ενν. ο επίσκοπος) και την εξ εσφαλμένης περιωπής κρίνουσαν δογματικόν τι ζήτημα ετερόδοξον εκκλησίαν. Η αγάπη ουδέποτε χάριν δογματικής τινος διαφοράς πρόπον να θυσιάζεται. Παράδειγμα έστω ο Απόστολος των εθνών, όστις εξ αγάπης και προς αυτούς τους σταυρωτάς του Χριστού ηύχето ανάθεμα είναι αυτών. Ο μη αγαπών τους ετεροδόξους επίσκοπος, ο μη και υπέρ αυτών εργαζόμενος, από ψευδούς κινείται ζήλου και εστερημένος εστίν αγάπης. Διότι όπου η αγάπη, εκεί και η αλήθεια και το φως, ο δε ψευδής ζήλος και η πεπλανημένη δόξα εξελέγχονται υπό του φωτός και της αγάπης και αποκρούονται. Τα της πίστεως ζητήματα ουδ' όλως δέον εστί να μειώσουσι το της αγάπης συναίσθημα. Οι διδάσκαλοι του μίσους εισί μαθηταί του πονηρού, διότι εκ της αυτής πηγής δεν εξέρχεται γλυκύ και πικρόν».

Άγιος Νεκτάριος (Κεφαλάς), Μητροπολίτης Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικής*, εκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη, 1974, σελ. 192.

Κοινή Δήλωση Πάπα Φραγκίσκου και Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου (Ιεροσόλυμα, 25-5-2014): 50 χρόνια μετά την άρση των αναθεμάτων

«2.- Η σημερινή αδελφική μας συνάντηση είναι ένα νέο αναγκαίο βήμα στην πορεία προς την ενότητα, προς την οποία μόνο το Άγιο Πνεύμα μπορεί να μας οδηγήσει: στην κοινωνία μέσα στη νόμιμη διαφορετικότητα. [...] Στη διάρκεια αυτών των ετών ο Θεός, πηγή κάθε ειρήνης και αγάπης, μας δίδαξε να θεωρούμε ο ένας τον άλλο μέλη της ίδιας χριστιανικής οικογένειας, υπό έναν Κύριο και Σωτήρα, τον Ιησού Χριστό, και να αγαπιόμαστε αμοιβαία, έτσι ώστε να μπορούμε να ομολογούμε την πίστη μας στο ίδιο Ευαγγέλιο του Χριστού, όπως το παρέλαβαν οι Απόστολοι, το εξέφρασαν και το μετέδωσαν σ' εμάς οι Οικουμενικές Σύνοδοι και οι Πατέρες της Εκκλησίας.

Συνειδητοποιώντας πλήρως ότι δεν έχομε φθάσει τον σκοπό της πλήρους κοινωνίας, σήμερα επιβεβαιώνουμε τη δέσμευσή μας να συνεχίσομε να πορευόμαστε μαζί προς την ενότητα για την οποία ο Κύριος Χριστός προσευχήθηκε στον Πατέρα «να είναι όλοι ένα».

3.- Συνειδητοποιώντας ότι αυτή η ενότητα φανερώνεται με την αγάπη προς τον Θεό και την αγάπη προς τον πλησίον, ποθούμε την ημέρα κατά την οποία θα συμμετέχομε επιτέλους μαζί στο ευχαριστιακό συμπόσιο. Ως χριστιανοί, έχομε καθήκον να προετοιμαστούμε για να λάβομε αυτό το δώρο της ευχαριστιακής κοινωνίας. [...] Επιτυγχάνοντας αυτό τον στόχο, θα φανερώσομε εμπρός στον κόσμο την αγάπη του Θεού, και έτσι θα αναγνωριστούμε ως αληθινοί μαθητές του Ιησού Χριστού».

Ενοριακές Καμπάνες, Εφημερίδα των καθολικών ενοριών Σύρου, αριθ. 819, 13 Ιουνίου 2014, σελ. 1.

Προσευχή του Χριστού για τους μαθητές Του

²¹ [...] ἵνα πάντες ἔν ὧσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κάγω ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

Ιω 17, 21.

²¹ [...] ὥστε να εἶναι ὅλοι ἕνα, ὅπως εσύ, Πατέρα, εἶσαι ενωμένος μ' ἐμένα κι ἐγὼ μ' ἐσένα. Να εἶναι κι αὐτοὶ ενωμένοι μ' ἐμάς, κι ἔτσι ο κόσμος να πιστέψῃ ὅτι μ' ἔστειλες εσύ.

Ἡ Κοινωνία των Αγίων. Ἔργο της Elise Ritter.

Το φαινόμενο της εκκοσμίκευσης στη σύγχρονη πραγματικότητα

Η εκκοσμίκευση ως φαινόμενο του μοντέρνου κόσμου

[...] Εφόσον υπάρχουν διάφορες θεωρήσεις της εκκοσμίκευσης, δεν μπορεί να υπάρχει ένας και μοναδικός ορισμός της. Οι ορισμοί συνδέονται με την ιδιαίτερη οπτική με την οποία κάθε ερευνητής προσεγγίζει το φαινόμενο της εκκοσμίκευσης. Γενικά όμως θα μπορούσε να λεχθεί ότι το βασικό στοιχείο που υπάρχει σε όλες τις θεωρήσεις είναι ότι η εκκοσμίκευση σήμανε τον περιορισμό της επιρροής που ασκούσε η θρησκεία στο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πεδίο. Ο περιορισμός αυτός δεν σημαίνει άρνηση του θρησκευτικού πιστεύω, αλλά στην πραγματικότητα καταξίωσή του, αφού από υπόθεση που επιβαλλόταν με βάση τη θέληση των ηγεμόνων ή των κοινοτήτων, μετακινείται στη σφαίρα της ανθρώπινης ελευθερίας και επιλογής.

Πέτρου, Ι., *Χριστιανισμός και Κοινωνία*, Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη, 2017, σελ. 161-162.

Η Εκκλησία και η εκκοσμίκευση

[...] Στις παραδοσιακές κοινωνίες, η δημόσια σφαίρα ήταν διογκωμένη και κάλυπτε ολόκληρη τη ζωή του ανθρώπου. Στη νεώτερη κοινωνία, αναπτύσσεται η ιδιωτική σφαίρα προς την οποία μετακινείται βαθμιαία και η θρησκεία. Αυτό σημαίνει ότι η θρησκεία γίνεται προσωπική και ιδιωτική υπόθεση και παύει να λειτουργεί υποχρεωτικά και κρατικά... «ιδιωτική υπόθεση» δεν σημαίνει «ατομική υπόθεση», αλλά ελεύθερη αποδοχή κάποιου πράγματος που δεν επιβάλλεται από το κράτος (ή την κοινότητα). Στο θρησκευτικό πεδίο, ο πολίτης είναι ελεύθερος να θρησκεύει ή να μην θρησκεύει, ή να επιλέγει τη θρησκεία που θέλει. Με αυτήν την έννοια, το ιδιωτικό δεν αντιπαρατίθεται στο συλλογικό, διότι οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες μπορούν να πραγματοποιούνται συλλογικά και κατ' επέκταση κοινωνικά. Όταν οι άνθρωποι συναθροίζονται για να λατρεύσουν τον Θεό τους λειτουργούν συλλογικά και η θρησκεία έχει πάντα μια κοινωνική διάσταση που μπορεί να εκφραστεί με ποικίλους τρόπους. Εξάλλου, στον ιδιωτικό χώρο ανήκει και η περίφημη κοινωνία πολιτών που μπορεί να δραστηριοποιηθεί προς πάσα κατεύθυνση και με ορατά και επιτυχημένα αποτελέσματα.

Παπαγεωργίου, Ν., «Η Εκκλησία και η εκκοσμίκευση», Δημοσίευση: 12/6/2007. Από την επίσημη ιστοσελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Παλιά καθολική εκκλησία έχει μετατραπεί σε χώρο κατοικίας.

Εκκλησίες στην Ιταλία που έχουν μετατραπεί σε τράπεζες, γκαλερί, θέατρα, μέχρι και συνεργεία αυτοκινήτων. Από τη σελίδα Internetistas, Δημοσίευση: 29 /7/2013 (Ανακτήθηκαν 14/5/2017).

Η ποιμαντική στα χρόνια της εκκοσμίκευσης

[...] Η σύγχρονη φιλελεύθερη κοινωνία αποξενώνει τους ανθρώπους στον βαθμό που αποθαρρύνει τις μακροχρόνιες δεσμεύσεις, καθώς θεωρεί πως έτσι προστατεύονται καλύτερα τα δικαιώματά τους. Όλοι νοιώθουν πιο ελεύθεροι και πιο ευέλικτοι και η κοινωνία ανάγεται σε ένα αχανές super-market της επιθυμίας, στο οποίο ο καθένας ενθαρρύνεται να εισέλθει μόνος και να περιπλανηθεί αποκομίζοντας ό,τι θεωρεί πως ο κόσμος του οφείλει.

Οι ενορίες δεν μοιάζουν να συνιστούν τις ευχαριστιακές συνάξεις που αποσκοπούν στη λατρεία του αληθινού Θεού, ούτε καλλιεργούν στην πράξη την αγάπη και το ενδιαφέρον για τον πάσχοντα αδελφό. Θυμίζουν περισσότερο κέντρα εξυπηρέτησης θρησκευτικών αναγκών, στα οποία ούτε ο ιερέας ούτε ο πιστός εκπλήσσονται πλέον από το γεγονός πως δεν ξέρουν τίποτε ο ένας για τον άλλο και δεν επιθυμούν και να κάνουν κάτι για αυτό. Αυτό που προέχει είναι να εξυπηρετηθεί η τρέχουσα ανάγκη, να βαπτισθεί το παιδί, να εκδοθούν τα σχετικά χαρτιά για τον γάμο και να κανονιστούν τα σχετικά με την τελετή, να γίνει το μνημόσυνο του αγαπημένου νεκρού, να κανονισθεί ο αγιασμός, το ευχέλαιο, να γίνει η δωρεά και να αναγραφεί κάπου στον ναό το όνομα του δωρητή. Το τι νοηματοδοτεί όλες αυτές τις πρακτικές, τι τις συνέχει, πώς ενσωματώνονται μέσα στον γενικό εκκλησιαστικό βίο, αλλά και στην προσωπική πορεία του κάθε χριστιανού, είναι ένα ερώτημα που δεν τίθεται σχεδόν ποτέ. [...]

Γκανάς, π. Ευ., «Η ποιμαντική στα χρόνια της Εκκοσμίκευσης», *Θεολογία* 2, 2010, σελ. 53-79.

Ορθόδοξη παράδοση και εκκοσμίκευση

Η ζωή των χριστιανών στον κόσμο

«Οι Χριστιανοί δεν ξεχωρίζουν από τους άλλους ανθρώπους στην γλώσσα ομιλίας, ούτε στις συνήθειες. Ούτε κατοικούν σε δικές τους ξεχωριστές πόλεις, ούτε χρησιμοποιούν κάποια γλωσσική διάλεκτο διαφορετική, ούτε ζουν με «περίεργο» τρόπο! Δεν έχουν επινοήσει κάποιο «παράξενο» τρόπο ζωής στηριγμένοι στην ανθρώπινη περιέργεια, ούτε και προΐστανται όπως μερικοί μιας ανθρώπινης διδασκαλίας. Κατοικούν σε ελληνικές ή βαρβαρικές πόλεις, όπως συνέπεσε ο καθένας, και διαβιούν με τις τοπικές συνήθειες και τον τρόπο ενδυμασίας και τροφής του κάθε τόπου ενώ συγχρόνως γίνεται φανερή η θαυμαστή και αξιοπρόσεκτη συμπεριφορά τους.

Ζουν στην δική τους ο καθένας πατρίδα αλλά ως πάροικοι. Μετέχουν σε όλα τα κοινά ως πολίτες και υπομένουν τα πάντα, όμως σαν να ήσαν ξένοι. Η ξενιτειά είναι πατρίδα τους και η πατρίδα τους ξενιτειά. Παντρεύονται όπως όλοι και γεννούν παιδιά αλλά δεν τα σκοτώνουν. Γήινοι άνθρωποι είναι αλλά δεν ζουν με ζωώδη τρόπο. Διαβιούν στη γη αλλά έχουν το πολίτευμα στον ουρανό. Υπακούουν στους κρατικούς νόμους αλλά με τον τρόπο ζωής τους ξεπερνούν τους νόμους. Αγαπούν τους πάντες έστω κι αν διώκονται από όλους. Αγνοούνται και κατακρίνονται από πολλούς, φονεύονται αλλά «ζωοποιούνται». Γίνονται φτωχοί από πεποίθηση και «πλουτίζουν» τους άλλους. Στερούνται σχεδόν των πάντων αλλά δίνουν σε όλους. Περιφρονούνται από τους ανθρώπους αλλά γίνεται δόξα γι' αυτούς η περιφρόνηση. Συκοφαντούνται αλλά δικαιώνονται. Χλευάζονται και αυτοί ευλογούν. Υβρίζονται και τιμούν. Ενώ κάνουν το καλό, τιμωρούνται ως κακοί· όταν όμως τιμωρούνται χαίρουν γιατί έτσι αποκτούν την «έν Χριστώ» ζωή. Οι Ιουδαίοι τους πολεμούν ως αλλόφυλους και οι ειδωλολάτρες τους διώκουν, και αυτοί που τους μισούν δεν μπορούν να προσδιορίσουν την αιτία της έχθρας τους.

Να το πω απλά: Ό,τι είναι για το σώμα η ψυχή, είναι και για τον κόσμο οι Χριστιανοί. Όπως είναι διάχυτη σ' όλο το σώμα η ψυχή, με τον ίδιο τρόπο είναι και οι Χριστιανοί στον κόσμο. Κατοικεί στο σώμα η ψυχή αλλά δεν είναι στοιχείο του σώματος· και οι Χριστιανοί κατοικούν στον κόσμο αλλά δεν είναι του κόσμου».

Προς Διόγνητον επιστολή, ΡG02 (Απόδοση στα νέα ελληνικά).

Από την Αγία Γραφή: Οι χριστιανοί στον κόσμο

«Μην προσαρμόζεστε στη νοοτροπία αυτού του κόσμου, αλλά να μεταμορφώνεστε συνεχώς προς το καλό, αποκτώντας το νέο φρόνημα του πιστού. Έτσι θα μπορείτε να διακρίνετε ποιο είναι το θέλημα του Θεού, το καλό και αρεστό στον Θεό και τέλειο».

Ρωμ 12, 2.

«Να τα εξετάζετε όλα και να κρατάτε ό,τι είναι χρήσιμο».

Α΄ Θεσ 5, 21.

Οι συνέπειες της εκκοσμίκευσης σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο

Συνέπειες της εκκοσμίκευσης στην κοινωνία

«Η επιλογή της προγραμματικής εκκοσμίκευσης καθιστά τις κοινωνίες πνευματικά και ηθικά φτωχότερες. Τις απομακρύνει από το θρησκευτικό εκείνο βάθος από το οποίο θα μπορούσαν να αντλήσουν πολύτιμα υπαρξιακά και ηθικά αποθέματα. Ο χώρος της χριστιανικής πίστης αποτελεί ανεξάντλητη πηγή αξιών, συμβόλων, εικόνων, και οραμάτων, που εμπλουτίζουν τόσο την ανθρώπινη ζωή όσο και τη δημόσια συζήτηση. Για παράδειγμα, όταν συζητάμε για τα έμβρυα, την ευγονική, και τη χρήση ανθρώπινου γενετικού υλικού, για το εάν θα ενθαρρύνουμε ή όχι τις μεταμοσχεύσεις και υπό ποιους όρους, ή για το εάν θα επιτρέψουμε την ευθανασία, όταν αναρωτιόμαστε για το πώς θα μεταχειριστούμε τους φυλακισμένους, τους πρόσφυγες, τους μετανάστες, τους άνεργους, ή τους άπορους, όταν καλούμαστε να επιλέξουμε ανάμεσα στην ειρήνη και τον πόλεμο, ή ανάμεσα στον φασισμό και τη δημοκρατία, θα ήταν ασύνετο να θέσουμε τη χριστιανική πίστη εκτός της δημόσιας συζήτησης, και τούτο όχι μόνο διότι πολλοί πολίτες διαμορφώνουν τις απόψεις και τη

στάση τους ως προς τα παραπάνω με βάση, ή σε διάλογο με τη χριστιανική πίστη, αλλά και διότι ο ίδιος ο πολιτισμός της Ευρώπης βασίζεται εν πολλοίς στους πυλώνες της χριστιανικής και της ουμανιστικής παράδοσης (εκ των οποίων η δεύτερη απορρέει εν μέρει από την πρώτη). Ο Χάμπερμας έχει δίκιο όταν, έχοντας κατά νουν κυρίως τον χριστιανισμό, επισημαίνει ότι [...] είναι προς το συμφέρον και του ίδιου του συνταγματικού κράτους να προστατεύει τις πολιτισμικές πηγές που τροφοδοτούν την κανονιστική συνείδηση και την αλληλεγγύη των πολιτών. Ο αποκλεισμός της χριστιανικής θρησκείας από τον δημόσιο χώρο θα σήμαινε όχι μόνο μια ακρωτηριασμένη δημοκρατία, αλλά και μια Ευρώπη αποκομμένη από πηγές που αρδεύουν τον πολιτισμό της».

Μπαθρέλλος, π. Δ., *Οι χριστιανοί στους χρόνους της μετα-εκκοσμίκευσης*, Εν πλω, Αθήνα, 2016, σελ. 70-71.

Το μπουρκίνι ως κοινωνικό πρόβλημα και ως έκφραση θρησκευτικής ελευθερίας.

«Ναι» στο μπουρκίνι έδωσε η γαλλική Δικαιοσύνη

Το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της Γαλλίας, διέταξε την αναστολή της απαγόρευσης του μπουρκίνι στην πόλη Βιλνέβ-Λουμπέ, μία από τις περισσότερες από 20 γαλλικές πόλεις που είχαν απαγορεύσει το ολόσωμο μαγιό που φορούν χιλιάδες μουσουλμάνες γυναίκες. Στην απόφασή του, το Συμβούλιο του Κράτους χαρακτηρίζει την απαγόρευση του μπουρκίνι σοβαρό και παράνομο περιορισμό των θεμελιωδών ατομικών ελευθεριών.

«Ναι» στο μπουρκίνι έδωσε η γαλλική Δικαιοσύνη, Δημοσιεύθηκε 26/8/2016, skai (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Κριτική στάση απέναντι στην εκκοσμίκευση

Απόφαση Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Λουξεμβούργο, 31 Μαΐου 2016

Προτάσεις της γενικής εισαγγελέα στην υπόθεση C-157/15:

(Samira Achbita και Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding κατά G4S Secure Solutions NV)

Κατά την εκτίμηση της γενικής εισαγγελέα Kokott, μπορεί να γίνει δεκτή η απαγόρευση της μαντίλας εντός επιχείρησης. Εάν η απαγόρευση στηρίζεται σε γενικό κανόνα επιχείρησης ο οποίος δεν επιτρέπει εμφανή πολιτικά, φιλοσοφικά και θρησκευτικά σύμβολα στον χώρο εργασίας, μπορεί να δικαιολογείται, προκειμένου να εφαρμοσθεί η θεμιτή πολιτική θρησκευτικής ουδετερότητας

και ουδετερότητας ως προς τις πεποιθήσεις την οποία επιδιώκει ο εργοδότης.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ανακοινωθέν Τύπου αριθ. 54/16, Λουξεμβούργο, 31/5/2016 (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Κριτική στάση απέναντι στην εκκοσμίκευση

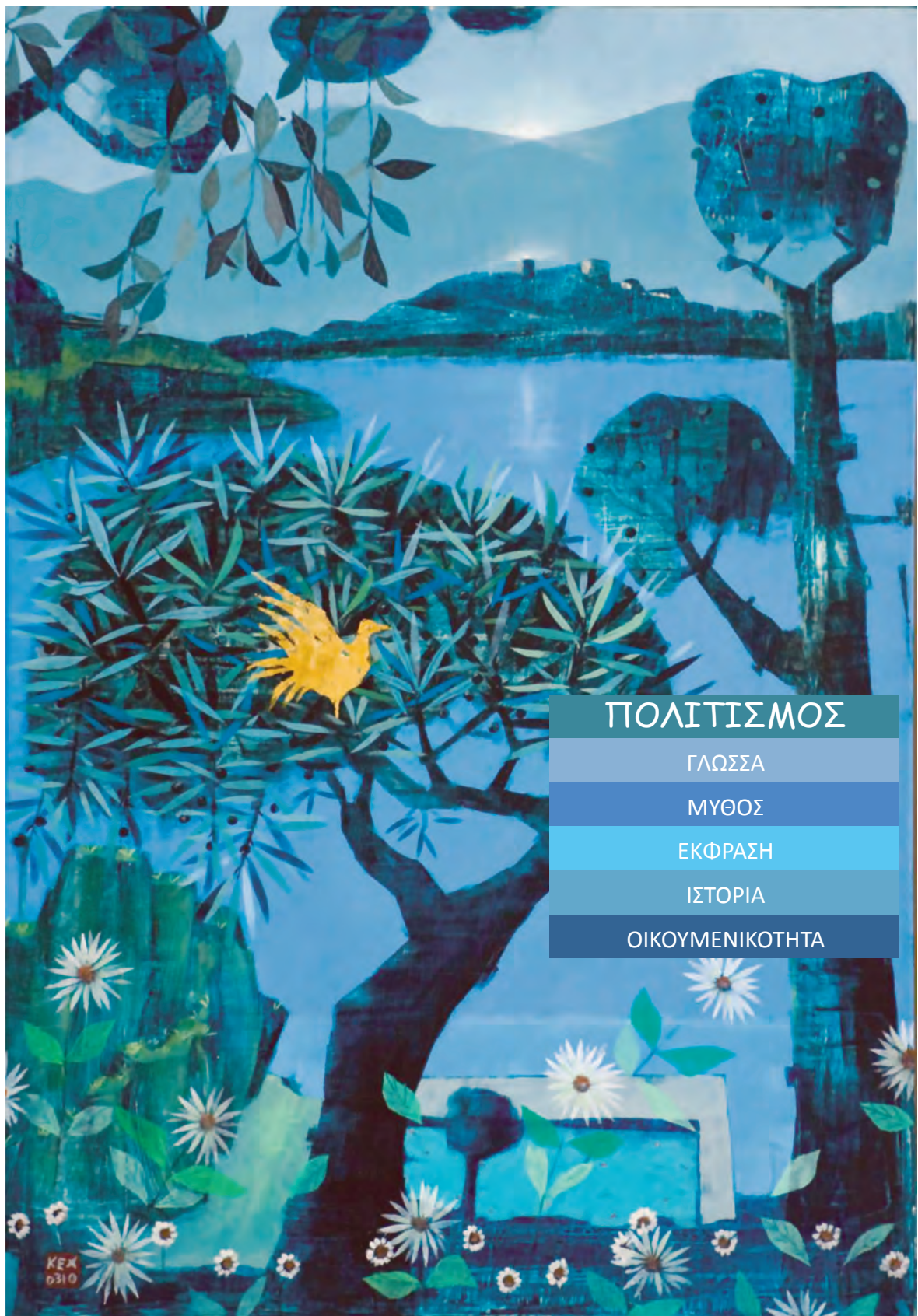
Σχέσεις κράτους – εκκλησίας

«Η ίδια η συμπεριφορά της διοίκησης της Εκκλησίας, η νοοτροπία της και οι απαιτήσεις της θέτουν επιτακτικά το ζήτημα αλλαγής των σχέσεων αυτών (σημ. σχέσεων Κράτους – Εκκλησίας). Εμφανίζεται να εκπροσωπεί κοινωνικές ιδέες και νοοτροπίες που είναι ξεπερασμένες στην εποχή μας. Το σημαντικό είναι ότι οι αντιλήψεις που εκπροσωπεί τις περισσότερες φορές είναι συντηρητικές κοινωνικές ή ηθικιστικές αντιλήψεις, οι οποίες στην πραγματικότητα δεν έχουν καμιά σχέση με την ίδια τη διδασκαλία του Χριστιανισμού. Έχοντας όμως ως τακτική να μη διαλέγεται με κανένα, αναπαράγει εσωτερικά τις αντιλήψεις της, μάλιστα με την απειλή της τιμωρίας εκείνων που θα ήθελαν να διαφοροποιηθούν. Γι' αυτό λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας στις κοινωνικές εξελίξεις. Ο λόγος αυτός είναι από τους πιο σοβαρούς για να προχωρήσει ο χωρισμός του κράτους από την εκκλησία. Ο χωρισμός θα βοηθήσει και την ίδια. Θα αναγκαστεί εκ των πραγμάτων να διαλεχθεί ρεαλιστικά με τη σύγχρονη εποχή και να απαλλαγεί από το βυζαντινό και εθνικό σύνδρομο, που σε ορισμένες περιπτώσεις την οδηγεί σε εθνικιστική ρητορεία ή σε απομάκρυνση από τον πνευματικό σκοπό της.

Πέτρου, Ι., «Άνθρωπος, Κράτος, Εκκλησία: Προβληματισμοί για την αναγκαιότητα νέας ρύθμισης των σχέσεων Κράτους-Εκκλησίας», *Καθ' οδόν* 15, Μάιος 1999, σελ. 22-23.

Σπύρος Παπαλουκάς, «Καμπαναριό και κόκκινες στέγες», 1925. Σπύρος Βασιλείου, *Ακρόπολη*.

Χρήστος Κεχαγιόγλου, *Ιερότητα* (2010). Ακρυλικό σε καμβά.

4.1. ΓΛΩΣΣΑ

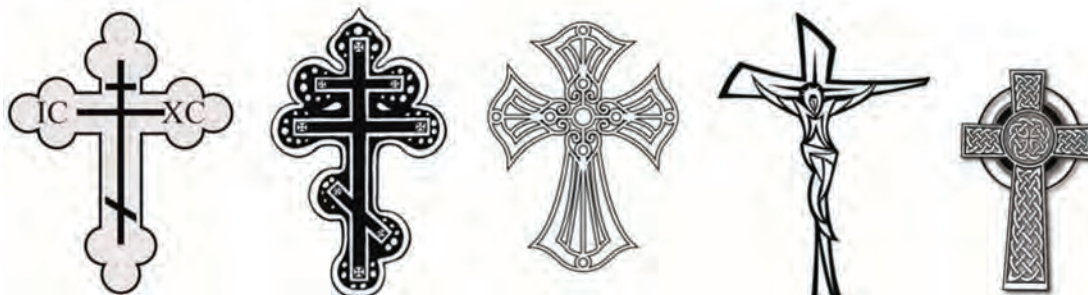
Σύμβολα και γλώσσα από διάφορες θρησκείες

Αριστερά: Σανσκριτική καλλιγραφία του ήχου Om. Στους ινδουιστές αντιπροσωπεύει τον συνδυασμό των κοσμικών δυνάμεων του Brahma, του Vishnu και του Shiva. Κέντρο: Σύμβολο του Ιουδαϊσμού. Δεξιά: Το αρχαίο ιδεόγραμμα του Ταό αποτελείται από ένα κεφάλι (με όρθια μαλλιά, ο χαρακτήρας στα δεξιά) και ένα δρόμο (ο χαρακτήρας στα αριστερά). Έτσι, όλο μαζί θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «άνθρωπος βαδίζει το δρόμο». Τάο τε Τσινγκ, *Το Βιβλίο του Λόγου και της Αρετής*, Μτφρ. Ν. Χ. Ρώσσης, 2014 [kindle edition – ηλεκτρονική έκδοση], σελ. 9.

Σβάστικα. Αρχαιότατο σύμβολο που χρησιμοποιήθηκε εκτενώς από διάφορες θρησκείες και πολιτισμούς παγκοσμίως. Κακοποιήθηκε κατά τον 20ό αι., καθώς συνδέθηκε με σκοτεινές σελίδες της ιστορίας.

Σταυροί διαφόρων τύπων που αντιστοιχούν σε διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις.

Αριστερά: «Indalo». Μαγικό σύμβολο που βρέθηκε στο σπήλαιο «Los Letreros» στην επαρχία της Αλμερίας, και έχει ηλικία 4.500 ετών. Θεωρείται ιερό τοτέμ και είναι εδώ και πολλά χρόνια το επίσημο σύμβολο της Αλμερίας, στην Ισπανία. Από το «ίνταλο», οι φίλαθλοι της τοπικής ομάδας ονομάζονται «ίντάλικος». Κέντρο: Χριστόγραμμα. Ψηφιδωτό σε δάπεδο Βασιλικής στην Aluma, νότια του Τελ Αβίβ. Δεξιά: Σταυρόσχημο Ειδώλιο της Πάφου. Χαλκολιθική περίοδος (3500 – 2500/2300 π.Χ.).

Η χρήση κατά περίπτωση της γλώσσας, των όρων και των κωδίκων των θρησκειών και ιδιαίτερα της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στην καθημερινή ζωή

Πρωτότυπο κείμενο	Μετάφραση	Κείμενα – εκφράσεις από τον καθημερινό λόγο, δανεισμένες από τη θρησκευτική γλώσσα
<p>Λουκ. 14, 16-18 «¹⁶ Ο δὲ εἶπεν αὐτῷ· ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα καὶ ἐκάλεσε πολλούς·¹⁷ καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον αὐτοῦ τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις· ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἔτοιμά ἐστι πάντα. ¹⁸ Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες. Ὁ πρῶτος εἶπεν αὐτῷ· ἀγρόν ηγόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελθεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν»</p>	<p>Λουκ. 14, 16-18 «¹⁶ Ο δὲ Ἰησοῦς τοῦ εἶπε, Κάποιος ἤθελε νὰ παραθέσῃ μεγάλο δεῖπνον καὶ ἐκάλεσε πολλούς.¹⁷ Καὶ ἔστειλε τὸν δοῦλον του κατὰ τὴν ὥραν τοῦ δείπνου νὰ πῆ εἰς τοὺς καλεσμένους, «Ελάτε, διότι ὅλα εἶναι πια ἔτοιμα». ¹⁸ Ἀλλ' ἀρχισαν διὰ μιᾶς ὅλοι νὰ δικαιολογούνται. Ὁ πρῶτος τοῦ εἶπε, «Ἀγόρασα κάποιο χωράφι καὶ πρέπει νὰ πάω νὰ τὸ ιδῶ»</p>	<p>1. Τίτλος άρθρου σε ηλεκτρονική εφημερίδα: «Θύμα ληστείας για 2η φορά – «αγρόν ηγόρασε» η αστυνομία» Arcadiaportal, 17 Σεπτεμβρίου 2012.</p>
<p>Ἀντίφωνα τοῦ Ὁρθρου τῆς Μεγάλης Πέμπτης: Ἀντίφωνον Β΄</p>	<p>Ἀντίφωνα τοῦ Ὁρθρου τῆς Μεγάλης Πέμπτης: Ἀντίφωνον Β΄</p>	<p>Τίτλος ηλεκτρονικής εφημερίδας: «Ιταλική La Repubblica: Αντί του μάννα, χολή για την Ελλάδα»</p>

<p>«Τάδε λέγει Κύριος τοῖς Ἰουδαίοις· Λαός μου, τί ἐποίησά σοι ἢ τί σοι παρηνώχλησα; τούς τυφλούς σου ἐφώτισα, τούς λεπρούς σου ἐκαθάρισα, ἄνδρα ὄντα ἐπί κλίνης ἠνωρθωσάμην. Λαός μου, τί ἐποίησά σοι, καί τί μοι ἀνταπέδωκας; Ἐντί τοῦ μάννα χολήν·»</p>	<p>«Αὐτά λέγει ὁ Κύριος στούς Ἰουδαίους· Λαέ μου, τί σου ἔκανα ἢ σέ τί σέ ἐνώχλησα; Στούς τυφλούς σου χάρισα τό φῶς, τούς λεπρούς σου καθάρισα (ἀπό τή λέπρα), σήκωσα ἄντρα πού ἦταν στό κρεβάτι (παράλυτος). Λαέ μου, τί σοῦ ἔκανα καί τί μου ἀνταπόδωσες; Ἐντί τοῦ μάννα, μοῦ ἔδωσες χολή·»</p>	<p>«Στο Ἑλληνικό οικονομικό ἀδιέξοδο αναφέρεται με ἄρθρο της η Ἰταλική εφημερίδα «La Repubblica» και στην σκληρή στάση που κρατούν οι δανειστές ἀπέναντι στην αξιολόγηση και στο δημοσιονομικό δράμα. [...] Η χώρα μας είναι πάλι στην φάση της ἀντίστροφης μέτρησης...» Δημοσιεύτηκε Φεβρουάριος 04, 2017, στην Politisonline, Οικονομία</p>
<p>Ησ. 40,3 « 3 φωνή βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἐτοιμάσατε τήν ὁδόν Κυρίου. εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»</p>	<p>Ησ. 40,3 « 3 Ακούστε! Κάποιοι φωνάζει: «Ετοιμάστε στην ἐρημο ἕνα δρόμο για τον Κύριο, ισιώστε ἐκεῖ το δρόμο να περάσει ο Θεός μας»</p>	<p>Τίτλος ἀρθρου ηλεκτρ. εφημερίδας: Φωνή βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ «Ο Γολγοθάς των φοιτητῶν που σπούδαζαν σε πανεπιστήμιο στην ἰσοπεδωμένη ἀπό τους φονικούς σεισμούς Λ' Ακουίλα συνεχίζεται». Ἐντυπη Ἐκδοση Ἐλευθεροτυπία, Παρασκευή 28 Αυγούστου 2009</p>
<p>Λουκ. 11, 49-50 «⁴⁹ Διὰ τοῦτο καί ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν· ἀποστελῶ εἰς αὐτούς προφήτας καί ἀποστόλους, καί ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι καί ἐκδιώξουσιν, ⁵⁰ ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων τῶν προφητῶν τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης».</p>	<p>Λουκ. 11, 49-50 «⁴⁹ Διὰ τοῦτο καί ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπε, «Θὰ στείλω εἰς αὐτούς προφήτας καί ἀποστόλους καί θὰ σκοτώσουν καί θὰ καταδιώξουν μερικούς ἀπ' αὐτούς», ⁵⁰ διὰ νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τὴν γενεὰν αὐτὴν ἡ τιμωρία διὰ τὸ αἷμα ὄλων τῶν προφητῶν πού ἔχει χυθῆ ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου».</p>	<p>Η ποίηση και ο ποιητής «[...] Ποιητής είναι αὐτός [...] που εκφράζει το μαρτύριο και τη λάμψη του Σταυροῦ, αὐτός που ζει το γεγονός της Ἀνάστασης. [...] Στο κέντρο της ποίησης και στο κέντρο του μυστηρίου στέκει ἡ ἀλήθεια του σταυροῦ («το ἀρνίον το εσφαγμένον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου»), ἡ πράξη της θυσίας, μια πράξη που δεν τελειώνει ποτέ, μια πράξη που καθημερινά τελείται [...]» Σωτήρης Γουινελάς, «Η ποίηση και ο ποιητής», ἰστοσελίδα Caravan Project.</p>

Απόσπασμα από το διήγημα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη «Χωρίς στεφάνι»

«[...]”Εως πότε ὅλη ἡ αὐστηρότης τῶν «ἄρμοδιῶν» θὰ διεκδικῆται καὶ θὰ ξεθυμαίνει μόνον εἰς βάρος τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ταπεινῶν; Ἐκ τοῦ μικροῦ τούτου περιστατικοῦ, ἡ Χριστίνα ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐνθυμηθῆ ὅτι πρὸ χρόνων, μίαν νύκτα, κατὰ τὴν ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ, ὅταν ἐπῆγε νὰ ἐκκλησιασθῆ εἰς τὸν ναῖσκον τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου, παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς, ἐνῶ ὁ ἀναγνώστης ἔλεγε τὸν Ἀπόστολον, ὅταν ἀπήγγειλε τὰς λέξεις «τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός», αἴφνης, κατὰ θαυμασίαν σύμπτωσιν, ἀπὸ τὸν γυναικωνίτην ἐν βρέφος ἤρχισε νὰ ψελλίζη μεγαλοφώνως, ἀμιλλώμενον πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἀναγνώστου. Καὶ ὅποιαν γλυκύτητα εἶχε τὸ παιδικὸν ἐκεῖνο κελάδημα! Τόσον ὠραῖον πρέπει νὰ ἦτο τὸ Ὡσαννὰ τὸ ὁποῖον ἔψαλλον τὸ πάλαι οἱ παῖδες τῶν Ἑβραίων πρὸς τὸν ἐρχόμενον Λυτρωτὴν. «Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον, ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν».

Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Ἄπαντα*, 3ος τόμος, κριτική έκδοση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δόμος, Αθήνα, 1984, σελ. 131 κ.ε.

Ψαλ. 8,2-3

«² Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ· ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. ³ ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν».

Κορ. 1,27

«²⁷ ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνη, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνη τὰ ἰσχυρά».

Ἡ χρήση της χριστιανικῆς θρησκευτικῆς γλώσσας σε γραπτὰ καὶ πολυτροπικὰ κείμενα

Θεολογία καὶ γλώσσα

Στην εποχὴ μας γίνεται λόγος πολὺς για γλωσσικὲς ἀλλαγές στα λειτουργικὰ κείμενα τῆς Εκκλησίας, περισσότερο συμβατές προς τὸ νεοελληνικό γλωσσικό ἰδίωμα καὶ αἴσθημα. Ἡ Εκκλησία ἦταν πάντοτε ἀνοιχτὴ σε ἀλλαγές που βοηθοῦσαν τὴν προσέγγιση τῆς θείας ἀλήθειας. Ὅμως ἦταν κι ἐξαιρετικὰ προσεκτικὴ [...] με τὴ βεβαιότητα [...] ὅτι:

Τετραεὐάγγελιο, I. Μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρών, 12ος αἰ.

- της Θεολογίας, δηλαδή της εκφράσεως ή δηλώσεως της αλήθειας, προηγείται η εμπειρία της αλήθειας·
- η γλώσσα έχει ρόλο δηλωτικό και σημειωτικό, δεν έχει αναλογία προς το είναι της αλήθειας·
- τα φιλοσοφικά σχήματα μερικής ή ολικής ταυτίσεως του σημαίνοντος και σημαινομένου δεν έχουν εφαρμογή στη θεολογία, εφόσον δεν υπάρχει αναλογία μεταξύ αλήθειας και γλώσσας, εφόσον τα δύο μεγέθη είναι διαφορετικής τάξεως, δηλαδή άκτιστη η αλήθεια και κτιστή η γλώσσα·
- η επιλογή της γλώσσας και των λέξεων στη θεολογία (στην έκφραση-δήλωση της αλήθειας) είναι αποκλειστική ευθύνη του ανθρώπου·
- η ίδια αλήθεια μπορεί να δηλωθεί και με διαφορετικές μεταξύ τους λέξεις της ίδιας γλώσσας (π.χ. ελληνικής)·
- οι λέξεις, με τις οποίες κήρυξαν ο Κύριος, οι Απόστολοι, οι Πατέρες της Εκκλησίας και οι σύγχρονοι κήρυκες, δεν οδηγούν στην πίστη, στην αλήθεια, παρά μόνο αν ο ακούων αυτές φωτιστεί από το άγιο Πνεύμα και τις υιοθετήσει.

Παπαδόπουλος, Στ., *Θεολογία και γλώσσα: Εμπειρική θεολογία – Συμβατική γλώσσα*, Ακρίτας, Αθήνα, 2002. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου).

Συμβολισμοί, ποιητική και εικαστική γλώσσα

Η Παραβολή του Σπορέως. Εικόνα διά χειρός Φίκου, 2006. Αυγοτέμπερα σε χειροποίητο ιαπωνικό χαρτί κολλημένο σε ξύλο.

Παραδείγματα άλλων παραβολών: Παραβολή των κακών γεωργών (Μτ 21, 33-41), του σπόρου που αυξάνει μόνος του (Μκ 4, 26-29), των ζιζανίων (Μτ 13, 24-30), για τον σπόρο του σιναπιού (Μτ 13, 31-32), για το χαμένο πρόβατο (Μτ 18, 12-14).

Σύγχρονες καταστάσεις και απόψεις που σχετίζονται με τη γλώσσα σε διάφορα θρησκευτικά περιβάλλοντα

Γλώσσα και θρησκεία

«[...] Δεν μπορείς να διδάξεις μια οποιαδήποτε θρησκεία, χωρίς να μιλήσεις ζωντανά, πειστικά, λογικά μαζί και βιωματικά, με πάθος, με έμπνευση, με ενθουσιασμό για την πίστη σου. Για να «κοινωνήσεις», όμως, την πίστη σου, πρέπει να επι-κοινωνήσεις με τους ανθρώπους, που θέλεις να καταστήσεις κοινωνούς της πίστης σου. Πρέπει η πίστη να γίνει «κοινωνία». Η σκέψη να γίνει γλώσσα. Η διδασκαλία να γίνει επι-κοινωνία. Το συναίσθημα και το βαθύτερο βίωμα να γίνουν γλωσσική έκφραση. Πρέπει όλα να κατατείνουν σε μια συνάντηση με τον άλλον. Συνάντηση ουσίας, συνάντηση αγάπης, συνάντηση ζωής. Συνάντηση που θα ξεκινήσει, θα εστιασθεί και θα επιτευχθεί με τη γλώσσα. Το Ευαγγέλιο είναι –μη το ξεχνάμε– «η καλή αγγελία», «το καλό γλωσσικό μήνυμα», «η αγγελία που οδηγεί στη σωτηρία του ανθρώπου» ως «νέα συμφωνία», ως «νέα καθοδήγηση τού ανθρώπου», ως «Καινή Διαθήκη». [...]

[...] Κάθε μορφή διδασκαλίας της πίστης, εν προκειμένω της χριστιανικής πίστης, δεν κοινωνείται ερήμην της γλώσσας, πραγματώνεται ως γλωσσική επικοινωνία, μέσα από την οποία περνούν η διδασκαλία και τα μηνύματα.

[...] Τη λόγια μορφή της εκκλησιαστικής γλώσσας ενίσχυσε καθοριστικά η γλώσσα της λατρείας. Η γλώσσα της Θ. Λειτουργίας του Ιωάννη του Χρυσοστόμου και της Θ. Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου έπαιξε σημαντικό ρόλο σ' αυτό. Το ίδιο και η γλώσσα των Ύμνων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, της Υμνολογίας όλων των χρόνων του Βυζαντίου με τους μεγάλους Βυζαντινούς ορθόδοξους υμνογράφους. Έτσι, η ελληνική γλώσσα όχι μόνο συνδέθηκε με την ορθόδοξη πίστη και την ορθόδοξη λατρεία, αλλά ανατροφοδότησε γλωσσικά την Ελληνική, αφού οι λέξεις της λόγιας παράδοσης γίνονταν κτήμα και του απλού λαού και επηρέαζαν τη γλωσσική του έκφραση. Ένα πλήθος εκκλησιαστικών φράσεων από το Ευαγγέλιο, τη Θ. Λειτουργία και την Υμνογραφία (ιδίως της Μ. Εβδομάδος) έχουν περάσει στην καθημερινή γλώσσα του λαού. [...]

Για πολλούς αιώνες, μέχρι τις αρχές τού 19ου αιώνα, η διπλή γλωσσική παράδοση ήταν ευρύτερα αποδεκτή και μόλις περί το 1800, με τη διαμάχη του Ευγένιου Βούλγαρι με τον Ιώσηπο Μοισιόδακα και τους υποστηρικτές της μιας και της άλλης πλευράς, ανακύπτει το γνωστό γλωσσικό ζήτημα. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι όταν χρειάστηκε η Ορθόδοξη Εκκλησία να αντιμετωπίσει το κύμα του προσηλυτισμού που πήγε να περάσει στον λαό από ιερωμένους άλλων χριστιανικών ομολογιών, οι οποίοι χρησιμοποίησαν τη δημοτική για να προσελκύσουν απλούς λαϊκούς ανθρώπους, τότε και οι Ορθόδοξοι ιερωμένοι άρχισαν να χρησιμοποιούν την απλούστερη Ελληνική, τη δημοτική γλώσσα, για να στηρίξουν τον λαό στην ορθόδοξη πίστη του με το κήρυγμά τους, εισάγοντας μια μορφή γλώσσας που έχει χαρακτηριστεί ως εκκλησιαστικός δημοτικισμός. Ας μη ξεχνάμε ότι στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, σ' αυτό το εθνικο-πνευματικό κίνημα παιδείας που προετοίμασε ιδεολογικά την Ελληνική Επανάσταση τού '21, οι ορθόδοξοι ιερωμένοι (από απλοί διάκονοι έως διακεκριμένοι επίσκοποι) είναι αυτοί που χρησιμοποίησαν την απλή ελληνική γλώσσα για να μεταφράσουν και να σχολιάσουν τα αρχαία κείμενα, αυτά που χρησίμευσαν ως βάση για την τόνωση τού εθνικού φρονήματος του υπόδουλου Ελληνισμού [...].»

Μπαμπινιώτης, Γ. Η ελληνική γλώσσα ως όχημα διάδοσης της χριστιανικής διδασκαλίας. Ομιλία στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, 10 Μαΐου 2008, περ. *Διάλογοι Καταλλαγής*, αρ. φύλλ. 89, Απρ.-Μάιος-Ιούν. 2008.

Η Γλώσσα, πρόβλημα της Εκκλησίας

Λένε κάποιοι:

– Είτε το θέλουμε, είτε όχι, πρόβλημα υπάρχει! Χρόνο με χρόνο αποκοπτόμαστε από τον λαό μας και ιδίως από τα νιάτα!

Άλλοι, πιο σωστά ερωτάνε:

– Προδίνουμε το μήνυμα του Χριστού για τη σωτηρία του κόσμου, για να συντηρούμε ένα μουσείο; Και απωθούμε στο περιθώριο τον λόγο του Χριστού για κάποιους που λατρεύουν τη λογία γλώσσα;

Τι προτιμάμε;

Σε τι ακουμπάμε;

Τι καίει την καρδιά μας; Η λογία γλώσσα, ή ο λόγος του Χριστού, η σωτηρία του κόσμου;

[...] Ο άνθρωπος πρέπει να ξέρει τι λέει στον Θεό στην προσευχή του.

Λόγια απλά, καθαρά, και ξάστερα!

[...] Όταν διαβάζοντας κάποιος ή ακούοντας κάποια λόγια χρειάζεται να τους κάμει και κάποια επεξεργασία για να τα καταλάβει, η γλώσσα τους του είναι ξένη· όσο καλά κι αν την ξέρει!

Και στην περίπτωση αυτή, ενώ προσπαθεί να κατανοήσει εκείνα που ακούει, του έρχονται και άλλα νοήματα. Και έτσι, τα αμέσως επόμενα, ούτε τα ακούει, ούτε τα καταλαβαίνει. Γιατί ή κολλάει· ή αφαιρείται· ή συναρπάζεται.

Γι' αυτό χρειάζεται η μετάφραση!

Μελέτιος, Μητροπολίτης Νικοπόλεως, *Μέθεξη ή Κατανόηση*; Έκδ. Ι.Μητροπόλεως Νικοπόλεως, Πρέβεζα, 2011, σελ. 47-48.

Μετάφραση του Κορανίου

Η βεβαιότητα ότι το Κοράνιο είναι ο ίδιος ο λόγος του Θεού ανέστειλε για αιώνες οποιαδήποτε σκέψη μεταφράσεώς του. Κατά κανόνα χρησιμοποιείται το πρωτότυπο και από τα μη αραβικά μουσουλμανικά έθνη. [...]

Παρά τις παλαιότερες επιφυλάξεις τους, οι μουσουλμάνοι κυκλοφορούν σήμερα το αραβικό πρωτότυπο του Κορανίου με απόδοση σε όλες τις γλώσσες που ομιλούνται από μουσουλμανικούς λαούς.

Η ψυχή του Ισλάμ και του αραβικού πολιτισμού

Σε μία θρησκεία που δεν έχει ιερείς, μυστήρια, ανεπτυγμένη λειτουργική ζωή, εικόνες, η οποία αποφεύγει να αποδώσει οποιαδήποτε μορφή στον Θεό, το Κοράνιο τελικά παραμένει το μόνο αισθητό σημείο της παρουσίας Του μεταξύ των ανθρώπων. Αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, είδος σαρκώσεως του θείου Λόγου. Και μόνο η απαγγελία των στίχων του οδηγεί σε κοινωνία με τον Θεό. Ο πιστός μουσουλμάνος, μέσω του αισθητού αυτού λόγου, οδεύει και συναντά τον αιώνιο λόγο του Θεού. Έτσι το Ισλάμ έγινε η κατεξοχήν θρησκεία της γραπτής αποκαλύψεως και οι οπαδοί του είναι απόλυτα προσκολλημένοι στο γράμμα του ιερού βιβλίου. Ο υπερβολικός σεβασμός εκτείνεται ακόμη και στις λέξεις του Κορανίου. Οι στίχοι του δεσπάζουν στα τεμένη, σε κάθε χώρο λατρείας· ως σύμβολα-εικονισμός αφηρημένης τέχνης του λόγου του Θεού. Η σημασία του δεν είναι απλώς λειτουργική. Για τους μουσουλμάνους μυστικούς υπήρξε η πηγή της πνευματικής ανατάσεως. Πολλοί πιστοί γνωρίζουν από στήθους κεφάλαια του Κορανίου και δεν είναι λίγοι αυτοί που αποστηθίζουν ολόκληρο το ιερό βιβλίο.

Το Κοράνιο άσκησε αποφασιστική επίδραση σε ολόκληρο τον αραβικό πολιτισμό. Είναι το πρώ-

το γραπτό μνημείο της αραβικής και σφράγισε τη γλώσσα και τη θρησκευτική συνείδηση των Αράβων. Είναι εγχειρίδιο προσευχών, αναγνωστικό, περίληψη της ιεράς ιστορίας, βάση της ηθικής και της νομοθεσίας. Χωρίς υπερβολή, κατέστη η ψυχή του Ισλάμ.

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπηση*. Δ.Ο.Λ. (ΤΟ ΒΗΜΑ), Αθήνα, 2016, σελ. 152, 158-9.

Ερμηνεία σύγχρονων συμβόλων με θρησκευτικό περιεχόμενο και χρήση θρησκευτικών κωδίκων επικοινωνίας

Α΄ Προς Κορινθίους 13, 1-13

¹ Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. ² καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἶμι. ³ καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. ⁴ Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, ⁵ οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, ⁶ οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· ⁷ πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. ⁸ ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖται, καταργηθήσονται· εἴτε γλώσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται. ⁹ ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ¹⁰ ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. ¹¹ ὅτε ἡμῖν νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμεθα· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. ¹² βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. ¹³ νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

Γιάννης Ρίτσος, Ἐπιτάφιος (ἀποσπάσματα)

(Θεσσαλονίκη. Μάης τοῦ 1936. Μιὰ μάνα, καταμεσίς τοῦ δρόμου, μοιρολογάει τὸ σκοτωμένο παιδί της. Γύρω της καὶ πάνω της, βουίζουν καὶ σπάζουν τὰ κύματα τῶν διαδηλωτῶν - τῶν ἀπεργῶν καπνεργατῶν. Ἐκείνη συνεχίζει τὸ θρήνο της):

I

Γιέ μου, σπλάχνο τῶν σπλάχνων μου, καρδούλα τῆς καρδιάς μου,
πουλάκι τῆς φτωχιάς ἀύλης, ἀνθὲ τῆς ἐρημιᾶς μου,
πῶς κλείσαν τὰ ματάκια σου καὶ δὲ θωρεῖς ποὺ κλαίω
καὶ δὲ σαλεύεις, δὲ γρικᾶς τὰ ποὺ πικρὰ σοῦ λέω;
Γιόκα μου, ἐσὺ ποὺ γιάτρευες κάθε παράπονό μου,
Ποὺ μάντευες τί πέρναγα κάτου ἀπ' τὸ τσίνορό μου,
τώρα δὲ με παρηγοῶς καὶ δὲ μοῦ βγάζεις ἄχνα

καὶ δὲ μαντεύεις τὶς πληγὰς ποὺ τρῶνε μου τὰ σπλάχνα;
Πουλί μου, ἐσὺ ποὺ μοῦ ἔφερνες νεράκι στὴν παλάμη
πῶς δὲ θωρεῖς ποὺ δέρνουμαι καὶ τρέμω σὰν καλάμι;
Στὴ στράτα ἐδῶ καταμεσίς τ' ἄσπρα μαλλιά μου λύνω
καὶ σοῦ σκεπάζω τῆς μορφῆς τὸ μαραμένο κρίνο.
Φιλῶ τὸ παγωμένο σου χειλάκι ποὺ σωπαίνει
κι εἶναι σὰ νὰ μοῦ θύμωσε καὶ σφαλιγμένο μένει.
Δὲ μοῦ μιλεῖς κι ἡ δόλια ἐγὼ τὸν κόρφο δές, ἀνοίγω
καὶ στὰ βυζιά ποὺ βύζαξες τὰ νύχια, γιέ μου μπήγω. [...]

ΙΧ

Ω Παναγιά μου, ἂν εἴσουνα, καθὼς ἐγώ, μητέρα,
βοήθεια στὸ γιό μου θᾶστελνες τὸν Ἄγγελο ἀπὸ πέρα.
Κι, ἄχ, Θεέ μου, Θεέ μου, ἂν εἴσουν Θεὸς κι ἂν εἴμασταν παιδιὰ σου
θὰ πόναγες καθὼς ἐγώ, τὰ δόλια πλάσματά σου.
Κι ἂν εἴσουν δίκειος, δίκαια θὰ μοίραζες τὴν πλάση,
κάθε πουλί, κάθε παιδί νὰ φάει καὶ νὰ χορτάσει.
Γιέ μου, καλὰ μοῦ τᾶλεγε τὸ γνωστικό σου ἀχεῖλι
κάθε φορὰ ποὺ ὀρμήνευε, κάθε φορὰ ποὺ ἐμίλει:
Ἐμεῖς ταγίζουμε ζωὴ στὸ χέρι: περιστέρι,
κ' ἐμεῖς οὔτ' ἓνα ψίχουλο δὲν ἔχουμε στὸ χέρι.
Ἐμεῖς κρατᾶμε ὅλη τὴ γῆς μὲς στ' ἀργασμένα μπράτσα
καὶ σκιάχτρα στέκονται οἱ Θεοὶ κι ἀφέντη ἔχουνε φάτσα.
Ἄχ, γιέ μου, πιά δὲ μοῦμεινε καμιὰ χαρὰ καὶ πίστη,
καὶ τὸ χλωμὸ καὶ τὸ σερνὸ καντήλι μας ἐσβήστη.
Καί, τώρα, ἐπὰ σὲ ποιά φωτιά τὰ χέρια μου θ' ἀνοίγω,
τὰ παγωμένα χέρια μου νὰν τὰ ζεστάνω λίγο;

Α. Τάσσοσ, *Επιτάφιος*, ξυλογραφία.

Ἐπιτάφιος Θρηῖνος (Εγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου - Μεγάλη Παρασκευή βράδυ)

ΣΤΑΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

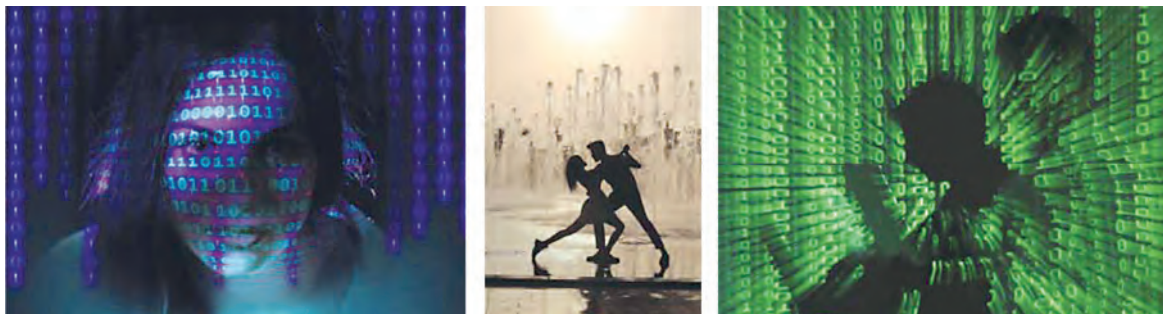
Ἦχος γ'.

Αἱ γενεαὶ πᾶσαι, ὕμνον τῆ ταφῆ σου, προσφέρουσι Χριστέ μου.
Καθελών τοῦ ξύλου, ὁ Ἄριμαθαίας, ἐν τάφῳ σε κηδεύει.
Μυροφόροι ἦλθον, μύρα σοι Χριστέ μου, κομίζουσαι προφρόνως.
Δεῦρο πᾶσα κτίσις, ὕμνους ἐξοδίους προσοίσωμεν τῷ Κτίστη.
Ὡς νεκρὸν τὸν ζῶντα, σὺν μοιροφόροις πάντες μυρίσωμεν ἐμφρόνως.
Ἴωσήφ τρισμάκαρ, κήδευσον τό σῶμα, Χριστοῦ τοῦ ζωοδότου.
Οὓς ἔθρεψε τό μάννα, ἐκίνησαν τήν πτέρναν, κατά τοῦ Εὐεργέτου.
Οὓς ἔθρεψε τό μάννα, φέρουσι τῷ Σωτῆρι, χολήν ἅμα καί ὄξος.
Ἴωσήφ κηδεύει, σὺν τῷ Νικοδήμῳ νεκροπρεπῶς τόν Κτίστην.
Ζωοδότα Σῶτερ, δόξα σου τῷ κράτει, τόν Ἄδην καθελόντι.
Ἵπτιον ὀρῶσα, ἡ πάναγνός σε Λόγε, μητροπρεπῶς ἐθρήνει.
Ὡ γλυκύ μου ἔαρ, γλυκύτατόν μου τέκνον, ποῦ ἔδου σου τό κάλλος;
Θάνατον θανάτῳ, σύ θανατοῖς, Θεέ μου, θεία σου δυναστεία.
Ἡ δάμαλις τόν μόσχον, ἐν ξύλῳ κραμασθέντα, ἠλάλαζεν ὀρῶσα.
Ὡ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, γλυκύτατόν μου τέκνον, πῶς τάφῳ νῦν καλύπτει;
Αἱ μυροφόροι Σῶτερ, τῷ τάφῳ προσελθοῦσαι, προσέφερόν σοι μύρα.
Ἀνάσθηθι Οἰκτίρμον, ἡμᾶς ἐκ τῶν βαράθρων, ἐξανιστῶν τοῦ Ἄδου.
Ἀνάστα Ζωοδότα, ἡ σέ τεκοῦσα μήτηρ δακρυρροοῦσα λέγει.
Κλαίει καί θρηνεῖ σε, ἡ πάναγνός σου μήτηρ, Σωτήρ μου νεκρωθέντα.
Ἔρραναν τόν τάφον, αἱ μυροφόροι μύρα λίαν πρωῖ ἔλθοῦσαι. (τρῖς)
Εἰρήνην Ἐκκλησία, λαῶ σου σωτηρίαν, δώρησαι σῆ Ἐγέρσει.

Μιχαῖλοβιτς Βασνετόφ (1848-1926), *Επιτάφιος Θρηῖνος*.

Μύθος και λόγος στη ζωή

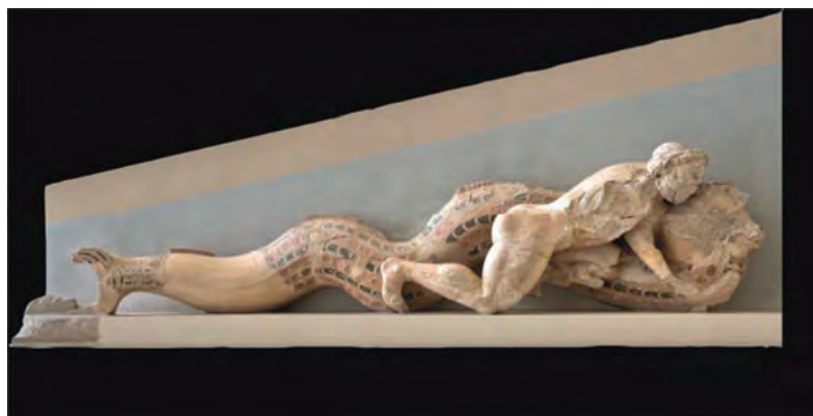

Στοιχεία μύθου και λόγου στις θρησκείες

Μύθος: θρησκεία, φιλοσοφία, τέχνη

Στη θρησκευτική περιοχή ο μύθος αποτελεί πάντοτε την αφετηρία. Αυτό σημαίνει ότι οι ρίζες του και οι καταβολές του είναι η ζωή και τα στρώματα της ανθρώπινης ύπαρξης. [...] Ο μύθος εκφράζει τη ζωή και τις βιωματικές ρίζες της ύπαρξης και συνάμα κάνει την πράξη συγκεκριμένη. Ανάλογα με την ποιότητα της θρησκευτικής ζωής και με την καλλιέργεια της ύπαρξης ο μύθος παίρνει και την αντίστοιχη μορφή. Πράγματι, ο μύθος είναι ένα υφάδι που όλο πλέκεται και ανανεώνεται, παίρνοντας διάφορες μορφές. Η πορεία και η εξέλιξη στο πλάσιμο της στόφας ενός μύθου είναι δεμένη οργανικά με την ποιότητα, την ειλικρίνεια και την ένταση της θρησκευτικής ζωής. [...] Υπάρχει ο μύθος και στη φιλοσοφία (τουλάχιστο στην πλατωνική). Διατηρεί βέβαια τον ερμηνευτικό και συμβολικό του χαρακτήρα, αλλά ποτέ δεν αποτελεί την αφετηρία. [...] Ο μύθος έχει κεντρική θέση και στην περιοχή της τέχνης. Αλλά και εδώ διαφοροποιείται ως προς τη δομή και την έκφρασή του. [...] Στην προκειμένη περίπτωση το δέσιμο του μύθου και η λειτουργική του έκφραση πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί την αισθητική συγκίνηση.

Ματσούκας, Ν., *Λόγος και Μύθος με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1990, σελ. 29-31.

Τμήμα πώρινου αετώματος από τον παλαιό αρχαϊκό ναό στην Ακρόπολη. Τρίτων, Μουσείο Ακρόπολης 550-540 π.Χ. Από τον κύκλο των μύθων του Ηρακλή: Ο Ηρακλής παλεύει με τον Τρίτωνα.

Ο μύθος για τη γέννηση της Αθηνάς

Όταν οι θεοί του ουρανού νίκησαν τους Τιτάνες, ο Δίας, έσμιξε με μια κόρη του Ωκεανού και της Τηθύος, τη Μήτιδα... Γρήγορα όμως μαθαίνει πως η Μήτιδα θα του γεννούσε πρώτα την Αθηνά, που θα του έμοιαζε στην παλικαριά και το μυαλό και έναν γιο αργότερα, πιο έξυπνο από εκείνον, που μεγαλώνοντας ήταν φόβος να του αρπάξει το θρόνο. Για να γλυτώσει μια για πάντα από έναν τέτοιο κίνδυνο, ο Δίας καταπίνει τη Μήτιδα και την κρατάει μέσα του... Όταν έρχεται η ώρα να γεννηθεί η Αθηνά, ο Δίας προστάζει τον Προμηθέα -κατ' άλλους τον Ήφαιστο- να του ανοίξει με μια τσεκουριά το κεφάλι. Έτσι ξεπηδάει αλαλάζοντας και πάνοπλη η νέα θεά.

Κακριδής, Ι., *Ελληνική Μυθολογία*, τ. 2, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1986, σελ. 98-100.

Εξάλειπτρο (μικρό αγγείο για αρωματικά έλαια και υγρές αλοιφές, που συνήθως χρησίμευαν για τον καλλωπισμό) με την παράσταση της γέννησης της Αθηνάς του 570-560 π.Χ. Βρέθηκε στη Θήβα. Σήμερα εκτίθεται στο Μουσείο του Λούβρου (CA616).

Μύθος και ιστορική αφήγηση στην Αγία Γραφή

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ: Η δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου (Γεν 1, 1 – 2, 4)

Η εμφάνιση της ζωής

Πριν από μερικά δισεκατομμύρια χρόνια, η επιφανειακή μορφή του πλανήτη μας δεν θύμιζε, ασφαλώς, σε τίποτα τη σημερινή εικόνα. Είναι πιθανόν ότι η ατμόσφαιρά του απετελείτο από υδρογόνο, αμμωνία, μεθάνιο, υδρατμούς και άλλα αέρια· οπωσδήποτε, όμως, όχι οξυγόνο, που είναι χημικά πολύ δραστικό και θα σχημάτιζε γρήγορα σύνθετες ενώσεις. Τη σημερινή του παρουσία στην ατμόσφαιρα, το οξυγόνο την οφείλει στη συνεχή του ανακύκλωση μέσω των φυτών. Τότε, βέβαια, φυτά δεν υπήρχαν. Βράχοι και νερό κάλυπταν την επιφάνεια της Γης. Μορφές, ωστόσο, ενέργειας, ουσιώδεις για τη χημική και βιολογική εξέλιξη, πρέπει να ήταν παρούσες σε αφθονία: Ηλεκτρικές εκκενώσεις στην ατμόσφαιρα και υπεριώδης ακτινοβολία, που λόγω της απουσίας οξυγόνου έφθανε ανεμπόδιστη από τον Ήλιο.

Ασφαλώς, είναι δύσκολο να φαντασθεί κανείς ότι σ' αυτόν τον ταραγμένο πλανήτη –που χα-

Γκράφιτι στο ανατολικό Λονδίνο.

ρακτηρίζεται από έντονη ηφαιστειακή δράση, μεγάλες γεωλογικές μεταβολές, και περιβάλλεται από ατμόσφαιρα δηλητηριωδών αερίων— είναι εφικτό η ζωή να κάνει το πρώτο της βήμα. [...] Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο δρόμος από αυτές τις χημικές ενώσεις ως το κύτταρο —τη βασική μονάδα της ζωής— είναι μακρύς και δαιδαλώδης. Διότι το κύτταρο αποτελεί μίαν αξιοθαύμαστη σύνθεση ενός δισεκατομμυρίου μορίων, διατεταγμένων σε πολύπλοκες δομές. Μόνο στο ανθρώπινο σώμα υπάρχουν 200 περίπου ποικιλίες κυττάρων, η κάθε ποικιλία έχοντας μια ειδική λειτουργία και αποστολή να επιτελέσει. [...]

Η σημερινή εικόνα του κύκλου της ζωής αρχίζει να αναδύεται. Οι ζωικοί οργανισμοί εκτρέφονται με οργανικές ύλες και τις καίνε με τη βοήθεια του οξυγόνου· ενώ τα φυτά αναπτύσσονται και διαβιούν με τη βοήθεια του ηλιακού φωτός, απελευθερώνοντας συνεχώς οξυγόνο. Όσο γνωρίζουμε, πάντως, ο παλαιότερος πολυκύτταρος οργανισμός πρέπει να ήταν κάποιο είδος μέδουσας, που έκανε την εμφάνισή του πριν από 700 εκατομμύρια χρόνια. Τα πρώτα είδη ιχθύων εμφανίστηκαν πολύ αργότερα, πριν από 500 περίπου εκατομμύρια χρόνια. Είναι αξιοσημείωτο ότι, για πολύ μεγάλο διάστημα της ηλικίας της Γης, η παρουσία της ζωής περιορίζεται σε υδάτινους χώρους, σε λίμνες και ωκεανούς. [...]

Γραμματικάκης, Γ., *Η κόμη της Βερενίκης*. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, ¹⁵1998, σελ. 92, 93, 97-98, 99, 102-104.

Ο Χριστός δημιουργεί τα πετεινά του ουρανού και τα ψάρια. Ψηφιδωτό (1140-70) στη καπέλα Παλατίνα, Παλέρμο. Κύριος Ναός, Κεντρικός Διάδρομος, Νότιος Τοίχος. Λεπτομέρεια.

Η συμβολική γλώσσα της Παλαιάς Διαθήκης

[...] Από τα παραπάνω προκύπτει σαφώς ότι η πρόσληψη μυθολογικών στοιχείων, που εξυπηρετούν τη διατύπωση των βιβλικών αληθειών, δεν σημαίνει και πρόσληψη της μυθολογικής σκέψης. Η ουσία του μύθου βρίσκεται στη θεώρηση των θεών ως μέρους του κόσμου τούτου. Ο τονισμός όμως της υπερβατικότητας του Θεού στη Βίβλο αποκλείει οποιοδήποτε συσχετισμό της με τα μυθολογικά κείμενα. Είναι αυτονόητο ότι συχνά η βιβλική γλώσσα είναι έντονα επηρεασμένη από τους μύθους της περιοχής, εφόσον οι βιβλικοί συγγραφείς αντλούν υλικό από τις αφηγήσεις του πνευματικού τους περιβάλλοντος, ιδιαίτερα όταν οι αφηγήσεις αυτές αναφέρονται σε θέματα όπως η δημιουργία, η προέλευση του κακού, η σχέση του ανθρώπου με το Θεό κ.λπ., που απασχολούν και τους ίδιους. Παρ' όλα αυτά, κατά πραγματικά αξιοθαύμαστο τρόπο, ο μύθος χρησιμοποιείται πάντοτε ως γλωσσική επένδυση, προκειμένου να διακηρυχθεί αφηγηματικά η αλήθεια για τον ένα και μοναδικό Θεό, ο οποίος δημιούργησε τον κόσμο τέλει, έπλασε τον άνθρωπο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή του, επεμβαίνει σωτηριολογικά στην ιστορία κ.λπ. Μέσα από τις αφηγήσεις των

ένδεκα πρώτων κεφαλαίων της Γενέσεως προβάλλει με τον πιο παραστατικό τρόπο η πτωτική πορεία του ανθρώπου που χαρακτηρίζεται από μια αλυσιδωτή διάσπαση των σχέσεων, ως συνέπεια της διάσπασης των σχέσεων με τον Θεό.

Κωνσταντίνου, Μ., Χίλια χρόνια και μία μέρα. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π.Δ., Σύναξη, 67, 1999, σελ. 110-111.

Το ζήτημα του μύθου και της αλήθειας στη θρησκευτική γλώσσα. Χρήση και ερμηνεία θρησκευτικών πηγών με μυθολογικό υλικό

«Ο Καλός Ποιμένας», ψηφιδωτό από το μαυσωλείο της Γάλα Πλακίδια στη Ραβένα, 425 μ.Χ.

Ένας βαθιά ελληνικός ορθόδοξος άγιος με «ρίζες» και «κλαδιά» πέρα από την ορθοδοξία

Υπάρχουν άγιοι στην ορθοδοξία που οι θρύλοι οι οποίοι τους συνοδεύουν φανερώνουν την ιδιαίτερη σχέση και αγάπη των πιστών προς αυτούς, σχέση που τους εκτείνει πέρα από τα όρια του δόγματος και της θρησκείας, τους καθιστά περισσότερο οικείους και οικουμενικούς.

Ένας από τους κυριότερους τέτοιους αγίους είναι ο Καππαδόκης Άγιος Γεώργιος, ο οποίος στη λαϊκή ψυχή έχει στοιχεία αγιοσύνης και ηρωισμού ταυτόχρονα, όπως και ο άλλος έφιππος άγιος, ο άγιος Δημήτριος. Στην Καππαδοκία, μάλιστα, πιστεύουν ότι τα άλογα του Άι-Γιώργη, του Άι-Δημήτρη, των αγίων Θεοδώρων και του αγίου Μηνά τρέχουν στον ουρανό και ότι είναι αυτά που προκαλούν τις βροντές και τις αστραπές με τα πέταλά τους.

Εικόνα Αγίου Γεωργίου. Άγνωστος ζωγράφος του Χάνδακα, τέλη 15ου αιώνα μ.Χ.

άγιοι στην Ανατολική Εκκλησία ήταν οι δυο Θεόδωροι, ο Τήρων και ο Στρατηλάτης. Η παλαιότερη παράσταση με τον Γεώργιο του έκτου αιώνα τον δείχνει ως αξιωματούχο, δηλαδή με την επίσημη και όχι με τη στρατιωτική του στολή. Δεν γνωρίζω για παράσταση του ένατου αιώνα. Πάντως, μόλις τον εντέκατο εμφανίζεται ως δρακοντοκτόνος. Πως και γιατί αντικαταστάθηκαν οι Θεόδωροι από τον Γεώργιο είναι ένα ζητούμενο». Το γεγονός πάντως δεν είναι άσχετο και με το ότι τον εντέκατο αιώνα το Βυζάντιο βρίσκεται πλέον σε εξαιρετικά δυσχερή θέση.

Ως δρακοντοκτόνο, τον άγιο τον διεκδίκησε και το Ισλάμ, κατά τον δέκατο τρίτο και δέκατο τέταρτο αιώνα, ονομάζοντας τον Σαρί Σαλτίκ. Σύμφωνα με τον δικό τους θρύλο, ο Σαρί Σαλτίκ, πιστός σύντροφος του Χατζί Μπεκτάς (ιδρυτή του τάγματος των Μπεκτασήδων) έφθασε στη Βουλγαρία, σκότωσε έναν δράκοντα με επτά κεφάλια, απελευθέρωσε τη βασιλοπούλα και οι χριστιανοί (οι «άλλοι») ασπάστηκαν τον Μωάμεθ. Ο ίδιος θρύλος είναι πολύ ισχυρός στην Κρόια της Αλβανίας, αλλά και στη Βοσνία. [...]

Ο άγιος Γεώργιος των Μπεκτασήδων: Ο σύγχρονος ελληνισμός έχει συνδέσει με πλήθος εθίμων τη γιορτή του αγίου Γεωργίου. Τόσα πολλά είναι τα έθιμα που συνοδεύουν τις γιορτές του, ώστε είναι αδύνατον να καταγραφούν όλα και από όλα τα μέρη του ελληνισμού. Κοινό χαρακτηριστικό των περισσότερων είναι ότι ανήμερα της γιορτής του τρώνε αρνί, ενώ το ζώο αυτό, σε πολλά κτηνοτροφικά μέρη, κατά τη σχετική πανήγυρη, το περιφέρουν γύρω από

Το βασικό χαρακτηριστικό όμως του αγίου Γεωργίου σύμφωνα με τους θρύλους που σχετίζονται μ' αυτόν, το φανερώνει το επίθετο «δρακοντοκτόνος», επειδή ο άγιος σκότωσε ένα δράκο που φρουρούσε όλο το νερό της περιοχής και δεν άφηνε τους κατοίκους να υδρευτούν, αν δεν του έδιναν βορά κάθε φορά από έναν συντοπίτη τους. Αυτό συνεχιζόταν επί πολλά χρόνια, μέχρι που ήρθε η σειρά της μονάκριβης κόρης του τοπικού άρχοντα να θυσιαστεί στον δράκο.

Τότε, ο άγιος, καβαλάρης, με το κοντάρι του σκότωσε τον δράκο, έσωσε την κοπέλα και ελευθέρωσε και την πόλη.

Το αξιοσημείωτο στην όλη ιστορία είναι ότι την ιδιότητα του δρακοντοκτόνου ο άγιος την αποκτά μόλις τον εντέκατο αιώνα, και όχι ενωρίτερα. Οι παλαιότερες παραστάσεις του αγίου τον εικονίζουν ως αξιωματούχο. Γράφει σχετικά η αναπληρώτρια καθηγήτρια Βυζαντινής Τέχνης, Μαρία Βασιλάκη: «Οι κατεξοχήν δρακοντοκτόνοι

Πέρης Ιερεμιάδης, Άη Γιώργης.

την εκκλησία του αγίου, ενώ κολλούσαν κεριά στα κέρατά του και τα άναβαν, καθώς πήγαιναν να προσκυνήσουν.

Ο άγιος Γεώργιος όμως είναι αγαπημένος άγιος και των μουσουλμάνων Μπεκτασήδων ή Αλεβιτών (αίρεση του Ισλάμ, κατά πολλούς όμως θεωρούνται κρυπτοχριστιανοί). Ιδιαίτερα σε περιοχές της Θράκης, ο άγιος Γεώργιος τιμάται σε πολλούς τεκέδες (αλεβίτικα μοναστήρια), αλλά και στις πολλές ορθόδοξες εκκλησιές και παρεκκλήσια του αγίου που υπάρχουν στην περιοχή πολλές φορές απαντώνται μουσουλμάνοι που πηγαίνουν να προσευχηθούν ή να αφήσουν κάποιο τάμα! Κυρίως όμως προσφέρουν θυσίες ζώων, τα λεγόμενα Κουρμπάνια, κατά την ημέρα της γιορτής του αγίου, με το παλαιό ημερολόγιο, στις 6 Μαΐου.

Σταματιάδου, Μ., Ένας βαθιά ελληνικός ορθόδοξος άγιος με «ρίζες» και «κλαδιά» πέρα από την ορθοδοξία, *Νέμεσις*, τ. 113, Μάρτιος 2011.

Άγιος Γεώργιος ο Κουδουνάς στην Πρίγκηπο. Προσκύνημα χριστιανών και μουσουλμάνων.

Κριτική προσέγγιση των πεποιθήσεων και των στάσεων των πιστών απέναντι στα ιερά κείμενα

Παραδόσεις για τον άγιο Νικόλαο στην Ευρώπη

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες είναι διαδομένος ένας μύθος, με πρωταγωνιστή τον άγιο Νικόλαο. Σύμφωνα αυτόν, ένας έμπορος, που ζούσε στην πόλη του Αγίου Νικολάου, έχασε την περιουσία του και ήταν σε απόγνωση, επειδή δεν μπορούσε να ζηήσει την οικογένειά του. Όταν ο άγιος έμαθε για την τραγική κατάσταση της οικογένειας, αποφάσισε να τον βοηθήσει. Κατά τη διάρκεια της νύχτας, ώστε να μη γίνει αντιληπτός, πήγε στη στέγη του σπιτιού του και έριξε χρυσά νομίσματα από την καμινάδα, τα οποία έπεσαν μέσα σε μια κάλτσα, που είχαν κρεμάσει στο τζάκι για να στεγνώσει. Το πρωί, η οικογένεια του εμπόρου ανακάλυψε το απρόσμενο δώρο.

Έτσι, σε διάφορους τόπους, διαδόθηκε το έθιμο να κρεμούν κάλτσες στο τζάκι και να τοποθετούν μέσα σε αυτές δώρα για τα παιδιά και η ανταλλαγή δώρων. Ο μύθος έγινε απαρχή για τη διάδοση ποικίλων δοξασιών και παραδόσεων σε ολόκληρο τον κόσμο.

4.3. ΕΚΦΡΑΣΗ

Μορφές έκφρασης της πίστης και των θρησκευτικών βιωμάτων

Σπάνια εικόνα της Σταύρωσης (8ος αιώνας).
Ιερά Μονή Θεοβαδίστου Όρους Σινά,
Αγίας Αικατερίνης.

Θρησκευτικό συναίσθημα και ποικίλες μορφές έκφρασης στις θρησκείες

Από τη Μονή Ευαγγελιστρίας, Βοιωτία. Αριστερά. Στο παρεκκλήσι του Αη-Γιώργη, μοναχή Ξένη, σήμερα ηγουμένη, με το όνομα Ανθούσα. Δεξιά. Στο καθολικό της μονής.

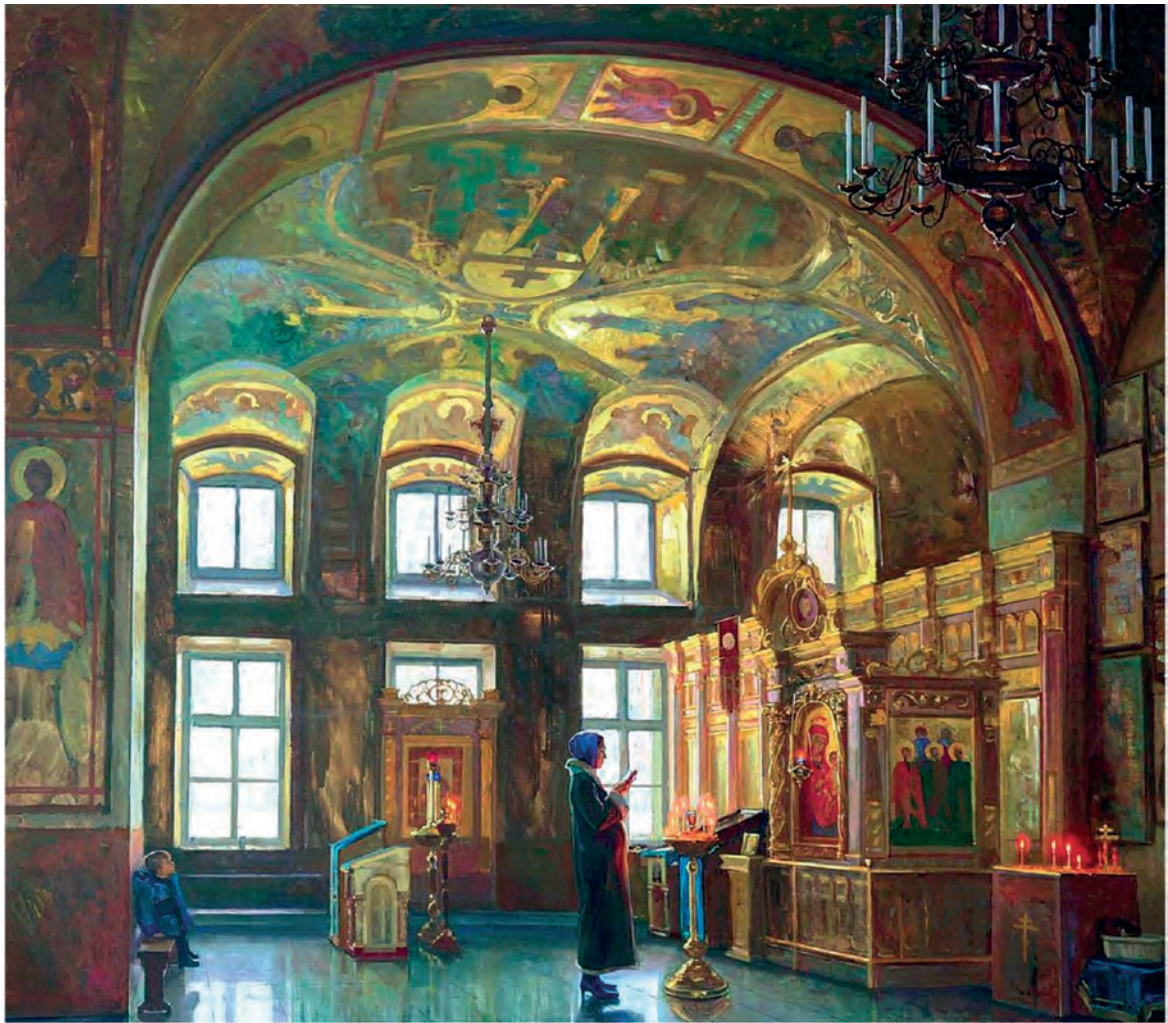
Πίνακες ζωγραφικής

Ο Αντρέι Ρουμπλιόφ, περίφημος Ρώσος ζωγράφος και αγιογράφος (1360-1438), ιστορεί την εικόνα της Αγίας Τριάδας. [Σύγχρονος πίνακας].

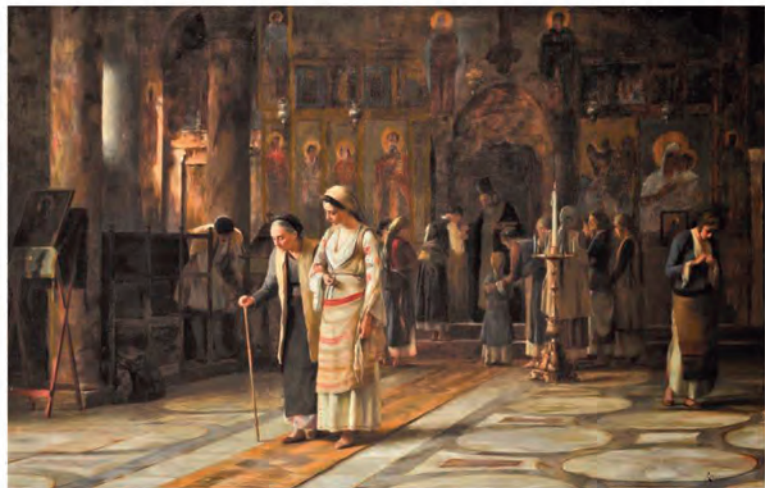
Γιούλια Κουζένκοβα, Πάσχα (2002).

Ντιμίτρι Πετρόφ, *Η προσευχή της εγκύου*, 2005.

Θεόδωρος Ράλλης (1852-1909),
Η Κανδήλα.

Θεόδωρος Ράλλης, *Μετά τη θεία Λειτουργία.*

Θρησκεία, πίστη και τέχνη

Γεώργιος Δροσίνης, Πίστη

Δεν έχεις πίστη, όταν τα στάχια σου
προσμένεις να γενούν σιτάρι,
κι από τ' άκαρπο δεντρί, που κέντρωσες,
προσμένεις καρπερό βλαστάρι!

Πίστη έχεις, όταν από το χέρσωμα
κι από τα αστραποκαμένα ξύλα,
προσμένεις τους καρπούς ολόδροσους
και καταπράσινα τα φύλλα. [...]

Δεν έχεις Πίστη, όταν τ' απόβραδο
προσμένεις να προβάλλουν τ' άστρα,
και με του πετεινού το λάλημα
να φέξη η αυγή ροδογελάστρα!

Πίστη έχεις, όταν –όσο αλόγιστο
Και πλάνο ο νους σου κι αν το ξέρει–
προσμένεις ήλιο τα μεσάνυχτα
κι αστροφεγγιά το μεσημέρι.

Δεν έχεις Πίστη, όταν, πιστεύοντας,
ρωτάς την κρίση και τη γνώση!
Δεν έχεις Πίστη, όταν την πίστη σου
στο λογικό έχεις θεμελιώσει!

Πίστη έχεις, όταν κάθε σου όνειρο
τ' ανάφτεις στο βωμό της τάμα,
κι αν κάποιο τάμα σου είναι αδύνατο,
προσμένεις να γενεί το θάμα!

Σπύρος Παπαλουκάς, Λιτανεία, Βημόθυρο, τεύχ. 4, 2010 σελ. 125.

Λίγα λόγια του ζωγράφου για το έργο του:

Από την καρδιώτισσα του Άγγελου Κοτάντου, στη μαυροφόρα Αποκαρδιώτισσα κι από 'κει στην Παναγία ολόφωτη, την Κεριώτισσα.

Χρήστος Μποκόρος, *Κεριώτισσα* (2013)

Πριν από καν' να μήνα μου τηλεφώνησε ο Ν. [...] και μου ζήτησε να ενδώσω στην πρόκληση μιας Παναγίας. Να Τη ζωγραφίσω, είπε, για τη γιορτή Της, τον δεκαπενταύγουστο. Βιάστηκα να του απαντήσω ότι είμαι χωμένος βαθειά μέσα στα έργα της έκθεσης που ετοιμάζω για τον Δεκέμβρη στο μουσείο Μπενάκη, ότι δεν έχω χρόνο ούτε μυαλό για κάτι άλλο. Λες κι η ζωγραφική γίνεται μόνο με χρόνο και μυαλό!

Μιλούσα εκείνες τις μέρες με το "Σαμιωτάκι", τον "ευμάθιο" Βαγγέλη Ζουρνατζή, και μού 'στειλε ψηφιακά κάποιες Παναγίες απ' το πολύτιμο αρχείο του, επιμελώς σχολιασμένες. Δεόμενες σκεφτόμουν στην αρχή ή καμμιάν Οδηγήτρια αρχετυπική, χωρίς παιδί στα χέρια, αλλά η ανορθόγραφη "Καρδιώτισσα" μου έγνεφε μουσικά κι όλο σ' αυτήν επέστρεφε το βλέμμα μου. Στην ωραιότητα της μητέρας και την παθιασμένη αναστροφή της κεφαλής του τέκνου της. Την πήρα ένα βράδυ, απεγνωσμένος από τα άλλα έργα μου κι απ' τα παθήματά μου, νύχτα βαθειά, Την έστρεψα ανάποδα, ταπείνωσα το λαμπρό Της ένδυμα κι αφάνισα τον γυιό απ' την αγκαλιά Της. Απόμεινε σκιά δεόμενη, άδεια και μονάχη. Είθε να με συγχωρέσει ο πολύς ... >

Άγγελος ο Κοτάντος, πρωτοψάλτης Χάνδακος και πρωτοϊστοριογράφος πάσης της αυτοκρατορίας, που Την εζωγράφησε δογματικώς και τεχνικώς άρτια εκείνος ο ικανότατος, αλλά εμένα μου φάνηκε ότι, έτσι όπως Την άλλαξα, ταίριαζε περισσότερο στην κατάστασή μας. Εσωστρεφώς σπαρακτική, με ένα κενό στην αγκαλιά, να προσδοκά σε μian απεγνωσμένη δέηση εξ ονόματος όλων μας και να μας απευθύνει, το σπουδαιότερο, την τρυφερότητά Της. Την άλλη μέρα ασπάστηκα το μάγουλο κι έφυγε το σημάδι, φωτίστηκε το βλέμμα της και ρόδισαν τα χείλη. Γέμισα φλόγες φωτεινές τη σκοτεινή Της αγκαλιά και το μαφόριο. Κι έλαμψε η Παναγία των κεριών, ολόφωτη. Μια φλογισμένη μαυροφόρα. "Κεριώτισσα" Την είπα -ο απατεών επ' αγαθώ- και δέομαι στη χάρη Της εν μετανοία.

Μποκόρος Χ., *Καστέλλα, το δύσκολο καλοκαίρι του 2013*,
Ιστοσελίδα Χρήστος Θ. Μποκόρος, 17/9/2016 (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Επάνω: Φίκος, *Wasted Love*, 2014, graffiti Πειραιάς. Κάτω, αριστερά: Μιχαήλ Άγγελος, Άγγελος με κρηπήγιο, 1494, Βασιλική San Domenico, Bologna, Ιταλία. Κάτω, δεξιά: Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, φορητή εικόνα, 14^{ος} αι., Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών.

Αξιολόγηση των ποικίλων θρησκευτικών εκφράσεων που εντοπίζονται στο περιβάλλον των μαθητών/μαθητριών

Το προσκύνημα των απελπισμένων

«Την αρρώστια της αδελφής μου δεν είχα άλλον τρόπο να τη συζητήσω με τον εαυτό μου, να αναμετρηθώ μαζί της, να την κατανοήσω, να την εξημερώσω, παρά μόνο με τη χριστιανική διδασκαλία και πίστη. [...] Ζητούσα λοιπόν καθημερινά και επίμονα το θαύμα. Ήθελα να 'ρθει η στιγμή που θα τα αλλάξει όλα, εκζητούσα εκείνο το *ευθέως*, το *παραχρήμα* του θαύματος που διάβαζα στα Ευαγγέλια. Γιατί όχι και στην αδελφή μου; Ήθελα να γίνει και στην πραγματικότητα αυτό που τόσο συχνά έβλεπα στα όνειρά μου, ότι η Γιούλα ήταν τελείως καλά και χαιρόμαστε και γελούσαμε. Για το ίδιο πράγμα προσεύχονταν νύχτα μέρα ο πατέρας μου και η μάνα μου. Και περισσότερο από όλους μας προσευχόταν η ίδια η αδελφή μου, με τη βαθιά και παιδική – με την ευαγγελική σημασία της λέξης – πίστη της. Μια χρονιά, αργότερα, ταξίδεψε στην Τήνο και έκανε το προσκύνημα των απελπισμένων, πήγε γονατιστή από το λιμάνι στην Παναγία. Τρέχαν τα γόνατά της αίμα, την εποχή εκείνη δεν υπήρχε η μοκέτα που υπάρχει σήμερα. Δεν την ένοιαζε το βλέμμα του κόσμου, το σχήμα της αξιοπρέπειας. Μου γυρίζουν πάντα τα άντερα διάφοροι αγέρωχοι προοδευτικοί που χλευάζουν αυτούς τους απελπισμένους ανθρώπους που σέρονται στα γόνατα γυρεύοντας τη γιαιτρεία τους, όλοι αυτοί που αισθάνονται ανώτεροι από τη μάνα εκείνη που έχει κάνει τάμα, για να σταθεί στα πόδια του το παράλυτο παιδί της. Περπατώντας με το κεφάλι ψηλά στη λεωφόρο της Προόδου, δεν προλαβαίνουν να κοντοσταθούν και να αναρωτηθούν τι πόνος μπορεί να δέρνει αυτούς τους ανθρώπους. Όταν πολύ αργότερα πήγα και εγώ στην Τήνο, είδα με πόσο σεβασμό περιβάλλουν οι άλλοι προσκυνητές αυτούς που πάνε στα γόνατα. Η στιγμή της εισόδου τους στην εκκλησία είναι μια ιερή στιγμή, ένα δέος δονεί την ατμόσφαιρα».

Ζουμπουλάκης, Στ., *Η αδελφή μου*, Πόλις, Αθήνα, 2012, σελ. 29-31.

Θεόδ. Ράλλης, *Παραμονή Εορτής*.

4.4. ΙΣΤΟΡΙΑ

Το ιστορικό γεγονός ως δομικό στοιχείο στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες

Έργο του Σπύρου Καρδαμάκη στην Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Λεπτομέρεια, *Βημόθυρο*, τεύχ. 1, 2009/10, σελ. 243.

ΠΡΟΕΟΡΤΙΟ ΚΟΝΤΑΚΙΟ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Ήχος γ'. Η Παρθένος σήμερα.

Ἡ Παρθένος σήμερα,
τὸν προαιώνιον Λόγον,
ἐν Σπηλαίῳ ἔρχεται, ἀποτεκεῖν ἀπορόρητως.
Χόρευε ἡ οἰκουμένη ἀκουτισθεῖσα,
δόξασον μετὰ Ἀγγέλων καὶ τῶν Ποιμένων,
βουληθέντα ἐποφθῆναι,
παιδίον νέον, τὸν πρὸ αἰώνων Θεόν.

Ἡ Παρθένος (Μαρία) σήμερα τὸν Λόγον
ποῦ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ἦταν καὶ εἶναι
μὲς στὸ σπήλαιο ἔρχεται γιὰ νὰ (Τὸν) γεννήσει
μυστικά.
Ἡ Οἰκουμένη ἄκουσε (τὸ νέο) καὶ χόρευε,
δόξασε μαζὶ μὲ τοὺς Ἀγγέλους καὶ τοὺς Βοσκούς,
τὸν πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες (ζῶντα), Θεὸ
ἐπειδὴ θέλησε νὰ μᾶς φανερωθεῖ σὰν Νέο Παιδί.

Αποσαφήνιση όρων, προϋποθέσεων, ερμηνειών της θρησκευτικής ιστορίας

Ιστορία, χρόνος και προοπτική

Σημείο αντιλεγόμενο στη διάσταση του χρόνου ο γεννηθείς Χριστός. Σημείο τομή στην ιστορία, πύλη εισόδου του άχρονου στα περιγιάλια τα δικά μας, στην αρμύρα και τον αέρα της θάλασσας, στη μεσογειακή μας γειτονιά. Ο προαιώνιος Λόγος, ο *έν αρχῇ, σὰρξ ἐγένετο*, λιγάκι μελαχρινή.

Χαιρόμαστε με το ζευγάρι ουρανού και γης, το λώρο τον ομφάλιο, που όντας Θεού Υιός, και Θεός ο ίδιος, έγινε γιος τ' ανθρώπου.

Σημείο αντιλεγόμενο στο χωροχρόνο, καθώς ο χρόνος παραδοσιακά μετριέται χωρικά. «Χρόνος δὲ ἐστὶ τὸ συμπαρακτεινόμενον τῆ συστάσει τοῦ κόσμου διάστημα» (Μ. Βασίλειος). Ο κύκλος της ζωής δεν είναι πια ο κύκλος της φθοράς, βασιλείο ενός αρχαίου ανθρωποβόρου θεού, του Κρόνου-χρόνου, κράτος αναπόδραστου θανάτου.

Ο χρόνος δεν είναι η στιγμή που περνά και χάνεται, πραγματικά ανυπόστατη.

Ο χρόνος δεν είναι η σειραϊκή εξέλιξη ενός αφελούς νομοτελειακού, σχεδόν μεταφυσικού εξελικτισμού, που αγνοεί τη θεμελιώδη προϋπόθεση της ελευθερίας.

Ο χρόνος δεν είναι ο υποκειμενικά βιωμένος χρόνος μιας ιδιωτικής ηδονής ή αυτοεκπλήρωσης, συνοδευόμενης από μοναξιά.

Ο χρόνος δεν είναι η ανάκλησή του στη συνείδηση, η ανάμνηση, μια απεγνωσμένη ατομική προσπάθεια να σταματήσει κανείς το αδυσώπητο αργοκύλισμά του, να τον μουμιοποιήσει σε μια θανατερή ακινησία.

Είναι λειτουργικός χρόνος, ενεστωτικός, παροντικός, κοινωνικά βιωμένος, σε πλήρη συνάντηση, πρόσωπο προς πρόσωπο. Γι' αυτό και η λειτουργία είναι έργο λαού, η εκκλησία συνάθροιση *ἐπὶ τῷ αὐτῷ*. Στο αείποτε παρόν του βιωμένου χρόνου της θείας Λειτουργίας ζούμε δυναμικά την αιωνιότητα. Και συνάμα κατευθυνόμαστε σε μια προοπτική, της Δευτέρας του Παρουσίας. Η αιωνιότητα είναι κατεξοχήν η παρουσία Του, η ηδονή η υπέρτατη και όχι το αργοκύλισμα των στιγμών σε αφόρητη πλήξη. Ο Χριστός ανοίγει τον χρόνο από την κατανόησή του ως φυσικού χρόνου, και λευτερώνει το χώρο από κάθε καταναγκασμό. Με την εισβολή του «καιρού» της «αιωνιότητας», ο άνθρωπος βιώνει το χωροχρόνο ως δημιουργία στο τώρα.

Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε., *Η Κατάφαση της Ιστορίας: Με Αφορμή την Εμπειρία των Χριστουγέννων*, Ἴχος του Ανέμου, 26/12/2012 (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Φορητή εικόνα διά χειρός Παρθενίου (λαϊκότροπος Κύπριος ζωγράφος, 1790-1848).

Για την προέλευση των θρησκειών, ανθολόγηση:

Αφρικανικά Θρησκευάματα

Στην αφρικανική ήπειρο διαβιούν εκατοντάδες λαοί, οι οποίοι διακρίνονται για την έντονη θρησκευτικότητα τους. Με ελάχιστες όμως εξαιρέσεις –όπως οι αρχαίοι Αιγύπτιοι και οι Αιθίοπες–, οι περισσότερες αφρικανικές φυλές μέχρι τον 20ό αι. δεν χρησιμοποίησαν γραφή και διατήρησαν τις θρησκευτικές παραδόσεις, τους νόμους, τη σοφία τους, κυρίως με μύθους και διάφορες δομές και έθιμα των κοινωνιών τους. Υπάρχουν δηλαδή τόσα αφρικανικά θρησκευάματα, όσοι και λαοί και φυλές, δηλαδή πολλές εκατοντάδες. Αρκεί να αναλογισθεί κανείς ότι στην εποχή μας χρησιμοποιούνται πάνω από 700 αφρικανικές γλώσσες και ότι ακόμα γλώσσα και θρησκεία συνδέονται στενά, για να σχηματίσει μια πρώτη, αμυδρή ιδέα της εξαιρετικής αυτής ποικιλίας. Στην πρώτη φάση της μελέτης των αφρικανικών θρησκευμάτων υπήρξε η τάση να αναζητείται σ' αυτό η «πρωτόγονη θρησκεία» και οι αφρικανικές αντιλήψεις να θεωρούνται υπανάπτυκτες. Ήδη όμως σήμερα έχει διαπιστωθεί ότι τα θρησκευάματα της Αφρικής έχουν τη δική τους εσωτερική εξέλιξη, η οποία λόγω ελλείψεως γραπτών πηγών ή άλλων μνημείων, δύσκολα μπορεί να καθορισθεί.

Ισλάμ

Το Ισλάμ είναι θρησκεία απόλυτα μονοθεϊστική και θεοκρατική, η οποία διαμορφώθηκε με το κήρυγμα και τη δράση του Μωάμεθ.

Ινδουισμός

Ο Ινδουισμός είναι η πολύπτυχη θρησκευτική παράδοση των Ινδών, που περικλείει σε μικρογραφία τους περισσότερους τύπους θρησκευτικής εμπειρίας. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε στους νεότερους χρόνους από ευρωπαίους μελετητές για να περιλάβει την απίθανη ποικιλία θρησκειακών μορφωμάτων, που αναπτύχθηκαν στη διαδρομή των αιώνων στην Ινδική χερσόνησο. Οι ίδιοι οι Ινδοί ονομάζουν τη θρησκεία τους «σανάτανα ντάρμα» (sanatana dharma), δηλ. αιώνιο νόμο ή αιώνια θρησκευτική διδασκαλία. Αριθμητικώς είναι η τρίτη μεγάλη θρησκεία, μετά τον Χριστιανισμό και το Ισλάμ.

Βουδδισμός

Ο όρος Βουδδισμός –ο οποίος, σημειωτέον, καθορίστηκε από ευρωπαίους μελετητές– προσδιορίζει ένα ευρύτατο φάσμα θρησκευτικών πεποιθήσεων, φιλοσοφικών αρχών, εθίμων, θεσμών και ηθικών κανόνων, που αποδίδονται στον Βούδδα (Buddha), και συμπυκνώνει σε μια ενότητα τη θρησκευτική ανέλιξη που ακολούθησε στο πέρασμα των αιώνων, καθώς το βουδδιστικό κήρυγμα αφομοιωνόταν από διάφορους ασιατικούς λαούς. Πρόκειται για μια πολύμορφη θρησκευτική παράδοση, της οποίας ο πυρήνας πρωτοεμφανίζεται πριν από 2.500 χρόνια στη Β.Α. Ινδία.

Αναστάσιος, (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Ίχνη από την Αναζήτηση του Υπερβατικού: Συλλογή Θρησκευτολογικών Μελετημάτων*, Ακρίτας, Αθήνα, 2004, σελ. 115-116, 235, 145, 195.

Θεολογία και ιστορικότητα

Η χριστιανική Θεολογία στηρίζεται στην Αποκάλυψη. Ο άχρονος και άπειρος Θεός θα ήταν αχώρητος στο ανθρώπινο πνεύμα, αν δεν αποκάλυπτε τον εαυτό Του. Η Αποκάλυψη του Θεού συντελείται εν χρόνω, αρχής γενομένης με την ίδια τη Δημιουργία και στη συνέχεια, μετά την Πτώση, με τα αδιάλειπτα βήματα της θείας Οικονομίας, με τη συνεχή και συνεκτική Του παρουσία στον κόσμο Του. Με το σπερματικό λόγο διαχέεται στα έθνη πριν την έλευση του Χριστού, με ιδιαίτερο τρόπο και απλοχεριά δωρίζεται στον εβραϊκό λαό. Ο πυρήνας της χριστιανικής διδασκαλίας είναι ένα εξαίρετο, αλλά κατεχοχίν ιστορικό (geschichtliches) γεγονός, το οποίο αποδεχόμαστε ως τέτοιο με βάση την πίστη μας ενώ συνάμα αποτελεί τη βάση της πίστης μας: η σάρκωση του Λόγου του Θεού. Αν ο Θεός είναι υπερβατικός (αν και αεί παρών), η Αποκάλυψή Του είναι ιστορική. Η ουσία της χριστιανικής Θεολογίας είναι η προσέγγιση και η προσοικείωση με την Αποκάλυψη του Θεού, έργο ταυτόχρονα ερμηνευτικό όσο και ιστορικό. Η πληρότητα της χριστιανικής Αποκάλυψης εντοπίζεται πλέον στο γεγονός της Εκκλησίας, όπου και ενυπάρχει. Σε κάθε εκκλησιαστική σύναξη είναι παρών όλος ο Χριστός εν Αγίω Πνεύματι. Ενώ η Αποκάλυψη είναι δυνάμει και ενεργεία ολοκληρωμένη (δεν υπάρχει δηλαδή «προοδευτική Αποκάλυψη»), η προσοικείωσή Της από τον άνθρωπο και η θέωση του ανθρώπου ενεργείται κάθε μέρα. Ο ιστορικός χρόνος που διανύουμε είναι ιστορικά δυναμικός και ανοιχτός άχρι καιρού... Σε καμιά περίπτωση δεν είναι μια τελετουργική επανάληψη ανακυκλούμενων δεδομένων (τότε θα καταντούσαμε μια φανταστική μυστηριακή λατρεία | θρησκεία), ούτε μια θεοπτία έξω από τις συντεταγμένες του χωροχρόνου (σε έναν πολύ της μόδας μυστικιστικό πνευματισμό).

Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε., *Νεωτερικότητα και Σχολική Θρησκευτική Αγωγή*, Μαΐστρος, Αθήνα, 2004, σελ. 45-47.

Η δύσκολη θέση του χριστιανού ιστορικού

Ένας μέσος πιστός είναι σπάνια ενημερωμένος πως έχει ουσιαστικό καθήκον να σπουδάσει την ιστορία. Είναι ολοφάνερο πως το χριστιανικό κήρυγμα βασίζεται στα ιστορικά υποδείγματα. Οι άνθρωποι όμως ενδιαφέρονται μάλλον για την «αιώνια αλήθεια» του κηρύγματος παρά για εκείνα που φθάνουν να τα παραδεχθούν σαν ιστορικά «περιστατικά» ακόμη κι όταν συζητούν τα γεγονότα της βιβλικής ή της εκκλησιαστικής ιστορίας. Δεν μας κατευθύνει μόνο του το κήρυγμα πέρα από την ιστορία «εις την ζωήν του μέλλοντος αιώνος»; Υπάρχει μια επίμονη τάση να ερμηνεύουν τα γεγονότα της ιστορίας σαν εικόνες ή σύμβολα, σαν τυπικές περιπτώσεις ή παραδείγματα και να μεταβάλουν την ιστορία της σωτηρίας σε ένα είδος εποικοδομητικής παραβολής. Μπορούμε να παρακολουθήσουμε τα ίχνη αυτής της τάσεως από τους πρώτους αιώνες της χριστιανικής ιστορίας. Σήμερα βρισκόμαστε μπροστά σε μια σφοδρή διαμάχη ακριβώς γι' αυτό το γεγονός.

Από το ένα μέρος, το βασικό γεγονός της ιστορικότητας της χριστιανικής θρησκείας ήλθε και πάλι στην επιφάνεια και ξανατονίσθηκε, στις τελευταίες ακριβώς δεκαετίες, και μια νέα επίδραση της ιστορικής αυτής αντιλήψεως που ξαναεμφανίζεται, γίνεται τώρα τρομερά αισθητή σε όλα τα πεδία της σύγχρονης θεολογικής έρευνας – στη βιβλική ερμηνεία, στη σπουδή της εκκλησιαστικής ιστορίας και λειτουργικής, σε ορισμένες σύγχρονες προσπάθειες για την «ανασυγκρότηση της πίστεως», ακόμη και στον σύγχρονο οικουμενικό διάλογο. Από το άλλο μέρος, οι τελευταίες προφάσεις για ριζική εκκαθάριση του χριστιανικού κηρύγματος από το μύθο είναι κακό σημάδι μιας αντι-ιστορικής στάσεως που συνεχίζεται σε ορισμένες περιοχές. Γιατί το να ξεκαθαρίσουμε το Χριστιανισμό από το μύθο, σημαίνει ακριβώς στην πράξη να του αφαιρέσουμε το ιστορικό στοι-

χείο, παρά την ουσιαστική διαφορά μεταξύ μύθου και ιστορίας. Στην πραγματικότητα οι σημερινοί ισχυρισμοί δεν είναι παρά νέα μορφή του θεολογικού εκείνου φιλελευθερισμού που, τουλάχιστον από τον αιώνα του διαφωτισμού, προσπάθησε επίμονα να απαλλάξει το Χριστιανισμό από την ιστορική του συνάφεια και συνύφανση, για να ανακαλύψει δήθεν την αιώνια ουσία του (*das Wesen des Christentums*), απορρίπτοντας το ιστορικό περικάλυμμα. Παραδοξολογικά, οι ορθολογιστές του διαφωτισμού και οι κάθε λογής αφοσιωμένοι ευσεβιστές, καθώς και οι ονειροπόλοι μυστικοί, εργάζονταν στην πραγματικότητα για τον ίδιο σκοπό.

Φλωρόφσκυ, π. Γ., *Χριστιανισμός και Πολιτισμός*. Μτφρ. Ν. Πουρναράς, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1982, σελ. 40-42.

Η έννοια του χρόνου στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις σε σχέση με την ιστορία και τον πολιτισμό

Η έννοια του χρόνου στον Χριστιανισμό

«Η ουσία της πρωτοχριστιανικής λατρείας, χωρίς καμιά αμφιβολία, δε συνίσταται μόνο στο κήρυγμα και στη μελέτη των Γραφών, βάσει του προτύπου της συναγωγής. Μάλλον η χαρακτηριστική χριστιανική εικόνα των πρωτοχριστιανικών συγκεντρώσεων εμφανίζεται καθαυτή στον τελικό σκοπό της, την οικοδομή του Σώματος του Χριστού. Η Ανάσταση του σώματος του Χριστού πρέπει να αποκτήσει μια οριστική μορφή μέσα στη σύναξη. Έτσι το ύψιστο σημείο κάθε πρωτοχριστιανικής λατρευτικής ακολουθίας είναι η Θεία Ευχαριστία στην οποία ο Χριστός είναι παρών μαζί με το λαό του. Από την άλλη πλευρά, αυτό το ευχαριστιακό γεύμα έχει δύο προεκτάσεις και αναφορές, τη μια προς το παρελθόν, στο «Μυστικό Δείπνο» του ιστορικού Ιησού και στο αναστάσιμο γεύμα του εγερθέντος με τους μαθητές του, και την άλλη προς το μέλλον, το τέλος, που ήδη στον Ιουδαϊσμό είχε παρασταθεί με την εικόνα του μεσσιανικού γεύματος. Έτσι σε κάθε πρωτοχριστιανική λατρευτική ακολουθία [...] «εν Χριστώ» ολόκληρη η γραμμή της σωτηρίας γίνεται φανερή. Δεν είναι σαν να απαλείφεται ο μοναδικός χαρακτήρας της εξέλιξης της γραμμής μέσα στο χρόνο, αλλά αντίθετα ο Χριστός χαρίζει στο πλήρωμα της Εκκλησίας του, που είναι συναθροισμένο γύρω από την τράπεζα, μια θέα της αλληλουχίας ολόκληρης της πορείας της σωτηρίας, και επιτρέπει στην Εκκλησία να μετέχει στους καρπούς αυτής της πορείας.

Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγεί επίσης και η αρχαιότερη πιθανόν λειτουργική προσευχή, «Maranatha» («Κύριέ μας, έλα!»), που αναμφίβολα κατενοείτο στη διπλή της έννοια, σαν μια προσευχή δηλ. για τον ερχομό του αναστάσαντος στο συγκεντρωμένο εκκλησίασμα, και ταυτόχρονα για τον τελικό ερχομό του, που προεικονίζεται από τον παρόντα ερχομό του στην τέλεση της λατρείας. [...] Στη λατρεία του Θεού πραγματώνεται κάθε φορά από τώρα αυτό που μόνο στο τέλος των αιώνων θ' αποτελέσει την κατακλείδα της ιστορία της σωτηρίας. Έτσι πάλι, η χριστιανική μέρα της λατρείας, η μέρα της Ανάστασης του Χριστού, ονομάζεται Κυριακή, δηλαδή ημέρα του Κυρίου, έκφραση που δεν αναφέρεται μόνο στην Ανάσταση, αλλά επίσης στην «ημέρα του Κυρίου», «yom Yahweh», που αναμένεται στο μέλλον.

Αυτό που αληθεύει προκειμένου για τη λατρεία ισχύει επίσης και για τον αγιασμό καθενός από τους πιστούς προσωπικά. [...] Το θεμελιακό μοτίβο όλης της καινοδιαθηκικής ηθικής είναι ότι, χάρη στο Άγιο Πνεύμα και με την πίστη στο τετελεσμένο έργο του Χριστού, ο άνθρωπος είναι κίολας αυτό ακριβώς που θα αποβεί μόνο στο μέλλον, ότι δηλαδή είναι ήδη λυτρωμένος από την αμαρτία, ήδη άγιος, αν και αυτό γίνεται πραγματικότητα μόνο στο μέλλον».

Cullmann, O., *Χριστός και Χρόνος*, Μτφρ. π. Π. Κουμάντος, Άρτος Ζωής, Αθήνα, 1980, σελ. 81-83.

Το όραμα της Βασιλείας

Για την Ορθόδοξη θεολογία, η στάση των Χριστιανών μέσα στην ιστορία δεν μπορεί να είναι παθητική αναμονή του τέλους. Η ιστορία δεν αποτελεί ένα «στημένο» παιχνίδι, αλλά μια πραγματική σύγκρουση μεταξύ των φιλό-θεων και των αντί-θεων δυνάμεων. Ακριβώς επειδή το τέρμα της (η Βασιλεία) είναι μεταϊστορικό, κι όχι ενδοϊστορικό, η ιστορία δεν αποτελεί προκαθορισμένη διαδικασία, αλλά πορεία ανοιχτή στην ελεύθερη ανθρώπινη δράση και σε απρόσμενες εκβάσεις.[...] Ο Χριστιανός, λοιπόν, εμπνεόμενος από το όραμα της Βασιλείας, καλείται σε ιστορική δράση και σε αγώνα κατά των ποικιλόμορφων δυνάμεων του θανάτου, κατά της ανισότητας, της αδικίας, της εξαθλίωσης του ανθρωπίνου προσώπου. Στον αγώνα αυτόν δεν είναι πάντα νικητής, απλούστατα επειδή, όπως είπαμε, πρόκειται για αληθινό κι όχι για «στημένο» αγώνα.

Παπαθανασίου, Θ., *Κοινωνική δικαιοσύνη και ορθόδοξη θεολογία: Μία προκήρυξη*, Ακρίτας, Αθήνα, 32006, σελ. 36-37.

Οι συνέπειες των διαφορετικών απόψεων για τον χρόνο στη ζωή των πιστών και στον πολιτισμό

Χρόνος και Εκκλησία

«Η Εκκλησία υποδηλώνει μέσα στον κόσμο την αιωνιότητα και κατευθύνει τον κόσμο προς αυτήν. Οι θεσμοί της Εκκλησίας, παρατηρεί ο Μ. Βασίλειος, μεταφέρουν το νου του ανθρώπου «από των παρόντων επί τα μέλλοντα». Έτσι, συνεχίζει ο ίδιος ιεράρχης, με κάθε γονυκλισία και ανόρθωση ο πιστός μαρτυρεί έμπρακτα «ότι διά της αμαρτίας εις ην κατερρύημεν, και δια της φιλανθρωπίας του κτίσαντος ημάς εις ουρανοὺς ανεκλήθημεν».

Η απλή και εκφραστική αυτή εκδήλωση της γονυκλισίας δίνει στο Μ. Βασίλειο την αφορμή να μνημονεύσει τις νέες διαστάσεις, μέσα στις οποίες εκδιπλώνεται η ζωή του πιστού. Με την αποδοχή της φιλανθρωπίας του Θεού (ως δυνάμεως που ανυψώνει από τη γη στον ουρανό, διαπιστώνει ο άνθρωπος νέους προσανατολισμούς μέσα στον ευθύγραμμο χρόνο της Ιστορίας. Η αιωνιότητα συνδέεται με τη χρονικότητα. Έτσι κάθε μέρα, κάθε ώρα, κάθε στιγμή στον ευθύγραμμο χρόνο προσλαμβάνει απεριόριστη ευρύτητα και απύθμενο βάρος. Γίνεται δοχείο της αιωνιότητας και προσφέρεται ως δυνατότητα κοινωνίας του πεπερασμένου με το υπερβατικό. Το αιώνιο γίνεται μεθεκτό μέσα στο χρόνο. Και ο χρόνος δεν περιορίζεται σε μια φευγαλέα και μη αντιστρεπτή ροή, αλλά η κάθε στιγμή του παρέχει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να ενταχθεί στην άπειρη αγάπη του αιώνιου Θεού. [...] Η Εκκλησία δεν αποστρέφεται το χρόνο, αλλά φανερώνεται μέσα στο χρόνο. Δε λυπάται γι' αυτό που έφυγε, ούτε αγωνιά γι' αυτό που έρχεται. Το κλείσιμο της μέρας που περνάει γίνεται απαρχή της μέρας που έρχεται. Κάθε Εσπερινός εισάγει στην καινούργια μέρα. Κι ενώ ο

άνθρωπος μπορεί να στενοχωρείται γι' αυτό που έχασε ή να χαίρεται γι' αυτό που περιμένει, ενώ μπορεί να λυπάται για το παρελθόν και να φοβάται για το μέλλον, η Εκκλησία τον καλεί σταθερά και αδιατάρακτα σε μια πορεία εμπιστευμένη στα χέρια του Θεού. Αυτού που είναι ο Κύριος του χρόνου και της Ιστορίας, ο Παντοκράτωρ».

Μαντζαρίδης, Γ., *Χρόνος και Εκκλησία*, Ιστοσελίδα Πemptουσία, 1/9/2014 (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Ινδοϊσμός και χρόνος

«Ο κόσμος, για την ινδουιστική σκέψη, δεν δημιουργήθηκε από τον Θεό εκ του μηδενός. Κινείται με απρόσωπους φυσικούς νόμους. Ό,τι αντιλαμβάνονται οι αισθήσεις μας είναι παραισθήσεις. Ο πολύμορφος κόσμος αποτελεί φανταστική εικόνα, οφθαλμαπάτη, “μάγια” και όχι πραγματικότητα. Το σύμπαν περιοδικά καταστρέφεται και αναδημιουργείται. Οι κόσμοι ανακυκλούνται. Αφού διανυθεί ορισμένη χρονική περίοδος ζωής, η οποία ονομάζεται “κάλπα”, το σύμπαν καταστρέφεται. Μεσολαβεί περίοδος αδράνειας, ανυπαρξίας, και ακολουθεί νέα φάση διαμορφώσεως καινούργιου κόσμου. Η “κάλπα” χαρακτηρίζεται σαν ημερονύκτιο του “μπράχμαν” (η απρόσωπη αρχή του σύμπαντος) και υπολογίζεται σε 4.320 εκατομμύρια έτη.

Για την ινδική σκέψη υπάρχει διαβάθμιση των όντων, που αρχίζει από τα φυτά, τα ζώα και φθάνει στους υπέρτατους θεούς. Ο άνθρωπος βρίσκεται σε ενδιάμεση βαθμίδα και είναι δυνατόν να ξαναγεννηθεί –όπως και τα άλλα όντα– παίρνοντας διάφορες μορφές υπάρξεως. Το δόγμα της μετενσαρκώσεως, της ανακυκλήσεως των μεταβιώσεων, αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο τού Ινδουισμού και των φιλοσοφικών συστημάτων, τα οποία αναπτύχθηκαν στον χώρο του.

[...] Το ουσιαστικότερο στοιχείο του ανθρώπου είναι το “άτμαν”. Η πρώτη σημασία της λέξεως ήταν “αναπνοή”, ζωή, τελικά όμως έφθασε να σημαίνει την ψυχή, το εγώ, τη συνείδηση, το όχημα του νου και του χαρακτήρα, τη βαθύτερη ουσία ενός όντος. Με τον θάνατο, το “άτμαν” αναχωρεί από το φυσικό σώμα, για να κατοικήσει σ' ένα καινούργιο. Το αν στη συνέχεια ενσωματωθεί σε κατώτερη ή ανώτερη μορφή υπάρξεως, αυτό εξαρτάται από το “κάρμα”. Βασικά, αυτή η λέξη σημαίνει πράξη, έργο. Άλλα στην ινδουιστική ορολογία δηλώνει το ποσό ενέργειας, θετικής ή αρνητικής, που συσσωρεύει μια ύπαρξη καθώς ζει και δρα. Η αλυσίδα των γεννήσεων, θανάτων και αναγεννήσεων, στην οποία είναι καταδικασμένο το “άτμαν”, ονομάζεται τροχός της ζωής ή “σαμσάρα”, ανακύκληση των μεταβιώσεων... Ο τελικός σκοπός, τον οποίο πρέπει να επιδιώξει ο άνθρωπος, είναι η λύτρωση από την αδιάκοπη ροή της “σαμσάρα” ...».

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, Ακρίτας, Αθήνα, 2004, σελ. 154-159.

Ινδοϊσμός και ιστορία

«Κατά την βιβλική διδασκαλία, ευθύς εξ αρχής, με τη δημιουργία του κόσμου, αρχίζει μια ευθύγραμμη και μη επαναλαμβανόμενη ιστορία, η οποία οδηγεί τον κόσμο με μια μακρά πορεία, που βαίνει από στιγμή σε στιγμή και προς το μέλλον, σε ένα οριστικό τέρμα, που το καθόρισε ο Θεός. Με την ιστορία της θείας Οικονομίας κατέρχεται ο θεός καθέτως μέσα στην οριζόντια ιστορική πορεία του κόσμου και εκεί συναντά το πλάσμα του. Έτσι, ο κόσμος δεν ανακυκλώνεται αιωνίως από την τυφλή δύναμη του κάρμαν, αλλά κατευθύνεται από τον προσωπικό Θεό μέσα στην οριζόντια και ευθύγραμμη ιστορία του κόσμου και οδηγείται σε ένα ευτυχές τέλος.

Αναπαράσταση του κύκλου της «σαμσάρα» στον Ινδοϊσμό

Επομένως δεν χάνεται η έννοια του ιστορικού χρόνου μέσα σε μια μυθική ανακύκλωση των πάντων. Η αποκάλυψη του Θεού, λέει η χριστιανική διδασκαλία, κορυφώνεται στην Καινή Διαθήκη, όπου πραγματοποιείται η ζωντανή κοινωνία του ενανθρωπήσαντος Υιού και Λόγου του Θεού με τον άνθρωπο. Έτσι ο Χριστός είναι η αρχή και το τέλος, αλλά και το κέντρο της ιστορίας. Γι' αυτό ο Θεός είναι στο κέντρο της ιστορίας του κόσμου και ευλογεί τον αγώνα του ανθρώπου για κάθε πρόοδο. Στην ευθύγραμμη και ανεπανάληπτη πορεία της ιστορίας καλείται να αγωνισθεί ο άνθρωπος με την τήρηση του θείου θελήματος και την άσκηση έργων αγάπης, για την αναμόρφωση του κόσμου.

Στον Ινδοϊσμό, και στις μεγάλες κατευθύνσεις του (Βουδισμό και Τζαϊνισμό), η μοναδικότητα του κόσμου και του προσώπου δεν έχουν νόημα. Η προσοχή εδώ στρέφεται προς τον αδυσώπητο νόμο της ανακυκλήσεως, δηλαδή προς ένα είδος νόμου παγκόσμιας αιτιότητας, που συνιστούν τα έργα των ανθρώπων (κάρμαν) και καταδικάζουν τον άνθρωπο στις αναρίθμητες μετενσαρκώσεις. Ολόκληρος ο κόσμος, με όλες τις ανθρώπινες πράξεις και με όλη την ιστορία του, ακόμη και ο κόσμος των θεών, δεν είναι κάτι το μοναδικό και ανεπανάληπτο, αλλά το αποτέλεσμα των προηγουμένων συσσωρευμένων πράξεων, που τον αναγκάζουν να περιφέρεται συνεχώς σε ατέρμονες κύκλους υπάρξεως, οι οποίοι δεν έχουν αρχή και τέλος. Η αιώνια ανακύκληση του κόσμου (σασάρα) και οι συνεχείς γεννήσεις, το γήρας και ο θάνατος των όντων, αυτά είναι που απασχολούν την σκέψη του Ινδοϊστή. Ο κόσμος μοιάζει με έναν τροχό που γυρίζει συνεχώς και η ιστορία του, καθώς και η ιστορία των όντων, επαναλαμβάνεται αδιάκοπα. Το κάρμαν συνιστά έναν ηθικό νόμο ανταποδόσεως των πράξεων, από τον οποίο ανακύπτει αναγκαστικά και ένας φυσικός νόμος γενέσεως και φθοράς. Γι' αυτό η σωτηρία δεν είναι συλλογική, αλλά αυστηρά ατομική».

Ζιάκας, Γρ., *Ταξίδι στις Θρησκείες και τους Πολιτισμούς της Ασίας*, Harpree Publishing, Λονδίνο, 2014, σελ. 463-464.

Ερμηνεία σύγχρονων ιστορικών γεγονότων που σχετίζονται με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ερμηνεία των θρησκευτικών πεποιθήσεων που προκάλεσαν ή επηρέασαν ιστορικά γεγονότα

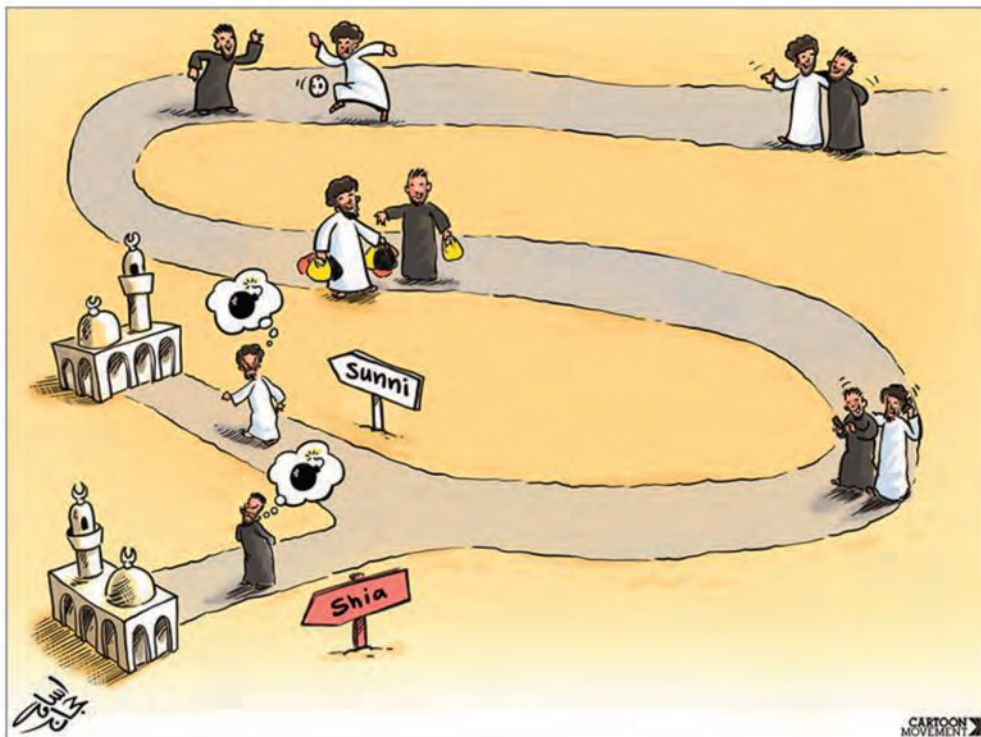
Viktor Vasnetsov, *Η Βάπτιση των Ρως του Κιέβου*, τοιχογραφία στον καθεδρικό ναό Βλαντιμίρ, 1885-1896.

Ο Πέτρος ο ερημίτης καθοδηγεί τη Λαϊκή Σταυροφορία 1096, κατά την Α' Σταυροφορία, μικρογραφία.

Pieter Bruegel ο πρεσβύτερος, *Ο Θρίαμβος του Θανάτου*, 1562.
Λάδι σε μουσαμά, διαστάσεις 117 × 162 εκ., Museo del Prado, Μαδρίτη.

Σκίτσο του Οσάμα Χαζάζ με θέμα την οδυνηρή διαίρεση του ισλαμικού κόσμου.

4.5. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ

Οικουμενικότητα και παγκοσμιοποίηση στην καθημερινή ζωή

Προσευχή για την Οικουμένη

«Μὴ οὖν διαλίπητε καὶ ὑμεῖς, δεσπότης μου, στένοντες ταῦτα καὶ τὸν φιλόνητον Θεὸν παρακαλοῦντες δοῦναι λύσιν τῷ κοινῷ τῆς οἰκουμένης ναυαγίῳ... καὶ οὐχ ὑπὲρ Κωνσταντινουπόλεως χρῆ μόνον παρακαλεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης».

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἐπιστολὴ ρκα'*, *Αραβίω*, PG 52, 675. [Μεταγραφή στα νέα ελληνικά, ΕΒΠ.]

Μην παραλείπετε κι εσείς, κύριοί μου, να αναστενάζετε για αυτά [τα δεινά] και να παρακαλείτε τον φιλόνητο Θεό να δώσει λύση στο κοινό ναυάγιο της οικουμένης... Και δεν πρέπει να παρακαλείτε μόνο για την Κωνσταντινούπολη, αλλά για όλη την οικουμένη.

Lamidi Olonade Fakeye of Illa-Orangun (1925-2009). Επιλογή από σειρά έργων μικρογλυπτικής που απεικονίζουν την πορεία του Χριστού προς τη Σταύρωση. Παραδοσιακή τέχνη της φυλής των Γιορούμπα, Νιγηρία. Η τέχνη αυτή αναβιώνει και αναπτύσσεται ιδιαίτερα στο πλαίσιο του προγράμματος «Africanizing Christian Art» [Εξαφρικανίζοντας τη Χριστιανική Τέχνη]. Από την ομότιτλη έκθεση που διοργανώθηκε από το African Art Museum | Society of African Missions (SMA) τον Ιούλιο του 2014.

Μαύρος Χριστός

Γυρεύω έναν ντόπιο ζωγράφο,
για να μου φτιάσει
ένα μαύρο Χριστό.
Να μου ζωγραφίσει
τον Κύριό μου και Πατέρα μου
μ' έναν όμορφο χιτώνα
σαν κι αυτόν που φοράει
ο δικός μου γονιός.
Άκουσε με,
Χριστέ μου και Πατέρα μου:
οι λευκοί σε παράστησαν
σαν έναν ωραίο άντρα
από τη δική τους φυλή,
οι κόκκινοι Ινδιάνοι
σε ζωγράφισαν ίδιο μαζί τους,
οι κίτρινοι
σου δάνεισαν το χρώμα τους.
Θα αρνηθείς τώρα
να πάρεις και το δικό μου χρώμα,
το μαύρο;

Πρωτοδημοσιεύτηκε στο τεύχος 3 του περιοδικού *Πάντα τα Έθνη*.

Ιδιαιτερότητες και συνέπειες της παγκοσμιοποίησης

Είναι φανερό ότι η παγκοσμιοποίηση συνδέεται με την εισβολή ενός πολιτισμού, οι δημιουργοί του οποίου ισχυρίζονται ότι είναι ο καλύτερος. Η σύλληψη, τα κριτήρια και ο τρόπος λειτουργίας του όλου συστήματος έχουν στηριχθεί στον δυτικό καπιταλισμό, στη λογική μιας ελεύθερης οικονομίας, της οποίας η δυναμική στηρίζεται στη διαρκή κερδοφορία. Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι μόνο οικονομική διαδικασία. Πρόκειται για άμεση ή έμμεση επιβολή ενός συστήματος σκέψης που αγνοεί ή και καταστρέφει τις ιδιαιτερότητες των επί μέρους λαών και ανθρώπων και παραμερίζει ή και διαλύει αξίες όπως η φιλία, η εντιμότητα, η εγκράτεια, προβάλλοντας ένα καταναλωτικό πρότυπο με αδιάκοπη επιδίωξη κέρδους, υπό την επίδραση του οποίου συχνά συνθλίβονται οι ανθρώπινες σχέσεις [...].

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, Ακρίτας, Αθήνα, 32001, σελ. 246-250.

Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση

[...] Τόσο η παγκοσμιότητα όσο και η οικουμενικότητα αποτελούν θεμελιώδεις υπαρκτικές ιδιότητες: δηλώνουν τρόπους υπάρξεως του ανθρώπου από καταβολής της ιστορίας του. Είναι αδιανόητο να υπάρχει άνθρωπος χωρίς τις ιδιότητες αυτές. Η παγκοσμιοποίηση, όμως, αποτελεί νεότερο ιστορικό φαινόμενο, μια συνειδητή κατασκευή, ένα κατασκευασμένο ιστορικό μόρφωμα, σύμφωνα με μερικούς ένα σύγχρονο μύθο, ένα ιδεολόγημα, πράγμα που καθιστά ίσως επιτυχή τον ελληνικό αυτό όρο με το δεύτερο συνθετικό του (= ποίηση). Η «παγκοσμιοποίηση» είναι μια τεχνητή παγκοσμιότητα, μια παραμορφωμένη οικουμενικότητα. [...]

Η παγκοσμιοποίηση προσφέρει ενότητα ατόμων, όχι προσώπων, γι' αυτό και κατά τρόπο μυστηριώδη, ενώ προωθεί την παγκόσμια ενότητα, το κάνει ενθαρρύνοντας και καλλιεργώντας τις διακρίσεις μεταξύ εκείνων που ευδαιμονούν και εκείνων που δυστυχούν, προκαλώντας συχνά είτε συγκρούσεις συμφερόντων, είτε περιθωριοποίηση, αυτοεγκατάλειψη και επιτακτική απομόνωση όσων δεν κατορθώνουν να είναι αρκετά παραγωγικοί, ώστε να έχουν δικαίωμα στην ευδαιμονία. [...]

Γι' αυτό και εμπεριέχει μια βαθιά αντίφαση, η οποία καθιστά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, τον χαρακτηρισμό της ως «καλού» ή ως «κακού» φαινομένου. Από το ένα μέρος, ενώνει τους λαούς και τους ανθρώπους και συντελεί στην υπέρβαση των συγκρούσεων, τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής με την προώθηση των δικαιωμάτων του ατόμου, την αύξηση του πλούτου με τη βοήθεια της τεχνολογίας και της παραγωγής αγαθών από την οποία θα μπορούσαν να ωφεληθούν όλοι οι κάτοικοι του πλανήτη μας. Από το άλλο μέρος, λόγω της ατομοκρατίας, καλλιεργεί την πλεονεξία και τη φιλαυτία, πράγμα που οδηγεί στην άδικη κατανομή του παραγομένου πλούτου, επιτείνει τον ευδαιμονισμό με τον πολλαπλασιασμό των αναγκών χάρη της μεγαλύτερης παραγωγής και κατανάλωσης αγαθών, και υποτάσσει τα πάντα στην οικονομική δύναμη, η οποία χρησιμοποιεί τη γνώση για τους σκοπούς της, εξαγοράζοντας την με τη λογική ότι τίποτε, άρα και η γνώση, δεν έχει νόημα, αν δεν παράγει αποτέλεσμα χρήσιμο για την ευδαιμονία του ατόμου.

Η παγκοσμιοποίηση, λοιπόν, βασίζεται στην αντίληψη ότι πολιτισμός είναι στην ουσία ό,τι παράγει η γνώση ως «χρήμα», δηλαδή ως κάτι «χρήσιμο» για την ευδαιμονία του ατόμου. Ο «πολιτισμός» αυτός, λόγω της ατομοκρατίας του, ενώνει τους ανθρώπους στον κοινό άξονα της ευδαιμονίας, που εξασφαλίζει η οικονομική ευμάρεια, και καθιστά με τον τρόπο αυτό δευτερεύουσα ή, αν είναι εμπόδιο, εξοβελιστέα κάθε άλλη μορφή πολιτιστικής ενότητας των ανθρώπων.

Στο σημείο αυτό αναδύεται το πρόβλημα των πολιτιστικών ταυτοτήτων.

Είναι διάχυτος ο φόβος ότι η παγκοσμιοποίηση απειλεί με ισοπέδωση τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες και αποβλέπει στην επιβολή μιας ενιαίας μορφής πολιτισμού σε παγκόσμια κλίμακα. Ο φόβος αυτός, με τη μορφή, τουλάχιστον, με την οποία συνήθως νοείται, δεν έχει σοβαρά ερείσματα. Διότι η έννοια της ελευθερίας και των δικαιωμάτων του ατόμου, στην οποία βασίζεται η παγκοσμιοποίηση, δεν επιτρέπει τη βιαία επιβολή κανενός είδους πολιτισμού. Αν οι λαοί, για παράδειγμα, βρίσκουν τα κινηματογραφικά προϊόντα μιας χώρας πιο ελκυστικά από όσα τους προσφέρει η δική τους τέχνη, αυτό δεν σημαίνει τίποτε άλλο από το ότι δεν είναι σε θέση να εκτιμήσουν όσο αξίζει, αν αξίζει, τον δικό τους πολιτισμό. Σημαίνει είτε ότι ο δικός τους πολιτισμός

είναι κατώτερος του ξένου, είτε ότι η παιδεία τους δεν τους έμαθε την αξία του, αν δεν αλώθηκε βέβαια και η ίδια η παιδεία από τον «ξένο» αυτό πολιτισμό. Η παγκοσμιοποίηση, με άλλα λόγια, δεν απειλεί παρά μόνο τις πολιτιστικές ταυτότητες που έχουν ήδη ατονήσει και εξασθενήσει από μόνες τους ως υπαρξιακά βιώματα του λαού, αυτές που έχουν περιπέσει σε «φογκλόρ» και που ούτως ή άλλως δεν προξενούν κανένα πρόβλημα στην παγκοσμιοποίηση. [...]

Ζηζιούλας, Ι., Μητροπολίτης Περγάμου, Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση. Στο έργο: *Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση*. Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια» - Εκπαιδευτήρια Γείτονα και Κωστέα Γείτονα, Αθήνα, 2003, σελ. 25-33.

Ορθόδοξη αγωγή και παγκοσμιοποίηση

Η παγκοσμιοποίηση έχει ταυτόχρονα και αυτόχρονα δυο διαφορετικές όψεις, δηλαδή μοιάζει με τον ρωμαϊκό Ιανό και παρομοιάζεται με νόμισμα ή ένδυμα με την «καλή» και την «ανάποδη» πλευρά του.

Η θετική όψη της παγκοσμιοποίησης συνίσταται στο ότι αυτή αποτελεί το αντίδοτο στην εθνικοποίηση κάθε μορφής και παντός είδους, όπως είναι ο εθνικισμός, ο φυλετισμός, ο σωβινισμός, ο ρατσισμός κ.ά.ό. φαινόμενα που τροφοδοτούν τον απομονωτισμό και πυροδοτούν τον φανατισμό με όλα τα θλιβερά συνεπακόλουθα σαν την μισαλλοδοξία, την ξενοφοβία κ.λπ. Η παγκοσμιοποίηση είναι μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για να προσλάβει κάθε κοινωνία την ανοικτότητα που της είναι απολύτως απαραίτητη σαν τον καθαρό αέρα για τον ανθρώπινο οργανισμό. Παρα- (προ/σ-) καλείται κάθε καλόπιστος διανοούμενος να απαντήσει στο ερώτημα: πώς αλλιώς θα μπορούσε μια κοινωνία να μείνει ανοικτή σήμερα πια χωρίς την παγκοσμιοποίηση;

Η αρνητική πλευρά της παγκοσμιοποίησης έγκειται στον κίνδυνο που ελλοχεύει μέσα της να αποβεί προπομπός της νεοαποικιοκρατίας στις μέρες μας. Ας μην γελιόμαστε: παγκοσμιοποίηση σημαίνει στην κυριολεξία την δυτικοποίηση του πλανήτη μας, την αμερικανοποίηση για την ακρίβεια και όχι τόσο τον καλώς εννοούμενο εξευρωπαϊσμό της ζωής μας. Τελικά και για να ακριβολογούμε, με την παγκοσμιοποίηση δεν γίνεται οποιοσδήποτε πολιτισμός παγκόσμιος, ούτε βεβαίως όλες οι πολυποικίλες παραδόσεις αποβαίνουν παγκόσμιες. Μόνο μία και μάλιστα πάρα πολύ συγκεκριμένη πολιτιστική κληρονομιά αποβαίνει παγκόσμια, δηλαδή κυρίαρχη και εξουσιαστική πάνω σε όλες τις άλλες. Αυτή δεν είναι άλλη από την νεώτερη δυτικοευρωπαϊκή πολιτιστική παράδοση και μάλιστα στην εντελώς συγκαιρινή μας βορειοατλαντική εκδοχή της, ιδίως στην αμερικανική της έκδοση.

Επομένως η παγκοσμιοποίηση μοιάζει να εκφυλίζεται στην σύγχρονη μορφή της απεχθούς αποικιοκρατίας. [...]

Οικουμενικότητα σημαίνει την προτεραιότητα της διαφοράς, την πίστη ότι η επιβίωση χρειάζεται την συμβίωση και την πεποίθηση ότι η ύπαρξη είναι συνύπαρξη.

Η παγκοσμιοποίηση χρειάζεται απαραίτητως την οικουμενικότητα. [...]

Το πρόβλημα δεν είναι το απλοϊκό «ναί ή όχι» στην παγκοσμιοποίηση, αλλά το πάρα πολύ κρισιμότερο θέμα της μεταστοιχείωσης της παγκοσμιοποίησης σε οικουμενικότητα.

Μπέγζος, Μ., Ορθόδοξη αγωγή και παγκοσμιοποίηση. Στο έργο Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ορθοδοξίας, *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*. Βόλος, 15-17 Μαΐου 2004, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2005, σελ. 145-148.

Η θρησκευτική ταυτότητα στο οικουμενικό περιβάλλον

Ο βίος του ανθρώπου στην ισλαμική κοινωνία

Θρησκεία μαζί και πολιτεία

Το Ισλάμ δεν θεωρεί τον εαυτό του ως θρησκεία μόνον, αλλά και ως «κοινωνία του Θεού», η οποία συνενώνει θρησκευτική και πολιτική μαζί εξουσία. ... Θρησκεία και κόσμος, θρησκευτικό ιδεώδες και κοινωνική οργάνωση είναι οργανικώς συνδεδεμένα στο Ισλάμ. Η θρησκεία είναι η πολιτικά οργανωμένη κοινότητα όλων των μουσουλμάνων. Στην Ούμμα, την ισλαμική κοινότητα, θρησκεία και κράτος ταυτίζονται. Με την καθαρώς θεωρητική της μορφή η προσευχόμενη κοινότητα αποτελεί συγχρόνως και το αγωνιζόμενο στράτευμα. Γι' αυτό ο μουσουλμανικός στρατός αποτελεί «τον στρατό του Αλλάχ» και το δημόσιο ταμείο «το ταμείο του Αλλάχ». Με ανάλογο τρόπο ο θρησκευτικός νόμος είναι συγχρόνως και νόμος της πολιτείας και αντίστροφα. Γι' αυτό τα θρησκευτικά προβλήματα είναι συγχρόνως πολιτικά, και τα πολιτικά θρησκευτικά.

Ο ισλαμικός Νόμος (Σαρία)

Ο Νόμος έχει συγχρόνως θρησκευτικό και πολιτικό χαρακτήρα. Είναι θρησκευτικό και πολιτικό συγχρόνως δίκαιο, το οποίο απορρέει απευθείας από τις πηγές της θείας νομοθεσίας, δηλαδή αφ' ενός μεν και κυρίως από το Κοράνιο, αφ' ετέρου δε από την Σούννα, την «συνήθεια» ή το «έθος ενέργειας» [τη ζωή και πράξη] του Μωάμεθ και της πρώτης μουσουλμανικής κοινότητας, η οποία συνιστά την ισλαμική «παράδοση». Γι' αυτό ακριβώς το ισλαμικό δίκαιο είναι «θείο δίκαιο», και ως τέτοιο αμετάβλητο. [...]

Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορηλία Σφακιανάκη, σελ. 72-73.

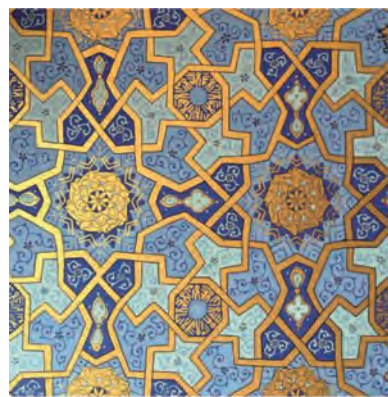
Τα θρησκευτικά καθήκοντα και η ηθική των μουσουλμάνων: Οι «πέντε στύλοι» του Ισλάμ

«Πέντε στύλοι», ονομάζονται τα πέντε υποχρεωτικά θρησκευτικά καθήκοντα του μουσουλμάνου πιστού. Αυτά είναι:

1) Η επανάληψη της φράσης «δεν υπάρχει άλλος Θεός παρά μόνο ο Αλλάχ και ο Μωάμεθ είναι ο προφήτης του». Πρόκειται για μια σύντομη ομολογία πίστης, που περιέχει τις δύο βασικότερες διδασκαλίες του Ισλάμ και προβάλλει το Μωάμεθ ως τον τελευταίο και μεγαλύτερο από τους προφήτες, αλλά και ως πρότυπο της ισλαμικής ζωής γενικά.

2) Η προσευχή. Αυτή κατέχει κεντρική θέση στη ζωή του πιστού. Κατά γενικό κανόνα ο μουσουλμάνος πρέπει να προσεύχεται, στρεφόμενος προς την κατεύθυνση της Μέκκας, πέντε φορές την ημέρα, συγκεκριμένα την ανατολή του ήλιου, το μεσημέρι, το απόγευμα, τη δύση του ήλιου και το βράδυ. Μέρα αφιερωμένη στην προσευχή είναι η Παρασκευή. Το μεσημέρι αυτής της μέρας οι πιστοί συγκεντρώνονται για να προσευχηθούν στο τζαμί, που είναι το κέντρο της κοινοτικής λατρείας. Στον τοίχο του τζαμιού που βλέπει προς τη Μέκκα υπάρχει μια ημικυκλική κόγχη που λέγεται μιχράμπ. Στραμμένος προς το μιχράμπ ο επικεφαλής λειτουργός, ο ιμάμης, απαγγέλλει τις προσευχές και προσκυνά σε δεδομένες στιγμές, ακολουθούμενος από τους πιστούς.

3) Η ελεημοσύνη των φτωχών. Αυτή τονίζεται ιδιαίτερα στο

Κλασικό αραβούργημα με γεωμετρικά σχέδια.

Ισλάμ. Στη διάρκεια της ιστορίας του πήρε μάλιστα τη μορφή φόρου, που αφαιρούνταν από τα εισοδήματα των πιστών. Σήμερα λίγες ισλαμικές χώρες έχουν διατηρήσει αυτό το σύστημα. Όπου αυτό έχει καταργηθεί η ελεημοσύνη γίνεται με τη μορφή της εθελοντικής προσφοράς.

4) Η νηστεία. Αυτή γίνεται το μήνα Ραμαντάν, που, εφόσον το μουσουλμανικό ημερολόγιο είναι σεληνιακό, δεν έχει μόνιμη θέση μέσα στο έτος. Συνίσταται στην αποχή από κάθε είδους τροφή από την ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου.

5) Η ιερή αποδημία ή προσκύνημα στα ιερά μνημεία της Μέκκας. Λέγεται Μεγάλο Προσκύνημα ή Χατζ. Απαιτείται από όλους τους μουσουλμάνους να το πραγματοποιήσουν τουλάχιστο μια φορά στη ζωή τους. [...]

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 247-248.

Τα υπόλοιπα καθήκοντα που καθορίζει η κοινότητα

Εκτός από τα παραπάνω καθήκοντα υπάρχουν και άλλα που καθορίζονται από την ισλαμική κοινότητα. Η κοινότητα καθορίζει ποια από τα έργα των μουσουλμάνων είναι «νομικώς επιτρεπτά» (χαλάλ) και ποια «νομικώς μη επιτρεπτά» (χαράμ). Δίνει επίσης και ένα «κώδικα βίου» και «κοινωνικών σχέσεων», σύμφωνα με τους υπογραμμούς του Κορανίου.

Έτσι ορίζονται όλες οι διατάξεις που αφορούν τα θέματα μνηστείας, γάμου, οικογένειας, διαθηκών, δούλων, κοιμητηρίων κ.λπ.

Το τζιχάντ, ο «ιερός αγώνας»

Σπουδαίο είναι το καθήκον του τζιχάντ (jihād), «εντατικού αγώνα», γνωστού στον δυτικό κόσμο με τον όρο «ιερός πόλεμος». Το καθήκον αυτό είναι ατομικό και αποσκοπεί στην εξάπλωση και την κυριαρχία των «δικαίων του Θεού» σ' όλη τη γη. Πολλές φορές ερμηνεύεται ως μαρτυρία του μουσουλμάνου στον αγώνα της πίστης, είναι όμως καθήκον κάθε μουσουλμάνου, όταν το Ισλάμ απειλείται. Ενδιαφέρουσα είναι η ερμηνεία που δίνουν οι μυστικοί του Ισλάμ στον «αγώνα» αυτόν.

Σύμφωνα μ' αυτούς το τζιχάντ σημαίνει τον ακατάπαυστο εσωτερικό πνευματικό αγώνα εναντίον των παθών, τα οποία δεσμεύουν την ελευθερία του ανθρώπου. Ωστόσο από τον κόσμο του Ισλάμ το τζιχάντ έχει μια δραστηκότερη σημασία. Ο κάθε μουσουλμάνος οφείλει να αγωνίζεται για τα δίκαια της πίστης του. Βέβαια το τζιχάντ δεν σημαίνει ότι πρέπει αναγκαστικά ο μουσουλμάνος να διεξάγει πόλεμο με τους μη μουσουλμάνους, στην πράξη όμως πολλές φορές εφαρμόστηκε έτσι. Γενικώς πάντως το καθήκον αυτό είναι υποχρεωτικό για κάθε μουσουλμάνο μόνο, όταν κινδυνεύει το Ισλάμ. «Ιερός πόλεμος» μέσα στην επικράτεια μιας ισλαμικής χώρας, είναι αδιανόητος. Ωστόσο τέτοιοι πόλεμοι δεν έλειψαν εξ αρχής, αλλά δεν ονομάζονται jihād. Όπου πάντως παρουσιάζονται τέτοια φαινόμενα, αποτελούν μεμονωμένα περιστατικά ολιγομελών φανατικών ομάδων.

Ο στίχος του Κορανίου 2, 190 είναι ο μόνος που αναφέρεται στο jihād, αλλά συμπληρώνεται και από τον 9, 36.

Στο al-Jihād λοιπόν, που σημαίνει ιερός αγώνας, πόλεμος για χάρη του Allāh (με όλη την δύναμη των αριθμών και όπλων), δόθηκε από την ισλαμική θρησκεία η ύψιστη σπουδαιότητα και έτσι

το jihad είναι ένας από τους σύλους του Ισλάμ. Με το Jihâd, λένε οι μουσουλμάνοι, ιδρύθηκε το Ισλάμ, ο λόγος του Allâh έγινε ανώτερος (ο λόγος του που είναι lâ ilaha illa llâh και σημαίνει ότι κανένας δεν έχει το δικαίωμα να λατρεύεται παρά μόνο ο Θεός), και με το jihâd διαδόθηκε η θρησκεία του. Παραλείποντας το Jihâd το Ισλάμ καταστρέφεται και οι μουσουλμάνοι περιέρχονται σε κατώτερη κατάσταση· η τιμή τους χάνεται, οι χώρες τους λεηλατούνται και η εξουσία τους και η αυθεντία τους καταλύεται.

Γι' αυτό το Jihad στο Ισλάμ είναι υποχρεωτικό καθήκον κάθε μουσουλμάνου, και κατά τον ισλαμικό νόμο, αυτός που προσπαθεί να ξεφύγει από το καθήκον αυτό, ή δεν επιθυμεί στα ενδότερα της καρδιάς του να εκπληρώσει αυτό το καθήκον, πεθαίνει με την ιδιότητα του υποκριτή.[...]

Ζιάκας, Γρ., *Ισλάμ, Θρησκεία και Πολιτεία*, εκδ. Κορηλία Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 80-82.

Οι χριστιανικές αξίες στη σύγχρονη πραγματικότητα και η θέση τους στο οικουμενικό τοπίο

Η συμβολή του Χριστιανισμού στον πολιτισμό

Ο Χριστιανισμός ως θρησκεία, έχει συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση του πολιτισμού. Ο κόσμος των ιδεών πολλών κοινωνιών εμπλουτίστηκε με βασικές χριστιανικές αντιλήψεις, όπως η ένωση Θεού και ανθρώπου με την Ενανθρώπιση, το πέρασμα της ανθρώπινης φύσης από τον θάνατο στη ζωή, η αγάπη χωρίς όρια, η αυτοθυσία του Χριστού. Όλες οι εκχριστιανισμένες κοινωνίες, με διάφορες παραλλαγές, οδηγήθηκαν να δώσουν νόημα στην ιστορία τους με βάση τη σχέση Θεού - ανθρώπου ή να δώσουν έμφαση στον ρόλο του ανθρώπου και της ιστορίας. Έτσι όσες κοινωνίες εκχριστιανίστηκαν, ενδιαφέρθηκαν για την πρόοδο των ανθρώπινων σχέσεων και διατύπωσαν αιτήματα για καλύτερη οργάνωση της κοινωνίας.

Μορφολογικά, μπορούμε να διακρίνουμε την επίδραση του Χριστιανισμού στην ελληνική Ανατολή, που δημιούργησε τον πολιτισμό του Βυζαντίου και επηρέασε τις γύρω χώρες (Αρμενία, Γεωργία), την επίδραση του Ορθόδοξου Χριστιανισμού στο Βορρά, που δημιούργησε τον πολιτισμό των σλαβικών χωρών και την επίδραση του Χριστιανισμού στη Λατινική Δύση, που οδήγησε στον δυτικό (Ευρωπαϊκό-αμερικανικό) πολιτισμό.

- Στην Ανατολή ο Βυζαντινός πολιτισμός έκανε πιο φιλόξενη την εξουσία προς τον πολίτη, έθεσε ανθρωπιστικά αιτήματα στην κοινωνία (θέση γυναικών, δούλων κτλ.) και έδωσε νέο νόημα στο αίτημα για ένωση με τον Θεό και μεταμόρφωση του κόσμου με την άσκηση. Στο πεδίο της σκέψης συμπλήρωσε ουσιαστικά τον γόνιμο προβληματισμό της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας για τον άνθρωπο και τον κόσμο. Στο χώρο της τέχνης και του υλικού πολιτισμού παράγαγε ανυπέβλητα επιτεύγματα, που εντυπωσιάζουν μέχρι σήμερα τον άνθρωπο (βυζαντινή εικονογραφία, μικροτεχνία, αρχιτεκτονική) και διατηρούνται ζωντανά και ακμαία (π.χ. Άγιον Όρος).
- Στους σλαβικούς λαούς ο Χριστιανισμός έδωσε τον άξονα για να οργανωθεί η εθνική ζωή και αυτοσυνειδησία, η γλώσσα (η γραπτή μορφή της ήλθε με την εργασία των πρώτων ιεραποστόλων Κυρίλλου και Μεθοδίου) καθώς και θαυμάσιες μορφές εικαστικών τεχνών. Μπορεί να πει κανείς ότι οι περισσότεροι Σλαβικοί λαοί (Σέρβοι, Ρώσοι, Βούλγαροι) ήλθαν στο ιστορικό προσκήνιο και απέκτησαν αίσθηση του ρόλου τους ως εθνών μέσα από τον Χριστιανισμό.
- Τέλος, στη Δύση ο Χριστιανισμός έδειξε την αξία του ατόμου και των δικαιωμάτων του (ιδι-

αίτερα ο Προτεσταντισμός), τον ρόλο και την ευθύνη του ανθρώπου στην ιστορία και έτσι βοήθησε να αναπτυχθεί ο τεχνικός πολιτισμός με μεγάλα έργα που ξεκινούν από τους μεσαιωνικούς καθεδρικούς ναούς και φθάνουν στα μεγάλα σημερινά τεχνολογικά επιτεύγματα.

Ο πολιτισμός σήμερα και ο Χριστιανισμός

Η Εκκλησία δεν αντιμετωπίζει τον υλικό κόσμο ως απλό χώρο κυριαρχίας του ατόμου ή μέσον επιβίωσης, με αναπόφευκτο αποτέλεσμα την υπερτροφία της τεχνολογίας, αλλά ως τον χώρο όπου ο άνθρωπος θα αγωνιστεί για να συμμετάσχει στην εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Θεού. Κατά τον Χριστιανισμό, ο άνθρωπος δεν έρχεται για να κυριαρχήσει στον κόσμο ή να τον «βελτιώσει» απλώς με τις δικές του ατομικές δυνάμεις. Κάτι τέτοιο είναι ουτοπικό και γι' αυτό είναι αναποτελεσματικό. Εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Θεού σημαίνει πλήρη μεταμόρφωση του κόσμου και όχι απλή βελτίωσή του. Πρόκειται για μεταμόρφωση που καταργεί τον θάνατο μέσα από πρωτοβουλία του ίδιου του Θεού, που ήρθε ως άνθρωπος, για να σταυρωθεί και να αναστηθεί. Καθώς ο άνθρωπος συμμετέχει και συνεργάζεται στο έργο αυτό του Θεού ξεπερνά το στείρο ατομικισμό, οικοδομεί έναν μεταμορφωτικό, αναστάσιμο πολιτισμό και αναδεικνύει με τον ουσιαστικότερο τρόπο την αξία του ίδιου του ανθρώπου: οδηγεί στη θέωση τόσο την ανθρώπινη φύση όσο και τα έργα της.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα*, ό.π., σελ.213-217.

Ιερά Μονή Αγίας Αικατερίνης Όρους Σινά. Η Μονή αποτελεί Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής κληρονομιάς της ΟΥΝΕΣΚΟ

Οι μαθητές αλάτι και φως του κόσμου

Μτ 5, 13-16: (Μκ 9,50· Λκ 14,34-35)

¹³ Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

¹⁴ Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη·

¹⁵ οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μῶδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

¹⁶ οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ιω 13, 35:

³⁵ ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.

Μτ 5, 13-16:

¹³ Ὅτι εἶναι τὸ αλάτι γιὰ τὴν τροφή, εἰστε κι εσεῖς γιὰ τὸν κόσμο. Ἀν τὸ αλάτι χάσει τὴν ἀρμύρα του, πῶς θὰ τὴν ξαναποκτήσει; Δε χρησιμεύει πια σε τίποτε· τὸ πετοῦν ἔξω στὸ δρόμο καὶ τὸ πατοῦν οἱ ἄνθρωποι.

¹⁴ Ἐσεῖς εἰστε τὸ φῶς γιὰ τὸν κόσμο· μιὰ πόλη χτισμένη ψηλά στὸ βουνό δὲν μπορεῖ νὰ κρυφτεῖ.

¹⁵ Οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἀνάψουν τὸ λυχνάρι, δὲν τὸ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ δοχεῖο με τὸ οὐ ποῖο μετροῦν τὸ σιτάρι, ἀλλὰ τὸ τοποθετοῦν στὸ λυχνοστάτη, γιὰ νὰ φωτίζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ.

¹⁶ Ἔτσι νὰ λάμπει καὶ τὸ δικό σας φῶς μπροστά στους ἀνθρώπους, γιὰ νὰ δουν τὰ καλὰ σας ἔργα καὶ νὰ δοξολογήσουν τὸν οὐράνιο Πατέρα σας».

Ιω 13, 35:

³⁵ Ἔτσι θὰ σας ξεχωρίζουν ὅλοι πῶς εἰστε μαθητές μου, ἀν ἔχετε ἀγάπη ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο.

Ο Μυστικός Δείπνος, σύγχρονη κοπτική εικόνα.

Η πρώτη Εκκλησία

«Για τον Χρυσόστομο η πρώτη εκκλησία, των Ιεροσολύμων, αποτελούσε παράδειγμα προς μίμηση. Τόνιζε στους ακροατές του ότι τότε πολλοί δέχονταν τη χριστιανική πίστη επειδή έβλεπαν εκ μέρους των χριστιανών όχι θαύματα, αλλά έναν σπουδαίο τρόπο ζωής. Όλοι οι πιστοί, λέει, “είχαν μια καρδιά και μία ψυχή. Κανείς δε θεωρούσε ότι κάτι από τα υπάρχοντά του ήταν δικό του, αλλά όλα τα είχαν κοινά. Δινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του και ζούσαν βίο αγγελικό. Αν γίνει αυτό και σήμερα, θα μεταστρέψουμε στη χριστιανική πίστη ολόκληρη την οικουμένη, ακόμα και χωρίς θαύματα”. Και καλούσε όλους τους πιστούς σε ιεραποστολική πράξη ενθαρρύνοντάς τους: “Δεν μπορείς να κάνεις θαύματα κι έτσι να πείσεις τον άλλον; Πείσε τον με ό,τι διαθέτεις: με τη φιλανθρωπία, με τη φροντίδα, με την ημερότητα, με τον γλυκό λόγο και με ό,τι άλλο”».

Παπαθανασίου, Θ., *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*, Εν πλω, Αθήνα, 2009, σελ. 263-269.

Ο χριστιανός/Η χριστιανή ως σύγχρονος/σύγχρονη πολίτης της οικουμένης

Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας. Τοιχογραφία του 18ου αιώνα στον Ορθόδοξο ναό Σταυροπόλεως στο Βουκουρέστι.

ΜΗΝΥΜΑ

Της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας

Προς τον Ορθόδοξο λαό και κάθε άνθρωπο καλής θελήσεως

 μνούμε και δοξολογούμε τον Θεό των «οικτιρμών και πάσης παρακλήσεως», διότι μας αξίωσε να συνέλθουμε την εβδομάδα της Πεντηκοστής (18-26 Ιουνίου 2016) στην Κρήτη, όπου ο Απόστολος Παύλος και ο μαθητής του Τίτος κήρυξαν το Ευαγγέλιο στα πρώτα χρόνια της ζωής της Εκκλησίας. Ευχαριστούμε τον εν Τριάδι Θεό, διότι ευδόκησε να περατώσουμε με ομοψυχία τις εργασίες της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδοξίας, την οποία συγκάλεσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος, με την ομόφρονη γνώμη των Προκαθημένων των κατά τόπους Ορθοδόξων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών.

Ακολουθώντας πιστά το παράδειγμα των Αποστόλων και των θεοφόρων Πατέρων μελετήσαμε και πάλιν το Ευαγγέλιο της ελευθερίας «η Χριστός ημάς ηλευθέρωσε» (Γαλ. 5:1). Θεμέλιο των θεολογικών μας αναζητήσεων υπήρξε η βεβαιότητα ότι η Εκκλησία δεν ζει για τον εαυτό της. Μεταδίδει τη μαρτυρία του Ευαγγελίου της χάριτος και της αληθείας και προσφέρει σε όλη την οικουμένη τα δώρα του Θεού: την αγάπη, την ειρήνη, την δικαιοσύνη, την καταλλαγή, την δύναμη του Σταυρού και της Αναστάσεως και την προσδοκία της αιωνιότητας. [...]

Μετέχοντες στη Θεία Ευχαριστία και δέομενοι υπέρ της οικουμένης οφείλουμε να συνεχίσουμε τη λειτουργία μετά τη Θεία Λειτουργία και να δίδουμε τη μαρτυρία της πίστεως προς τους εγγύς και τους μακράν, συμφώνως προς τη σαφή εντολή του Κυρίου προ της Αναλήψεώς Του: «και έσεσθέ μοι μάρτυρες εν τε Ιερουσαλήμ και εν πάση τη Ιουδαία και Σαμαρεία και έως εσχάτου της γης» (Πραξ. 1:8). Ο επανευαγγελισμός του λαού του Θεού στις σύγχρονες εκκοσμικευμένες κοινωνίες και ο ευαγγελισμός εκείνων που ακόμη δεν έχουν γνωρίσει τον Χριστό αποτελούν αδιάλειπτο χρέος της Εκκλησίας. [...]

Οι εκρήξεις φονταμενταλισμού που παρατηρούνται στους κόλπους διαφόρων θρησκειών αποτελούν έκφραση νοσηρής θρησκευτικότητας. Ο νηφάλιος διαθρησκευτικός διάλογος συμβάλλει σημαντικά στην προώθηση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, της ειρήνης και της καταλλαγής. Το λάδι του θρησκευτικού βιώματος πρέπει να χρησιμοποιείται για να επουλώνει πληγές και όχι για να αναζωπυρώνει τη φωτιά των πολεμικών συρράξεων. Η Ορθόδοξος Εκκλησία καταδικάζει απεριφράστως την επέκταση της πολεμικής βίας, τους διωγμούς, την εκδίωξη και δολοφονία μελών θρησκευτικών κοινοτήτων, τον εξαναγκασμό για την αλλαγή της θρησκευτικής πίστεως, την εμπορία προσφύγων, τις απαγωγές, τα βασανιστήρια, τις ειδικές εκτελέσεις. Καταγγέλλει την καταστροφή ναών, θρησκευτικών συμβόλων και μνημείων πολιτισμού. Όπως ιδιαιτέρως εκφράζει την αγωνία της για την κατάσταση των Χριστιανών και όλων των διωκόμενων μειονοτήτων στη Μέση Ανατολή και αλλαχού. Απευθύνει έκκληση προς την παγκόσμια κοινότητα για την προστασία των γηγενών Ορθοδόξων και των άλλων Χριστιανών, καθώς και όλων των πληθυσμών της περιοχής, που έχουν απαράβατο δικαίωμα να παραμείνουν στην πατρίδα τους ως ισότιμοι πολίτες. Η Σύνοδος μας καλεί όλους τους εμπλεκόμενους να καταβάλουν χωρίς καθυστέρηση συστηματικές προσπάθειες για την κατάπαυση των πολεμικών συρράξεων στη Μέση Ανατολή και όπου εξακολουθούν οι πολεμικές συγκρούσεις, και τον επαναπατρισμό των εκδιωχθέντων.

Όλως ιδιαιτέρως απευθύνουμε έκκληση στους ισχυρούς της γης για την επικράτηση της ειρήνης και της δικαιοσύνης στις χώρες προελεύσεως των προσφύγων. Προτρέπουμε τις πολιτικές αρχές, τους πολίτες και τους Ορθόδοξους Χριστιανούς στις χώρες που καταφεύγουν οι εξουθενωμένοι πρόσφυγες, να συνεχίσουν να προσφέρουν από το περίσσειμα και από το υστέρημα των δυνατοτήτων τους.[...]

Η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος εκτός των συγκεκριμένων θεμάτων για τα οποία αποφάσισε, επισημαίνει επιγραμματικά και τα εξής οντολογικά και καίρια σύγχρονα ζητήματα:

Ως προς το θέμα των σχέσεων της χριστιανικής πίστεως και των θετικών επιστημών, η Ορθόδοξος Εκκλησία αποφεύγει την κηδεμονία της επιστημονικής αναζητήσεως και δεν λαμβάνει θέση πάνω σε κάθε επιστημονικό ερώτημα. Ευχαριστεί τον Θεό που δωρίζει στους επιστήμονες το χάρισμα να αποκαλύπτουν άγνωστες πτυχές της θείας Δημιουργίας. Η σύγχρονη ανάπτυξη των θετικών επιστημών και της τεχνολογίας επιφέρει ριζικές αλλαγές στη ζωή μας. Προσφέρει σημαντικές ευεργεσίες όπως είναι η διευκόλυνση του καθημερινού βίου, η αντιμετώπιση σοβαρών ασθενειών, η ευχερέστερη επικοινωνία των ανθρώπων, η έρευνα του διαστήματος κ.λπ. Παρ' όλα αυτά, έχει και ποικίλες αρνητικές επιπτώσεις, όπως είναι η χειραγώγηση της ελευθερίας, η σταδιακή απώλεια πολυτίμων παραδόσεων, η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, η αμφισβήτηση των ηθικών αξιών. Η επιστημονική γνώση, όσο κι αν εξελίσσεται με ταχύτετους ρυθμούς, δεν κινητοποιεί την βούληση του ανθρώπου, ούτε δίνει απάντηση στα σοβαρά ηθικά και υπαρξιακά προβλήματα, στην αναζήτηση για το νόημα της ζωής και του κόσμου. Αυτά απαιτούν πνευματική προσέγγιση, την οποία η Ορθόδοξος Εκκλησία επιχειρεί με την Βιοηθική που βασίζεται στην χριστιανική ηθική και στην πατερική διδασκαλία. Ταυτόχρονα με τον σεβασμό της ελευθερίας της επιστημονικής έρευνας η Ορθόδοξος Εκκλησία επισημαίνει τους κινδύνους, οι οποίοι υποκρύπτονται σε ορισμένα επιστημονικά επιτεύγματα και τονίζει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τον θείο του προορισμό.

Η σημερινή οικολογική κρίση είναι προφανές ότι οφείλεται σε πνευματικά και ηθικά αίτια. Οι ρίζες της συνδέονται με την πλεονεξία, την απληστία και τον εγωισμό, που οδηγούν στην αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων, την επιβάρυνση της ατμόσφαιρας με ζημιόγόνους ρύπους και την κλιματική αλλαγή. Η χριστιανική αντιμετώπιση του προβλήματος απαιτεί μετάνοια για τις καταχρήσεις, εγκράτεια και ασκητικό ήθος, που αποτελούν αντίδοτο στην υπερκατανάλωση, συγχρόως δε, καλλιέργεια στον άνθρωπο της συνειδήσεως ότι είναι «οικονόμος», και όχι κάτοχος της δημιουργίας. Δεν παύει να τονίζει ότι και οι μελλοντικές γενεές έχουν δικαίωμα πάνω στα φυσικά αγαθά, που μας εμπιστεύθηκε ο Δημιουργός. Για αυτό το λόγο και η Ορθόδοξος Εκκλησία συμμετέχει ενεργώς στις διάφορες διεθνείς οικολογικές προσπάθειες. Όρισε δε την 1η Σεπτεμβρίου ως ημέρα προσευχής για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Απέναντι στην ισοπεδωτική και απρόσωπη ομογενοποίηση, η οποία προωθείται με ποικίλους τρόπους, η Ορθοδοξία διακηρύττει τον σεβασμό στην ιδιοπροσωπία ανθρώπων και λαών. Αντιτίθεται στην αυτονόμηση της οικονομίας από τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου και στην μετατροπή της σε αυτοσκοπό. Η πρόοδος του ανθρωπίνου γένους δεν συνδέεται μόνο με την ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου ή με την πρόοδο της οικονομίας εις βάρος των πνευματικών αξιών.

Η Ορθόδοξος Εκκλησία δεν αναμειγνύεται στην πολιτική. Ο λόγος της παραμένει διακριτός αλλά και προφητικός, ως οφειλετική παρέμβαση υπέρ του ανθρώπου. Τα ανθρώπινα δικαιώματα βρίσκονται σήμερα στο κέντρο της πολιτικής ως απάντηση στις σύγχρονες κοινωνικές και πολιτικές κρίσεις και ανατροπές, αποβλέποντας στην προστασία του πολίτη από την αυθαιρεσία του κράτους. Η Εκκλησία μας προσθέτει επίσης τις υποχρεώσεις και ευθύνες των πολιτών και την ανάγκη συνεχούς αυτοκριτικής πολιτικών και πολιτών προς ουσιαστική βελτίωση της κοινωνίας. Και

κυρίως τονίζει ότι το ορθόδοξο δέον περί ανθρώπου υπερβαίνει τον ορίζοντα των καθιερωμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ότι «μείζων πάντων» είναι η αγάπη, όπως την αποκάλυψε ο Χριστός και την βίωσαν όσοι πιστά Τον ακολούθησαν. Επιμένει ακόμη ότι θεμελιώδες δικαίωμα είναι και η προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, δηλαδή της ελευθερίας της συνειδήσεως, της πίστεως, της λατρείας και όλων των ατομικών και συλλογικών εκφράσεων αυτής, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος κάθε πιστού και κάθε θρησκευτικής κοινότητας να τελούν ελεύθερα από κάθε κρατική παρέμβαση τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, ως και το δικαίωμα της δημόσιας διδασκαλίας της θρησκείας. [...]

Η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος άνοιξε τον ορίζοντά μας στη σύγχρονη πολύμορφη οικουμένη. Τόνισε την ευθύνη μας μέσα στον χώρο και τον χρόνο, πάντοτε με προοπτική την αιωνιότητα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, διατηρώντας αλώβητο τον Μυστηριακό και Σωτηριολογικό της χαρακτήρα, είναι ευαίσθητη στον πόνο, στις αγωνίες και στην κραυγή για δικαιοσύνη και ειρήνη των λαών. Ευαγγελίζεται «ημέραν εξ ημέρας το σωτήριο αυτό· αναγγέλουσα εν τοις έθνεσι την δόξαν αυτού, εν πάσι τοις λαοίς τα θαυμάσια αυτού» (Ψαλμ. 95). [...]

Μήνυμα Τῆς Ἁγίας καί Μεγάλῃς Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἑβδομάδα τῆς Πεντηκοστῆς, 18-26 Ἰουνίου, 2016, Κρήτη. Ιστοσελίδα holycouncil.org (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Η οικουμενικότητα του χριστιανικού μηνύματος

«Υμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (Μτ 5, 14)

Fernand Pelez (1848-1913), *Δίχως Ἀσυλο ἢ Οἱ Ἀπελαθέντες* (1883), λάδι σε καμβά, 136 × 236 εκ. Musée des Beaux-Arts de la Ville de Paris, Petit Palais.

ΗΘΙΚΗ

ΒΙΟΗΘΙΚΗ

ΕΡΩΤΑΣ

ΖΩΗ

ΣΥΓΧΩΡΗΣΗ

ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ

Γιώργος Κόρδης. *Αγάπη*.
Ακουαρέλα σε χαρτί. Διαστάσεις 21x 29 εκ.

Βιοηθικά διλήμματα από την επικαιρότητα

Παρένθετη μητρότητα

Η δίψα και το όνειρο για ένα παιδί έχει αναβαθμίσει αισθητά και στη χώρα μας τον θεσμό της παρένθετης μητρότητας και συνεχώς όλο και περισσότερα ζευγάρια εξοικειώνονται με την ιδέα, σπάνε τα ταμπού, ξεπερνούν τους κοινωνικούς φραγμούς από τους οποίους διακατέχονται και αναζητούν «δανεικές» μητέρες. Παράλληλα, όμως, όσο ανεβαίνουν οι στροφές στο όχημα της τεκνοποίησης μέσω της παρένθετης μητρότητας, τόσο εμφανίζονται στην πράξη προβλήματα. [...]

Παρένθετη μητρότητα είναι η μεταφορά γονιμοποιημένων ωαρίων στο σώμα άλλης γυναίκας και η κυοφορία από τη γυναίκα αυτή, η οποία και γεννά το παιδί.

Στη χώρα μας ο θεσμός της παρένθετης μητέρας εφαρμόζεται από το 2002.

Πριν ξεκινήσει η όποια διαδικασία, πρέπει να προηγηθεί δικαστική απόφαση, η οποία θα χορηγήει άδεια παρένθετης κύησης. Προϋπόθεση για τη χορήγηση της άδειας είναι να έχει προηγηθεί αίτηση της γυναίκας που επιθυμεί μέσω παρένθετης μητέρας να αποκτήσει παιδί.

Επίσης, πρέπει να υπάρχει έγγραφη και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνία των δύο γυναικών και τα γονιμοποιημένα ωάρια να μην ανήκουν στην κυοφόρο.

Τσιμπούκης, Π., Παρένθετη μητρότητα..., Εφημερίδα Πρώτο Θέμα, 30/1/2016, ηλεκτρονική έκδοση.

Η πολυπλοκότητα των βιοηθικών ζητημάτων

Η ζωή που αμφισβητείται

Κάθε μέρα, κάθε ώρα, μια αγωνία να φανούν επί τέλους τα κόκκινα ίχνη της ελευθερίας, αλλά, σαν το σώμα της να αρνείται να συνεργαστεί. Τιμωρία βασανιστική, ενοχές ατέλειωτες, θυμός με τον εαυτό.

Αρνείται να το δεχθεί. Μετράει και ξαναμετράει τις μέρες, προσπαθεί να θυμηθεί και παλιότερες αποκλίσεις του κύκλου. Πρέπει να περιμένει και κάθε στιγμή –αιώνας αναμονής– αυξάνει την πιθανότητα.

Νιώθει δυστυχία το να σηκώνει ως γυναίκα στο σώμα της τις συνέπειες μιας παράλειψης, ενός λάθους, την ώρα που και οι δύο διεκδικούσαν δικαίωμα στην τρυφερότητα και στην ευχαρίστηση.

Θα ήθελε να γίνουν όλα όπως πριν. Αναζητά με λαχτάρα την ξενοιασιά και τρέμει στην απειλή ότι θα την χάσει.

Είναι στο πρώτο έτος του Πανεπιστημίου. Έχει πετύχει τον άθλο των Πανελληνίων, ξεκίνησε με απίθανο κέφι να παρακολουθεί τα μαθήματα, έστω και αν πολλά την απογοητεύουν, και γεύεται πρωτόγνωρες χαρές, καθώς νιώθει ελεύθερη να πηγαίνει σε συναυλίες, θέατρα, σινεμά ή να συμμετέχει σε παρέες με ατέλειωτες συζητήσεις.

Είναι πέντε μήνες μαζί. Είναι έρωτας; Δεν ξέρει ακόμα. Υπάρχουν όμορφες στιγμές, υπάρχει λαχτάρα, υπάρχει χαρά, υπάρχει μοίρασμα ζωής, ένα μαζί που αρχίζει να χτίζεται και ταυτόχρονα τα πρώτα σύννεφα στον ουρανό της σχέσης.

Μοιάζει απλό, εξάλλου είναι και θα μείνει μυστικό. Δεν θα το μάθει κανείς, ούτε εκείνος. Μια συγκατάθεση, μια στιγμή νάρκωσης και όλα θα τελειώσουν, θα γίνουν όπως πριν. Πρέπει να κερδίσει πάση θυσία την ελευθερία της.

Το ξέρει ότι δεν μπορούν να γίνουν όλα όπως πριν. Το παιδί, ακόμη και αν το φιλοξενήσει μια μητέρα για λίγο κάτω από την καρδιά της, διεκδικεί χώρο, αποκαλύπτει τα δυνατά και τα σκοτεινά της σημεία και τα φέρνει στην επιφάνεια.

Θυμάται όταν συνόδευσε πριν δύο χρόνια την καλή της φίλη στην κλινική. Θυμάται το κενό βλέμμα, το μουδιασμένο κορμί, τη ματαίωση που έφερνε το όχι που είχε πει στη ζωή, τη βιασύνη του κοριτσιού να καλύψει, να κουκουλώσει, να ξεχάσει, τις σπασμωδικές κινήσεις αργότερα για να διεκδικήσει ξανά...

Θυμάται τη μοναξιά την αφόρητη που σαν κουκούλι ύφανε γύρω από τον εαυτό της, τη βαθιά απογοήτευση από το αγόρι που δεν την νοιάστηκε –ή μήπως εκείνη δεν το επέτρεψε– τις προεκτάσεις αυτής της απογοήτευσης στο αντρικό φύλο.

Θυμάται μια ημέρα που άκουσε τη μητέρα της να μιλάει σε μια φίλη της, για το γεγονός ότι είχε σκεφθεί να διακόψει την εγκυμοσύνη της σε εκείνη. Μια ζεστασιά την πλημύρισε, καθώς φαντάστηκε τις ανήσυχες αγρύπνιες της μητέρας της και αναρωτήθηκε για τη στάση του πατέρα της. Έπαιξε θετικό ρόλο στο να κρατηθεί στη ζωή ή η μητέρα της μόνη διεκδίκησε την ύπαρξή της;

Δεν ξέρει τι θέλει να κάνει. Όμως, σαν να σηκώθηκε ένα πέπλο και άρχισε να προσεγγίζει με δέος τη δυσκολία και το μεγαλείο της ζωής, όλα τα αυτονόητα επιδέχονται ρωγμές. Μια διεργασία έχει ξεκινήσει και ενώ στην αρχή ήθελε να τελειώσει γρήγορα γρήγορα, συνταράζεται από την επώδυνη διαδρομή, σαν να την φέρνει πιο κοντά στο μυστήριο των φύλων, στον πυρήνα της ύπαρξης.

Ελένη Καραγιάννη, Παιδοψυχίατρος – Υπαρξιακή Συστημική Ψυχοθεραπεύτρια. [αδημοσίευτο κείμενο]

Προσεγγίσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων σε βιοηθικά ζητήματα.

Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή στη χριστιανική διδασκαλία

Θεολογική θεώρηση

Στους ορθόδοξους χριστιανούς παρέχεται η δυνατότητα της σπουδής στη βιβλική και πατερική παράδοση, για τη διατύπωση και βίωση θέσεων για τα καινοφανή προβλήματα. Η επιχειρηματολογία του ορθόδοξου χριστιανού επικεντρώνεται στο status του ανθρωπίνου εμβρύου και την ηθική του υπόσταση. [...] Ο υμνογράφος του Ακαθίστου Ύμνου γράφει στην Α' Στάση: «Άγγελος Πρωτοστάτης ουρανόθεν επέμφη ειπείν τη Θεοτόκω το Χαίρε και συν τη ασωμάτω φωνή σωματούμενόν σε θεωρών, Κύριε...». Τα λόγια αυτά υποδηλώνουν την ταυτόχρονη σύλληψη του Θεού Λόγου στη μήτρα της Θεοτόκου. Αλλά και το τροπάριο της εορτής του Ευαγγελισμού («Σήμερον της σωτηρίας ημών το κεφάλαιον») τονίζει το χρονικό σημείο και την αρχή της σωτηρίας από τη στιγμή της σύλληψης του Θεανθρώπου Ιησού. Η αναφορά στην ψυχοσωματική ενότητα του Θεού Λόγου στο πρόσωπο του Ιησού κατά τη σύλληψη, καθιστά την ορθόδοξη θεολογία απόλυτη απέναντι στην οντολογική στιγμή της εμψυχώσεως του εμβρύου και στον απαιτούμενο σεβασμό ως ανθρωπινό πρόσωπο απ' αυτό το χρονικό σημείο.

Σημαντικά πατερικά χωρία αναφέρονται στη μυστηριακή στιγμή της ταυτόχρονης εμψύχωσης του ανθρωπίνου σώματος κατά την σύλληψη και αναμφίβολα όσα γράφθηκαν για την ενσάρκωση του Θεού Λόγου και επικυρώθηκαν από τις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων αποτελούν και την πίστη του ορθόδοξου πληρώματος. Οι εορτασμοί από την Ορθόδοξη Εκκλησία του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στις 25 Μαρτίου, της συλλήψεως της Αγίας Άννης (για τη Θεοτόκο) στις 9 Δεκεμβρίου, της συλλήψεως του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου υπό της Ελισάβετ στις 23 Σεπτεμβρίου, δηλώνουν ξεκάθαρα ότι η ανθρώπινη ζωή αρχίζει από το σημείο αυτό και όχι αργότερα, όταν δηλαδή το έμβρυο γίνεται ορατό, όπως πιστεύουν ορισμένοι. Συνοπτικά :

Σαλβαντόρ Νταλί, Ευαγγελισμός

α) Τα ηθικά προβλήματα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής για την ορθόδοξη προσέγγιση του θέματος δεν συνίστανται στον αποχωρισμό της συζυγικής πράξης από την αναπαραγωγική ή στην υποκατάστασή της στο εργαστήριο, αλλά επικεντρώνονται στην καταστροφή και στο μη σεβασμό της ανθρώπινης εμβρυϊκής ζωής από την πρώτη στιγμή της σύλληψης και κορυφώνονται με την καταστροφή των υπεραρίθμων δημιουργημένων εξωσωματικά εμβρύων.

β) Η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή είναι δυνατόν να υιοθετείται, όταν χρησιμοποιείται μόνον το αναπαραγωγικό υλικό των συζύγων και ειδικότερα στην εξωσωματική γονιμοποίηση δεν δημιουργούνται υπεράριθμα έμβρυα, που συνήθως καταστρέφονται μετά από μία μακρά περίοδο κατάψυξης.

γ) Αντίθετα, η χρήση σπέρματος δότη ή ωαρίου δότριας δημιουργεί ανυπέρβλητα ηθικά προβλήματα στην αποδοχή των μεθόδων τεχνητής ετερόλογης σπερματέγχυσης ή ετερόλογης εξωσωματικής γονιμοποίησης. Επιπλέον, όταν τα προβλήματα κυοφορίας της συζύγου καλείται να λύσει η δανεική-παρένθετη μητέρα, τότε η αποδοχή των μεθόδων δεν είναι δυνατή.

δ) Η εφαρμογή της εξωσωματικής γονιμοποίησης στον πειραματισμό και στις έρευνες στα έμβρυα αποτελούν σημαντικά ηθικά προβλήματα.

ε) Υπογραμμίζεται η προτεραιότητα του συμφέροντος του παιδιού σε σχέση με εκείνο της ανάγκης αποκτήσεως τέκνων από στείρους γονείς. Η απαιτούμενη κοινωνική έρευνα για το συμφέρον του υιοθετούμενου κατά τη διαδικασία της υιοθεσίας συνηγορεί στην άποψη αυτή. Ανάλογη αντιμετώπιση θα πρέπει να εμφανίζεται και στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή για να μην παρατηρούνται φαινόμενα γέννησης τέκνων από γονείς προχωρημένης ηλικίας.

στ) Η αναζήτηση πνευματικότερων απαντήσεων και θεωρήσεων από τους ασθενείς και από τους ιατρούς-επιστήμονες θα πρέπει να αποτελεί κύριο μέλημα, καθώς αυτοί καθορίζουν ουσιαστικά το πλαίσιο της επίτευξης του επιθυμητού στόχου στο ιατρικό εργαστήριο. Στην αναζήτηση λύσεων και απαντήσεων δεν θα πρέπει να αγνοείται το θέλημα του Θεού. Η ηθική σκέψη που

απορρέει από την εν Χριστώ ζωή είναι δυναμική και η ερμηνεία του θελήματος του Θεού αποτελεί έργο προσευχής, προσωπικού αγώνα και πνευματικής αναζήτησης.

Φανάρας, Β., Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Θεολογική θεώρηση, *Πνευματική Διακονία* (Ι. Μητροπόλεως Κωνσταντίας - Άμμοχώστου), τ. 10, 2011, σελ. 16-18.

Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις

α) Καθολική Εκκλησία

Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, από την εμφάνιση των μεθόδων της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, τήρησε κριτική και καταδικαστική θέση. Η σύνδεση της σεξουαλικής συζυγικής πράξης αποκλειστικά με την τεκνογονία υποχρεώνει την ηθική διδασκαλία της Καθολικής Εκκλησίας να αντιτίθεται στο σύνολο των μορφών της εργαστηριακής γονιμοποίησης.

Η εξωσωματική γονιμοποίηση απορρίπτεται, ακόμη κι όταν οι συμμετέχοντες στη μέθοδο είναι οι σύζυγοι [...]. Η εξωσωματική γονιμοποίηση καταδικάζεται ως είδος φόνου της ανθρώπινης ζωής. Η πίστη ότι η ζωή αρχίζει στο περιβάλλον της μήτρας αντιτίθεται στην τεχνική της εξωσωματικής γονιμοποίησης, η οποία απαιτεί αρκετές γονιμοποιήσεις και καταστροφές ανθρώπινων εμβρύων, αφού δεν μεταφέρονται όλα τα έμβρυα στη μήτρα της γυναίκας.

β) Οι Προτεστάντες

Οι Προτεστάντες δεν ακολουθούν ενιαία θέση για το θέμα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. [...] Γενικά, η τεχνητή σπερματέγχυση απορρίπτεται, όταν εφαρμόζεται σε ανύπανδρα άτομα και, συνεπώς, καταδικάζεται και η δανεική μητρότητα, αφού προϋποθέτει την κυοφορία από γυναίκα έκτος του γάμου. [...]

γ) Η Ιουδαϊκή Θρησκεία

Η έκτρωση του εμβρύου, πριν την ανάπτυξη των σαράντα ημερών, δεν αποτελεί κεφαλιώδες έγκλημα, αν και η πλειονότητα των σύγχρονων ραβίνων την θεωρεί ως παραβίαση του Νόμου. Άλλοι υποστηρίζουν ότι η απαγόρευση αυτή είναι καθαρά ραββινική. [...]

Για το θέμα της καταστροφής των υπεραριθμών περισσευόντων εμβρύων από τη δημιουργία τους εξωσωματικά, η πλειοψηφία των ραββίνων προτείνει να εμφυτεύονται στη μήτρα όσα ακριβώς γονιμοποιούνται. Σαφώς διακινδυνεύεται η εγκυμοσύνη, καθώς η εμβρυομεταφορά έξι και επτά εμβρύων, καθιστά μία τέτοια διαδικασία επισφαλής. Συνεπώς, δεν επιτρέπεται η ωληψία περισσοτέρων από τέσσερα, παρόλο που με την κρυσυντήρηση των εμβρύων η άποψη αυτή καθίσταται πλέον συζητήσιμη για τη ραββινική θεολογία.

δ) Η μουσουλμανική θρησκεία

Η ανθρώπινη ζωή θεωρείται ως δώρο Θεού, έχει την αρχή της στη στιγμή της σύλληψης και δεν αφαιρείται παρά μόνο με τη βούληση του Θεού. Το έμβρυο είναι ζωντανό από το πρώτο του κύτταρο, αρχίζοντας το σχηματισμό του την τέταρτη εβδομάδα και την κίνησή του τον τέταρτο μήνα. Σύμφωνα με τη χαδιδική παράδοση, ο άγγελος επισκέπτεται το έμβρυο την εκατοστή εικοστή ημέρα (4ος μήνας) και εμφυτεύει το πνεύμα σ' αυτό. Αυτό συμπίπτει με την αρχή των κινήσεων του εμβρύου [...].

Η έκτρωση του ορατού εμβρύου αποτελεί φόνο, εκτός εάν αυτό γίνεται για τη σωτηρία της ζωής της μητέρας του, παρόλο που η ζωή θεωρείται ότι ξεκινά εξ άκρας συλλήψεως [...].

Συμπερασματικά, η ισλαμική θεώρηση του γάμου, της τεκνογονίας αλλά και της εμβρυολογίας δεν φαίνεται να εμποδίζει την εφαρμογή της ομόλογης τεχνητής σπερματέγχυσης και εξωσωματικής γονιμοποίησης στους άτεκνους συζύγους.

Φανάρας, Β., Η θεώρηση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής υπό το πρίσμα ετεροδόξων χριστιανικών ομολογιών και άλλων μονοθεϊστικών θρησκειών, *Θεολογία*, ΟΒ' (72), τ. 2, 2001, σελ. 663-682.

Θεολογικά επιχειρήματα σε συγκεκριμένα θέματα βιοηθικής

Αρχές ορθόδοξης ανθρωπολογίας

- Ο Θεός είναι (γενικά) δημιουργός και χορηγός της ζωής, και της ανθρώπινης ζωής.
- Ο άνθρωπος συμμετέχει και συνεργεί στη δημιουργία ενεργοποιώντας το «κατ' εικόνα» και με την τεκνογονία.
- Η τεκνογονία στον άνθρωπο είναι χαρισματική λειτουργία. Ο άνθρωπος, δημιουργημένος κατ' εικόνα Θεού, έχει προορισμό να γίνει Θεός κατά Χάριν, να ενεργοποιήσει το κατ' εικόνα σε καθ' ομοίωσιν Θεού. Η τεκνογονία, δηλαδή, δεν είναι μόνο μία βιολογική αναπαραγωγή, ένας απλός πολλαπλασιασμός του είδους (πράγμα πολύ σπουδαίο και σημαντικό κι αυτό). Η τεκνογονία σκοπεύει δυναμικά στην υιοθεσία του ανθρώπου από τον Θεό.
- Σε περίπτωση αδυναμίας του ανθρώπου να τεκνοποιήσει, έχουμε πολλές φορές προσφυγή στον Θεό για να θεραπεύσει αυτή την έλλειψη. Έτσι έχουμε τεκνοποιία από στείρα ζεύγη με την επέμβαση της Χάρης του Θεού.
- Παρ' όλη την ιδιαίτερη αγάπη και μέριμνα του Θεού για τον γάμο των ανθρώπων, την οικογένεια και τα παιδιά, φανερώνεται στην αγία Γραφή και ιδιαίτερα στην Καινή Διαθήκη μια υπέρβαση των φυσικών οικογενειακών δεσμών εν όψει της Βασιλείας του Θεού. Ο Χριστός αναφέρεται επανειλημμένως στη δημιουργία της νέας οικογένειας, που έχει τον Θεό ως Πατέρα και μέλη της όσους ποιούν το θέλημά Του.

Σταυρόπουλος, Α., Βιοηθική και Ορθόδοξος Εκκλησία, *Enciclopedia di Bioetica e Scienza giuridica*.

Ο *Αναπεσών*, τοιχογραφία στο Πρωτάτο Αγίου Όρους, 14^{ος} αι.

**Βασικές θέσεις επί της ηθικής της Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής (11.1.2006),
Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος**

Προβλήματα έξωσωματικής γονιμοποίησης

37) [...] οί σύγχρονες τεχνικές έξωσωματικής γονιμοποίησης ἐνέχουν ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς παραμέτρους τέτοιες ποὺ ἐπιβάλλουν στὴν Ἐκκλησία μίᾱ ἐπιφυλακτικὴτητα, ἡ ὁποία στηρίζεται στὰ ἐξῆς τέσσερα σημεῖα·

α) Ἡ σύλληψη τοῦ ἀνθρώπου μὲ τις σύγχρονες τεχνικὲς εἶναι ἀσεξουαλική, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι εἶναι γυμνή ἀπὸ τὴν ἱερότητα, ἀσφάλεια καὶ βεβαιότητα τῆς συζυγικῆς συνευρέσεως. Ὁ ἄνθρωπος πλέον δὲν γεννᾶται φυσιολογικά, ἀλλὰ «κατασκευάζεται» τεχνητά.

β) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἔμβρυα καὶ τὸ σπέρμα, τὰ ὠάρια πολὺ δύσκολα καταψύχονται. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ συνήθεις πρακτικὲς διευκολύνουν τὴν μαζικὴ προκλητὴ ἐξαγωγή ὠαρίων, ἡ γονιμοποίηση τῶν ὁποίων ὀδηγεῖ στὸ πρόβλημα τῶν πλεοναζόντων καὶ κατεψυγμένων ἐμβρύων.

γ) Τὸ γεγονός ὅτι ἡ γονιμοποίηση γίνεται ἐκτὸς τοῦ μητρικοῦ σώματος καὶ ἀπουσία τῶν γονέων δημιουργεῖ ἀπεριόριστες ἐπιλογὲς μὴ φυσικῶν καὶ ἠθικῶς ὑπόπτων γονιμοποιήσεων μὲ ὅσα αὐτὲς συναφῆ προβλήματα συνεπάγονται.

δ) Ἡ έξωσωματικὴ γονιμοποίηση δίνει τεράστιες δυνατότητες προεμφυτευτικῆς γενετικῆς ἐπεξεργασίας καὶ παρεμβάσεως μὲ ἀνυπολόγιστες συνέπειες.

Προσωπικές κρίσεις στις θέσεις του Χριστιανισμού και των Θρησκειών σε θέματα βιοηθικής

Νέοι/Νέες και έρωτας

Γιώργος Σταθόπουλος, *Λύρα*, 2016.

Το τραγούδι του αρχιπελάγου (1984)

Ο έρωτας
Το αρχιπέλαγος
Κι η πλώρα των αφρών του
Κι οι γλάροι των ονείρων του
Στο πιο ψηλό κατάρτι του ο ναύτης ανεμίζει
Ένα τραγούδι.

Ο έρωτας
Το τραγούδι του
Κι οι ορίζοντες του ταξιδιού του
Κι η ηχώ της νοσταλγίας του
Στον πιο βρεμένο βράχο της η αρραβωνιαστικιά προσμένει
Ένα καράβι.

Ο έρωτας
Το καράβι του
Κι η αμεριμνησία των μελτεμιών του
Κι ο φλόκος της ελπίδας του
Στον πιο ελαφρό κυματισμό του ένα νησί λικνίζει
Τον ερχομό.

Ποίηση: Οδυσσέας Ελύτης | Μουσική: Ηλίας Ανδριόπουλος

Χριστιανική πίστη και ερωτική σχέση: Ζητήματα και προκλήσεις

Αγάπη προσωπική ή αγάπη από γυαλί;

Το φύλο τραυματίζει βαθιά το εγώ που είναι δίφυλο, που μέσα στην ακεραιότητά του και την πληρότητά του θα ήταν και αρσενικό και θηλυκό, ανδρόγυνο... Από μόνο το γεγονός της ύπαρξής του, το φύλο είναι διαχωρισμός, έλλειψη, νοσταλγία, πόθος να ανοιχτεί στον άλλο... Η αγάπη είναι ακριβώς αυτό που καταργεί τη μοναξιά, αυτό που φέρνει το εγώ στον άλλο... Μια απρόσωπη αγάπη που δε θα απευθυνόταν σε καμιά ατομική μορφή δε θα λεγόταν αγάπη. Αγάπη από γυαλί λέει ο Rozanoff. Δεν είναι ίσως παρά μια έκπτωση του χριστιανισμού.

Berdiaeff, N., *Πέντε στοχασμοί περί υπάρξεως*, Μτφρ. Β. Τριανταφύλλου, Σ. Γουνελάς, Κοινότητα, Αθήνα, 1983, σελ. 141-142.

Θεόφιλου Κεφαλά-Χατζημιχαήλ, *Ερωτόκριτος και Αρετούσα*, 1933

Η μέθεξη του έρωτα

Η κατάσταση της μέθεξης του έρωτα δεν είναι ένα απλό πλησίασμα. Είναι μια κατάσταση εξόχως συναρπαστική που φτάνει σε μια συναισθηματική κορύφωση. Είναι η κατάργηση μέρους των συνόρων, μέρους των ορίων του εαυτού. Αυτό εξ άλλου δεν λαχταρούμε; Να χωθούμε και να χαθούμε σε μια δεκτική, τρυφερή αγκαλιά; Σε μια αγκαλιά που θα μας καταλαβαίνει και θα την καταλαβαίνουμε; Που θα μας αποδέχεται άνευ όρων; Να ξεφύγουμε από την οδυνηρή μοναξιά, να ανοίξουμε την ατομικότητά μας και να γίνουμε ένα με το αγαπώμενο πρόσωπο; [...]

Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι η σεξουαλικότητα είναι πρόβλημα. Το πρόβλημα δεν είναι η σεξουαλικότητα, αλλά η... καταναλωτική και αυτονομημένη εκδοχή της. Το πρόβλημα είναι οι ανέραστες αντιλήψεις που ισοπεδώνουν την ερωτική έκφραση, οι σεξιστικές απόψεις που καταψύχουν την αγάπη, η αποϊεροποίηση του σεξ που αγριεύει την ψυχή και ταλαιπωρεί το σώμα. Όταν το σεξ αυτονομείται από το συναίσθημα, είναι αυτό που σκοτώνει τον έρωτα και όχι ο γάμος. Η πρόσκαιρη αυτονομημένη ικανοποίηση της ανάγκης και η ναρκισσιστική επιβεβαίωση του εγώ ως ποθητού αντικειμένου, η χρησιμοποίηση του άλλου, σημαίνει εμπορευματοποίηση του σεξ, ακόμη και μέσα σε μια μονογαμική σχέση!

Μαρτίδης, Ι., *Άνθρωπος και σχέσεις. Έρωτας-αγάπη-σεξουαλικότητα*. Στο Σταμούλης, Χ. (Επιμ.) *Έρωτας και σεξουαλικότητα*. Αρμός, Αθήνα, 2014, σελ. 212-213, 215.

Αντιμετωπίζοντας ερωτικά προβλήματα

Ο έρωτας μπορεί να είναι πηγή χαράς αλλά και οδύνης. Ο έρωτας είναι ο άνδρας και η γυναίκα και ό,τι ο καθένας απ' αυτούς περιέχει και προσφέρει στον άλλο. Αλλά ο έρωτας μπορεί να είναι επίσης ο άνδρας και η γυναίκα, ο καθένας αγωνιζόμενος μόνος και ξεχωριστά για να πάρει απ' τον άλλο ό,τι ο καθένας αισθάνεται να του λείπει.

Ο έρωτας μπορεί να είναι ο έντονος και πιο γλυκός τόπος για να βρεθεί κανείς, όπως επίσης και ο ύψιστος βαθμός συνυπάρξεως και η ελάχιστη μοναξιά που μπορεί να βρει ένας άνθρωπος. Αλλά ο έρωτας μπορεί να είναι επίσης αγωνία και αποστέρευση, να πληγώνει και να σε πληγώνουν και ατέλειωτη αναμονή γι' αυτό που δεν επιτυγχάνεται ποτέ.

Ο έρωτας μπορεί να είναι θερμός και γενναιοδωρός, αλλά και το αντίθετο, πληκτικός και άσημος, φειδωλός, που προσφέρει λίγα, που μόλις ξανοίγεται, που αδύναμα προσφέρεται και φοβισμένα φθονείται.

Ο έρωτας μπορεί να είναι συνύπαρξη με αγάπη ή μίσος που κρατάει δύο ανθρώπους προσκολλημένους τον ένα στον άλλο.

Υπάρχουν περίοδοι που ο έρωτας δεν λειτουργεί καλά στο γάμο. Έχει ανεβοκατεβάσματα. Βοηθάει όταν ξέρουν οι σύζυγοι τι να κάνουν για να βελτιώσουν αυτή την σημαντική πλευρά του γάμου και να συντομεύσουν αυτές τις περιόδους της ερωτικής συγκρούσεως και αποξενώσεως [...]. Φάρος, π.Φ. & Κοφινάς π. Στ., *Συζυγία*, Ακρίτας, Αθήνα, ³1995, σελ. 156-157, 159-160.

Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Σχέση άντρα-γυναίκας

Γεν 1, 27.

²⁷ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.

²⁷ Δημιούργησε, λοιπόν, ο Θεός τον άνθρωπο σύμφωνα με τη δική του την εικόνα, «κατ' εικόνα Θεού» τον δημιούργησε, τους δημιούργησε άντρα και γυναίκα.

Γεν 2, 18.

¹⁸ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν.

¹⁸ Ο Κύριος ο Θεός εἶπε: «Δεν είναι καλό να είναι ο άνθρωπος μόνος. Θα του φτιάξω έναν σύντροφο ὅμοιον μ' αυτόν».

Γεν 2, 23-24.

²³ καὶ εἶπεν Ἄδάμ· τοῦτο νῦν ὅστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη·
²⁴ ἔνεκεν τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

²³ Τότε ο Αδάμ εἶπε: «Αυτό επιτέλους είναι κόκαλο από τα κόκαλά μου και σάρκα από τη σάρκα μου. "Γυναίκα" αυτή θα λέγεται, γιατί απ' τον άντρα πάρθηκε».
²⁴ Γι' αυτόν το λόγο θα εγκαταλείπει ο άντρας τον πατέρα του και τη μητέρα του και θα ενώνεται με τη γυναίκα του· θα γίνονται ένας άνθρωπος.

Άσμα Ασμάτων 6, 8-9:

«Καλή μου, είσαι ωραία...»

(4 Καλή εἶ, ἡ πλησίον μου,...)

8 ἐξήκοντά εἰσι βασίλισσαι, καὶ ὀγδοήκοντα παλλακαί, καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός.

9 μία ἔστι περιστέρα μου, τελεία μου, μία ἔστι τῆ μητρὶ αὐτῆς, ἐκλεκτὴ ἔστι τῆ τεκούσῃ αὐτήν.

εἶδον αὐτήν θυγατέρες καὶ μακαριοῦσιν αὐτήν, βασίλισσαι καὶ γε παλλακαὶ καὶ αἰνέσουσιν αὐτήν.

Η φλόγα της αγάπης

6 θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου· ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη, σκληρὸς ὡς ἄδης ζῆλος· περίπτερα αὐτῆς περίπτερα πυρός, φλόγες αὐτῆς·

ΕΚΕΙΝΟΣ:

(4 Καλή μου, είσαι ωραία ...)

8 Εξήντα εἶν' οἱ βασίλισσες καὶ ογδόντα οἱ παλλακίδες καὶ ἀμέτρητες οἱ κοπελιές.

9 Μία καὶ μοναδικὴ ἔναι ἡ περιστέρα μου, ἡ λατρευτὴ μου,

τῆς μάνας τῆς μονάκριβη

καὶ διαλεχτὴ ἐκείνης που τὴν ἐγέννα.

Οἱ κοπελιές τὴν εἶδαν καὶ τὴν καλοτύχισαν, οἱ παλλακίδες καὶ οἱ βασίλισσες, καὶ τὴν παινέψαν.

Αριστερά: Η δημιουργία της Εύας. Αγγλική Σχολή, 13^{ος} αι. Μουσείο Marmotten, Παρίσι. Πάνω: Γιώργου Κόρδη, *Η αγάπη είναι στα μάτια σου*.

ΕΚΕΙΝΗ:

6 Βάλε με σαν σφραγίδα στην καρδιά σου, βούλα πάνω στο μπράτσο σου.

Γιατ' είναι δυνατή σαν θάνατος η αγάπη, σκληρό καθώς ο άδης το πάθος το αγαπητικό.

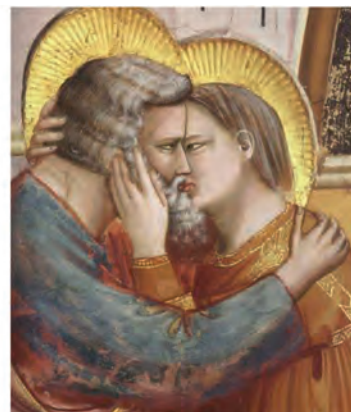
Οι φλόγες της φλόγες φωτιάς, άγριο αστροπελέκι.

7 ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν. ἂν δῶ ἀνὴρ πάντα τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουδενώσει ἐξουδενώσουσιν αὐτόν.

Τζιόττο, *Ο Εναγκαλισμός Ιωακείμ και Ἄννας.*

Δεξιά: Λεπτομέρεια.

7 Πλήθος νερά να σβήσουν την αγάπη δεν μπορούν κι ούτε μπορούν ποτάμια να την πνίξουν. Αν κάποιος του σπιτιού του όλα τα πλούτη έδινε για ν' αγοράσει αγάπη, άλλο από καταφρόνια δε θα κέρδιζε.

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Εφεσ. 5, 20-33 (Το αποστολικό ανάγνωσμα της ακολουθίας του γάμου)

Ἀδελφοί,

²⁰ εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Θεῷ καὶ πατρί,

²¹ ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ. ²² Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ, ²³ ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. ²⁴ ἀλλ' ὡςπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί.

²⁵ οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ²⁶ ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ καθάρισας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ²⁷ ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων,

Ἀδελφοί,

²⁰ Να ευχαριστεῖτε πάντοτε καὶ για ὅλα τον Θεό καὶ Πατέρα στο ὄνομα του Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἄντρες καὶ γυναῖκες

²¹ Να υποτάσσετε ο ἕνας στον ἄλλο με φόβο Χριστοῦ. ²² Οι γυναῖκες να υποτάσσονται στους ἄντρες τους ὅπως στον Κύριο. ²³ Γιατί ο ἄντρας εἶναι ο ἀρχηγός της γυναικας, ὅπως κι ο Χριστὸς εἶναι ο ἀρχηγός της ἐκκλησίας. Ο Χριστὸς εἶναι καὶ ο σωτήρας του σώματός του, δηλαδή της ἐκκλησίας. ²⁴ Ὅπως ὁμως ἡ ἐκκλησία υποτάσσεται στον Χριστό, ἔτσι καὶ οἱ γυναῖκες πρέπει σε ὅλα να υποτάσσονται στους ἄντρες τους.

²⁵ Οι ἄντρες να ἀγαπάτε τις γυναῖκες σας, ὅπως ο Χριστὸς ἀγάπησε τὴν ἐκκλησία καὶ πρόσφερε τὴ ζωὴ του γι' αὐτήν. ²⁶ Ἦθελε ἔτσι να τὴν ἐξαγιάσει, ἀφοῦ τὴν καθάρισε με το λουτρό του βαπτίσματος καὶ με τον λόγο, ²⁷ ὥστε ἡ ἐκκλησία να του ἀνήκει ὡς νύφη με ὅλη της τὴ λαμπρότητα, τὴν καθαρότητα καὶ ἀγιότητα, χωρὶς ψεγάδι ἢ ἐλάτ-

ἀλλ' ἵνα ἦ ἁγία καὶ ἄμωμος. ²⁸ οὕτως οφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· ²⁹ οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν ἐκκλησίαν· ³⁰ ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ· ³¹ ἀντὶ τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθῆσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. ³² τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. ³³ πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν, ἢ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

τωμα ἢ κάτι παρόμοιο. ²⁸ Το ίδιο και οι άντρες οφείλουν να αγαπούν τις γυναίκες τους, όπως αγαπούν το δικό τους το σώμα. Όποιος αγαπάει τη γυναίκα του αγαπάει τον εαυτό του. ²⁹ Κανείς ποτέ δε μίσησε το ίδιο του το σώμα, αλλά αντίθετα το τρέφει και το φροντίζει· έτσι κάνει κι ο Κύριος για την εκκλησία, ³⁰ γιατί ὅλοι εἴμαστε μέλη του σώματός του ἀπὸ τὴ σάρκα του και τα οστά του. ³¹ Γι' αὐτὸ –λέει ἡ Γραφή– θα εγκαταλείψει ὁ ἄντρας τὸν πατέρα και τὴ μητέρα του, για να ζήσει μαζί με τὴ γυναίκα του· θα γίνουν οἱ δυο τους ἕνας ἄνθρωπος. ³² Σ' αὐτὰ τα λόγια κρύβεται ἕνα μεγάλο μυστήριο, που ἐγὼ σας λέω ὅτι ἀναφέρεται στη σχέση Χριστοῦ και ἐκκλησίας. ³³ Ἀλλὰ κι εσεῖς, ὁ καθένας ν' αγαπάει τὴ γυναίκα του ὅπως αγαπάει τὸν εαυτό του, και ἡ γυναίκα να σέβεται τὸν ἄντρα της.

ΠΑΤΕΡΕΣ

Ἡ ἀγάπη των συζύγων

«Οἱ ἄνδρες», λέει, «να ἀγαπάτε τις γυναίκες σας, καθὼς και ὁ Χριστὸς ἀγάπησε τὴν Ἐκκλησία». Εἶδες μέγεθος τῆς υπακοῆς; Ἀκουσε και τὸ μέγεθος τῆς ἀγάπης. Θέλεις να σε υπακούει ἡ γυναίκα σου, καθὼς ἡ Ἐκκλησία τὸν Χριστό; Φρόντιζε κι ἐσύ αὐτήν, ὅπως ὁ Χριστὸς φροντίζει τὴν Ἐκκλησία. Εἴτε πρέπει να δώσεις τὴν ψυχὴ σου για τὴ γυναίκα, εἴτε πρέπει να πληγωθεῖς μύριες φορές, εἴτε να υπομείνεις και να πάθεις οτιδήποτε... Ποια ἔνωση ὑπάρχει, ὅταν ἡ γυναίκα τρέμει τὸν ἄνδρα; Ποια ἠδονὴ θ' ἀπολαύσει ὁ ἴδιος ὁ ἄνδρας, ὅταν ζει με τὴ γυναίκα του και τῆς συμπεριφέρεται σαν να ἦταν δούλα;».

Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Ὀμιλία 20 στὴν πρὸς Ἐφεσίους*, ΕΠΕ 21, σελ. 198-200.

Συμβουλές, πὼς ὁ σύζυγος να συμπεριφέρεται στὴ σύζυγο του

Λόγια ἀγάπης να τῆς λες:... Ἐγὼ ἀπὸ ὅλα, τὴ δικὴ σου ἀγάπη προτιμῶ και τίποτε δεν μου εἶναι τόσο βασανιστικό ἢ δυσάρεστο, ὅσο τὸ να βρεθῶ κάποτε σε διάσταση μαζί σου. Κι αν ὅλα χρειασθεῖ να τα χάσω, ... κι αν στους ἐσχάτους βρεθῶ κινδύνους, οτιδήποτε κι αν πάθω, ὅλα μου εἶναι ἀνεκτὰ κι υποφερτὰ, ὅσο ἐσύ μου εἶσαι καλά. Και τα παιδιά, τότε μου εἶναι περιπόθητα, εφ' ὅσον ἐσύ μας συμπαθεῖς... Ἴσως κάποτε σου πει: Ποτέ ως τώρα δεν ξόδεψα ἀπὸ τα δικά σου, ἔχω ἀκόμη τα δικά μου, που μου 'δωσαν οἱ γονεῖς μου. Τότε πες τῆς: Τι λες καλὴ μου; Ἐχεις ἀκόμη τα δικά σου; Ποια λέξη μπορεῖ να 'ναι χειρότερη ἀπὸ αὐτή; Σῶμα δεν ἔχεις πια δικό σου κι ἔχεις χρήματα; Δεν εἴμαστε δύο σώματα μετὰ τὸ γάμο, ἀλλὰ γίναμε ἕνα. Δεν ἔχουμε δυο περιουσίες, ἀλλὰ μία... Ὅλα δικά σου εἶναι, κι ἐγὼ δικός σου εἶμαι, κορίτσι μου. Αὐτὸ με συμβουλεύει ὁ Παῦλος λέγοντας ὅτι ὁ ἄνδρας δεν ἐξουσιάζει

Ἅγιοι Ἀκύλας και Πρίσκιλλα

το σώμα του, αλλά η γυναίκα. Κι αν δεν έχω εγώ εξουσία στο σώμα μου, αλλά εσύ, πόσο μάλλον δικά σου είναι τα χρήματα... Ποτέ να μην της μιλάς με πεζό τρόπο, αλλά με φιλοφροσύνη, με τιμή, με αγάπη πολλή. Να την τιμάς, και δε θα βρεθεί στην ανάγκη να ζητήσει την τιμή από άλλους... Να την προτιμάς από όλους για όλα, για την ομορφιά, για τη σωφροσύνη της, και να την εγκωμιάζεις. Να κάνεις φανερό ότι σ' αρέσει η συντροφιά της κι ότι προτιμάς να μένεις στο σπίτι για να 'σαι μαζί της από το να βγαίνεις στην αγορά. Από όλους τους φίλους να την προτιμάς, και από τα παιδιά που σου χάρισε, κι αυτά εξαιτίας της να τα αγαπάς.

Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 62, 146-148. Μτφρ. Νέλλα, Π., *Ζών Θεούμενον*, Αρμός, Αθήνα, 1992³, σελ. 85).

Επάνω: Τα στέφανα αγιάζονται επί του ιερού Ευαγγελίου. Δεξιά: Το κοινό ποτήριο.

Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Κατά την τέλεση του μυστηρίου του Γάμου χρησιμοποιούνται υλικά στοιχεία, ως σύμβολα κάποιων βαθύτερων αληθειών.

1. Τα **δακτυλίδια** είναι η σφραγίδα της ένωσης αλλά και η έκφραση της σταθερότητας της σχέσης, της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αλληλοπροσφοράς των συζύγων.
2. Τα **στεφάνια** αποτελούν την επιβράβευση για την εντιμότητα της ζωής των νυμφευόμενων μέχρι τον Γάμο. Οι σύζυγοι στεφανώνονται ως άρχοντες, διότι αποκτούν και πάλι τη θέση του συνδημιουργού.
3. Το **κοινό ποτήριο** μας θυμίζει, ότι κάποτε το μυστήριο του Γάμου γινόταν μαζί με τη Θεία Ευχαριστία και ότι οι νεόνυμφοι μεταλάμβαναν. Υπενθυμίζει, επίσης, ότι οι σύζυγοι θα έχουν πλέον κοινή συμμετοχή στις χαρές και στις λύπες.
4. Ο **χορός** γύρω από το τραπέζι με το τροπάριο «*Ησαΐα χόρευε...*» εκφράζει τη χαρά και το πανηγυρικό αίσθημα που συνοδεύει τον Γάμο. Επίσης έκφραση ευχής για την ευτεκνία και την προκοπή του ζεύγους είναι το ρύζι που ρίχνεται κατά τη διάρκεια του χορού.

Γκότσης, Χρ., Μεταλλήνος, π. Γ., Φίλιας, Γ., *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, σελ. 142-143.

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Α΄ Τιμ. 2,13

Ἀδάμ γάρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἶτα Εὐα.
[Γιατί ο Αδάμ πλάστηκε πρώτος, και ύστερα η Εὐα.]

Γαλ. 3,28

Οὐκ ἔνι... ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς
εἶς ἐστέ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

[Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.]

Ἐφεσ 5,21

Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις (ἄνδρες καὶ
γυναῖκες) ἐν φόβῳ Χριστοῦ.

[Να υποτάσσετε ο ένας στον άλλο με φόβο Χριστού.]

ΚΟΡΑΝΙΟ

Σούρα 42,9

Ποιητής τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς, ἐπλάσεν
ὑμᾶς ζεύγη, ὡς ἐπλάσεν ἐπίσης ἀνά ζεύγη καὶ
τὰ κτήνη.

Σούρα 4,38

Οἱ ἄνδρες εἶναι ἀνώτεροι τῶν γυναικῶν ἕνεκα
τῆς ιδιότητος δι' ἧς ὁ Θεός ὑψωσε τοὺς μὲν
ἐπὶ τῶν δέ, καὶ διότι οἱ ἄνδρες προικίζουσι τὰς
γυναῖκας ἐκ τοῦ πλοῦτου αὐτῶν. Οἱ ἐνάρετοι
γυναῖκες εἶναι καὶ εὐπειθεῖς καὶ ὑπήκοοι,
τηροῦσι μετὰ προσοχῆς, κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν
ἀνδρῶν αὐτῶν, ὅ,τι ὁ Θεός διέταξε νὰ τηρῆται
ἀνέπαφον. Ὅνειδίζετε ἐκείνας ὧν τὴν ἀπειθειαν
πτοεῖσθε· θέλετε ὀρίσει εἰς αὐτὰς χωριστὴν
κοίτην, τύπτοντες αὐτάς.

Ἐὰν ὁμως ὑπακούωσιν εἰς ὑμᾶς, ἔστε πρὸς
αὐτάς εὐμενεῖς. Ὁ δὲ Κύριος εἶναι ὑψιστος καὶ
μέγας.

Ζούμας, Ε., *Σχεδιάγραμμα παράλληλης βιβλικῆς και κορανικῆς ἀνθρωπολογίας*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1993, σελ. 65.

Γάμος της εβραϊκῆς κοινότητας. Μια περιγραφή στα γίντις¹

Την ημέρα του γάμου, ο Ρεβ Μπουνίμ πρόσταξε να δώσουν άφθονο φαγητό στους φτωχούς του Κρέσεφ, και μόλις έγινε γνωστή η επιθυμία του όλοι οι απόβλητοι της γύρω περιοχής συνάχθηκαν για να επωφεληθούν κι εκείνοι. Τραπέζια και πάγκοι στήθηκαν στον δρόμο και σέρβιραν στους πτωχούς άσπρο ψωμί, γεμιστά γριβάδια, κρέας μαριναρισμένο στο ξύδι, γλυκίσματα και άφθονη μπίρα. Μουσικοί έπαιζαν για χάρη τους σκοπούς και ο παραδοσιακός μπαντχμάν² τούς έκανε να γελούν. Ένα ρακένδυτο πλήθος άρχισε να χορεύει στη μέση της πλατείας γελώντας μ' όλη την ψυχή τους. Εκκωφαντικά τραγούδια και κραυγές ακούγονταν ως πέρα.

Μαρκ Σαγκάλ, *Εβραϊκός γάμος*.

Το βράδυ, οι καλεσμένοι άρχισαν να συγκεντρώνονται στο σπίτι του Ρεβ Μπουνίμ. Οι γυναίκες φορούσαν σακάκια κεντημένα με πέρλες, κορδέλες στα μαλλιά, κι όλα τους τα κοσμήματα. Οι νεαρές κοπέλες επιδείκνυαν τα μεταξωτά φορέματά τους και τα μυτερά τους παπούτσια, που τα είχαν παραγγείλει ειδικά για την περίσταση, αλλά, όπως καταλαβαίνετε, οι μοδίστρες και οι τσαγκάρηδες δεν πρόλαβαν να εκτελέσουν όλες τις παραγγελίες, κι έτσι δεν λείψαν οι καβγάδες. Πολλά κορίτσια αναγκάστηκαν να μείνουν σπίτι, καθισμένες μπρος στη σόμπα, να χύνουν μαύρο δάκρυ. Εκείνη την ημέρα, η Λίζα νήστεψε και, όταν ήλθε η ώρα της προσευχής, απαρίθμησε τις αμαρτίες της. Χτυπούσε το στήθος της, όπως γίνεται την Ημέρα του Εξιλασμού,³ γνωρίζοντας πως

όταν παντρεύεται κανείς όλες οι αμαρτίες του συγχωρούνται. Μολονότι δεν ήταν ιδιαίτερος ευσεβής και συχνά αμφέβαλλε για την πίστη της, όπως συμβαίνει στις στοχαστικές φύσεις, προσευχήθηκε ωστόσο με μεγάλη θέρμη. Δεήθηκε μάλιστα και για τον άνδρα που στο τέλος της βραδιάς θα γινόταν σύζυγός της. Όταν η Σιφράχ Ταμάρ μπήκε στο δωμάτιο και είδε τη θυγατέρα της σε μια γωνιά, με δάκρυα στα μάτια, αναφώνησε: «Για δείτε την! Αληθινή αγία!». Ύστερα την παρακίνησε να σταματήσει να κλαίει, διαφορετικά το πρόσωπό της θα ήταν κόκκινο και πρησμένο τη στιγμή που θα στεκόταν κάτω από το γαμήλιο κουβούκλιο.⁴

Δεν ήταν όμως, πιστέψτε με, ο θρησκευτικός ζήλος που προκαλούσε τα δάκρυα της Λίζας. [...]

Δεν θα πω πολλά πράγματα για την τελετή. Θα αρκεστώ στο να σας πω ότι το πλήθος χόρευε και τραγούδησε, όπως γίνεται πάντοτε στους γάμους, ιδίως όταν παντρεύει τη θυγατέρα του ο πλουσιότερος άνθρωπος μιας πόλης. Δυο τρεις ράφτες και ένας τσαγκάρης προσπάθησαν να χορέψουν με τις υπηρέτριες, αλλά τους έδιωξαν. Πολλοί καλεσμένοι μέθυσαν κι άρχισαν να φωνάζουν: «Σάββατο! Σάββατο!». ⁵ Άλλοι βάλθηκαν να τραγουδούν τραγούδια στα γίντις, όπως: «Τι να ψήσει για το βράδυ ο φτωχός; Μπορς⁶ και πάλι μπορς...». Οι μουσικοί συναγωνίζονταν ο ένας τον άλλο με τα βιολιά και τις σάλπιγγες τους, κροτάλιζαν τα κύμβαλα τους, χτυπούσαν πάνω στα τύμπανά τους και φυσούσαν τα σουραύλια τους. Οι γριές ανασήκωσαν τις φούστες και τα μεσοφόρια τους και άρχισαν να χορεύουν, αντικριστά στην αρχή και χτυπώντας παλαμάκια, και κατόπιν, όταν τα πρόσωπά τους πήγαιναν σχεδόν να αγγίξουν, έστρεφαν την πλάτη και έφευγαν σαν να 'ταν θυμωμένες. Βλέποντας τες, οι θεατές γελούσαν με την καρδιά τους. [...] Ύστερα απ' αυτό το επεισόδιο, ήλθε η ώρα να χορέψουν τον χορό της αρετής, ενώ η Σιφράχ Ταμάρ και οι δεσποινίδες των τιμών θα οδηγούσαν τη Λίζα στη νυφική παστάδα, στο ισόγειο του σπιτιού. Οι κουρτίνες ήταν τόσο προσεκτικά τραβηγμένες, ώστε καμία αχτίδα φωτός δεν εισχωρούσε στην κάμαρα. Καθ' οδόν, οι γυναίκες έδωσαν πλήθος συμβουλές στη νεόνυμφη για τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να συμπεριφερθεί, προειδοποιώντας την πως δεν έπρεπε να φοβάται, αφού η πρώτη εντολή ορίζει να αυξανόμαστε και να πολλαπλασιαζόμαστε. Λίγο αργότερα, ο Ρεβ Μπουνίμ και ένας άλλος άνδρας συνόδευσαν τον νεόνυμφο ως εκεί όπου τον ανέμενε η γυναίκα του.

Για την ώρα, όμως, δεν θα ικανοποιήσω την περιέργειά σας και δεν θα σας διηγηθώ τι έλαβε χώρα μες στη νυφική παστάδα. Μου αρκεί να σας πω ότι, όταν το επόμενο πρωί μπήκε στην κάμαρα η Σιφράχ Ταμάρ, βρήκε τη θυγατέρα της κρυμμένη κάτω από τα κλινοσκεπάσματα [...]. «Μαζάλ τοβ,⁷ κορίτσι μου!», αναφώνησε η Σιφράχ Ταμάρ. «Είσαι επιτέλους γυναίκα και μοιράζεσαι μαζί μας την κατάρα της Εύας».

Κλαίγοντας πήρε τη Λίζα στην αγκαλιά της και τη φίλησε.

Σημειώσεις για το κείμενο:

1. Γλώσσα των Εβραίων της Κεντρικής Ευρώπης, προερχόμενη από τη μεσαιωνική γερμανική γλώσσα, με στοιχεία από την αρχαία εβραϊκή, καθώς και τις σλαβικές γλώσσες. Τις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ομιλείται από ένδεκα σχεδόν εκατομμύρια Εβραίους. Σ' αυτή τη χιλιόχρονη σχεδόν γλώσσα, που σήμερα σιγά σιγά λησμονείται, έχουν ανά τους αιώνες γραφεί πλήθος σημαντικά λογοτεχνικά και θεατρικά έργα. Λαμπρός τεχνίτης αυτής της γλώσσας είναι ο Σίνγκερ, ο οποίος παρά τον εκπατρισμό του στην Αμερική, ήδη από το 1935, δεν έπαψε ποτέ να γράφει στα γίντις.
2. Επαγγελματίας ψυχαγωγός στους γαμήλιους πανηγυρισμούς, ο οποίος διαδραμάτιζε πρωταρχικό ρόλο, αφηγούμενος ιστορίες, τις οποίες αυτοσχεδίαζε, εμπνεόμενος από τη λαϊκή σοφία.
3. Έτσι αποδίδουν οι Ο' το Yom Kippour, τη μεγάλη δημόσια εορτή της δημόσιας μετάνοιας, της άφεσης των αμαρτιών και της συμφιλίωσης των ανθρώπων. Η εορτή αυτή είναι ημέρα υποχρεωτικής αργίας και αυστηρής νηστείας για όλους τους ενήλικες Εβραίους, οι οποίοι οφείλουν κατά την έκφραση των Γραφών να «ταπεινώσωσι τας ψυχάς αυτών».

4. Εβραϊκά: Shurrah. Πρόκειται για ένα είδος κουβουκλίου, κάτω από το οποίο στέκονται οι νεόνυμφοι κατά τη διάρκεια της γαμήλιας τελετής.
5. Η αναφώνηση εξηγείται από το ότι στην ιουδαϊκή παράδοση το Σάββατο αποκαλείται νύμφη. Χαρακτηριστικό είναι ένα απόσπασμα από τις βραδινές προσευχές του Σαββάτου: «Έλα εν ειρήνη, [Σάββατο], στέμμα του συζύγου / έλα νύμφη / Εν μέσω του εκλεκτού λαού έλα, ω νύμφη, Ρήγισσα, / έλα νύμφη, ω Σάββατον, Βασίλισσα».
6. Εθνικό φαγητό των Ρώσων, είδος κρεατόσουπας με παντζάρια.
7. Μαζάλ τοβ, ή Μάζελ τοβ σημαίνει «Καλή τύχη!», στα εβραϊκά, «συγχαρητήρια» και «Δόξα τῷ Θεῷ».

[Προσαρμογή των σημειώσεων του βιβλίου, της μεταφράστριας και επιμελήτριας Άννας Περιστερή].

Μπάσεβιτς Σίνγκερ, Ι., Η Καταστροφή του Κρέσεφ. Στο Μπάσεβιτς Σίνγκερ, Ι., *Ο Σπινόζα της Οδού Αγοράς*, Μτφρ. Ά. Περιστερή, Μαΐστρος, Αθήνα, 2007, σελ. 32-37.

Απιστία / Πολυγαμία (στο Ισλάμ)

Στο Κοράνιο είναι έκδηλη ή μονομέρεια υπέρ των ανδρών και η υποτίμηση της γυναίκας, ιδιαίτερα σε ζητήματα γάμου και διαζυγίου. «Οι άνδρες είναι ανώτεροι των γυναικών, ένεκα της ιδιότητος δι' ης ο Θεός ύψωσε τους μεν επί των δε, και διότι οι άνδρες προικίζουσι τας γυναίκας εκ του πλούτου αυτών» (4:38). Το Ισλάμ όχι μόνο επιτρέπει, αλλά και συνιστά την πολυγαμία. Παράλληλα προς τις νόμιμες 4 συζύγους ο μουσουλμάνος μπορεί να έχει απεριόριστο αριθμό από παλλακίδες.

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, Ακρίτας, Αθήνα, 2004, σελ. 245.

Θρησκευτική θεώρηση περιπτώσεων σχετικά με τον έρωτα, τις σχέσεις των φύλων και τον γάμο στη σύγχρονη εποχή

Μαρκ Σαγκάλ, *Η Νύφη και ο Γαμπρός του Πύργου του Αίφελ*, 1939.

Έρωτας και σχέση των δύο φύλων με θρησκευτικά κριτήρια

Θέματα σεβασμού ή περιφρόνησης της ζωής

Από εκδήλωση του ΚΕΘΕΑ (Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων) για την Παγκόσμια Ημέρα κατά των Ναρκωτικών στις 26 Ιουνίου 2016.

Θρησκευτικές πεποιθήσεις με διαφορετικές απαντήσεις στα μεγάλα ερωτήματα της ζωής

Μήπως

Τι λοιπόν; της ζωής μας το σύνορο
θα το δείχνει ένα ορθό κυπαρίσσι;
Κι απ' ό,τι είδαμε, ακούσαμε, αγγίξαμε
τάφου γη θα μας έχει χωρίσει;
Ό,τι αγγίζουμε, ακούμε και βλέπουμε
τούτο μόνο ζωή μας το λέμε;
Κι αυτό τρέμουμε μήπως το χάσουμε
και χαμένο στους τάφους το κλαίμε;
Σ' ό,τι αγγίζουμε, ακούμε και βλέπουμε
της ζωής μας ο κόσμος τελειώνει;
Τίποτε άλλο; Στερνό μας απόρριμμα
το κορμί, που σκορπιέται και λιώνει;
Κάτι ανέγγιχτο, ανήκουστο, αθώρητο
μήπως κάτω απ' τους τάφους ανθίζει
κι ό,τι μέσα μας κρύβεται αγνώριστο
μήπως πέρ' απ' τον τάφο αρχίζει;
Η ψυχή, ταξιδεύτρια μέσ' τ' άπειρο,
σταλαμίδα νερού μήπως μοιάζει,
που ανεβαίνει στα νέφη απ' τα πέλαγα
κι απ' τα νέφη στους κάμπους σταλάζει;
Μήπως ό,τι θαρρούμε βασιλεία
γλυκοχάραμ' αυγής είναι πέρα

Έργα Μαρίας Χαρατσάρη,
μεικτή τεχνική.

κι αντί νά 'ρθει μια νύχτ' ασημέρωτη
ξημερώνει μί' αβράδυαστη μέρα;
Μήπως είν' η αλήθεια στο θάνατο
κι η ζωή μήπως κρύβει την πλάνη;
Ό,τι λέμε πως ζει μήπως πέθανε
κι είν' αθάνατο ό,τι έχει πεθάνει;

Γ. Δροσίνης

Κωνσταντίνος Παρθένης, *Του νεκρού αδελφού* (1920).

Οι θέσεις-στάσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών για την αξία της ζωής και τη σχέση της ζωής με τον Θεό

Η συνάντηση του Αδάμ και της Εύας.
Ψηφιδωτό από τον Καθεδρικό ναό Santa
Maria Nuova του Μονρεάλε, Σικελία, 12ος αι.

Βασικές θέσεις επί της ηθικής των μεταμοσχεύσεων (10.12.1999), Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος

δ. Η δυνατότητα προσφοράς οργάνων

[...] 8) Η ζωή είναι δώρο του Θεού, τὸ ὁποῖο δὲν μᾶς χαρίζεται γιὰ νὰ βιώνουμε τὴ φιλαυτία καὶ τὴν κτητικότητα μας, ἀλλὰ μᾶς προσφέρεται γιὰ νὰ εἶναι τόσο δική μας, ὥστε νὰ μπορούμε ἀκόμη καὶ νὰ τὴν προσφέρουμε μὲ ἀγάπη.

9) Τὸ φρόνημα καὶ ἡ διάθεση τῆς αὐτοπροσφοράς ἀποτελοῦν τὸν πνευματικὸ ἄξονα τῆς ἠθικῆς τῆς Ἐκκλησίας στὸ θέμα τῶν μεταμοσχεύσεων. Ὁ ἀποστολικὸς λόγος «ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε· καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τιθέναι» (Α΄ Ἰω. γ΄ 16) διαλύει κάθε ἀμφιβολία γιὰ τὸ ὅτι ἡ προσφορά τῆς ζωῆς, καὶ συνεπῶς καὶ ἡ δωρεὰ σώματος, δὲν εἶναι πράξεις αὐτοκτονίας ἢ εὐθανασίας, ἀλλὰ μπορούν νὰ ἀποτελοῦν ἐκφράσεις τῆς «μείζονος ἀγάπης», περὶ τῆς ὁποίας κάνει λόγο ὁ ἴδιος ὁ Κύριος κατὰ τὴν παράδοση τῶν τελευταίων Του ὑποθηκῶν στοὺς μαθητές: «μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἦθῃ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰω. ιε΄ 13). [...]

11) Ἡ Ἐκκλησία εὐνοεῖ καὶ ἐνθαρρύνει τὴν προσφορὰ ἐνὸς ἀπὸ τὰ διπλᾶ μας ὄργανα (νεφρά) ἢ ἰστῶν (δέρματος, μυελοῦ τῶν ὀστέων, αἵματος), ἀπὸ ζῶντα δότη.

ε. Περὶ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου

12) Ἡ Ἐκκλησία σέβεται καὶ ἐμπιστεύεται τὴν ἰατρικὴ ἔρευνα καὶ κλινικὴ πράξη. Γι' αὐτό, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀρμόδια, θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ τὴν διεθνῶς ὁμόφωνη ἄποψη ὅτι ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος ταυτίζεται μὲ τὸ ἀμετάκλητο βιολογικὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος ἀποτελεῖ γεγονὸς ὀριστικῆς καὶ ἀνεπίστρεπτης καταστροφῆς τοῦ ἐγκεφάλου καὶ κατάσταση πλήρους ἀπώλειας αἰσθήσεων καὶ συνειδήσεως. Κατ' αὐτὸν ἡ ἀναπνευστικὴ λειτουργία συντηρεῖται μόνον μηχανικά, ἡ δὲ διακοπὴ τῆς τεχνητῆς ὑποστηρίξεως ὀδηγεῖ σὲ σχεδὸν ἄμεση παύση καὶ τῆς καρδιακῆς λειτουργίας.

13) Αὐτὸ πού στὴν οὐσία κάνει ἡ τεχνητὴ ὑποστήριξη τῆς ἀναπνοῆς εἶναι ὅτι προσωρινὰ ἀναχαιτίζει τὴν διαδικασίαν ἀποσυνθέσεως τοῦ σώματος ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῆς ψυχῆς.

14) Ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ διαφοροποιηθεῖ ἀπὸ τὴν φυτικὴν κατάστασιν –πού συνήθως ὀνομάζεται «κλινικὸς θάνατος». Κατ' αὐτὴν, τὸ ἐγκεφαλικὸ στέλεχος λειτουργεῖ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἀπαιτεῖται τεχνητὴ ὑποστήριξη. [...]

στ. Περὶ συνειδητῆς καὶ εἰκαζομένης συναιδέσεως

18) Ἡ δωρεὰ προϋποθέτει τὴ «συνειδητὴ συναινέση» τοῦ δότη σ' αὐτὸ πού κάνει. Κάθε τι πού «εἰκάζει» τὴ βούλησίν του ἀποτελεῖ παρέμβαση στὸ αὐτεξούσιο καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ ἀποδεκτό.

21) Ἡ συναινέση δὲν εἶναι κάτι δευτερεύον πού θὰ μπορούσε νὰ ἐπισκιασθεῖ ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἄλλη πράξη (π.χ. ἀπογραφή, ἔκδοση ταυτότητος κ.τ.λ.). Θὰ πρέπει ἡ δήλωσίν της νὰ εἶναι ἐλεύθερα καὶ ἀπόλυτα συνειδητὴ, καρπὸς ὥριμης σκέψης. Γι' αὐτό, καλὸ θὰ ἦταν νὰ διατυπώνεται ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἄλλη κοινωνικὴ πράξη καὶ μὲ τὴν προϋπόθεσιν τῆς σωστῆς καὶ ἀβίαστης ἐνημερώσεως.

Εἰδικὴ Συνοδικὴ Επιτροπὴ Βιοθικῆς (Κανονισμὸς υπ' αριθμ. 101/1998 τῆς Ἱεράς Συνόδου «Περὶ Συστάσεως, ὁργανώσεως καὶ λειτουργίας τῆς Επιτροπῆς Βιοθικῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»).

Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων

Καθολικὴ Ἐκκλησία

Παρά τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὑπάρχει ἓνα ἐπίσημο κείμενο γενικῆς ἀποδοχῆς σχετικὸ μὲ τὶς μεταμοσχεύσεις, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει εὐλογῆσει τὴ δωρεὰ ὀργάνων ὡς πράξιν ὑψίστης ἀγάπης καὶ φιλαλληλίας. [...] Ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἐγκεφαλικὸ θάνατο, κατὰ τὴν παρελθούσα δεκαετία τρεῖς ποντιφικὲς σύνοδοι καὶ ἀκαδημίαι ἀνέλαβαν τὸ ἔργο τῆς γνωμοδοτήσεως περὶ αὐτοῦ καὶ κατέληξαν σὲ κείμενα ἀποδοχῆς του ὡς συμφώνου μὲ τὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. [...]

Προτεσταντικὲς Ὁμολογίες

Μεταξύ τῶν διαφόρων προτεσταντικῶν ὁμολογιῶν, ἀκόμη καὶ τῶν πλέον φονταμενταλιστικῶν, φαίνεται νὰ ὑπάρχει μία γενικευμένη καὶ ἀνεπιφυλάξων ἀποδοχὴ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου καὶ τῶν μεταμοσχεύσεων γενικότερα. Κατ' ἀρχὴν, ἡ Ἐπισκοπελιανὴ Ἐκκλησία μὲ ἀπόφασίν της τοῦ 1982, προτρέπει τοὺς πιστοὺς της νὰ γίνουν δωρητὲς ὀργάνων, ἰστῶν καὶ αἵματος στὰ πλαίσια τῆς διακονίας τοῦ πρὸς τὸν πλησίον στο ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὴν ζωὴ Του ὥστε κι εμεῖς νὰ ἀπολαμβάνουμε τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς. [...]

Ιουδαϊσμός

Σύμφωνα με τον Ιουδαϊκό νόμο επιτρέπεται η λήψη οργάνων από έναν άνθρωπο σε άλλον, εφόσον κάτι τέτοιο δεν επισπεύδει τον θάνατο του δότη και γίνεται με σεβασμό στο ανθρώπινο σώμα. Γενικά, η ιουδαϊκή θρησκεία ενθαρρύνει τις μεταμοσχεύσεις. Παρά ταύτα, δεν υπάρχει μια εγκύκλιος γενικής ισχύος δεσμευτική για όλους τους Εβραίους. Για τον λόγο αυτό συχνά διατυπώνονται ή και εκφράζονται δημόσια απόψεις διαφοροποιημένες από τις παραπάνω αντιλήψεις. [...] Γενικά επιτρέπεται και θεωρείται καλό το να προσφέρει κανείς εν ζωή μέλος ή όργανο του σώματός του που δεν του είναι αναγκαίο για την επιβίωσή του, προκειμένου να ζήσει κάποιος άλλος.

Ισλάμ

Το Ισλάμ γενικά απαγορεύει κάθε χρήση του νεκρού σώματος ακόμη και των ζώων. Εξαιρέση αποτελεί η περίπτωση κατά την οποία με τον τρόπο αυτόν σώζεται μία άλλη ζωή που κινδυνεύει. Έτσι, το 1986 το Συμβούλιο της Ισλαμικής Νομικής Ακαδημίας, στην 3η Συνέλευσή του στο Αμμάν της Ιορδανίας, αποδέχθηκε τον εγκεφαλικό θάνατο για ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο. [...] Σύμφωνα με το Κοράνιο, και πιο συγκεκριμένα με τον Ισλαμικό Κώδικα Ηθικής, οι μεταμοσχεύσεις επιτρέπονται με την προϋπόθεση ότι υπάρχει συναίνεση του δότη, ευγενής πρόθεση, σεβασμός του ατόμου και του γεγονότος του θανάτου και σαφής αίσθηση ότι όλοι και όλα ανήκουν στον Θεό. [...] Επίσης δεν υπάρχει διάκριση φύλου μεταξύ των δотών ή των ληπτών ούτε και διαφοροποιείται η πράξη στην περίπτωση που ο δότης ή ο λήπτης δεν είναι μουσουλμάνος. Τέλος η αγοραπωλησία οργάνων απαγορεύεται αυστηρά και θεωρείται προσβολή προς την ανθρώπινη αξία.

Ινδουισμός

Στην Ινδουιστική σκέψη δεν υπάρχουν γενικά αποδεκτές ηθικές αρχές. Αυτό όμως που έχει σημασία είναι να παραμένουν ανόθευτες οι διδασκαλίες της μετενσάρκωσης, του ντάρμα (dharma) και κάρμα (karma). [...] Επειδή η Ινδουιστική θρησκεία στηρίζεται στον νόμο του κάρμα και τη μετενσάρκωση, η ιδέα των μεταμοσχεύσεων δεν είναι μόνο αποδεκτή από τον Ινδουισμό αλλά και απόλυτα συμβατή με τη διδασκαλία του. Η ψυχή αναγεννάται και μετεμφυτεύεται σε άλλα υγιή σώματα, ενώ τα προηγούμενα γηράσκουν. Αυτός είναι και ο λόγος που το σώμα, αφού ακολουθήσει την πορεία του, αποτεφρώνεται για να επανέλθει στα αρχικά του στοιχεία: χώμα, νερό και αέρα. Στη μυθολογική παράδοση των Hindu δεν υπάρχει τίποτε που να απαγορεύει την εξ αγάπης προσφορά σώματος. Αντ' αυτού, υπάρχουν ιστορίες κατά τις οποίες μέλη του σώματος ανθρώπων προσφέρονται για το καλό συνανθρώπων τους ή της κοινωνίας.

Βουδισμός

Η Βουδιστική φιλοσοφία δέχεται τη δωρεά μέρους ή και ολόκληρου του σώματος - ζώντος ή νεκρού - ως πράξη γενναιοδωρίας (alabha) και σύμπνοιας (karuna). Η προσφορά είναι αληθινή και αγνή, όταν είναι ξένη προς κάθε σκέψη ανταπόδοσης. Ο προσφέρων πρέπει να ξεχνά και τον ευεργετούμενο και την πράξη της προσφοράς καθεαυτή. Η φιλοσοφία των Σίντο, που είναι επικρατούσα στην Ιαπωνία, είναι αντίθετη προς την ιδέα της δωρεάς των οργάνων. Η αντίθεσή της αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι διδάσκει τη βασική άποψη ότι το σώμα είναι εξαιρετικά μολυσμένο μετά τον θάνατο. Επίσης, κάθε τομή, βλάβη ή παρέμβαση στο νεκρό σώμα θεωρείται βαρύτατο παράπτωμα και αποτελεί προσβολή του νεκρού σώματος και τιμωρία του. [...]

Αλκ. Κωστάκης, Καθηγητής Χειρουργικής, Πρόεδρος του Εθνικού Οργανισμού Μεταμοσχεύσεων, Καθηγητής και διευθυντής της ιατρικής υπηρεσίας του «Λαϊκού Νοσοκομείου». Κωστάκης, Α., *Μεταμοσχεύσεις Ιστών και Οργάνων*, Ιστοσελίδα Transplantation, 12/1/2005 (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Βασικές θέσεις επί της ηθικής της ευθανασίας (6.11.2002), Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος/Επιτροπή Βιοηθικής

[...] Β. 'Η ζωή και ο θάνατος στην 'Ορθόδοξη θεολογία και παράδοση

4) 'Η ζωή μας αποτελεί υπέρτατο δώρο του Θεού, ή αρχή και τὸ τέλος του οποίου βρίσκονται στα χέρια Του και μόνον· «έν χειρί Θεοῦ πνεῦμα παντός ἀνθρώπου» ('Ιώβ ιβ' 10). [...]

9) 'Ο θάνατος εἶναι ἕνα γεγονός που συνδέεται ὄχι μόνον με τὸ τέλος τῆς βιολογικῆς ζωῆς ἀλλὰ και με ὀλόκληρη τὴν ὕπαρξη του ἀνθρώπου. 'Επειδὴ δὲ ἡ ζωή ἐπεκτείνεται και μετὰ τὸν βιολογικὸ θάνατο, ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο κανεὶς ζεῖ και πεθαίνει ἔχει συνέπεια στήν αἰώνια κατάστασή του.

10) 'Η σύγχρονη κοσμική ἀντίληψη προσεγγίζει τὸν θάνατο σὲ σχέση με τὴν εὐθανασία ὡς δικαίωμα και ὄχι ὡς γεγονός που ὑπερβαίνει τὸν ἀνθρώπο· ὡς κάτι που ὁ χρόνος του μπορεῖ νὰ ἐπιλέγεται και ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο και ὄχι ὡς κάτι που ἀποκλειστικά προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν Θεό. 'Ο σεβασμὸς στοῦ θεόδοτου δώρου τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖται και τὴν με κάθε τρόπο προστασία της [...].

Γ. 'Η σημασία τοῦ πόνου

11) 'Η 'Εκκλησία ἀναγνωρίζει με συμπάθεια τὴν ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Γι' αὐτὸ και πάντοτε ἀγκαλιάζει τοὺς ἀσθενεῖς, πάσχοντες και πονεμένους, φιλάνθρωπα ζητεῖ τὴν ἀπαλλαγὴ «ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου και ἀνάγκης», εὐχεται τὰ τέλη τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι «ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά», ἐνίοτε δὲ προσεύχεται και γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῶν ὀδυνωμένων (εὐχή εἰς ψυχορραγοῦντα). [...]

13) Τὸν πόνο δὲν τὸν ἐπιδιώκουμε και, ὅταν μᾶς συμβαίνει, προσπαθοῦμε με κάθε τρόπο νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουμε. Στὴν περίπτωση ὅμως που ἐπιμένει ἢ εἶναι ἀθεράπευτος, ἢ μετὰ πίστεως ὑπομονὴ και ἐγκαρτέρηση ἀποβαίνει ἰδιαίτερα ἐνισχυτική και ὠφέλιμη. [...]

ΣΤ. 'Η ἱατρικὴ ἀποστολή

19) 'Απὸ τὰ χρόνια του 'Ιπποκράτη, ἡ ἱατρικὴ ἀποστολή ἦταν ταυτόσημη με τὴ θεραπεία και τὴν προσφορὰ ζωῆς και ἀσύμβατη με τὴ συνδρομὴ στὸν θάνατο. Κατὰ τὸν περίφημο ὄρκο του, ὁ ἱατρὸς ὑπόσχεται ὅτι «δὲν θὰ χορηγήσει ποτὲ σὲ κανέναν θανάσιμο φάρμακο, ἀκόμη κι ἂν αὐτὸς τὸ ζητήσει, οὔτε ποτὲ θὰ τὸν συμβουλεύσει νὰ τὸ πάρει». [...]

Η. Κοινωνικὲς συνέπειες τῆς εὐθανασίας

26) 'Η ἐφαρμογὴ τῆς εὐθανασίας παρέχει ἐξουσίες στοὺς ἱατροὺς και τοὺς συγγενεῖς πέραν, αὐτῶν που τοὺς ἀνήκουν, με ἀνεξέλεγκτες συνέπειες. 'Απὸ τὸν ἱατρὸ ἐξαρτᾶται ἡ περιγραφὴ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς. 'Απὸ τοὺς συγγενεῖς, τῶν ὁποίων τὰ κίνητρα θὰ μπορούσε ἐνίοτε νὰ εἶναι ἀμφιβόλου ποιότητος, ἐξαρτᾶται ἡ ἀπόφαση. 'Ο χαρακτήρας τους, ἡ νοσητροπία, ἡ διάθεση τῆς στιγμῆς, ἡ φιλοσοφική και θρησκευτική τοποθέτησή τους, ἢ ἀκόμη και προσωπικά συμφέροντα, θὰ μπορούσε νὰ παίξουν καθοριστικὸ ρόλο στὴν ἀπόφαση κάποιου νὰ ζητήσει τὴν συντόμηση τῆς ζωῆς του.

27) 'Ο ρόλος τοῦ ἱατροῦ, ὅπως ὡς τώρα τὸν γνωρίζουν οἱ κοινωνίες μας, εἶναι αὐτὸς τοῦ ἀνεκτίμητου συμπαραστάτη στὸν ἀγῶνα γιὰ ὑγεία και ἐπιβίωση. 'Η ἐνεργὸς ἀνάμειξή του στὴ δικαιοσύνη ἐπισπεύσεως τοῦ θανάτου, ἀκόμη και ἀπὸ συμπόνια, καίρια τραυματίζει τὶς σχέσεις ἱατροῦ - ἀσθενοῦς και ἀλλοιώνει τὴν ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὡς ὕψιστου ἀγαθοῦ.

28) Τὸ λεγόμενο «δικαίωμα στὸν θάνατο», που ἀποτελεῖ τὴ νομική κατοχύρωση τῆς εὐθανασίας, θὰ μπορούσε νὰ μετεξελιχθεῖ σὲ ἀπειλή τῆς ζωῆς τῶν ἀσθενῶν ἐκείνων που ἀδυνατοῦν νὰ ἀνταποκριθοῦν οἰκονομικά στὶς ἀπαιτήσεις τῆς θεραπείας και νοσηλείας τους. [...]

Ι. Ἡ πρόταση τῆς Ἐκκλησίας

[...] 42) Ἡ Ἐκκλησία μας πιστεύει στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, στὴν ἀνάσταση τοῦ σώματος, στὴν αἰώνια προοπτικὴ καὶ πραγματικότητά, στοὺς πόνους ὡς «*στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν*» (Γαλ. στ' 17), στὶς δοκιμασίες ὡς ἀφορμὲς καὶ εὐκαιρίες σωτηρίας, στὴ δυνατότητα ἀναπτύξεως κοινωνίας ἀγάπης καὶ συμπαραστάσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Μὲ βάση αὐτά:

α) διακηρύσσει ὅτι ἡ ζωὴ μας βρίσκεται στὰ χέρια καὶ μόνον τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ κάθε τι ποὺ μᾶς συμβαίνει εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον μας, ὅτι δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ διορθώσουμε τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ καὶ

β) κάθε θάνατο ποὺ ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα ἀνθρώπινων ἐπιλογῶν – ὅσο «καλός» κι ἂν ὀνομάζεται – τὸν ἀπορρίπτει ὡς «ὑβριν» κατὰ τοῦ Θεοῦ. Κάθε δὲ ἰατρικὴ πράξη ποὺ συνειδητὰ ἐπισπεύδει τὴ στιγμή τοῦ θανάτου τὴν καταδικάζει ὡς ἀντιδεδοντολογικὴ καὶ προσβλητικὴ τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος.

Οἱ ἄνθρωποι προσευχόμαστε, δὲν ἀποφασίζουμε γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν θάνατο.

Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. Ὅσιος Λουκάς Βοιωτίας.

Ἡ ζωὴ ὡς δῶρο τοῦ Θεοῦ

«Ἡ ζωὴ [...] εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ στον ἄνθρωπο. Δεν ὑπάρχει μόνη τῆς, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ το Θεό, που ὁ ἴδιος εἶναι ἡ ζωὴ: «ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ» (Ἰω 11, 25). Μια ζωὴ με προοπτικὴ, χωρὶς τέλος, δηλαδή αἰώνια, δίχως πόνου καὶ θάνατο, τέλεια, ἀκέραιη.

Ὁ θάνατος καὶ ἡ φθορὰ εἶναι οἱ τραγικὲς συνέπειες τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀπομάκρυνσής του ἀπὸ το Θεό. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διδάσκει ὅτι "ἐγίνε κι ὁ Ἰησοῦς ἀνθρώπος, γιὰ νὰ καταργήσῃ με τὸ θάνατο Του αὐτόν που ἐξουσίαζε τὸ θάνατο, δηλαδή τὸ διάβολο" (Εβρ 2, 14), διακηρύσσει: «ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος» (Α Κορ 15, 26) καὶ διαβεβαιώνει ὅτι με τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ: «κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τό νίκος, ποῦ σου, θάνατε, τό κέντρον; τό δέ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία» (ὁ θάνατος ἀφανίστηκε· ἡ νίκη εἶναι πλήρης! Θάνατε, ποῦ εἶναι τὸ κεντρί τῆς δυνάμῆς σου; Ἄδη, ποῦ εἶναι ἡ νίκη σου; Τῆ δύναμη νὰ πληγῶνι θανάσιμα τὴν παίρνει ὁ θάνατος ἀπὸ τὴν ἁμαρτία) (Α Κορ 15, 54-56).

Ὅταν στὴν καθημερινή μας ζωὴ δὲν θα ἀρνούμεθα κάποιο δῶρο που μας προσφέρεται, πῶς νὰ ἀρνηθούμε στον Θεό τὸ δῶρο τῆς ζωῆς που μας το χαρίζει τόσο γενναιοψυχα καὶ πλουσιοπάροχα; Κάθε παρέμβαση στο φαινόμενο τῆς ζωῆς ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει με κλοπὴ τοῦ δώρου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι δική μας, ἐγίνε δική μας. Δὲν μας ἀνήκει, ἀλλὰ μας χαρίστηκε. Δὲν εἶναι ἰδιοκτησία μας, εἶναι δῶρο Θεοῦ καὶ χάρισμά Του. Μια παροιμία λέει "τὸ δῶρο δε δωρίζεται": δὲν ἐπιτρέπεται νὰ σπαταλάς ἢ νὰ καταστρέφεις ὅ,τι δε σου ἀνήκει, ἀλλὰ σου χαρίστηκε. Ἀν κάτι τέτοιο ἰσχύει στα ἀπλά, καθημερινά, ἀνθρώπινα δῶρα, πόσο μάλλον ἰσχύει γιὰ τὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ!».

Μπέγγος, Μ. & Παπαθανασίου, Α., *Θέματα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*. Γ' Λυκείου ΔΕ 16, Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, σελ. 123.

Κριτήρια για την αντιμετώπιση συγκεκριμένου ζητήματος σεβασμού/περιφρόνησης της ζωής

Στο κεφάλι της νεκρής Νατάσας

Χτυπάει το τηλέφωνο. Από την άλλη μεριά η Διευθύνουσα του Γενικού Κρατικού. Γρήγορα μπαίνει στο θέμα. Μία κοπέλα δεκαεννέα ετών, η Νατάσα, έκανε κατακλυσμαία εγκεφαλική αιμορραγία και διαγνώστηκε εγκεφαλικά νεκρή. Δυστυχώς, έγιναν και οι προβλεπόμενες επαναληπτικές διαγνωστικές δοκιμασίες και όλα επιβεβαιώνουν την οριστική νέκρωση του εγκεφάλου. Στο Ωνάσειο ένα νέο παλληκάρι περιμένει απεγνωσμένα μια καρδιά. Στις λίστες για νεφρικές ή ηπατικές μεταμοσχεύσεις κοντά στα χίλια άτομα. Το δίλημμα είναι μεγάλο: ή σε λίγες ώρες η αποσύνθεση των οργάνων της Νατάσας ή για χρόνια το δώρο της ζωής σε εννέα περίπου συνανθρώπους μας.

Οι αρμόδιοι προσπάθησαν διστακτικά να μιλήσουν για τη δυνατότητα δωρεάς οργάνων στους γονείς. Πώς όμως να φορτώσουν στον αβάσταχτο πόνο τους, ένα πρόσθετο ασήκωτο δίλημμα; Πώς να προσθέσουν στη ζάλη τους την πίεση για μια άμεση απόφαση που απαιτεί γνώση, ψυχραιμία, ψυχικό σθένος, χρόνο, ξεκάθαρη συνείδηση. Ποιος είναι αυτός που γνωρίζει τις σωστές και σίγουρες απαντήσεις στα ερωτήματα που εγείρονται για να βοηθήσει;

Μέσα στην όλη έντονη αυτήν ατμόσφαιρα, οι γονείς ζητούν τη γνώμη της Εκκλησίας. Έτσι δικαιολογείται το τηλεφώνημα της Διευθύνουσας σε μένα.

Σε λίγη ώρα βρίσκομαι σε ένα γραφείο με τους γονείς, τον διευθυντή της Μονάδας Εντατικής Θεραπείας, έναν γιατρό και την προϊσταμένη. Η ένταση εμφανής. Αρχικά σύντομη σιωπή. Παίρνω εγώ την πρωτοβουλία να σπάσω την αμηχανία.

– Γιατρέ, τί ακριβώς έχει η Νατάσα; ρωτώ.

– Είναι, δυστυχώς, εγκεφαλικά νεκρή, άπαντα ξερά, όχι από σκληρότητα αλλά από ψυχολογική αμηχανία και δυσκολία.

– Γιατί λέτε «εγκεφαλικά νεκρή» και όχι «νεκρή»; Μήπως κάπως ζει;

– Ζουν κάποια όργανα της υποστηριζόμενα μηχανικά και έχει νεκρωθεί ο εγκέφαλος από την αιμορραγία, συνεχίζει.

– Αυτό τί ακριβώς σημαίνει; ξαναρωτώ.

– Σημαίνει ότι δεν αισθάνεται, δεν καταλαβαίνει, δεν πονάει, και το χειρότερο δεν μπορεί πλέον να επανέλθει. Αν της κόψουμε το πόδι με ένα πριόνι δε θα αντιδράσει. Αν ρίξουμε επάνω της μία ισχυρή δέσμη φωτός μέσα στο σκοτάδι τα μάτια της δεν θα καταλάβουν τη διαφορά. Ο εγκέφαλος της έχει ήδη αρχίσει να αυτολύεται. Ό,τι λειτουργεί, λειτουργεί με τη βοήθεια των μηχανημάτων και μόνο. Μάλιστα σε λίγο και τα υπόλοιπα όργανα της σταδιακά θα καταστραφούν παρά ταύτα. Εγώ θα έλεγα ότι είναι νεκρή.

– Λέτε «εγώ θα έλεγα» και όχι ότι «είναι νεκρή»; Αυτό δεν δείχνει μια ασάφεια;

– Η ασάφεια προκύπτει από τη μηχανική εικόνα της ότι αναπνέει, η καρδιά της χτυπάει.

– Και είστε τόσο σίγουρος, γιατρέ, ότι δεν μπορεί να επανέλθει; Συνέχισα να ρωτώ.

– Δυστυχώς, είμαστε σίγουροι, διότι υπάρχουν έξι tests που πρέπει να το αποδείξουν και να ισχύουν όλα μαζί και μάλιστα είμαστε υποχρεωμένοι και να επαναλάβουμε μετά από λίγες ώρες τη διάγνωσή μας ώστε να μπορέσουμε να την επιβεβαιώσουμε. Ποτέ δεν έχει επανέλθει κάποιος που σωστά διαγνώστηκε εγκεφαλικά νεκρός.

Μάς διακόπτει κάπως η μητέρα λέγοντας:

– Δηλαδή τώρα μόνον ένα θαύμα.
– Ναι! Μόνο θαύμα, άπαντα αμήχανα ο γιατρός, συντηρώντας όμως έτσι κάποιες λάθος ελπίδες.

Ακολουθεί σιωπή, την όποια σε λίγο διακόπτω με παρέμβασή μου.

– Γιατρέ, τί θαύμα; ανάσταση νεκρού ή θεραπεία ασθενούς;

– Ανάσταση νεκρού, άπαντά ο γιατρός, σαφώς ανακουφισμένος για τη δυνατότητα εξόδου από το αδιέξοδο που προηγουμένως είχε ο ίδιος προκαλέσει.

Νέα αμηχανία και σιωπή.

– Θα θέλατε να διαβάσουμε μια ευχούλα στο παιδί; ρωτώ κάπως δειλά.

– Βεβαίως, πάτερ, απαντούν με μια φωνή οι δύστυχοι γονείς.

Προφανώς, διατηρούν ακόμη ελπίδες, σκέφτηκα. Και πώς να μην τις διατηρούν; Όταν βλέπουν το παιδί τους να αναπνέει, έστω και μηχανικά, όταν ακούν τους χτύπους της καρδιάς του, όταν το ασπάζονται και είναι ακόμη ζεστό, όταν δεν διαφέρει καθόλου η εικόνα του από αυτήν του κώματος, τότε εύκολα κανείς λειτουργεί στη λογική του «μήπως έχει γίνει κάποιο λάθος», του «μήπως γίνει θαύμα», του «λίγο ακόμα», των πάσης φύσεως δικαιολογιών.

Είναι τόσο φυσικό τον γιατρό τον εμπιστευόμαστε περισσότερο, όταν δίνει ελπίδες θεραπείας, παρά όταν τις εξαφανίζει.

Προχωρούμε νευρικά στον διάδρομο, χωρίς να συνομιλούμε. Σα να περιμένουμε την τελική απάντηση. Στο μεταξύ σκεφτόμουν τί προσευχή να διαβάσω. Υπέρ υγείας; Ούτε το πιστεύω ούτε και είμαι βέβαιος ότι δεν έχει πεθάνει. Νοιώθω πως μάλλον πέθανε και απλά της φουσκώνουμε και ξεφουσκώνουμε τα πνευμόνια με τεχνητό αναπνευστήρα, προσφέροντας σε αυτήν αέρα και σε μας παρατεινόμενη τυραννία. Είναι στιγμές που η ίδια επιστήμη και τεχνολογία που χαρίζει ζωή, η ίδια οδηγεί και σε βασανιστικά αδιέξοδα. Να διαβάσω την ευχή εις ψυχορραγούντα; Μα δεν ταιριάζει, δεν δείχνει ζόρι και δυσκολία, δεν ψυχορραγεί. Να διαβάσω τρισάγιο; Ούτε γι' αυτό είμαι σίγουρος ούτε πάλι είναι έτοιμοι οι συγγενείς.

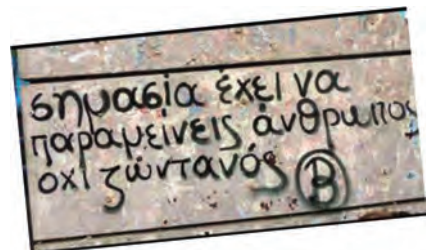
Φτάνουμε στο κρεβάτι. Η Νατάσα πρησμένη, παραμορφωμένη, αναπνέει βαριά με τον αναπνευστήρα, η μητέρα πέφτει πάνω στο ανήμπορο να ανταποκριθεί στο όποιο ερέθισμα ανέκφραστο σώμα της δύστυχης κόρης της, ο πατέρας γονατιστός στο πάτωμα, ο γιατρός -ένας εξαιρετικός άνθρωπος- τόσο εξοικειωμένος από ανάλογα περιστατικά, χωρίς όμως καθόλου κατεστραμμένο τον κόσμο των ευαισθησιών του, παρακολουθεί εμφανώς συγκινημένος. Γύρω-γύρω εικονούλες. Όλοι, ο καθένας με τον διαφορετικό αλλά άγνωστο σε μένα τρόπο τους, περιμένουν να διαβάσω την ευχή. Εγώ διαλέγω μια ευχή από το Ευχολόγιο και στη μέση κάνω τροποποιήσεις αυτοσχεδιάζοντας. Ούτε τον Θεό να κοροϊδέψω μπορώ ούτε και τον εαυτό μου ούτε πάλι και την ελπίδα των γονέων εγώ να πνίξω. Ζητούμε από τον Θεό να σκεπάσει τη ζωή της Νατάσας, να τη συνοδεύει στην κρίση που περνά και να χαρίζει σε μας αφενός μεν δύναμη να δεχθούμε το θέλημα Του, αφετέρου δε φωτισμό να ξεπεράσουμε τα διλήμματά μας με ταπείνωση, σεβασμό και πίστη. Κάνω την απόλυση και βγάζω το πετραχήλι μου.

Νικόλαος, (Χατζηνικολάου), Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*, Σταμούλη, Αθήνα, 32010, σελ. 177-193.

Η Ζωή

Έγώ είμι ή όδος και ή αλήθεια και ή ζωή!

ΐω. 14, 6.

Απόψεις των νέων για τη συγχώρηση

Το θρησκευτικό περιεχόμενο της συγχώρησης

Η παραβολή του σπλαχνικού πατέρα [Η του Ασώτου Υιού]

¹¹ Τους είπε επίσης ο Ιησούς: «Κάποιος άνθρωπος είχε δύο γιους. ¹² Ο μικρότερος απ' αυτούς είπε στον πατέρα του: "πατέρα, δώσε μου το μερίδιο της περιουσίας που μου αναλογεί"· κι εκείνος τους μοίρασε την περιουσία. ¹³ Ύστερα από λίγες μέρες ο μικρότερος γιος τα μάζεψε όλα κι έφυγε σε χώρα μακρινή. Εκεί σκόρπισε την περιουσία του κάνοντας άσωτη ζωή. ¹⁴ Όταν τα ξόδεψε όλα, έτυχε να πέσει μεγάλη πείνα στη χώρα εκείνη, και άρχισε κι αυτός να στερείται. ¹⁵ Πήγε λοιπόν κι έγινε εργάτης σε έναν από τους πολίτες εκείνης της χώρας, ο οποίος τον έστειλε στα χωράφια του να βόσκει χοίρους. ¹⁶ Έφτασε στο σημείο να θέλει να χορτάσει με τα ξυλοκέρατα που έτρωγαν οι χοίροι, αλλά κανένας δεν του έδινε. ¹⁷ Τελικά συνήλθε και είπε: "πόσοι εργάτες του πατέρα μου έχουν περίσσιο ψωμί, κι εγώ εδώ πεθαίνω της πείνας! ¹⁸ Θα σηκωθώ και θα πάω στον πατέρα μου και θα του πω: πατέρα, αμάρτησα στον Θεό και σ' εσένα· ¹⁹ δεν είμαι άξιος πια να λέγομαι γιος σου· κάνε με σαν έναν από τους εργάτες σου". ²⁰ Σηκώθηκε, λοιπόν, και ξεκίνησε να πάει στον πατέρα του.

Ενώ ήταν ακόμη μακριά, τον είδε ο πατέρας του, τον σπλαχνίστηκε, έτρεξε, τον αγκάλιασε σφιχτά και τον καταφιλούσε. ²¹ Τότε ο γιος του του είπε: "πατέρα, αμάρτησα στον Θεό και σ' εσένα και δεν αξίζω να λέγομαι παιδί σου". ²² Ο πατέρας όμως γύρισε στους δούλους του και τους διέταξε: "βγάλτε γρήγορα την καλύτερη στολή και ντύστε τον· φορέστε του δαχτυλίδι στο χέρι και δώστε του υποδήματα. ²³ Φέρτε το σιτευτό μοσχάρι και σφάξτε το να φάμε και να ευφρανθούμε, ²⁴ γιατί αυτός ο γιος μου ήταν νεκρός και αναστήθηκε, ήταν χαμένος και βρέθηκε". Έτσι άρχισαν να ευφραίνονται. ²⁵ Ο μεγαλύτερος γιος του βρισκόταν στο χωράφι· και καθώς ερχόταν και πλησίαζε στο σπίτι, άκουσε μουσικές και χορούς. ²⁶ Φώναξε, λοιπόν, έναν από τους υπηρέτες και ρώτησε να μάθει τι συμβαίνει. ²⁷ Εκείνος του είπε: "γύρισε ο αδερφός σου, κι ο πατέρας σου έσφαξε το σιτευτό μοσχάρι, γιατί του ήρθε πίσω γερός". ²⁸ Αυτός τότε θύ-

Ο άσωτος υιός. Διά χειρός Χαραλάμπους Επαμεινώνδα.

μωσε και δεν ήθελε να μπει μέσα. Ο πατέρας του βγήκε και τον παρακαλούσε, ²⁹ εκείνος όμως του αποκρίθηκε: “εγώ τόσα χρόνια σου δουλεύω και ποτέ δεν παράκουσα καμιά εντολή σου· κι όμως σ’ εμένα δεν έδωσες ποτέ ένα κατσίκι για να ευφρανθώ με τους φίλους μου. ³⁰ Όταν όμως ήρθε αυτός ο γιος σου, που κατασπατάλησε την περιουσία σου με πόρνες, έσφαξες για χάρη του το σιτευτό μωσχάρι”. ³¹ Κι ο πατέρας του του απάντησε: “παιδί μου, εσύ είσαι πάντοτε μαζί μου κι ό,τι είναι δικό μου είναι και δικό σου. ³² Έπρεπε όμως να ευφρανθούμε και να χαρούμε, γιατί ο αδερφός σου αυτός ήταν νεκρός κι αναστήθηκε, ήταν χαμένος και βρέθηκε”.

Λκ 15, 11-32

Το νομικό, το θρησκευτικό και το αγαπητικό πνεύμα της συγχώρησης. Η συγχώρηση στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες

Η ανάγκη συγγνώμης και ανανέωσης μέσα στην εκκλησία

Ο Κύριός μας συνέδεσε αναπόσπαστα τή συγχώρηση μας από τόν Θεό μέ τή συγχώρηση πού όφειλουμε νά δίνουμε στους ανθρώπους, πού μᾶς ἔβλαψαν. (Κυριακή προσευχή, Ματθ. στ' , 12 καί ἡ παραβολή τῶν δύο όφειλετῶν, Ματθ. κη' , 21-35).

Στήν πραγματικότητα καί στίς περισσότερες περιπτώσεις τά ἁμαρτήματα γιά τά όποια ζητᾶμε τή συγγνώμη τοῦ Θεοῦ, εἶναι οἱ ἀδικίες πού κάναμε στους ἄλλους. Ἐπομένως, όφειλουμε νά ζητᾶμε συγχώρηση ὄχι μόνο ἀπό τόν Θεό, ἀλλά κι ἀπό κείνους πού πληγώθηκαν ἀπ’ αὐτά τά ἁμαρτήματα: ἀλλοιῶς ὁ Θεός δέν μᾶς συγχωρεῖ (Ματθ. ε' , 23-26). Πίσω ἀπό τούς ανθρώπους στους όποίους κάναμε κακό, βρίσκουμε τόν Θεό κι ὅταν ἁμαρτήσουμε στόν Θεό, πάντοτε πίσω Του βλέπουμε τούς ανθρώπους. Περιφρονώντας τόν Θεό, θραύουμε ἕνα ἠθικό ἑλατήριο στους ἄλλους, δίνοντάς τους ἕνα κακό παράδειγμα. Ὁ ἄνθρωπος πού δέν συμπεριφέρεται μέ λεπτότητα πρός τόν Θεό, δέν τήν ἔχει οὔτε πρός τούς ανθρώπους καί συμβάλλει στό νά μεγαλώνη ἡ ἀναισθησία τους ἀπέναντι στόν Θεό.[...]

Ἡ ἄρνηση τῆς συγχωρήσεως ἢ τῆς αἰτήσεως γιά συγγνώμη, κρατάει σκληρή τήν ψυχή. Τό κακό πού μᾶς ἔκανε ὁ ἄλλος, ὅταν διατηρῆται μέσα στή συνείδησή μας, εἶναι μιᾶ ἀκαθαρσία, πού παραμένει μέσα μας, μᾶς δηλητηριάζει συνέχεια κι ἔξαπλώνει τήν ἀηδιαστική ὄσμή της σ’ ὄλο τό εἶναι μας. Οἱ ἀναλαμπές ἢ τό σκοτάδι αὐτοῦ τοῦ δηλητηρίου, ἔνοχλοῦν τά μάτια μας καί δέν μποροῦμε ν’ ἀγαπήσουμε τόν Θεό καί ὁ ἄλλος δέν μπορεῖ ν’ ἀγαπήσει ἑμᾶς. [...]

Μέσα στην εκκλησία [...] ἡ κατάσταση τῆς ἁμαρτίας δέν γίνεται μόνιμη. Διαλύεται ἀπό τά συνεχῆ κύματα τῆς συγγνώμης, τῆς προσευχῆς, τῆς ἀγάπης, πού κινητοποιεῖ τό Ἅγιο Πνεῦμα.

Γι’ αὐτό κι ὄλοι φαίνονται νά κινοῦνται ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα πού τούς ἑνώνει. Τό Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τό ὄργανο αὐτῆς τῆς διαπροσωπικῆς ζωῆς, πού κατευθύνεται πρός τήν καθαρότητα καί δέν συμβιβάζεται μέ τή σκληρότητα ἢ τήν ἀκαμψία τῶν σχέσεων, μέσα στήν Ἐκκλησία. Εἶναι τό Πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας, τῆς σχέσεως μέσα στήν ἐλευθερία τῆς ἀγάπης· ἔπειτα, δέν μπορεῖ νά συμβιβαστῆ μέ τήν σκληρότητα, τήν τελματωμένη στάση τῆς δυσπιστίας ἢ τῆς ἀποστάσεως, πού προκαλοῦνται καί διατηροῦνται μέ τήν ὑπερηφάνεια, ἢ ὅποια οὔτε ζητάει, οὔτε δίνει συγχώρηση. Ἐκεῖ πού βασιλεύουν τά πάθη, παρά τήν φαινομενική κινητικότητά τους, κυριαρχεῖ ἡ σκληρότητα, ἡ ἀκαμψία, ἡ ἔλλειψη ἐλευθερίας, πού μόνο τό Ἅγιο Πνεῦμα μπορεῖ νά ἐπαναφέρει ὅταν δίνη στόν ἄνθρωπο τή δύναμη νά συγχωρῆ καί νά ζητάει συγχώρηση, νά ὑψώνεται πάνω ἀπό τήν ὑπερηφάνειά του καί τά ἄλλα ἐγωϊστικά πάθη. [...]

Ἡ ἀνικανότητα τῶν χριστιανικῶν ψυχῶν νά ὑποφέρουν τήν ἀμαρτία καί τό κακό πού προξενεῖται στούς ἄλλους, ἡ ἀνάγκη νά ζητοῦν καί νά δίνουν συγχώρηση, φανερώσουν μιά ἀπό τίς δυνάμεις τῆς Ἐκκλησίας γιά κάθαρση, ἀνανέωση, συνεχή ἀνάπλαση τῆς ἐνότητος καί τῶν ἐσωτερικῶν δεσμῶν της, γιά νά βρῆσκειται σέ συμφωνία ἐν Χριστῷ. Ἔτσι φανερώνεται τό μυστήριό τῆς διατηρήσεως καί τῆς ἀέναης ἀνανεώσεώς της.

Στανιλοάε, π.Δ., *Ἡ ἀνάγκη τῆς συγγνώμης καί ἀνανεώσεως μέσα στήν Ἐκκλησία*, Ἱερά Μητρόπολις Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμητοῦ (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

«Ἐλέησόν με ὁ Θεός κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου, ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου...».

Στίχος ἀπὸ τὸν Ν΄ Ψαλμό.

«Τῆς μετάνοιας ἀνοιξόν μοι πύλας Ζωοδότα, ὀρθρίζει γὰρ τὸ πνεῦμά μου, πρὸς ναὸν τὸν ἅγιόν σου, ναὸν φέρον τοῦ σώματος, ὅλον ἐσπιλωμένον, ἀλλ΄ ὡς οἰκτίρμων κάθαρων, εὐσπλαγγνῶ σου ἐλέει».

Πεντηκοστάριο. Ἰδιόμελο Τριωδίου. Ἦχος πλ.δ΄

Ἡ συγχώρηση στο Ἰσλάμ

[...] Κατ' ἐπίδρασιν ἐπίσης τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ἐγένετο διάκρισις μεταξύ βαρέων καὶ ελαφρῶν ἀμαρτιῶν. Εἰδωλολατρία, μαγεία, φόνος μουσουλμάνου, σφετερισμός τοῦ δικαίου τῶν ὀρφανῶν, αἰσχροκέρδεια, ἐγκατάλειψις τῆς σημαίας κατὰ τὸν «ιερόν πόλεμον», βιασμός μουσουλμανίδων παρθένων, εἶναι ἀμαρτίαι πρὸς θάνατον. Θανάσιμος ἐπίσης ἀμαρτία λογίζεται πάσα κατὰ τοῦ Ὀρθοσκευτικῆς νόμου ἐνέργεια.

Ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ μετάνοια

Αἱ ἀμαρτίαι βεβαίως ἔχουν τὰς συνεπειὰς αὐτῶν, ἀλλ' οἱ μουσουλμάνοι ἐλπίζουν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός, λέγει τὸ Κοράνιον, εἶναι ἐτοιμὸς νὰ συγχωρήσῃ τὰς ἀμαρτίας. «Μη ἀμφιβάλης εἰς τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεός συγχωρεῖ ὅλας τὰς ἀμαρτίας». Βασικὴ μάλιστα πεποιθήσις τοῦ μουσουλμάνου εἶναι ὅτι ὁ πιστὸς ἐκφράζει ἀπιστίαν, ὅταν νομίζει ὅτι ὑπάρχει ἀμαρτία, τὴν ὁποίαν δὲν συγχωρεῖ ὁ Θεός, πλην τῆς ἀρνήσεως τῆς βασικῆς ὁμολογίας πίστεως εἰς τὸ ἐνιαῖον αὐτοῦ καὶ τὸ προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Μωάμεθ.

Ὁ Θεός συγχωρεῖ τὰς ἀμαρτίας, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἐκ μέρους τοῦ πιστοῦ ἐμπρακτὸς μετάνοια (Iauba). Ἡ ἰσλαμικὴ θεολογία ἔδωκε μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν μετάνοιαν. Ἡ πρὸς Θεὸν ἐμπιστοσύνη ἐκφράζεται διὰ τῆς μετάνοιας, ἡ ὁποία θέτει τὴν ἐλπίδα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ καὶ ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὴν πίστιν ὅτι ὁ Θεός, παρὰ τὴν αὐστηρότητά του, εἶναι ἐλεήμων καὶ συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα. [...]

Διὰ τὸ ἐγκυρον τῆς μετάνοιας ἀπαιτοῦνται τρία πράγματα· συνείδησις τῆς ἐνοχῆς, συντριβὴ καὶ μεταμέλεια, αἰτήσεις συγχωρήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ σταθερὰ ἀπόφασις περὶ μὴ ἐπαναλήψεως τῆς διαπραχθείσης ἀμαρτίας. Ἐάν ἐκπληρωθοῦν οἱ ὅροι οὗτοι, ὁ Θεός λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν μετάνοιαν συμφώνως πρὸς τὴν ἰσχύν τῆς αἰώνιας βουλήσεώς του. [...] Κατὰ τὴν αὐστηράν ὁμως μουσουλμανικὴν ἀποψιν τὴν μετάνοιαν πρέπει νὰ συνοδεύουν ἔργα ἀρετῆς. Ὁ Θεός βεβαίως συγχωρεῖ τὰς κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ ἀναφερομένας ἀμαρτίας, ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἀμαρτιῶν, αἱ ὁποῖαι στρέφονται κατὰ τῶν συνανθρώπων, ἀπαιτεῖται ἐμπρακτὸς μετάνοια, διότι πρέπει τὰ κακά ἔργα

να αναπληρωθούν διά των καλών και να δημιουργηθή το αντίβαρον των καλών έργων έναντι των κακών. [...]

Ζιάκας, Γ., *Πίστις, ελπίς και σωτηρία κατά το Ισλάμ*, Θεσσαλονίκη, 1978, σελ. 154-158.

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Ο Ιησούς συγχωρεί τη μοιχαλίδα

¹ Ο Ιησούς πήγε στο όρος των Ελαιών. ² Αλλά πρωί πρωί γύρισε πάλι στο ναό, κι όλο το πλήθος ερχόταν κοντά του. Αυτός κάθισε και τους δίδασκε. ³ Τότε οι δάσκαλοι του νόμου και οι Φαρισαίοι φέρνουν μια γυναίκα που την είχαν πιάσει να διαπράττει μοιχεία· την έβαλαν στη μέση ⁴ και του είπαν: «Διδάσκαλε, αυτή τη γυναίκα την έπιασαν επ' αυτοφώρω να διαπράττει μοιχεία. ⁵ Ο Μωυσής στο νόμο μάς έχει δώσει εντολή να λιθοβολούμε τέτοιου είδους γυναίκες. ⁶ Εσύ τι γνώμη έχεις;». Αυτό το 'λεγαν για να του στήσουν παγίδα, ώστε να βρουν κάποια κατηγορία εναντίον του. Ο Ιησούς τότε έσκυψε κάτω και με το δάχτυλο έγραφε στο χώμα. ⁷ Καθώς όμως επέμεναν να τον ρωτούν, σηκώθηκε πάνω και τους είπε: «Όποιος από σας είναι αναμάρτητος, ας ρίξει πρώτος πέτρα πάνω της». ⁸ Κι έσκυψε πάλι κάτω κι έγραφε στο χώμα. ⁹ Αυτοί όμως, όταν άκουσαν την απάντηση, άρχισαν με πρώτους τους γεροντότερους να φεύγουν ένας ένας, μέχρι και τον τελευταίο· κι έμεινε μόνος ο Ιησούς και η γυναίκα στη μέση. ¹⁰ Τότε σηκώθηκε όρθιος ο Ιησούς και τη ρώτησε: «Γυναίκα, πού είναι οι κατήγοροί σου; Κανένας δε σε καταδίκασε;». ¹¹ «Κανένας, Κύριε», απάντησε εκείνη. «Ούτε εγώ σε καταδικάζω», της είπε ο Ιησούς· «πήγαινε, κι από 'δω και πέρα μην αμαρτάνεις πια».

Lucas Cranach ο πρεσβύτερος,
Ο Χριστός και η μοιχαλίδα. Ελαιογραφία, 1532.

Ιω 8, 1-11

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Αν ένας διαπράξει μοιχεία με γυναίκα έγγαμη, δηλαδή με τη γυναίκα ενός άλλου, ο μοιχός και η μοιχαλίδα πρέπει εξάπαντος να θανατωθούν. (Λευιτ 20,10)

Αν κάποιος πιαστεί να πλαгиάζει με παντρεμένη γυναίκα, τότε θα θανατωθούν και οι δυό. Έτσι θα εξαλείψετε το κακό μέσα από τον λαό του Ισραήλ. (Δευτ 22, 22)

Από το Κοράνιο

(Σούρα 17, στ. 32): Και να μη πλησιάζετε στη μοιχεία, γιατί είναι αισχρή (πράξη) κι μεγάλη αμαρτωλή, ανοίγοντας τον δρόμο (για άλλες ανομίες).

(Σούρα 24, στ. 2-5): ² Την μοιχαλίδα και τον μοιχό να μαστιγώσετε κάθε έναν από τους δύο με εκατό ραβδισμούς. Να μη σας πάρει ο οίκτος -στην περίπτωση τους- από ό, τι έχει ορίσει ο ΑΛΛΑΧ αν πραγματικά πιστεύετε στον ΑΛΛΑΧ και στην Έσχατη Μέρα. Και ας είναι μάρτυρες (παρόντες) της

τιμωρίας τους μια ομάδα από τους Πιστούς. ³ Ο μοιχός να μην νυμφεύεται παρά μια μοιχαλίδα ή μια άπιστη κι η μοιχαλίδα να μη παντρεύεται παρά ένα μοιχό ή έναν άπιστο. Κι απαγορεύεται τούτο στους πιστούς. ⁴ Κι εκείνοι που κατηγορούν τις ενάρετες γυναίκες για μοιχεία, κι έπειτα δεν παρουσιάζουν τέσσερις μάρτυρες (για να πιστοποιήσουν τούτο) να τους μαστιγώσετε με ογδόντα ραβδισμούς, και μη δεχτείτε ποτέ πια άλλη μαρτυρία απ' αυτούς. Γιατί αυτοί είναι οι (πρόστυχοι) παραβάτες. ⁵ Εκτός αν μετανιώσουν μετά, απ' αυτό, και βελτιώσουν τους τρόπους και συμπεριφορά τους. Γιατό ο ΑΛΛΑΧ είναι Πολυεπιεικής, Πολυευσπλαχνικός.

Αίτια που δυσχεραίνουν τη συγχώρηση και την έκφραση αγάπης στη ζωή των πιστών. Η αγάπη ως βάση για τη συγχώρηση

Επιστολή τέως κρατούμενου προς τον π. Γερβάσιο Ραπτόπουλο

Μάρτιος 2007

Πατέρα Γερβάσιε, Σεβαστέ μου Γέροντα,

Λίγες ημέρες μας χωρίζουν από την έλευση της Αγίας και Μεγάλης Εβδομάδος. Θα είναι αυτή η τρίτη Μεγάλη Εβδομάδα από τότε που αποφυλακίστηκα. Πριν την αποφυλάκισή μου είχα ζήσει τρεις Μεγαλοβδομάδες στην Φυλακή.

Τις ημέρες αυτές στην Φυλακή τις αισθάνεται κανείς εντελώς διαφορετικά και πολύ πιο έντονα, από οπουδήποτε αλλού. Δεν υπάρχει κατάνυξη που συναντά κανείς στις εκκλησίες ούτε οι ευχές ούτε τα χαρούμενα πρόσωπα, ούτε το εορταστικό κλίμα, ούτε η ζέση της οικογένειας.

Υπάρχει όμως η συνάντηση με την προσωπική ευθύνη, η συμπόρευση με το Θείο δράμα, η ελπίδα να έχει κανείς στα μάτια του Κυρίου μας την τύχη του πρώτου πολίτη του παραδείσου και πρώην ληστή, η έντονη προσμονή της Ανάστασης...

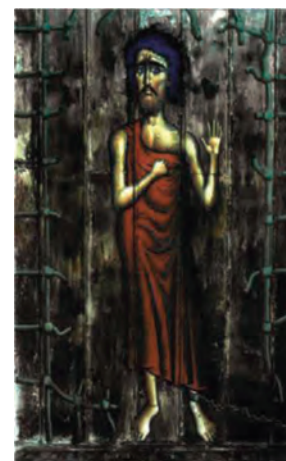
Ποτέ στην ζωή μου δεν θα ξεχάσω την εμπειρία αυτή! Την σκληρή εμπειρία της Φυλακής αλλά και την μεγάλη ευκαιρία της Φυλακής! Διότι η Φυλακή σε περιορίζει, σε πληγώνει, σε τιμωρεί, αλλά σου δίνει και την προοπτική της επιλογής.

Της επιλογής να σαπίσεις ή να ανθίσεις! Να γίνεις χειρότερος ή ΚΑΛΥΤΕΡΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ!

Πράγματι αν κάποιος έχει τη δύναμη ψυχής, να ζητά ειλικρινά την συγχώρεση και να ποθεί αληθινά την κάθαρση, τότε νιώθει την ελπίδα, και όποιος νιώθει την ελπίδα, παίρνει θάρρος να ικετεύσει τον Θεό να τον σηκώσει, να τον αναστήσει!

Λέει ο Απόστολος Παύλος: «Ιησούς Χριστός ήλθεν εις τον κόσμον αμαρτωλούς σώσαι» (Α' Τιμ. 1, 15) και αληθώς ο Κύριός μας δεν καταδικάζει κανέναν γιατί αμάρτησε, αλλά γιατί δεν μετανόησε.

Στον ωκεανό του ελεύθερου χρόνου στην Φυλακή, μου δόθηκε η ευκαιρία να διαβάσω πολλά ψυχωφελή βιβλία... Στην αρχή και ενώ διάβαζα και προσευχόμουν δίσταζα, ίσως και να ντρεπόμουν, να επικοινωνήσω με κάποιον άνθρωπο να μου έδινε μια επιπλέον σημαντική πνευματική βοήθεια. Και να! Η επίσκεψή σας στην Φυλακή, για να προσφέρετε πνευματικά και υλικά σε όλους τους κρατούμενους. Το αδιάπτωτο και απόλυτα χριστιανικό ενδιαφέρον σας για όλους, ανεξαρτήτως θρησκευματος, εθνότητας ή χρώματος. Ο παρηγορητικός κηρυκτικός σας λόγος, αλλά και ο ψαλμωδός που εκείνες τις ημέρες έτυχε να διαβάζω: «Ο Θεός, συ έγνωσ την αφροσύνην μου, και αι πλημμέλειάι μου από σου ουκ απεκρύβησαν» (Ψαλμ. ξη, 6), έδωσαν τη δύναμη στο χέρι

π. Σταμάτη Σκλήρη, *Ο φυλακισμένος με την πορφύρα*, 1996.

μου να γράψει εκείνη την πρώτη επιστολή, που έγινε αφορμή της ευεργετικής για μένα γνωριμίας μας. Με στηρίζατε και με καθοδηγήσατε πνευματικά, αυτά τα πέτρινα χρόνια της φυλάκισής μου, αλλά και μετά την αποφυλάκισή μου έως σήμερα! Είστε για την ελαχιστότητά μου ο ιδανικός πνευματικός πατέρας. ΠΑΤΕΡΑΣ! Τα χρόνια αυτά που ήμουν στη Φυλακή διαπίστωσα ότι η λέξη ΠΑΤΕΡΑΣ φτιάχτηκε για αποστάσεις. Να την φωνάζεις από την μια μεριά του κόσμου στην άλλη, σα να φωνάζεις ΒΟΗΘΕΙΑ! [...]

Τις γράφω τις γραμμές αυτές σε απόσταση χρόνου, πάνε τρία χρόνια από τότε που αποφυλακίστηκα. Και δεν είμαι κάποιος από αυτούς τους χιλιάδες, που εξαγοράζοντας την ποινή τους, τους χαρίσατε την ελευθερία τους. Είμαι όμως ένας από αυτούς που τους χαρίσατε την πνευματική τους ελευθερία, που τους βοηθήσατε να γίνουν ΚΑΛΥΤΕΡΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ. Και πιστέψτε με αυτό είναι πολύ πιο σημαντικό! [...]

Έχει πράγματι εξαιρετικά υψηλή δημοφιλία να προσφέρει κανείς στους πτωχούς, στους αρρώστους, στα ορφανά, στις κακοποιημένες γυναίκες, στις ανύπαντρες μητέρες, και μηδενική δημοφιλία να ασχολείται κάποιος με τους κρατούμενους. Αυτούς που πολλές φορές ακόμη και η ίδια τους η οικογένεια τους έστρεψε την πλάτη...

Όποιος όμως είναι Χριστιανός Ορθόδοξος πρέπει να μην λησμονεί ποτέ ότι είναι μέλος μιας πίστης που πρώτα από όλα ξέρει να αγαπά και να συγχωρεί. Να συγχωρεί και να αγαπά. Γιατί αν ξέρεις να συγχωρείς, ξέρεις και να αγαπάς, και αν ξέρεις να αγαπάς, ξέρεις και να συγχωρείς.

Ας μην μας διαφεύγει ακόμη, ότι στην Φυλακή δεν έχουν μπει όλοι οι άνθρωποι για ειδικά εγκλήματα. Μια στιγμιαία αμέλεια, ένας λάθος προγραμματισμός, μια συκοφαντία, ένα οικονομικό ναυάγιο είναι αρκετά να στείλουν κάποιον στη Φυλακή. Και όλοι μας πρέπει να προσέχουμε, γιατί η ζωή μας πολλές φορές μοιάζει με φράση που ακούγεται σωστή, αλλά αν πας να την διαβάσεις είναι γεμάτη... ορθογραφικά λάθη.

Σεβαστέ μου Γέροντα,

Τρία χρόνια μετά, μπορώ μετά παρηρησίας να πω: ΝΑΙ, τώρα είμαι ΚΑΛΥΤΕΡΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ!
Επιστολές από Κρατούμενους, Διακονία Αποφυλάκισεως Απόρων Κρατουμένων (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Αξιολόγηση των θέσεων του Χριστιανισμού και των θρησκειών για τη συγχώρηση

Μορφές ετερότητας από τη σύγχρονη πραγματικότητα και στάσεις απέναντι σ' αυτήν

Άξιον εστί (απόσπασμα)

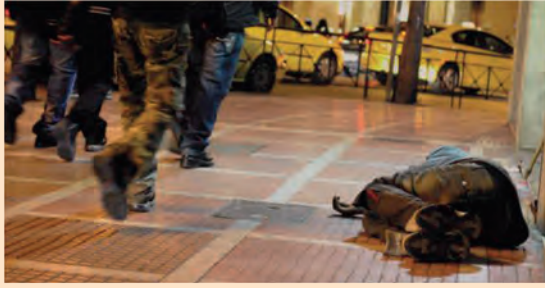
«Βλέπεις, είπε, είναι οι Άλλοι
και δε γίνεται Αυτοί χωρίς Εσένα
και δε γίνεται μ' Αυτούς χωρίς, Εσύ
Βλέπεις, είπε, είναι οι Άλλοι
Και ανάγκη πάσα να τους αντικρίσεις
Η μορφή σου αν θέλεις ανεξάλειπτη να 'ναι
Και να παραμένει αυτή».

Οδυσσέας Ελύτης

Αίτια της περιθωριοποίησης λόγω θρησκευτικής ή άλλης ετερότητας. Στάσεις του Χριστιανισμού απέναντι στην ετερότητα

Φράσεις από την Καινή Διαθήκη:

- Ιω 13,34: Αγαπάτε αλλήλους. Όπως σας αγάπησα εγώ, να αγαπάτε κι εσείς ο ένας τον άλλο.
- Εβρ 13,1-3: Συνεχίστε ν' αγαπάτε ο ένας τον άλλο σαν αδέρφια. Μην ξεχνάτε τη φιλοξενία, γιατί μ' αυτήν μερικοί, χωρίς να το ξέρουν, φιλοξένησαν αγγέλους. Να θυμάστε τους φυλακισμένους, σαν να είστε κι εσείς φυλακισμένοι μαζί τους· κι όσους υποφέρουν, γιατί κι εσείς μπορείτε να βρεθείτε στη θέση τους.
- Γαλ 6,2: Να σηκώνετε ο ένας το φορτίο του άλλου, κι έτσι θα εφαρμόσετε πλήρως τον νόμο του Χριστού. Αλλήλων τα βάρη βαστάζετε.
- Μτ 5,45: ...αυτός (ο Πατέρας) ανατέλλει τον ήλιο του για κακούς και καλούς και στέλνει τη βροχή σε δικαίους και αδίκους.
- Μτ 12,35: Ο καλός άνθρωπος βγάζει από το καλό του απόθεμα τα καλά, κι ο κακός άνθρωπος από το απόθεμα της κακίας του τα άσχημα λόγια.
- Λκ 6,27: Αγαπάτε τους εχθρούς σας, ευεργετείτε όσους σας μισούν.
- Ιω 8,7: Όποιος από σας είναι αναμάρτητος, ας ρίξει πρώτος πέτρα πάνω της» (Ο αναμάρτητος πρώτος τον λίθον βαλέτω).
- Ρωμ 2,1: ...κρίνοντας τον άλλο, καταδικάζεις τον ίδιο τον εαυτό σου, αφού κι εσύ ο κριτής κάνεις τα ίδια...
- Μκ 10,31: Πολλοί δε έσονται πρώτοι έσχατοι και έσχατοι πρώτοι.
- Λκ 6,27-28: «Σ' εσάς όμως που μ' ακούτε λέω: Αγαπάτε τους εχθρούς σας, ευεργετείτε όσους σας μισούν· δίνετε ευχές σ' όσους σας δίνουν κατάρες, προσεύχεστε γι' αυτούς που σας κακομεταχειρίζονται.
- Γαλ 5,14: Άλλωστε όλος ο νόμος συνοψίζεται σε μια φράση: Στο ν' αγαπήσεις τον πλησίον σου σαν τον εαυτό σου.
- Ρωμ 15,2: Η συμπεριφορά του καθενός μας να είναι αρεστή στον πλησίον, ώστε να τον βοηθάει να προκόβει στο αγαθό.
- Α Κορ 16,14: Όλες τις πράξεις σας να τις εμπνέει η αγάπη.
- Ρωμ 13,10: Η αγάπη σε καμιά περίπτωση δεν κάνει κακό στον άλλο· η αγάπη είναι η τέλεια εκπλήρωση των εντολών του Θεού.

Φράσεις από την Παλαιά Διαθήκη:

- Δευτ 10,19: Να αγαπάτε, λοιπόν, τους ξένους, γιατί κι εσείς ήσασταν ξένοι στην Αίγυπτο.
- Παρ 11,12: Ο ανόητος χλευαστικά μιλάει για τον πλησίον του, μα ο συνετός σωπαίνει.
- Παρ 21,12: Πάντα του ασεβή η ψυχή διψάει για το κακό· ούτε για τον πλησίον του έλεος δεν έχει...
- Παρ 3,34: Εναντιώνεται στους αλαζόνες, ενώ δείχνει αγάπη στους ταπεινούς.

Πώς θα κριθεί ο κόσμος

³¹ «Όταν θα έρθει ο Υιός του Ανθρώπου με όλη του τη μεγαλοπρέπεια και θα τον συνοδεύουν όλοι οι άγιοι άγγελοι, θα καθίσει στον βασιλικό θρόνο του. ³² Τότε θα συναχθούν μπροστά του όλα τα έθνη, και θα τους ξεχωρίσει όπως ξεχωρίζει ο βοσκός τα πρόβατα από τα κατσίκια. ³³ Τα πρόβατα θα τα τοποθετήσει στα δεξιά του και τα κατσίκια στ' αριστερά του. ³⁴ Θα πει τότε ο βασιλιάς σ' αυτούς που βρίσκονται δεξιά του: "ελάτε, οι ευλογημένοι απ' τον Πατέρα μου, κληρονομήστε τη βασιλεία που σας έχει ετοιμαστεί απ' την αρχή του κόσμου. ³⁵ Γιατί, πείνασα και μου δώσατε να φάω, δίψασα και μου δώσατε να πιω, ήμουν ξένος και με περιμαζέψατε, ³⁶ γυμνός και με ντύσατε, άρρωστος και μ' επισκεφθήκατε, φυλακισμένος κι ήρθατε να με δείτε". ³⁷ Τότε θα του απαντήσουν οι άνθρωποι του Θεού: "Κύριε, πότε σε είδαμε να πεινάς και σε θρέψαμε ή να διψάς και σου δώσαμε να πιεις; ³⁸ Πότε σε είδαμε ξένον και σε περιμαζέψαμε ή γυμνόν και σε ντύσαμε; ³⁹ Πότε σε είδαμε άρρωστον ή φυλακισμένον κι ήρθαμε να σε επισκεφθούμε;". ⁴⁰ Τότε θα τους απαντήσει ο βασιλιάς: "σας βεβαιώνω πως αφού τα κάνατε αυτά για έναν από τους άσημους αδερφούς μου, τα κάνατε για μένα"».

Μτ 25, 31-40

Μια εικαστική «συνέργεια», του Γάλλου λιθογράφου Jef Aérosol και του Άγγλου φωτογράφου Lee Jeffries, από τη σειρά «Synergy». Χωρίς τίτλο #3, φωτογράφιση του Éric Simon. Ο Lee Jeffries φωτογραφίζει πορτρέτα άστεγων ανθρώπων.

Θρησκευτικά κριτήρια αποδοχής της ετερότητας

Κείμενα από την Αγία Γραφή:

- Γαλ 3,28: Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.
- Ιω 13,34: Αγαπάτε αλλήλους. Όπως σας αγάπησα εγώ, να αγαπάτε κι εσείς ο ένας τον άλλο.
- Δευτ 10,19: Να αγαπάτε, λοιπόν, τους ξένους, γιατί κι εσείς ήσασαν ξένοι στην Αίγυπτο...
- Εβρ 13,1-3: Συνεχίστε ν' αγαπάτε ο ένας τον άλλο σαν αδέρφια. Μην ξεχνάτε τη φιλοξενία, γιατί μ' αυτήν μερικοί, χωρίς να το ξέρουν, φιλοξένησαν αγγέλους. Να θυμάστε τους φυλακισμένους, σαν να είστε κι εσείς φυλακισμένοι μαζί τους· κι όσους υποφέρουν, γιατί κι εσείς μπορείτε να βρεθείτε στη θέση τους...
- Α Ιω 4,20: Αν κάποιος πει «αγαπώ το Θεό», μισεί όμως τον αδερφό του, είναι ψεύτης. Γιατί, πραγματικά, αυτός που δεν αγαπάει τον αδερφό του, τον οποίο βλέπει, πώς μπορεί να αγαπάει τον Θεό, τον οποίο δε βλέπει;

Θεραπεία των δέκα λεπρών

¹¹ Πηγαίνοντας ο Ιησούς προς την Ιερουσαλήμ, περνούσε ανάμεσα από τη Σαμάρεια και τη Γαλιλαία. ¹² Καθώς έμπαινε σ' ένα χωριό, τον συνάντησαν δέκα λεπροί· στάθηκαν λοιπόν από μακριά ¹³ και του φώναζαν δυνατά: «Ιησού, αφέντη, ελέησέ μας!». ¹⁴ Βλέποντάς τους εκείνος τους είπε: «Πηγαίνετε να σας εξετάσουν οι ιερείς». Και καθώς πήγαιναν, καθαρίστηκαν από τη λέπρα. ¹⁵ Ένας απ' αυτούς, όταν είδε ότι θεραπεύτηκε, γύρισε δοξάζοντας με δυνατή φωνή τον Θεό, ¹⁶ έπεσε με το πρόσωπο στα πόδια του Ιησού και τον ευχαριστούσε. Κι αυτός ήταν Σαμαρείτης. ¹⁷ Τότε ο Ιησούς είπε: «Δε θεραπεύτηκαν και οι δέκα; Οι άλλοι εννιά πού είναι; ¹⁸ Κανένας τους δε βρέθηκε να γυρίσει να δοξάσει τον Θεό παρά μόνο τούτος εδώ ο αλλοεθνής;». ¹⁹ Και σ' αυτόν είπε: «Σήκω και πήγαινε στο καλό· η πίστη σου σε έσωσε».

Λκ 17, 11-19

Βίος της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας

Τον βίο της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας συνέγραψε ο Άγιος Σωφρόνιος Πατριάρχης Ιεροσολύμων (τιμάται 11 Μαρτίου), ο οποίος συνέγραψε διάφορα ασκητικά και υμνογραφικά κείμενα που διαποτίζονται από το πνεύμα της Ορθοδόξου θεολογίας και της ασκητικής παραδόσεως.

Η Οσία Μαρία γεννήθηκε στην Αίγυπτο και έζησε κατά τους χρόνους του αυτοκράτορα Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ.). Από τα δώδεκα χρόνια της πέρασε στην Αίγυπτο μια ζωή ασωτίας, αφού από την μικρή αυτή ηλικία διέφθειρε την παρθενία της και είχε ασυγκράτητο και αχόρταγο το πάθος της σαρκικής μείξεως. Ζώντας αυτήν την ζωή δεν εισέπραττε χρήματα, αλλά απλώς ικανοποιούσε το πάθος της. Η ίδια ξαγορεύθηκε στον Αββά Ζωσιμά ότι διετέλεσε: «δημόσιον προκείμενη τῆς ἀσωτίας ὑπέκκαυμα, οὐ δόσεως τινός, μὰ τὴν

ἀλήθειαν, ἔνεκεν», κάνοντας δηλαδή το έργο της δωρεάν, «έκτελοῦσα τὸ ἐν ἐμοὶ καταθύμιον». Και όπως του αποκάλυψε, είχε ακόρεστη επιθυμία και ακατάσχετο έρωτα να κυλιέται στο βόρβορο που ήταν η ζωή της και σκεπτόταν έτσι, ντροπιάζοντας την ανθρώπινη φύση.

Λόγω της άσωτης ζωής και της σαρκικής επιθυμίας που είχε, κάποια φορά ακολούθησε τους προσκυνητές που πήγαιναν στα Ιεροσόλυμα για να προσκυνήσουν τον Τίμιο Σταυρό. Και αυτό το έκανε, όχι για να προσκυνήσει τον Τίμιο Σταυρό, αλλά για να έχει πολλούς εραστές που θα ήταν έτοιμοι να ικανοποιήσουν το πάθος της. Περιγράφει δε και η ίδια ρεαλιστικά και τον τρόπο που επιβιβάστηκε στο πλοιάριο. Και, όπως η ίδια αποκάλυψε, κατά την διάρκεια του ταξιδιού της δεν υπήρχε είδος ασέλγειας από όσα λέγονται και δεν λέγονται, του οποίου δεν έγινε διδάσκαλος σε εκείνους τους ταλαίπωρους ταξιδιώτες. Και η ίδια εξέφρασε την απορία της για το πώς η θάλασσα υπέφερε τις ασωτίες της και γιατί η γη δεν άνοιξε το στόμα της και δεν την κατέβασε στον άδη, επειδή είχε παγιδεύσει τόσες ψυχές. Κατά την διάρκεια του ταξιδιού αυτού δεν αρκέστηκε στο ότι διέφθειρε τους νέους, αλλά διέφθειρε και πολλούς άλλους από τους κατοίκους της πόλεως και τους ξένους επισκέπτες. Και στα Ιεροσόλυμα που πήγε κατά την εορτή του Τιμίου Σταυρού, περιφερόταν στους δρόμους «ψυχᾶς νέων ἀγρεύουσα».

Αισθάνθηκε όμως, βαθιά μετάνοια από ένα θαυματουργικό γεγονός. Ενώ εισερχόταν στον ναό για να προσκυνήσει το Ξύλο του Τιμίου Σταυρού, κάποια δύναμη την εμπόδισε να προχωρήσει. Στην συνέχεια στάθηκε μπροστά σε μία εικόνα της Παναγίας, έδειξε μεγάλη μετάνοια και ζήτησε την καθοδήγηση και βοήθεια της Παναγίας. Με την βοήθεια της Θεοτόκου εισήλθε ανεμπόδιστα αυτή την φορά στον ιερό ναό και προσκύνησε τον Τίμιο Σταυρό. Στην συνέχεια, αφού ευχαρίστησε την Παναγία, άκουσε φωνή που την προέτρεπε να πορευθεί στην έρημο, πέραν του Ιορδάνου. Αμέσως ζήτησε την συνδρομή και την προστασία της Θεοτόκου και πήρε τον δρόμο της προς την έρημο, αφού προηγουμένως πέρασε από την ιερά μονή του Βαπτιστού στον Ιορδάνη ποταμό και κοινωνήσε των Αχράντων Μυστηρίων. Στην έρημο έζησε σαράντα επτά χρόνια, χωρίς ποτέ να συναντήσει άνθρωπο.

Κατά τα πρώτα δεκαεπτά χρόνια στην έρημο, πάλεψε πολύ σκληρά για να νικήσει τους λογισμούς και τις επιθυμίες της, ουσιαστικά για να νικήσει τον διάβολο που την πολεμούσε με τις αναμνήσεις της προηγούμενης ζωής. Η Οσία ζούσε δεκαεπτά χρόνια στην έρημο «θηρσίν ἀνημέροις ταῖς ἀλόγοις ἐπιθυμίαις πυκτεύουσα». Είχε πολλές επιθυμίες φαγητών, ποτών και «πορνικῶν ἁσμάτων» και πολλούς λογισμούς που την ωθούσαν προς την πορνεία. Όμως, όταν ερχόταν κάποιος λογισμός μέσα της, έπεφτε στην γη, την έβρεχε με δάκρυα και δεν σηκωνόταν από τη γη

«ἕως ὅτου τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ γλυκὺ περιέλαμψεν καὶ τοὺς λογισμοὺς τοὺς ἐνοχλοῦντας μοὶ ἐδίωξεν». Συνεχῶς προσευχόταν στην Παναγία, την οποία εἶχε ἐγγυήτρια τῆς ζωῆς τῆς μετανοίας που ἔκανε. Το ἱμάτιό τῆς σχίσθηκε καὶ καταστράφηκε καὶ ἐκτοτε παρέμεινε γυμνή. Καιγόταν ἀπὸ τον καύσωνα καὶ ἔτρεμε ἀπὸ τον παγετό καὶ «ὡς πολλάκις μὲ χαμαὶ πεσοῦσαν ἄπνουν μείναι σχεδὸν καὶ ἀκίνητον».

Ἵστερα ἀπὸ σκληρὸ ἀγῶνα, με τὴ Χάρη του Θεοῦ καὶ τὴν συνεχῆ προστασία τῆς Παναγίας, ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς καὶ τὶς ἐπιθυμίες, ὁπότε μεταμορφώθηκε τὸ λογιστικὸ καὶ παθητικὸ μέρος τῆς ψυχῆς τῆς, καθὼς ἐπίσης ἐθεώθηκε καὶ τὸ σῶμα τῆς.

Λόγω τῆς μεγάλης πνευματικῆς τῆς καταστάσεως στὴν ὁποία ἐφθάσε ἡ Οσία Μαρία, ἔλαβε ἀπὸ τον Θεὸ τὸ διορατικὸ χάρισμα. [...]

Ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν μνήμη τῆς Οσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας τὴν 1^η Ἀπριλίου καὶ τὴν Ἑ' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν.

Οσία Μαρία ἡ Αἰγυπτία, Ἰστοσελίδα: Ορθόδοξος Συναξαριστής (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Ἀπὸ τὸ Κοράνιο:

- κεφ. 2, 177: Ευσέβεια δὲν εἶναι μόνο νὰ στρέφετε ἀνατολικά καὶ δυτικά τὰ πρόσωπά σας ἀλλὰ ἡ ευσέβεια εἶναι ἐκεῖνου που πιστεύει στὸν ἌΛΛΑΧ καὶ στὴν Ἐσχατὴ Μέρα, στοὺς Ἀγγέλους καὶ στὸ Βιβλίον καὶ στοὺς προφῆτες· Νὰ δίνει ἀπὸ τὴν περιουσία του, ἐνῶ τὴν ἀγαπᾷ γιὰ τοὺς συγγενεῖς του, καὶ γιὰ τὰ ὀρφανὰ, καὶ γιὰ τοὺς ἀπόρους, καὶ γιὰ τοὺς οδοιπόρους, καὶ τοὺς ζητιάνους καὶ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν σκλάβων. Εἶναι νὰ ἐκτελεῖ τὴν προσευχή, νὰ καταβάλλει τὴ Ζεκάτ, καὶ αὐτοὶ που κρατοῦν τὴν ὑπόσχεσή τους, ἀν ἔχουν ὑποσχεθεῖ (καὶ προσδιορίζω) τοὺς ὑπομονητικὸς στὶς δυσκολίες καὶ τοὺς πόνους καὶ ὅταν πολεμᾶνε γιὰ τὸ ὄνομα του ἌΛΛΑΧ. Τέτοιοι εἶναι ἐκεῖνοι, που πιστεύουν τὴν ἀλήθεια καὶ εἶναι ευσεβεῖς.
- κεφ. 2, 273: (Δώστε ἐλεημοσύνη) στοὺς φτωχοὺς, που γιὰ χάρι τῆς ἌΛΛΑΧ περιορίζονται καὶ ἀδυνατοῦν νὰ περιφέρονται στὴ γῆ, γιὰ ἐμπόριο ἢ ἐργασία, ὁ ἀμαθὴς ἄνθρωπος τοὺς νομίζει πλουσίους, ἴσως ἐξ αἰτίας τῆς μετριοφροσύνης τους, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ἀνάγκες. Σὺ πρέπει νὰ τοὺς γνωρίζεις ἀπ' τὴν ἐμφάνισή τους. Δὲν ζητιανεύουν ἐνοχλητικά κι ἀδιάκριτα ἀπ' ὅλους. Ἐτσι σιδηροτέρας καλὸ ξοδεύετε, νὰ εἴστε βέβαιοι, ὅτι ὁ ἌΛΛΑΧ τὸ γνωρίζει.
- κεφ. 4, στ. 124: Κι ὁποῖος κάνει τὶς καλὲς πράξεις εἴτε ἄνδρας εἶναι εἴτε γυναίκα, κι εἶναι πιστὸς αὐτοὶ θὰ μπουν στὸν Παράδεισο κι οὔτε θὰ ἀδικηθοῦν γιὰ ἓνα Νακίρι.*
- κεφ. 10, στ. 26: Σὲ ἐκείνους που ἔκαναν καλὸ, ἀνήκει καλὴ (ἀμοιβή)- κι ἀκόμα πιο πολὺ! Οὔτε ἡ σκοτεινιά οὔτε ἡ ντροπὴ θὰ σκεπάσει τὸ πρόσωπό τους (δὲν ὑποφέρουν καμιά ἐνόχληση). Αὐτοὶ θὰ εἶναι Σύντοφοι τοῦ Παραδείσου, ὅπου παντοτινὰ ἐκεῖ θὰ κατοικοῦν.

*Μία τρύπα πίσω στὸ σπέρμα του χουρμά καὶ σημαίνει ἀσήμαντο πρᾶγμα χωρὶς ἀξία.

Ἠθικὲς κατευθύνσεις τοῦ Βουδδισμού

Σ' αὐτὸ τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο [τοῦ Τεραβάντα ἢ Χιναγιάννα Βουδδισμού] ἔχουν διαμορφωθεῖ οἱ πρακτικὲς ἠθικὲς κατευθύνσεις τοῦ Βουδδισμού, που καθορίζουν τὴ συμπεριφορὰ τῶν ὁπαδῶν του. Οἱ λαϊκοὶ ὑποχρεοῦνται: α) Νὰ σέβονται κάθε μορφή ζωῆς καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὴν οποιαδήποτε βλάβη τῆς. β) Νὰ μὴν παίρνουν ὅ,τι δὲν τοὺς προσφέρεται. γ) Νὰ ἀπέχουν ἀπὸ κάθε μορφή ἀσέλγειας [...].

[Στὸν Μαχαγιάννα Βουδδισμό] Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ κάθε Μποντισάττβα εἶναι ἡ συμπάθεια πρὸς ὅλα τὰ ὄντα καὶ ἡ διάθεση βοήθειας.

Ἀναστάσιος (Γιαννουλάτος), Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας, *Ἰχνη ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τοῦ υπερβατικοῦ*, Ἀκρίτας, Ἀθήνα, 2004, σελ. 202, 205.

Προς μία θεολογία της ετερότητας

Στοιχεία και προϋποθέσεις για μια θεολογική προσέγγιση της πολυπολιτισμικότητας που να εκφράζεται ως αλληλοσεβασμός, αποδοχή και ειρηνική συνύπαρξη με τη θρησκευτική ή όποια άλλη ετερότητα, είναι διάσπαρτα στη Βίβλο και στα πατερικά κείμενα. Για την αναγνώρισή τους, όμως, απαιτείται σαφώς μία άλλη νοοτροπία και ένας άλλος προσανατολισμός. Μια άλλη ερμηνευτική προσέγγιση μπορεί να αναδείξει και να φωτίσει καίριες πτυχές της θεολογίας της ετερότητας. Στη διήγηση της δημιουργίας, είναι κατάδηλο, πέρα από τη διαλεκτική κτιστού και ακτίστου, ότι ο άνθρωπος και ο κόσμος είναι δημιουργήματα «καλά λίαν» του Θεού. [...] Στο σχέδιο της θείας οικονομίας του Θεού για τη σωτηρία, εντάσσονται όλες οι θρησκευτικές παραδόσεις. Η Βίβλος δεν είναι μόνο θεόπνευστο έργο. Είναι και ιστορικό προϊόν και μαρτυρία πολυπολιτιστικών και πολυθρησκευτικών σχέσεων. [...] Η Καινή Διαθήκη δεν αφορά αποκλειστικά στον περιούσιο λαό. Ο πλησίον είναι ο άλλος, ο έτερος, όπως και ο Θεός είναι ο απόλυτος Άλλος, ο όντως Έτερος προς τον άνθρωπο, που γίνεται αδελφός. Συνεπώς, η αποδοχή του άλλου και της ετερότητας δεν αποτελεί απλώς ένα ακόμη παράδοξο αίτημα της μετανεωτερικότητας και της πολυπολιτισμικότητας, αλλά βρίσκεται ακριβώς στην καρδιά της θεολογικής μας παράδοσης. «Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσίν» (Ιω. 14,2). Στην Καινή Διαθήκη μπορεί κανείς να ψηλαφήσει μια σειρά από θεολογικούς τόπους της ετερότητας, όπως οι παραβολές του Καλού Σαμαρείτη και της Κρίσεως. Το ιδρυτικό γεγονός της Εκκλησίας κατά την Πεντηκοστή σημαίνει πρόσληψη της προσωπικής ετερότητας αλλά και της πολυπολιτισμικότητας των λαών και των γλωσσών στην προοπτική του σώματος του Χριστού. Η εμπειρία και η δυναμική που ανέπτυξε η αρχαία Εκκλησία προσανατολίζεται σαφώς προς πολυπολιτισμική προοπτική. Η Αποστολική Σύνοδος, η εκκλησιολογία του αποστόλου Παύλου και το άνοιγμα προς τους εθνικούς σηματοδοτούν τις απαρχές μιας νέας πραγματικότητας. Δεν χρειάζεται να είναι κανείς Ιουδαίος ή να εφαρμόζει τον Μωσαϊκό Νόμο για να ενταχθεί στην Εκκλησία. Η κοινωνία του Αγίου Πνεύματος δεν επιβάλλει μιαν αναγκαστική ομοιομορφία με απαρέγκλιτους κανόνες και κατηγορικές προσταγές. Αντίθετα, φωτίζοντας την προσωπική ετερότητα του κάθε μέλους της εκκλησιαστικής κοινότητας, την οδηγεί σε αρμονική αλληλεξάρτηση με τα άλλα μέλη, οικοδομώντας, έτσι, την ενότητα του σώματος. [...] Η εκκλησιολογία αποκαλύπτει τη δυνατότητα ένωσης των πολλών στο Ένα Σώμα του Χριστού, όπου οι πολλοί συνάπτονται και γίνονται αλλήλων μέλη. Γιατί η Εκκλησία δεν είναι μόνο η συναγωγή των πριν διεστώτων αλλά και η ποικιλία των χαρισμάτων. [...] Κοινωνία και ετερότητα, ενότητα και πολλαπλότητα συμπύκνουν, αντανακλώντας το δόγμα της Αγίας Τριάδος. [...] Η σχέση του ανθρώπου με την ετερότητα του κόσμου και της φύσης αναδεικνύει και φανερώνει την ευθύνη του απέναντι στην υπόλοιπη δημιουργία. Ο άνθρωπος καλείται να οδηγήσει την άλογη κτίση σε κοινωνία μαζί του, καλλιεργώντας την αισθητικά μέσω της προσωπικής δημιουργίας, του πολιτισμού του, όχι να την καθυποτάξει ή να την αφομοιώσει μη σεβόμενος την ετερότητά της. [...] Το ασκητικό ήθος, εξάλλου, δεν συνιστά ατομικό κατόρθωμα, αλλά κατεξοχήν γεγονός κοινωνίας. Είναι η προσωπική εμπειρία της θυσιαστικής αυθυπέμβασης από κάθε αδιέξοδη εμμονή στην αυτάρκεια της ύπαρξης, το κοινωνικό και κενωτικό άνοιγμα του προσώπου στη ζωή της κοινότητας ως συνύπαρξη και σχέση με τα άλλα μέλη, το μεγάλο «ναι» στη ζωή, στη ζωή ως αγάπη και ελευθερία. Η ανθρώπινη προσπάθεια δεν κατορθώνει, παρά μόνο αποδέχεται ελεύθερα και οικειώνεται αγαπητικά τον τρόπο υπάρξεως του Θεού.

Γιαγκάζογλου, Σ., *Κοινωνία εσχάτων, Δοκίμια εσχατολογικής οντολογίας*, Ίνδικτος, Αθήνα, 2016, σελ. 265-268.

Βλάσης Κανιάρης, *Το κουτσό*, Περιβάλλον, ΕΜΣΤ, Αθήνα, 1974.

Ο μετανάστης

[...] Ο μετανάστης είναι πρόκληση για την γνησιότητα της ιερατικής, χριστιανικής, και ανθρώπινης αυτοσυνειδησίας μου και τούτο γιατί εγώ πέρα από κάθε άλλον γνωρίζω ότι το μέτρο της ανθρώπινης αξίας είναι η Ενανθρώπηση του Θεού. Γιατί περισσότερο από κάθε άλλον οφείλω να θυμάμαι ότι αυτός ο μετανάστης μπορεί να είναι ένας από αυτούς που θα έλθει από ανατολών και δυσμών και θα ανακληθεί στην Βασιλεία του Θεού και εγώ ως υιός της Βασιλείας να μείνω απ' έξω. Ο λόγος και η πράξη του Χριστού δεν αφήνουν περιθώρια για την όποια διαπραγματεύση αυτής της αλήθειας. Δεν μπορούμε να διαπραγματευθούμε αυτήν την αλήθεια στο όνομα κανενός εθνικισμού, η οποιουδήποτε άλλου “-ισμού”.

Ο άνθρωπος, ο κάθε άνθρωπος είναι κατ' εικόνα Θεού δημιουργημένος. Δεν είναι ένα ωραίο ζώο για το οποίο διεκδικούμε λίγο περισσότερο σανό, αλλά ένα πρόσωπο που έχει κληθεί να υπερβεί την θνητότητά του και να γίνει μέτοχος της Θείας ζωής. Το όραμα της Εκκλησίας είναι “μία ποίμνη, Εις ποιμήν”. Και σε αυτή την ποίμνη χωράνε όλοι ακόμη και οι μετανάστες. Είναι μια κοινωνία όπου όλοι αλληλοπεριχωρούνται εν αγάπη, όπου ο άλλος είναι η χαρά μου και όχι η κόλασή του.

Ποιος είναι ο μετανάστης

Θα ερωτήσει κάποιος. Για ποιόν μετανάστη μιλάμε; Για τον κάθε μετανάστη, και τον καλό και τον κακό. Για τον άνθρωπο και όπως διαμορφώθηκε μέσα στις συνθήκες της ζωής που έζησε. Ο καθένας είναι πρώτα άνθρωπος, μέτοχος της κοινής των ανθρώπων φύσεως. Ο καθένας είναι ένα πρόσωπο μοναδικό και ανεπανάληπτο. Ο κάθε άνθρωπος για τον Θεό είναι μοναδικός. Ελάτε λοιπόν τώρα να δούμε τον συγκεκριμένο άνθρωπο και να τον αντιμετωπίσουμε. Να τον γνωρίσουμε πρώτα. Να βρούμε τον τρόπο να επικοινωνήσουμε μαζί του. Να αντιμετωπίσουμε τα πρώτα άμεσα προβλήματα του. Να του εξηγήσουμε τους όρους και τις συνθήκες της κοινής ζωής όλων μας. Να σταθούμε και να τον κάνουμε να σταθεί και αυτός με ευθύνη απέναντι στην ζωή του, απέναντι στη ζωή μας, απέναντι και στην παραβατικότητα του. [...]

Αδιαπραγμάτευτη για την Εκκλησία η αξία του ανθρώπινου προσώπου

Εάν υπάρχει κάτι που πρέπει να το πούμε πολύ καθαρά είναι ότι για την Εκκλησία είναι αδιαπραγμάτευτη η αξία του ανθρώπινου προσώπου. Είπα και στην αρχή ότι το μέτρο αυτής της αξίας είναι η Ενανθρώπιση του Θεού. Το ότι ο Θεός γίνεται άνθρωπος φανερώνει την μοναδικότητα και την αξία του ανθρώπου. Εάν αυτό το μέτρο χαθεί τότε τι μένει σαν μέτρο της ανθρώπινης αξίας; Τότε τι είναι ο άνθρωπος; Είναι ένα ωραίο ζώο που διεκδικούμε γι' αυτόν περισσότερο σανό ή τελικά ένα σωρό από σκουπίδια; Όταν αρνούμεθα την θεία καταγωγή του ανθρώπου και το θεοειδές του ανθρώπινου προσώπου μήπως προσφέρουμε ένα ιδανικό ιδεολογικό στήριγμα στην εκμετάλλευση του ανθρώπου και τον ευτελισμό του;

Παύλος (Ιωάννου), Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης, Το μεταναστευτικό πρόβλημα. Στο συνέδριο Εκκλησία και Αριστερά, Ιστολόγιο: Θεολογικά Δρώμενα, Δημοσιεύθηκε 24/1/2013 (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Όταν ο Αη Νικόλας ζήτησε από τον Κοσμά να ανοίξει τον ναό για τους πρόσφυγες

– Άη Νικόλα μου, χανόμαστε! Έρχονται! Το νησί σου αλώνεται. Καραβιές φτάνουν απ' απέναντι.

– Ποιοι έρχονται, Κοσμά μου; Τόσα χρόνια Επίτροπος εδώ στην εκκλησιά μου και δεν σε ξανάδα έτσι ταραγμένο.

– Αυτοί, αυτοί, από απέναντι.

– Έ, και πώς κάνεις έτσι; Μαζί τους ήμουν και δεν είδα, παρά μόνο θαλασσοπνιγμένους με κουρελιασμένες βάρκες.

– Γι' αυτούς μιλάω Άη Νικόλα μου. Γι' αυτούς.

– Κι από αυτούς θα χαθείτε ευλογημένες; Από παιδιά, γέρους κι ετοιμόγεννες;

– Δε φοβάμαι αυτούς Άγιέ μου. Αντίθετα, τους συμπονάω. Αυτά που φέρνουν μαζί τους φοβάμαι.

– Και τι φέρνουν;

– Τη φτώχεια τους. Την απελπισία τους. Δε χωράνε πια. Πού θα κουρνιαίνουν; Τί θα φάνε; Θα μας πνίξουν. Δε φτάνει αυτοί... αλλά θα μας πνίξουν.

– Αχ! Κοσμά μου, δε βλέπεις; Έφτασε η ώρα.

– Ποια ώρα Άη Νικόλα μου;

– Η ώρα να διαλέξεις κι εσύ κι οι συμπατριώτες σου, που μ' αγαπάτε και με τιμάτε, την πίστη της πράξης από την πίστη της θεωρίας και των ωραίων λόγων.

– Και τί να κάνουμε Άγιέ μου; Σε λίγο θα 'μαστε στον τόπο μας οι λιγότεροι. Πού θα πάει αυτή η συμφορά;

– Πάλι με μπερδεύεις Κοσμά μου. Εγώ σου λέω πως τα πράγματα είναι απλά. Σε λίγη ώρα, εδώ

πιο κάτω από το μοναστήρι μου, στην ακτή, μέσα σε μια βάρκα τρύπια, μουσκεμένος, άστεγος, πεινασμένος και μισοπεθαμένος φτάνει ο Χριστός.

– Ο Χριστός;

– Αμ τι νόμιζεις; Πως θά 'μενε το Ευαγγέλιο για πάντα ένα ωραίο ανάγνωσμα από τον άμβωνα; Έφτασε η ώρα και της δικής σου γενιάς να καταλάβει τί σημαίνει πως ο Θεός έγινε άνθρωπος. Όχι στα λόγια, όχι στο κήρυγμα, αλλά στην αληθινή ζωή. Χριστό δεν γυρεύεις μια ζωή; Έφτασε! Πήγαινε βρες Τον εκεί κάτω στην ακτή, που το κύμα πετάει στα βράχια παιδικά κορμάκια.

– Κι αν είναι σχέδιο Αη Νικόλα μου; Κι αν έχουν συνωμοτήσει να μας εξαφανίσουν; Κι αν μας τους στέλνουν γι' αυτό;

– Σα να μου φαίνεται πως πιο πολύ πιστεύεις στη δύναμη του κόσμου, απ' όσο του Θεού.

– Θεός φυλάξοι!

– Κι όμως! Νομίζεις πως έλειψαν ποτέ τα σχέδια και οι συνωμοσίες; Όπως πάντα, έτσι και τώρα. Μην ταράζεσαι. Κράτα στην καρδιά σου προσηλωμένη στον πόνο του κόσμου και έχεις γίνει κομμάτι της πιο δυνατής συνωμοσίας της Ιστορίας: Της συνωμοσίας της αγάπης. Αυτής που δεν θα νικηθεί ποτέ.

– Και πώς θα σταματήσει αυτό; Πότε η αγάπη θα νικήσει;

– Άκουσε, το κακό υπάρχει σαν αφορμή για να γεννιούνται αγωνιστές. Αγωνιστές αγάπης. Αγωνιστές αγιότητας. Αγωνιστές ενός καλύτερου κόσμου. Σήμερα, εκεί, στην ακτή. Με ό, τι έχεις. Με ό, τι μπορείς. Και από αύριο, με λόγο, με δράση, με προσευχή, ό, τι μπορείς, όπως μπορείς, με όσους βρεις, έστω κι αν δεν συμφωνείτε σε όλα, να σταματήσετε το κακό, άνθρωποι, εικόνες Θεού, να γίνονται τροφή στην απληστία ανθρώπων απανθρώπων. Με λόγο, με δράση και παράδειγμα να φτιάχνονται άνθρωποι που θα μισούν την αδικία και θα γκρεμίζουν τα τείχη του εγωισμού και της καλοπέρασής τους. Μόνον έτσι θα σταματήσει αυτό το κακό κι όλα τ' ανάποδα του κόσμου.

– Όλο και ζυγώνουν! Πού θα μείνουν;

– Εδώ!

– Πού εδώ; Μέσα στον ναό σου;

– Στο ναό μου. Για όσο χρειαστεί.

– Μα είναι αλλόθρησκοι. Πώς θα μπουν εδώ;

– Αν είναι αλλόθρησκοι αυτοί, τότε κι ο Χριστός που θαλασσοπνίγεται μαζί τους, αλλόθρησκος θα 'ναι.

– Θεός φυλάξοι, Αη Νικόλα μου!

– Μη φοβάσαι! Τον κάθε τόπο τον κάνει ιερό η αγάπη. Ούτε εγώ, ούτε οι άγιοι στα εικονοστάσια κινδυνεύουμε. Άλλος είναι ο κίνδυνος.

– Ποιος;

– Να μάθουν οι καρδιές να μετράνε τους ανθρώπους σαν αντικείμενα, σαν άψυχα, σα στατιστικές. Γι' αυτό σου λέω, άνοιξε τον ναό. Εδώ μέσα θα ζεσταθεί το κορμί τους. Κι όταν ζεσταθεί αυτό, μπορεί και να ρωτήσουν, ποιος είναι Αυτός που ζέστανε και την καρδιά αυτών που τους υποδέχτηκαν. Κάποτε, μπορεί να Τον αναζητήσουν κι εκείνοι.

– Αη Νικόλα μου, στον Βορρά χτίζουν φράχτες να τους κρατήσουν μακριά. Μήπως αυτοί ξέρουν καλύτερα;

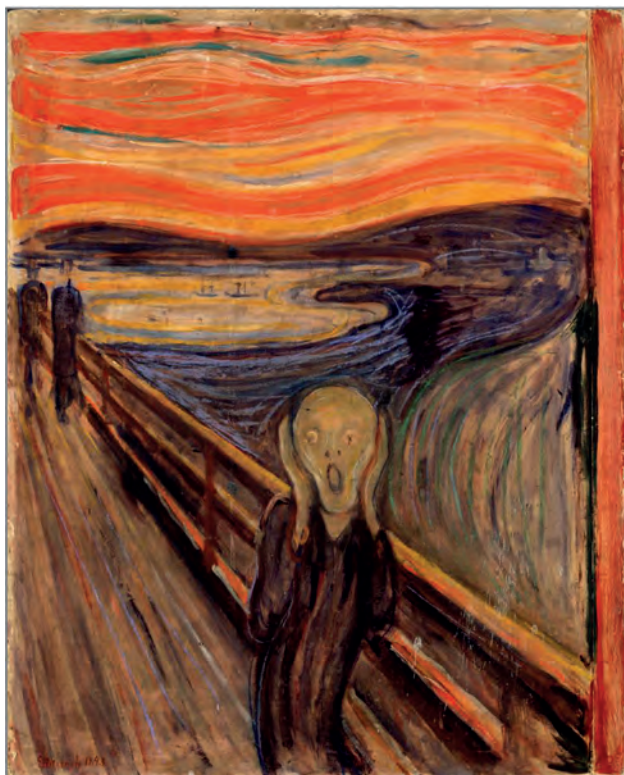
– Δεν κάνουν τίποτε τα τείχη, γιατί ο εχθρός είναι ήδη μέσα. Μέσα στις χώρες τους και μέσα στις καρδιές τους. Μη φοβάσαι. Ο τόπος σου έζησε γιατί ύψωνε πάντα τείχη στη βαρβαρότητα, όχι

στη δυστυχία. Άνοιξε, λοιπόν, Κοσμά μου την Εκκλησία και μη φοβάσαι. Όσο η αγάπη ξεκλειδώνει τις πόρτες των σπιτιών και των καρδιών, ο τόπος αυτός δε θα χαθεί. Κι άσ' τους να λένε. Εγώ σ' αφήνω. Έχω να πάω μαζί με τις βάρκες σας, που ψάχνουν ναυαγούς. Εσύ με βλέπεις στις εικόνες, εγώ όμως, είμαι εκεί. Κάθε νύχτα είμαι εκεί και μαζεύω ανθρώπους. Δε ρωτάω καταγωγή, δε ρωτάω θρησκεία. Ανθρώπους, μόνον ανθρώπους.

.....
– Κοσμά! Κοσμά! Ξύπνα! Ο παπάς σου παραγγέλνει ν' ανοίξεις την Εκκλησία. Χώρος αλλού δεν υπάρχει. Σήκω! Όπου να 'ναι φτάνουν από απέναντι. Εκεί μέσα θα τους κοιμίσουμε και βλέπουμε. Βιάσου!

Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Δημητριάδος, Όταν Ο Αη Νικόλαος ζήτησε από τον Κοσμά να ανοίξει το ναό για τους πρόσφυγες, Δημοκρατία, 7/11/2015.

Ευθύνη του πιστού/της πιστής για τα κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν από την ετερότητα

Κορυφαία ΜΚΟ στην Ελλάδα, για το 2016, αναδείχθηκε η «Κιβωτός του Κόσμου».

Έντβαρντ Μουνκ, Η κραυγή.

Πίνακας συνδέσμων διαδικτυακών διευθύνσεων

(Ανακτήθηκαν 15/5/2017)

π. Λίβυος (Χαράλαμπος Παπαδόπουλος), ιστολόγιο, σελ. 30:

http://plibyos.blogspot.gr/2016/12/blogpost_24.html

Ιδιωτική Οδός, ιστολόγιο, σελ. 60:

https://panagiotisandriopoulos.blogspot.gr/2010/01/blog-post_24.html?m=1

Orthodox Mission, ιστολόγιο, σελ. 62:

http://orthodoxcongo.blogspot.gr/2017/01/blog%E2%80%90post_25.html

amen.gr, πύλη εκκλησιαστικών ειδήσεων, σελ. 69:

<http://www.amen.gr/article/paniguris-tou-agiou-panteleimona-kai-xeirotonia-presbuterou-stin-kakopetria>

Socrates Baltagiannis Photographer, ιστοσελίδα, σελ. 70, 91:

www.socratesbaltagiannis.com

Νυχθημερόν, ιστολόγιο, σελ. 72:

http://www.nyxthimeron.com/2017/02/blog-post_28.html

Εκκλησία της Ελλάδος, ιστότοπος, σελ. 72-73:

http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/z_symposio_1.html

Οικουμενικό Πατριαρχείο, ιστοσελίδα, σελ. 105:

<https://www.ec-patr.org/youth/papageorgiou.htm>

Internetistas.gr, ιστοσελίδα, σελ. 105-106:

<http://internetistas.actlogic.net/%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%BF-%CF%80%CE%BD%CE%B5%CF%8D%CE%BC%CE%B1/>

Χρήστος Θ. Μπυκόρος, ιστοσελίδα, σελ. 131:

http://www.bokoros.gr/index.php?t=recent_work_detail&id=34

Ο΄Ηχος του Ανέμου, ιστολόγιο, σελ. 136:

http://breezesound.blogspot.gr/2012/12/blog-post_26.html

African Art Museum, ιστοσελίδα, σελ. 145:

<http://smafathers.org/museum/>

«Africanizing Christian Art» [Εξαφρικανίζοντας τη Χριστιανική Τέχνη], σελ. 145:

<https://thejesusquestion.org/2014/06/07/africanizingchristian-art-exhibition-in-tenafly-nj/>

Transplantation, ιστοσελίδα, σελ. 177-178:

http://www.transplantation.gr/article_patients.asp?patient_id=&medicine_id=6&category_id=19&article_id=254

I. M. Καισαριανής, Βύρωνος και Υμηττού, ιστοσελίδα, σελ. 184-185:

http://www.imkby.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=584:staniloae&catid=109&Itemid=349

Διακονία Αποφυλακίσεως Απόρων Κρατουμένων, σελ. 188:

<http://www.diakonia-filakon.gr/frontend/articles.php?cid=132>

Ορθόδοξος Συναξαριστής, ιστοσελίδα, σελ. 193-194:

<http://www.saint.gr/156/saint.aspx>

Θεολογικά Δρώμενα, ιστολόγιο, σελ. 196-197:

<http://blogs.auth.gr/moschosg/2013/01/24/%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1h%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%AE%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7>

Καλό καλοκαίρι

Με την ευχή των δασκάλων σας να σας συνοδεύει αύρα λεπτή!

Βασιλειών Γ' 19, 11-12

Κωνσταντίνος Γραμματόπουλος, Αιγαίο XV (1973). Ξυλογραφία 91 x 62 εκ. Ιδιωτική Συλλογή.

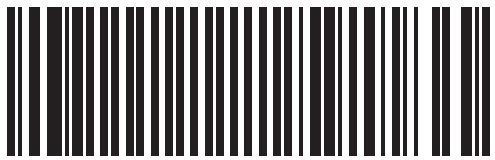
Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0242
ISBN 978-960-06-5491-2

ITYE
"ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 22 0242 6